Map 9

[illegible]

ECCLESIASTICAE RHETORICÆ, SIVE DE RAtione concionandi libri ſex, nunc primum in lucem editi.

Authore R. P. F. Ludouico Granateñ. ſacræ Theologiæ profeſſore, monacho Dominicano.

☞ Fauus mellis compoſita verba, dulcedo animæ, & ſanitas oſsium.

☞ Qui ſapiens eſt corde, appellabitur prudens, & qui dulcis eloquio, maiora reperiet.

Prouerb. 16.

(.+.)

OLYSIPPONE,

Excudebat Antonius Riberius, expenſis Ioannis Hiſpani Bibliopolæ.

Anno Domini,

1576.

CVM PRIVILEGIO.

Eſta taxado a em papel.

Approbatio Examinatorum.

NOs frater Barhtolomęus Ferreira in Theologia Pręsentatus,& examini librorum, qui aliunde importantur,pręfectus, & F. Gaspar Leytão in eadem Theologia præsentatus, ex speciali commissione & mandato manu propria subscripto Serenissimi Cardinalis Infantis Henrici, Generalis Inquisitoris in Regno Portugaliæ, perlegimus hos sex de concionandi ratione libros, quos R. P. F. Ludouicus Granatensis sacræ Theologiæ professor, in concionatorum gratiam scripsit: nihilq; in eis offendimus, quod vel orthodoxæ fidei, aut bonis moribus aduersaretur. Ideoq; dignos duximus, qui prelo mandarentur, quòd eos omnibus diuini verbi concionatoribus maxime vtiles & salutares fore speramus. In cuius rei fidem nomina nostra subscripsimus. Olysippone. 1575.

F. Bartholomæus Ferreira,
Præsentatus.

F. Gaspar Leytão,
Præsentatus.

¶ Accessit præterea iuxta sacri Concilij Tridentini decreta, facultas Reuerendissimi admodumq; illustris Ordinarij Olysipponensis.

F. LVDOVICVS

GRANATENSIS EBORENSI ACAdemiæ, virtutum & literarum altrici, bonitatem, & disciplinam, & scientiam.

Cùm te, ô alma mater & egregia virtutum atq; disciplinarum magistra, serenissimus Cardinalis Enricus dominus noster è suis (vt ita dicam) visceribus genuerit, nutrierit, & ab ipsis incunabulis in istam ætatem & dignitatem prouexerit, omnesq́; curas & cogitationes suas in te vna perficienda, cunctisque muneribus exornanda positas & constitutas habeat, dignum profectò est, vt nos qui omnia clementissimo Principi debemus, & de tua tibi felicitate gratulamur, numerisq́; omnibus absolutam cupimus, opera quoq; nostra (qualiscunque ea sit) studia tua aliqua saltem ex parte iuuare curemus. Cùm igitur conatus tuos omnes in hoc vnum præcipuè compares, vt alumnos tuos Christi Domini præcones egregios efficias, qui Dominicam messem cœlestis doctrinæ fluentis irrigent, operæpretium me facturum putaui, si libellum hunc, qui de ratione concionandi agit, tibi dicarem: quò huius officij rudes atque tyrones ad illud cōmodè præstādum institueres. Quod eò libentius fecimus, quoniam D. Aug. benè dicēdi artem, seposito ad hoc idoneo tempore, in adolescentia discēdam *August. li.* esse monet. Quam quidem eò facilius alumni tui assequētur, quò *4. de Doplenius* à te Dialecticis & Philosophicis disciplinis instituti sunt. *ctri. Christiana.* Ab his enim fontibus eloquētię laudem manare, parēs ipsius eloquentiæ Cicero in his libris, quos de Oratore inscripsit, sub persona Lucij Crassi luculenter probat. Vt igitur hanc benè dicēdi facultatem traderemus, necesse fuit præcepta aliquot ex Rhetorū officinis colligere: vt huius quoq; artis disciplina, queādmodum & cæteræ, sacræ Theologiæ, & diuini verbi ministerio deseruiret. De quatuor igitur præcipuis eloquentiæ partibus, nempè Inuentione, Dispositione, Elocutione, atque omniū potissima Pronunciatione (quam etiam Actionem vocant) in his libris disserimus. Et quidem de Pronunciatione, si non meliora quàm alij, certè plura scripsimus: quòd citra illius opem cætera omnia, quanlibet eximia, frigeant, & langueant, atque adeò mortua sint.

Quid enim tam acre aut magnificũ esse potest, quod non iaceat, si id remissa aut languida voce & gestu pronunciaueris? Inuétioni autem (quæ probandi & amplificandi materiam cõtinet) tum communes locos, tum etiam priuatos & singulares asignauimus. Communes autem locos, vnde ad quæstiones omnes argumenta promuntur, Dialectici in libris Topicorum diligẽter tradunt. De his igitur parcius loquuti sumus: quoniam eorum cognitio à Dialecticis petenda est. De quibus breuiter atque dilucidè paucis antehac diebus scripsit in Dialecticis institutionibus R. P. Petrus à Fonseca: qui etiam cõmodisimis exẽplis ex sacris literis desumptis (quod ad nostrũ pertinet institutum) præcepta artis illustrauit. Ad cuius opusculum studiosum Concionatorem remittimus. Cæterùm de singularibus locis, qui à priuatarum personarum & rerum circunstantijs sumuntur (qui peculiariter ad Oratorẽ pertinent, & magnam vim ad probandum & amplificandum habẽt) copiosius scribendum esse duximus. Vt autem quanta sit circunstantiarum vis ad res amplificandas, concionator intelligat, duo insignia D. Chrys. exempla, quæ properãti mihi, cùm ad hunc circunstantiarum locum venissem, exciderunt, hoc in loco attexere libuit. Is igitur illam Domini prædictionem, qua mulieris, caput ipsius vngentis, memoriam per totum orbem celebrãdam esse dixit, ex omnibus circunstantijs hoc modo amplificat. In omnibus, inquit, ecclesijs appellari mulierem audimus. Sunt cõsules, duces, viri, mulieres, nobiles, in omnibus vrbibus, & in quancunq; orbis partem deueneris, summo cum silentio audiunt omnes huius mulieris officium. Sunt reginæ, primariæq; fœminæ, quæ innumerabilia benefacta contulerũt in eos, quibus imperabant: quæ ne de nomine quidem vlli notæ sunt. Hæc autem abiecta mulier, quæ solùm effudit vnguentum, toto terrarum orbe decantatur. Ne tẽporis quidem tam immẽsa longitudo memoriam illius vel extinxit, vel extinguet vnquam: idq; cùm factum ipsum non esset insigne. Quid enim magni erat vnguentum effundere? neq; persona esset celebris. Erat enim mulier abiecta: neq; multi testes aderãt. Nam inter discipulos res est gesta. neque locus nobilis: neq; enim hoc faciebat per theatrum transiens, sed in domo decem duntaxat hominibus præsentibus. Attamen neque personæ vilitas, neq; testiũ paucitas, neq; loci obscuritas, neq; vlla res alia potuit illius abolere memoriã. Quinpotius reginis omnibus ac regibus vniuersis celebrior est nunc hæc mulier: nec vlla ætas obliuioni tradidit quod factũ est. Hactenus Chrysost. qui in huiusmodi circũ-

Homil. 1. contra Iudæos.

stantijs

ſtantijs excutiendis vt frequentiſsimus, ita mirus artifex eſt. Sed cõmodiſsimum amplificationis huius exẽplum extat apud eundem: quo mundi conuerſionem opera atque doctrina Pauli perfectam inter maxima miracula cõputat: rem videlicet ex omnibus circunſtantijs amplificans, maximeq́; mirabilem faciens. Sic igitur ait: Quomodo, inquit, Paulus cum illa arte viliſsima tantã potuit inſpirare virtutem, quantam ipſe rerum teſtatur effectus? Homo etenim ignobilis, abiectus, & circunforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progreſſus eſt, vt vix triginta annorum ſpatio & Romanos, & Perſas, & Parthos, & Medos, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Saracenos, & omne prorſus humanum genus ſub iugum mitteret veritatis. Reſponde igitur, vnde iſte opifex vilis, ac publicus, ſtans in loco artis ſuæ, ac ſcaſellum in manu gerẽs, ita vt ipſe philoſophatus ſit, & alios docuerit philoſophari: gentes ſcilicet, vrbes, atque regiones: nec vim in ſe ſermonis oſtendens? Audi enim ipſum loquentem: Et ſi imperitus ſermone: nec pecunias poſsidens: nam hoc quoq; ipſe teſtatur: Vſq; ad hanc, inquit, horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur. Et quid dico pecunias? cùm ille ſæpe neceſſarium quidem nõ haberet cibum, nec quo ſe circundaret indumentum. Quod verò nec de profeſsione clarus fuerit, ipſius diſcipulus oſtendit dicẽs: Quoniam manebat apud Aquilam, & Priſcillam, propterea quòd eiuſdem artis eſsẽt. Erãt enim ſcenofactoriæ artis. Non igitur à proauis nobilis, quippe qui tam vilis fuiſſe artis oſtenditur: non à patria, non à gente: tamen progreſſus in medium, ac tantummodo apparẽs, inimicorum cuncta turbauit, vniuerſa confudit: & ſicut in ſtipulas aut in fœnum ignis immiſſus, omnia Dæmonum opera cõſumpſit, atq; in quicquid voluit, omnia conuertit. At nobilis & eruditus erat fortè perſuaſor. Nec iſtud quidem: nam hoc quoq; ipſe cõfirmauit dicẽs: Et ego veni ad vos, non in ſublimitate ſermonis aut ſapientiæ annũcians vobis teſtimonium Chriſti. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Et ſermo meus, & prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis. Sed cauſa nimirum ipſa prædicationis erat idonea, quæ ad ſe pertraheret audientes. Accipe quid etiam ſuper hac re ipſe pronũciet: Quoniam, inquit, Iudæi ſigna petũt, & Græci ſapientiam quærunt: nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Græcis autem ſtultitiam. Sed ſecuritate ac libertate perfunctus eſt. At omnino à periculis

Homi. 4. de laud. Pauli.

nunquam respirauit: Et ego, inquit, in infirmitate, ac timore, & tremore multo fui apud vos. Cùm igitur predicator, & imperitus, cùm etiam pauper essem, & prorsus ignobilis: & quod predicabatur, non modò cõmendatione sui esset vacuum, verum etiam offensione plenissimum, & auditores ipsi inopes, imbecilles, atque omnino nulli, & pericula tam crebra, tam varia non doctoribus solùm, sed etiam discipulis imminerẽt, & crucifixus esset qui annunciabatur adorandus: nonne satis liquet, hoc tantum opus nõ humana, sed diuina fuisse virtute perfectum? Hactenus Chrysost. Quem eius locum quoniam mirè amplificandi rationẽ (quæ pręcipua concionatoris virtus est) & circunstantiarum vsum docet, hic ascribere libuit: vt quem ex eis commodè tractatis fructum Ecclesiastes colligere posset, apertè mõstrarem. Accipe igitur inclyta mater munusculum hoc nostrum, quo filios tuos ad diuini verbi ministerium imbuas: in cuius pia & fideli tractatione magna salutis humanæ portio sita est. Cuius rei periculũ iam fecisti, dum multos filiorum tuorum magisterij dignitate laureatos per varia huius Dioecesis loca spargis, qui salutaris doctrinæ semine ecclesiarum arua foecũdant. Iam enim illud Ecclesiastici tibi iure & merito conuenit, Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt foena de montibus. Illud autem diligẽtissimè curato, vt assiduis precibus à Deo contendas, vt Parentem atq; altorem tuum quam diutissimè seruet incolumem, qui tam multa in te munera contulit, & multa item collaturus est: vt tandem partibus omnibus integram & absolutam, cùm hinc ad superos discesserit, te relinquat, videatq; filios filiorum suorum, & Ecclesiam suam opera atque doctrina eorum virtutibus cunctis egregiè ornatam & stabilitam. Vale.

IN LIBRVM ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE concionandi ratione.

Præfatio.

CVM per hosce annos decem, candide Lector, multis laboribus ac vigilijs concionibus scribendis operam dedissem, iamq́; diuini numinis beneficio opus esset ad calcem ferè perductum, cœpi mecum attẽtius cogitare, quemnam fructũ ex hoc tam diuturno & pertinaci labore referre possem, ac illa penè Salomonis verba cum animo meo versare: Cui laboro, & fraudo animam meã bonis? Cùm enim hoc mihi propositum esset, vt opera ac diligẽtia mea Dñi mei gloriam & animarũ salutem his meis cõcionibus aliqua saltẽ ratione promouerem, intellexi tandẽ hunc meũ laborem parum vtilitatis esse allaturum. Cuius rei causam minime silentio pretereundã duxi. Cõstat enim, tria esse precipua egregij cõcionatoris officia: nempè inuenire, eloqui, & pronũciare. Ad inuentionẽ autem pertinet, vt insignes & præclaras sententias, easq́; instituto suo accõmodatas inueniat. Sic enim aptè dicet: quæ præcipua inuẽtionis virtus est. Ad elocutionẽ verò spectat, vt vim omnẽ eius sententiæ quam inuenerit, cõmodè explicet, & animi sui sensus ita verbis efferat, vt quicquid ipse conceperit, in auditoris animos loquẽdo transfundat. Ad pronũciationem verò pertinet, vt vocẽ, gestũ, vultum rebus ipsis quas dicit, appositissimè accõmodet. Et quidem sententiarum insignium inuẽtio (si rerum dignitatem spectes) prestãtissima est: cuius studio vel tota optimi Cõcionatoris vita destinanda est. Sẽper enim inuẽtis aliquid addere curabit, vt iuxta Seruatoris sententiam proferat de thesauro suo noua & vetera. Elocutio tamẽ & pronũciatio, si auditorum conditionẽ inspicias, hoc est, imperitam multitudinem (quæ res non pro illarum dignitate, sed pro explicãdi atq; pronũciandi ratione cõcipit) priori loco habenda sunt. Videmus enim rudes & imperitos auditores, si quid acriter & vehemẽter dixeris, vehemẽter etiam cõmoueri, eundemq́; affectum, quẽ verbis, voce, atq; vultu præferas, simili ratione cõcipere. Cõtra verò animaduertere licet multos Cõcionatores eruditione, rerum scientia, & ingenij acumine præstãtes, qui tamen si inculti, barbari, & rudes in eloquendo sint, fastidio auditoribus esse. Neq; verò satis est eloqui, nisi facultas etiam rectè pronunciandi elocutioni adiũcta sit. Multos enim videmus & rerũ optimarũ scientia,

&

& eloquẽdi ratione insignes: qui quoniã hac pronũciandi facultate carent, contemptui habentur: præsertim si eis vel rauca, vel exilis, vel angusta, vel aspera, vel ingrata vox sit, parũq; flexibilis, & perperã rebus, quę dicuntur, accõmodata. Itaq; attentius mihi harum rerũ naturã consideranti apparet, quod quẽadmodum Philosophi duas materiæ formas tribuunt, alteram quæ illi præbet essentiam, alterã quæ existentiam (quam vltimã rei perfectionẽ esse astruũt) ita sanè apparet, inuẽtionem quidẽ materiæ, elocutionẽ verò, prioris formæ, pronũciationem autem posterioris loco habẽdam esse. Cõstat enim rudem & indigestã inuentionẽ elocutione quidẽ expoliri atq; ornari: pronũciatione verò veluti suã quandam faciem & vultũ induere, quem auditorum mẽtibus affigit & repræsentat. Cùm autẽ omnibus in rebus potior forma habeatur quàm materia quæ formã recipit, demiror Concionatorum multos, cùm tantum olei atque operæ inuentioni (quæ instar materiæ est) impendant, nullam ferè elocutionis aut pronũciationis rationem habere: cùm sine his formis præclara etiam inuenta facile ab imperita multitudine contemnantur.

Cùm igitur (vt ad institutum redeam) meus hic labor, vt felicissimè cederet (quod vix sperare possum) ad solam rerũ inuentionem pertineat (quæ, nisi accedat etiam eloquẽdi & pronunciandi ratio, parum vtilitatis esset allatura) adieci animũ, vt pro ingenioli mei facultate de eloquẽdi quoq; & pronũciandi ratione aliquid scriberem: ne in hac parte adeo necessaria, cõcionatorum studijs & vtilitati deessem, frustraq; tantum in scribẽdis concionibus laborẽ insumpsissem. Diuina igitur ope nixus, aliquid supra vires meas, studio magis iuuãdi, quàm fiducia ingenij fretus, aggressus sum. Itaq; per oratoriæ artis pręcepta (quæ adolescẽs attigerã) oculos circunducẽs, ea quæ ad munus hoc cumprimis necessaria esse videbãtur, excerpere decreui. Vt enim Orator à Dialectico propter eius artis cognationẽ multa sumit (cùm finis vtriusq; sit, fidẽ dicendo facere) ita multũ etiam inter concionandi & orandi munus affinitatis est: cum & cõcionator, quẽadmodum & orator, persuadere studeat, & vterq; nõ in scholis apud eruditos, sed in cõcione apud populũ dicat: qui nõ solùm rationibus euincendus, sed affectibus etiã cõmouẽdus, varijsq; dicẽdi figuris & orationis splendore alliciendus est. Ex horũ igitur officina nonnulla officio nostro accõmodata delibaui: quæ quantũ instituta libelli huius breuitas patitur, sanctorũ Patrum exemplis illustranda curaui. Quia enim Rhetores totum hoc dicendi artificium ad ciuiles controuersias accommodarunt, exempla quoque ad id pertinentia posuerunt, quæ parum insti-

tuto

tuto nostro cõueniunt. Equidem voluissem, vt non modò exẽpla, sed etiam præcepta ipsa ad solam concionandi facultatẽ pertinerent: neq; quicquam in hoc opere esset, quod Gẽtilium literas redoleret. Quia tamen tota hæc disciplina ex Rhetorum fontibus hausta est, qui eam ad iudiciales causas tractandas excogitarũt, fieri non potuit, quin & dicẽdi præcepta, & exẽpla, quæ ad institutũ nostrum minus pertinere videbantur, huic operi admixta fuerint. Quæ tamen non prorsus otiosa erunt: quãdoquidem facilè ex similibus similia intelligũtur. Erit fortasse alius, cui plus otij suppetat: qui quod nos primum cœpimus (vt facile est inuẽtis quædam adijcere) multò plenius atq; felicius hoc opus absoluat: & Rhetoricã ipsam (vt ita dixerim) ex omni parte Christianam nobis efficiat. Ex sacris autem literis, ac præcipuè ex Prophetarum libris nõnulla exempla deprompsi. Fuerunt enim Prophetæ cœlestes concionatores, à Deo ad homines erudiẽdos, & corruptos eorum mores castigandos destinati: qui tamen sine arte, artificiosissime, hoc est, eloquẽtissimè dixerũt: vtpote qui non spiritu Rhetorico, sed Spiritu sancto afflati locuti sunt. Cuius cùm perfecta sint opera, eosdẽ quoq; perfectissimo docendi atq; dicẽdi munere donauit. Is enim qui continet omnia, scientiam quoq; habet vocis, linguasq́; infantium disertas facit. Cuius rei cùm innumera penè proferre exẽpla possem, priora quindecim Hieremiæ capita pio Concionatori spectãda propono. In quibus diuinus hic orator tanta vi dicendi fertur, tot figuris orationis, tot affectibus, tot metaphoris atq; alijs id genus tropis redũdat, tantaq́; dicẽdi acrimonia ardet, totq́; subinde personas induit, & in tot vultus atq; figuras orationem flectit, vt neq; Pericles, qui fulgurare & permiscere Græciam dictus est, cum hoc diuino oratore vlla ratione sit comparãdus. Cuius spiritũ & affectum, diuinæ gloriæ studio flagrantem, vtinam concionatores omnes exprimere atq; imitari contẽderent. Simili quoq; orationis impetu pluribus in locis sese Ezechiel Propheta effert: præsertim cùm Iudęorum peccata corripit, & cùm perfidi & ingrati animi crimen illis impingit: quod mira dicendi copia cap. 16. facit. Idem argumentum simili magniloquentia, & verborum amplitudine atq; affectibus persequitur Moses in sublimi illo Cãtico, cuius initium est, Audite cœli quæ loquor, audiat terra verba oris mei.

Quod autem præcepta quæ scribimus, multis interdum exemplis oneramus, id quidem non temerè à nobis factum est. Neque enim pueris, qui Rhetorum cura & magisterio instituuntur, sed

con-

concionatoribus ſcribimus, quibus exempla magiſtri vice futura ſunt: vtpote quæ præcepta ipſa aptiſsimè declarāt. Cùm enim hæc dicendi facultas (vt Rhetoribus placet) conſtet arte, imitatione, & exercitatione, exēpla quidem imitationis vice ſunt, ad quorū normam orationem noſtrā formare debemus. Nos tamē hac etiam re ſtudioſo Lectori gratificari volentes, ea potiſsimum exempla delegimus, quæ eſſent grauibus referta ſententijs: vt etiā ſi artis exēpla non eſſent, digna tamen eſſent, quæ legerētur. In quibus tamē afferendis cùm nihil ex noſtro adiecerimus, nonnulla tamen quæ minus neceſſaria videbantur, ſubtraximus, ne nimia longitudine lectori faſtidium pareremus.

Cæterùm vt quem ordinem in hoc opere ſecuti ſumus, cōcionator intelligat, animaduertendū eſt, quinq; præcipuas Oratoris partes eſſe, nempè inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronūciationem. Ex his autē partibus memoriam ab arte ſecernimus, quòd ea natura magis quàm arte conſtare videatur. Hac verò parte ſublata, aliarū rationē tradere inſtituimus. Quanuis enim hūc laborē propter elocutionis & pronūciationis neceſsitatē præcipuè ſuſceperimus, tamē de reliquis duabus, nempè inuentione, & diſpoſitione ea præcepta tradere voluimus, quæ nō ad ciuiles cōtrouerſias (quod Rhetores faciūt) ſed ad cōcionandi munus cōmodiora videbantur. Sed prius tamen quàm hæc ipſa attingamus, de Rhetoricę artis origine, vtilitate, & neceſsitate, deq; eius artifice Eccleſiaſte, hoc eſt, de eius ſtudijs, moribus, & officij dignitate ante omnia dicendum fuit. Cui quidem argumēto primus ſanè liber deſeruit: ſecūdus probandi atq; argumētandi rationē cōtinet: tertius amplificādi, & affectus cōcitandi præcepta tradit: quartus varia concionū genera, varioſq; cōcionandi modos, partiumq; concionis rationem ordinemq; deſcribit: quintus elocutionem: ſextus verò pronunciandi rationem, & nonnulla ad benè dicendū documenta præbet. His igitur ſex libris totum hoc dicendi artificium abſoluimus.

Quanuis autem in prioribus libris ea quæ ad inuentionis rationem (quam primam inter quinq; artis huius partes eſſe diximus) differamus, tamen quia elocutio adeò cum inuētione cohæret & cōnexa eſt, vt vix ab ea diuelli poſsit, multa etiā quæ ad elocutionis artem pertinebāt, illi adiungēda putauimus, vbi hoc ipſum rerū natura atq; cognatio exigere videbatur. Hæc ſtudioſum Cōcionatorem ante huius operis initium admonenda iudicauimus, vt cōſilij noſtri rationem, quam in eo ſecuti ſumus, planam illi faceremus.

AVTHOR OPERIS CANDIDO Lectori.

CVm primum hic liber, candide Lector, prelo cõmissus esset, & eius ego correctioni præesse deberem, coactus sum noua quadam & insperata occasione aliò commigrare. Quo factum est, vt non modò mihi correctioni interesse, sed nec ea quæ typis exprimenda erant, relegere, & vltimam illis manum apponere licuerit. Sic euenit, vt prima hæc editio aliquot mendis vitiata prodiret, & nonnullis in locis quædam etiam desiderentur. Vtriq; autem incõmodo hoc vnum quod supererat remedium adhibuimus, vitiata castigantes, & quæ erant truncata, resarcientes. Quocirca pium Lectorem exoratum volumus, vt priusquam codicem euoluere incipiat, illum hoc antidoto sanãdum & resarciendum curet. Si quid enim in eo lectione dignum deprehenderit, nõ illum pigebit eius rei fructum exigui laboris huius pretio comparasse. Chariora enim esse solét, quæ labore nostro parãtur, quàm quæ sine nostra opera nobis sponte proueniunt.

ERRATA.

¶ Pagina.25.linea 19.à fine, & multa.lege, & multa alia. ¶ 29.li.11. peperim, le. pepererim. ¶ 30. li.6.sint autem, le.sint. ¶ 42.li.14.vt in superiori libro docuimus, le.vt docuimus ¶ 47 li.2 à fine.incendum, le.incendium. ¶ 48.li.8.inquimando, le.inquinando. ¶ 54.li.15.compartam, le.comparatam. ¶ 60.li.20. admistratur, leg.administratur. ¶ 61.li.15 illa, le.illas. ¶ 63.li.14.delinquere est, le.delinquere est. Hactenus Hieron. ¶ 64.li.14.insequitur? leg.insequitur? Hactenus ille. ¶ 67.li.8.à fine.vita, le.vita ab. ¶ 68 li.vlt.Crambẽbis, le.Crãbebis. ¶ 81.li.1.ex Heremana, le.ex Herenniana. ¶ 83 li.16. explicatione, le. explicationem. ¶ 88.li.7.contenderẽt, le.cõtenderet. ¶ 90.li.8.à fine. conformationes, le.cõfirmationes. ¶ 107.li.10.ruptare, le.ructare. Ibidẽ.li.13.manibus, le.immanibus. ¶ 113.li.7.præcipuè deseruiunt, le.deseruiunt. Ibidẽ.li.19. fuscatum, le.fucatum. ¶ 116.li.9.postulauerit, le.postulauerit, vel lõgioribus. Ibidẽ.li.10.quibus, le.quibus D.Chrys. ¶ 135.li.16.& locorum, le. & locorum numerantur. ¶ 140.li.8 poterit, le.poterunt. ¶ 142 li.5.qui in tempora, le.qui in tria tẽpora. ¶ 143.li.16.exceip.le.excepi. Pag.ead.li.16.comodatio, le.cõmendatio. ¶ 159.li.2.oratione, le.ratione. ¶ 163.li.12 discitur.le.dicitur. Pag. eadem.li.ead.discitur, le.dicitur. ¶ 164.li.13.claudit.le.finiuit. ¶ 168.li.2.sermo, le.sermone. ¶ 172.li.8.nunquid, le.num quid. ¶ 177.li.12.cum illud tamẽ. le.cùm tamen. ¶ 178.li.13.narrationẽ, le.enarrationem. ¶ 178.li.18.parabola. le.in parabola. ¶ 182.li.9.esse debemus, le simus. ¶ 189.li.4 modis, le. moribus. ¶ 195.li.2.iactationis, le.iactãtiæ. ¶ 203.li.15.Aristotele, le.Aristide. Pag. ead li 6.auditorij, le,adiutorij. ¶ 214.li.10.vbiq,.le.vbicunq;. ¶ 215.li.11 pugnant, le.pugnent. ¶ 219 li.12.irritum, le.interitum. ¶ 222.li.13 transiectione, le.traiectione. Pag.ead.li 12.à priori, le priori. ¶ 225.li.11.excelluit, le.excessit. Ead.pag.li.17.pro omnibus, le.præ omnibus. Ead.pa.li.15 illud H. le.illud eiusdem Hieronymi. ¶ 231.li.1.de lapsu, le de lapsis. Ead.pag li.18.admissos, le.amissos. ¶ 232.li.9.quidquid, le.quidq,. ¶ 237.li.15.quascum, le.quas. ¶ 239. li 14.& arctum, le.cum arctum. ¶ 244.li.15.vix, leg.vir. ¶ 247.li.5.eis, leg.et. Ead.pag.li.2.magistri, leg.magistræ. ¶ 248.li.17.poterit ponere, leg.posuerit.

Ead.

Ead.pag.li 18.qua,le.studuerit,qua. ¶ 249.li.2.imitatus,le.imitatur. ¶ 255.li.5. ego,le.ego,& cæt ¶ 258.li.20.è victis,le.euictis. ¶ 260.li.10.causam,le.personam. Ead.pag.li.9 in dicendo. Vnde,le. Vnde. ¶ 262.li.16.prolabuntur,le. ruunt. Ead.pag.li.10.miliere,le.muliere. ¶ 263.li.13.ad ea, le. ab ea. ¶ 264.li. 18 ostentationis,le.ostentationi. ¶ 266.li.8.auté nobis,le.autem. Ead.pag.li. 5.Rhetorices,le.Rhetoricæ. ¶ 279.li.7.modus,le.nodus. ¶ 283.li.15.at,le.ac. Ead.pag.li.vlt.plurimum,le.primum. ¶ 286.li.8.afferentium,le.efferentium. ¶ 287.li.2.namq;.le.nãq; rem. Ead.li.4.Niceno,le Nisseno. ¶ 288.li.18. Homœologia,le.Homilogia. ¶ 291.li.3.cùm vitétur,le.parum vitantur. ¶ 292.li. 2.Apulcianus,le.Apulianus. ¶ 295 li.17.diebus,le.antehac diebus. ¶ 303.li.4. Quod,le.Quod ergo. Ead.pag.li.ead.sit,id esse,le.id est. ¶ 305.li.14.sic,le.sic idem. ¶ 310.li.7.dicta sunt,le.dictũ est. ¶ 316.li.15.cum.leg.qui. ¶ 317.li.6. Quin,le.Quod. ¶ 321.li.14. Vtinam,le.Sic illa: Vtinam. Ead.pag.li.16.Bona, le.Benè. ¶ 322.li.14.Abacu,le.Abachuc. Ead.pag.li.16. qui, leg.Hei mihi,quia factus sum sicut,qui. ¶ 323.li.12.est,le.es. ¶ 325.li.5.illis,le.illi. ¶ 326.li.16.cõmollitis,le.commolitis. ¶ 327.li.4.det,le.dat. ¶ 333.li.15.nisi,le.ne si. ¶ 334. li.17.similes,le.simile. ¶ 337.li 15.derelinquant,le.relinquant. ¶ 342.li.12.sermo,le.oratio. ¶ 344.li.18.iracundia,le.verecundia. ¶ 346.li.7.scopulum,leg. scopulum in nauigando. ¶ 353.li.16.studiose,le.studio se. ¶ 354.li.11.quod,le. quod non. ¶ 356.li.6.prostrepit,le.perstrepit. ¶ 357.li.17.credulitas,le.crudelitas.

DOn Felipe por la gracia de Dios Rey de Castilla, de Leon, de Aragõ, delas dos Sicilias, de Hierusalen, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galizia, de Mallorcas, de Seuilla, de Cerdeña, de Cordoua, de Corcega, de Murcia, de Iaẽ, delos Algarues, de Algezira, de Gibraltar, Cõde de Flandes, y de Tirol, &c. Por quãto por parte de vos fray Luys de Granada dela orden de sancto Domingo, nos ha sido hecha relaciõ, que vos auiades cõpuesto vn libro intitulado Rhetorica Ecclesiastica, que trataua dela manera del predicar, del qual hizistes peticiõ, y nos supplicastes le mãdassemos ver, y vista, os diessemos licencia para le poder imprimir enestos nuestros Reynos, o como la nuestra merced fuesse: lo qual todo visto por los de nuestro cõsejo, y como por su mandado se hizierõ las diligencias, q̃ enla pragmatica por nos nueuamẽte hecha sobre la impresion de los libros dispone, fue acordado que deuiamos mãdar dar esta nrã carta para vos enla dicha razõ, y nos tuuimoslo por biẽ. Y por la presente os damos licẽcia y facultad para q̃ por esta vez vos o la persona q̃ viõ poder ouiere, podais imprimir el dicho libro, q̃ de suso se haze mẽcion por el original q̃ enel nr̃o Cõsejo se vio, q̃ va rubricado y firmado al cabo de Gõçalo pumarejo nr̃o escriuano de camara delos q̃ enel nr̃o Cõsejo residẽ: y cõ que antes q̃ le vẽdays le traygais al nr̃o Cõsejo juntamẽte cõel original, para q̃ se vea si esta cõforme a el, y se os tasse el precio q̃ por cada volumẽ ouieredes de auer, sopena de caer ẽ incurrir enlas penas cõtenidas enla dicha prematica y leyes de nr̃os reynos. De lo qual mãdamos dar y dimos esta nr̃a carta sellada con nuestro sello y librada por los del nuestro Cõsejo. Dada enla villa de Madrid a quatro dias del mes de Hebrero de. 1576. años.

D. Eps Segobieñ. *El licenciado Fuen Mayor.* *El doctor Francisco de Villa fañe.* *El licenciado Contreras.*

El Doctor Aguilera. *El licenciado Couasruuias.*

Yo Gõçalo Pumarejo secretario de camara de su Magestad la hize escreuir por su mandado cõ acuerdo delos de su Consejo.

DOn Felippe por la gracia de Dios Rey de Castilla, de Leõ, de Aragõ, delas dos Sicilias de Hierusalẽ, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valẽcia, de Galicia, de Mallorcas, de Seuilla, de Cerdeña, de Cordoua, de Corcega, de Murcia, de Iaẽ, delos Algarues, de Algezira, de Gibraltar, Cõde de Flãdes, y de Tirol &c. Por quãto por parte de vos fray Luys de Granada dela orde de sancto Domingo, nos ha sido hecha relaciõ, que auiẽdo por nr̃o mandado visto y examinado la obra intitulada Rhetorica Ecclesiastica q̃ trataua dela manera del predicar q̃ auiades cõpuesto, os auiamos dado licẽcia para poder imprimir enestos nr̃os Reynos, de q̃ se os auia dado nr̃a prouision librada por los del nr̃o Consejo, y porq̃ teniades algunos delos dichos libros ya impressos enlo Reyno de Portugal, donde residiades y auiades cõpuesto el dicho libro, nos supplicastes os mãdasemos dar licẽcia para q̃ los pudiesedes meter en nr̃os reynos, o como la nr̃a merced fuesse: lo qual visto por los del nr̃o Consejo, fue acordado q̃ deuiamos mãdar dar esta nr̃a carta para vos enla dicha razõ, y nos vuimos por biẽ. Y por la presente os damos licencia y facultad para q̃ podays meter y metays en nr̃os Reynos de Castilla del dicho Reyno de Portugal los libros q̃ tuuieredes im-

pres-

pressos dela dicha Rhetorica Ecclesiastica, y vēderlos al precio q̄ por los del nr̄o Consejo os esta tassado, sin por ello caer ni incurrir en pena alguna. Delo qual mādamos dar y dimos esta nr̄a carta sellada con nr̄o sello y librada por los del nr̄o Consejo. Dada enla villa de Madrid a 28. del mes de Março de 1576. años.

D. Eps̄ Segobieñ.	*El licenciado Fuen Mayor.*	*El doctor Frācisco Luis de Licuana.*	*El licenciado Contreras.*

El doctor Pero d̄ Vadillo. El doctor Montenegro. El licēciado Gusmā.

Yo Gōçalo Pumarejo secretario de camara de su Magestad, la hize escriuir por su mandado con acuerdo delos de su Consejo.

PRIVILEGIO DE ARAGON.

NOS dō Felipe por la gracia de Dios Rey de Castilla, de Aragon, delas dos Sicilias, de Hierusalem de Vngria, de Dalmacia, de Croacia, de Leon, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Seuilla, de Cerdeña, de Cordoua, de Corcega, de Murcia, de Iaen, delos Algarues, de Algezira, de Gibaltar, delas Islas de Canaria, de las Islas Indias y tierra firme del mar Oceano, Archiduque de Austria, duque de Borgoña, de Brabante, y de Milan, Conde de Barcelona, de Flandres y de Tirol, señor de Vizcaya y de Molina, duque de Athenas, y de Neopatria, conde de Rossellon, y de Cerdaña, marques de Oristan y Gociano. Por quanto vos fray Luys de Granada dela orden de sancto Domingo, segū por vuestra parte nos ha sido referido, teneis escritos y cōpuestos algunos libros en Latin y en Romance de doctrina prouechosa, los quales desseays hazer imprimir poco a poco: por tanto nos fezistes supplicar muy humilmente fuessemos seruido daros licencia para ello enlos nuestros reynos y señorios dela corona de Aragon, con prohibiciō que ningū otro por tiēpo y espacio de diez años los pudiesse imprimir, ni hazer imprimir, ni vender, ni lleuar los a vender de otras partes en los dichos nuestros reynos y señorios de la corona de Aragon, sin vuestra licencia, orden, y comission, o de quiē vuestro poder vuiere, siēdo primero los dichos libros vistos, examinados y aprouados, cōforme alos decretos del sancto Concilio Tridētino, y como mas nos pareciesse, y no de otra manera. Y nos atendiendo lo sobre dicho, auemos tenido por biē cōdecēder a vuestra peticiō enla manera infrascripta. Porēde cō tenor de las presentes, de nuestra cierta sciencia y real authoridad, deliberadamēte y consulta, Damos licēcia, permisso & facultad a vos el dicho fray Luys de Granada, y a quiē vuestro poder tuuiere, que por tiēpo de diez años, contaderos del dia presente & infra scripto en adelante, podays imprimir, o hazer imprimir en qualesquier ciudades, villas & lugares de los dichos nuestros reynos y señorios de la corona de Aragō, al impressor, o impressores que quisieredes, los dichos libros q̄ teneys escritos y cōpuestos, en Latin, o en Romance, o qualquier dellos. Cō esto empero, q̄ antes que se impriman sean traydos a este nuestro sacro supremo y real Cōsejo, para q̄ los mandemos ver y reconoscer, y vistos, reconoscidos & aprobados, y no de otra manera los podays imprimir y hazer imprimir. Y despues de impressos queremos q̄ assi mismo se traygā al dicho Cōse-

jo

jo, para q̃ se comprueuẽ cõ los originales q̃ auremos mandado examinar, y serã aprobados: los quales yrã rubricados de mano de nuestro lugarteniẽte de prothonotario, o de algũ otro secretario nuestro, o escriuano de mandamiẽto, por ver si estarã cõformes cõellos: y vistos y cõprobados se os de licencia para los véder. Prohibiẽdo, segun que cõlas presentes prohibimos y vedamos q̃ ninguna otra persona los pueda imprimir, ni hazer imprimir, ni lleuar impressos de otra parte a los dichos reynos & señorios, sino vos el dicho fray Luys de Granada, o la persona, o personas q̃ vuestro poder tuuierẽ, por tiẽpo delos dichos diez años, sopena de doziẽtos florines de oro de Aragõ, y perdimiento de moldes & libros diuididera en tres yguales partes, vna a nuestros reales cofres, otra para vos, y otra para el acusador. Mandando con el mismo tenor delas presentes dela dicha nuestra cierta sciẽcia y real authoridad, a qualesquier lugar teniẽtes y capitanes generales, regẽtes la cancelleria, regente el officio y portantes vezes de general gouernador, alguaziles, porteros, vergueros, y otros qualesquier officiales y ministros nuestros mayores y menores, enlos dichos nuestros reynos & señorios dela corona de Aragon, cõstituydos y cõstituideros, y a sus lugarteniẽtes y regentes los dichos officios, so incorrimiento de nuestra ira & indignaciõ y pena de mil florines de oro de Aragõ delos bienes del q̃ lo contrario hiziere exigideros, & a nuestros reales cofres aplicaderos, que la presente nuestra licencia y cõcession, y todo lo en ella cõtenido, tẽgan, guarden, y obseruen: tener, guardar, y obseruar hagan, sin contradicion alguna, si nuestra gracia les es chara: y demas de nuestra ira & indignacion, enla pena sobredicha dessean no encorrer. En testimonio de lo qual mãdamos despachar las presentes cõ nuestro sello real comũ enel dorso selladas. Dada en Madrid a xxiiij dias del mes de Setiembre, año del nascimiento de nuestro Señor, de mil y quinientos setenta y dos.

YO EL REY.

¶ *Dñs Rex mandauit mihi Didaco Talayero Vis. per don Bernardũ Vicecancellarium, comitem generalem Thesaurariũ, Loris, Sentis, Sapena, & Campi, Regentes Cancellariam, & me pro conseruatore generali.*

Vidit don Bernardus Vicecanc. *Vidit Loris Regens.*
Vidit Comes generalis thesaurarius. *Vidit Talayero pro cõseruat. gñali.*
Vidit Sentis Regens. *Vidit Sapena Regens.*
Vidit Campi Regens.

¶ Tassa hecha por el Consejo Real.

YO Gonçalo Pumarejo secretario del Consejo de su Magestad, doy fee que los Senhores del Cõsejo de su Magestad, tassarõ vn libro intitulado Rhetorica Ecclesiastica, que cõ licencia de su Magestad hizo imprimir fray Luys de Granada dela ordẽ de sancto Domingo, a tres marauedis el pliego en papel, y a este precio y no mas le dierõ licencia para le poder vẽder: con que antes que le venda, haga imprimir esta tassa al principio del dicho libro, en fe delo qual para q̃ dello conste di esta firmada de mi nombre, fecha en Madrid, a 4. de Abril de 1576. años.

Gonçalo Pumarejo.

EL REY.

POr quanto por parte de vos fray Luys de Granada dela orden de sancto Domingo, nos ha sido hecha relacion, que vos aueys compuesto vn libro intitulado Rhetorica Ecclesiastica, q̃ trata dela manera del predicar, suplicãdonos que teniendo consideracion a lo que enello aueys trabajado, y ala vtilidad y prouecho, q̃ dello se sigue al seruicio de nuestro Señor: y a q̃ esta visto y approuado por los del nuestro Cõsejo, os diessemos licẽcia y mãdassemos, que vos o la persona, o personas q̃ vuestro poder huuiessen, y no otras algunas le puedã imprimir ni vẽder en estos nuestros Reynos ni traerlo a vẽder de fuera dellos, o como la nuestra merced fuesse, y nos tuuimos lo por biẽ. Y por la presente os damos licẽcia y facultad, y mãdamos que vos, o la persona, o personas, q̃ vuestro poder para ello huuierẽ, y no otras algunas puedã imprimir y vender, ni imprimã ni vendan el dicho libro en nuestros reynos por tiẽpo de seys años, contados desde el dia dela hecha della en adelãte, sopena q̃ qualesquier personas que sin tener vuestro poder lo imprimirẽ, o lo hizieren imprimir, y le venderen, o hizieren vender, pierdan toda la impresion q̃ hizieren o vendieren, y los moldes y aparejos cõ que lo hizieren, y mas incurran por cada vez que lo cõtrario hizieren en pena de cinquenta mil marauedis: delo qual la tercia parte sea para nuestra camara y fisco, y las otras dos por mitad para el juez q̃ lo sentẽciare, y el denunciador. Y mãdamos que cada pliego de molde deste tratado, se vẽda al precio que por los del nuestro Cõsejo fuere tassado: a los quales y alos presidentes y oydores de las nuestras audiẽcias, alcaldes aguaziles dela nuestra casa, corte, y chãcillerias, y a todos los corregidores, assistente, gouernadores, alcaldes mayores y ordinarios, y otros juezes, y justicias qualesq̃r de todas las ciudades, villas, y lugares delos nuestros Reynos, y señorios, assi a los que agora son, como alos q̃ seran de aqui adelante, mandamos que vos guarden y cũplan esta nuestra cedula y merced, que assi os hazemos: y contra el tenor y forma della, ni delo enella cõtenido, no vayã ni passen, ni consientan yr ni passar por alguna manera. Hecha enel Pardo a 4. dias del mes de Março de 1576. años.

YO EL REY.

Por mandado de su Magestad. Iuan Vazquez.

D DE RHETORICAE ARTIS ORIGINE.

Caput. I.

SVMMVS ILLE rerum omnium conditor & moderator DEVS, qui omnia fecit in numero, pōdere, & mēsura, sic naturam humanā instituit, vt in
E ea & disciplinarum omniū, & virtutum semina animis nostris ingeneraret: quæ nos postea partim diuina ope, partim industria atq; labore nostro adiuti, excolerem⁹, & ad suum finem perduceremus. Atque vt religionis cæterarumq; virtutum moralium officia omittamus (quarum in mentibus nostris semina cum ipsa natura orta sunt) quid tam proprium rationali creaturę, quàm ratiocinari, ac disputare, & fidem dicendo facere? Ipsa tamen ratio atq; disciplina ratiocinādi atq; argumentandi artem excogitauit, & varia præcepta inuenit: quibus, quod naturæ instinctu atq; beneficio sine doctore agimus, arte atq; doctrina accuratius agere mus. Nec hoc solùm in disciplinarum atq; virtutum studio, sed
F in cæteris quoque artibus, quæ ad corporis cultum pertinent, locum habet. Initio nanque mundi homines necessitate vrgente atq; docente, cementariorum, fabrorum, & sarcinatorum officijs fungebantur: postea tamen studio atq; diligentia, harum rerum artes inuentæ sunt, quibus hæc ipsa, quę tunc natura sola docente, minus perfectè fiebant, longè perfectius & exactius fierent. Vnde illa ab omnibus recepta sententia manauit, arte perfici & consummari naturā: illa enim initium peperit, hæc verò consummationē & veluti formā rebus addidit, extremamq; illis manū apposuit. Quocirca verissima illa Fabij sententia putanda est, qua nihil dicit esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuetur. Cùm igitur persuadere, & fidē contradicentibus & reluctantibus dicendo facere, & in suam sententiam adducere, rudes etiā

homines natura docente faciant; ars etiam dicendi à sapientissimis hominibus excogita est, qua id absolutius & cõmodius fieri posset. Cùm enim hoc rudes & indocti homines imperfectè & indecorè faciant, alij autem peracuto ingenio & doctrina singulari præditi, ornatissimè, & appositissimè, & cum quadam dignitate faciant, vtrorumq; dicendi rationem primi huius artis inuentores diligentissimè obseruarunt, & hac obseruatione, bene dicendi artem excogitarunt. Nam & qui præclarè à natura ad dicendum instructi sunt, & qui pessimè etiam dicunt, nõ vulgarem huiusmodi obseruationibus materiam præbent. Ex illis enim virtutes, quas imitari: ex his verò vitia, quæ fugere debeamus, auditor minime stupidus colligere poterit. Vnde nõ ineleganter disertissimus quidam concionator, rudẽ huius officij tyronem de ratione rectè concionandi interrogantem, ad pessimũ quendam concionatorem audiendum remisit, & modũ, quo ille concionabatur, diligenter annotare præcepit, nihilq; prorsus eorum quæ ille gessisset agere cõsuluit: atq; ita demũ fieri posse, vt præclarus dicendi artifex euaderet, si omnia illius vitia studiosè caueret. Hac autem ratione primi oratorię artis scriptores dicendi peritos & imperitos audiendo, artis præcepta inuenerunt. ¶ Hoc autem ante Ciceronem eloquentiæ parentem cumulatissimè præstitit Aristoteles. De quo sic idem Cicer. ait: Veteres quidem scriptores artis vsque à principe illo atque inuentore Tysia repetitos, vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicuè conscripsit, atq; enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes qui quod illi præcipiant velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multò commodiorem explicatorem reuertãtur. Atq; hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: vt cæteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis Philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt (sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat) tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atq; alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Hactenus Cicero.

Cic. li. 2. Rhet. vet.

A B C

D

De Rhetoricæ artis vtilitate & necessitate. Cap. II.

EX HIS AVTEM QVÆ diximus, satis liquet, eos, qui ad populum cõcionantur, plurimum Rhetoricæ artis adminiculo iuuari posse. Cùm autem aliarum artium studia ad pleniorem sacræ Theologiæ intelligentiam necessaria esse credamus, cur non etiam bene dicendi artem ad concionandi officium felicius tractandum arripiamus? Cõstat enim, Theologos nostros iã pridẽ vocasse ancillas ad arcẽ, hoc est, philoso-
E phiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad sacræ Theologiæ obsequium & stabilimentum attulisse. Gloriatur & nostro seculo Hieronymus Vidas poëta clarissimus, quòd sordidas Gentilium poëtarum musas ad Iordanem fluuium adduxerit, easque ab omni spurcitia, quam à Gentilium Poëtis traxerunt, vndis Iordanicis expurgasse, & Euangelicæ historiæ, diuorumque laudibus celebrandis consecrasse. Quæ cum ita sint, cur quæso Rhetoricen, hoc est, bene dicendi artem ab Aristotele scientiarum omnium antistite, cæterisque sapientissimis viris summo consilio excogitatam, multisque posterorum accessionibus auctam & locupletatam, non ad concionandi officium accommodabimus? Si enim qui in Philosophiæ & Theologiæ studijs atque disputationibus versantur, Dialecticam artem
F prius sibi comparant, cuius præceptis instructi, & argumentari, & argumentis respondere, & fidem dicendo facere commodius possint: non minus Rhetorica perdiscenda est, qua populo quæ volumus, suadere possimus, hoc est, non modò ita dicere, vt vera esse quæ dicimus, credat: sed (quod est difficilius) vt quæ vera & honesta crediderit, exequatur. Quocirca si nemo in Philosophicis & Theologicis disputationibus cum laude versari poterit, nisi disputandi arte instructus sit: ita vix quisquam nisi vel diuino spiritu afflactus (quod Prophetis & Apostolis contigit) vel felicissimo ingenio & ad dicendum apposito natus sit (quod rarissimis contigit) sine huius artis præsidio felix esse in concionando poterit: vel certè multò ornatius atque commodius munus hoc administrabit, quisquis

diligenti huius artis studio fuerit adiutus. Quocirca non immeritò multorum concionatorum accusanda negligentia est, qui sine huius artis præsidio ad hoc officium accinguntur. Vehementer enim indignum esse iudico, pulcherrimum hoc munus, maximeq; in Ecclesia necessarium, omniumq; difficillimum, absq; vlla institutione & dicendi ratione tractari: cùm ne artes quidẽ sedentariæ, nisi præuia institutione atq; disciplina exerceri commodè valeant. Quod quidem in causa esse puto, vt inter tã multos concionatores, quibus templa vbiq; personant, vix vnus aut alter inueniatur, qui aptè, copiosè, atq; ornatè dicat: multoque pauciores, qui improbos homines ad veteris vitæ pœnitentiam, & virtutis studium dicendo traducant. A

Quia verò huius ego rei parum idoneus testis sum, nonnulla clarissimorum autorum exempla in medium proferam: atq; in primis grauissimi Philosophorum omnium Plutarchi: qui de

Plutarc. hac dicendi facultate in Politica sic ait: Non rhetoricam suadendi opificem, sed adiutricem esse debemus existimare. Qua ratione illud est corrigendũ Menandri, Mores dicentis sunt, qui persuadent, non oratio. Re enim vera vtrunque est, quod rem efficit: mores nimirum atq; oratio: nisi quisquam dicere velit, nauẽ à gubernatore dumtaxat dirigi, non a clauo quoque: & equitem esse, qui equum in giros verset, non etiam frænum: item ciuitatem quoque oratorum vita & moribus regi, non & oratione: nẽpe qua veluti gubernaculis ac fræno vtantur, quibus maximè versatile animal homo (vt Plato inquit) tanquam è puppi regatur atque versetur. Homo certè priuatus de veste atque habitu populari ciuitatem regere, multitudinis moribus modum facere nunquam poterit, ni oratione & eloquentia præditus sit, qua vna suadeat, afficiat, flectat, ducatq; multitudinem. Lupum quidem aiunt auribus teneri non posse: populum autem inde maximè duci oportet. Hactenus Plutarchus. ¶ Hanc autem aptæ orationis vim atque potẽtiam appositissima similitudine declarat B C

Demet. Demetrius Phalereus, armis eam & ferro comparans. Quãtum enim in bello valeret ferrum, tantum dicebant in Rep. valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione. Hinc

Val. Ma. Pyrrhus Epirotarum rex dicere solebat, plures vrbes additas suo imperio oratione Cyneę oratoris ac legati, quàm suis armis, vt Valerius Max. autor est.

✠. I.

¶ Sed inter has tamen insignium virorum laudes, adijciam quid

de hu-

D de huius artis vtilitate atq; præstantia disertissimus Rhetorum Fabius dicat. Primùm enim quorundam orationem commemorat, qui hanc artem maledictis incessebant, deinde verò eius defensionem & insignem vtilitatem & dignitatem exponit his verbis: Sequitur quæstio, an vtilis Rhetorice: nam quidam vehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum, in accusationem orationis vtuntur orandi viribus: Eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius: nec seditiones modò, turbæque populares, sed bella etiam inexpiabilia excitentur. Quo nomine & Lacedęmoniorum ciuitate expulsam fuisse aiunt, & Athenis quoque (vbi actor mouere affectus vetabatur) quasi recisam orandi potestatem. Huic igitur calumniæ sic Fabius respondet: Hoc sanè modo, inquit, nec duces erunt vtiles, nec ma- *Fab. li. 2.*
E gistratus, nec medicina, nec deniq; ipsa sapientia: cùm in his qui Philosophorum nomine malè vtuntur, grauissima nonnunquã flagitia deprehensa sint. Cibos aspernemur, attulerũt sæpe valetudinis causas: nunquam tecta subeamus, super habitãtes aliquã do procumbunt: non fabricetur militi gladius, potest vti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immorer) Solem, Lunamq;, præcipua syderum, aliquando etiam nocere? Nónne perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vita potiorem esse persuadet? Nec verò Lacedęmonij, aut Athenienses me magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quẽ summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec vrbium cõditores reor aliter effecturos fuisse, vt vaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta voce commota: nec
F legum repertores sine summa vi orandi consequutos, vt se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mẽtes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in vtranque partem valent arma facundiæ, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene vti licet. Verùm hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si verò est bene dicendi scientia (quem nos finem sequimur) vt sit orator in primis vir bonus, vtilem certè esse eam confitendum est. Et Hercle Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, ani-

malibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas, citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuio ferè victus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusque nos socios esse cum Dijs immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquēdo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiā reponere in hyemē alimenta, & opera quædam nobis inimitabilia (qualia sunt cerarum, ac mellis) efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atque irrationabilia vocantur. Deniq; homines, quibus negata vox est, quantulum adiuuat animus ille cœlestis? Quare si nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cœteris animalibus præstent? Nónne pulchrum vel hoc ipsum est, ex cōmuni intellectu verbisq;, quibus vtantur omnes, tātū assequi laudis & gloriæ, vt nō loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare videaris? Hactenus Fabius. A B

Quòd si quis hæc testimonia, quoniam Ethnicorum hominum sunt, parui facienda putet, in Ecclesiæ columnas & clarissima mundi lumina, nempe sanctissimos Doctores Latinos pariter & Græcos, oculos conijciat, videbitque nullam in eorum scriptis eloquentiæ partem defuisse. Qua de re Ioannes Anglus Episcopus Cicestrensis in Ecclesiasticæ historiæ præfatione, quam is modò latinam fecit, sic ait: Quid de veterum Græcorum scriptis statuemus, qui & acute ad veritatis disquisitionem, & copiosè ad mentes hominis flectendas sacra Dei eloquia explicauerunt? Nemo enim opinor est adeò à ratione auersus, qui non illis summam eloquentiam tribuat. Quis enim Chrysostomo, vel verbis disertior, vel crebrior sententijs, vel numeris & tota orationis circunscriptione iunctior? Aureū flumen Aristotelem olim fudisse dixit Tullius: nos verò Chrysostomum ex aureo ore aureum & diuinum orationis flumen C

Ioa. Aug.

funde-

D fundere meritò dicamus. Cuius verba adeò propria, leniterque fluentia, vt nihil nitidius dulciúsue: cuius sententiæ adeò sapientes, vt diuinitus ad eum delatæ, non humana indole inuentæ videantur: cuius structura verborum sic conclusa, vt nō lōgo anfractu, qui parit obscuritatem, sed ambitu circunscriptæ terminato incedat. Nihil in eo, quod non præstantis eloquentiæ tanquam effigiem repræsentet. Quòd si ita aliena lingua loqueretur, vt loquitur sua (quod vel vix, imò ne vix quidem fieri potest) tum vt iam paucis, ita tum plerisque omnibus eius diserta oratio excitaret admirationem. Quis Basylio magno in polienda oratione exquisitior, in amplificanda vberior, in toto dicendi artificio limatior? Cùm deterret à vitijs, nemo commotior: cùm ad virtutem incitat, nemo ardentior: cùm res ob oculos ponit, nemo vt ita dicam, pictor.
E In eo & nerui sunt ad conuincendum, & mira ad leniendum suauitas. In quancunque partem orationem ita facilè torquet, vt in rebus grauioribus altius in dicendo se tollat, & incitatius feratur, in tenuioribus leniter & placidè fluat, & nonnihil de contentione remittat. Quem sanè quidam vir eruditus nō veritus est Christianū Demosthenem appellare. Quid Gregoriū Naziázenū hoc loco cōmemorem? quis aliquādo pūgit acutiùs, quis orationé arctiùs colligat. Quē in oratione soluta Thucydidis imitatorē, in carmine Homeri ęmulū rectissimè dixeris. Nā in oratione breuis & cōpressus est. Verborum numerū (sic Tullius de Thucydide) sententiarū numero cōsequitur. Nō vagū in eo orationis genus, sed constrictū numeris, nō lōgius excurrens, sed breui circuitu definitū apparet. Carmē plenū & grāde fundit, sentētijs Christi locuples, verbis Homeri disertū. Quare siue
F solutum orationis genus & liberum, siue (vt Poëtarū mos est) numeris paulò astrictius sequitur, semper magnus, semper in dicendo excellens videtur. Qua verò is auiditate studijs eloquentiæ operá dederit, ipse in oratione funebri super Cæsarij fratris obitu explicat, cùm illū ait Philosophiæ perdiscendæ gratia Alexādriam petiuisse, se verò (vt eius verbis vtar) oratoriæ artis amore inflāmatum, in Palestinæ academijs tū florētissimis pedē fixisse. In cuius artis studio tantū profecit, vt Lybanius Sophista clarissimus ea tēpestate eius artis professor, à discipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram post mortem susciperet, Gregorius, inquit, ille, nisi Christianus esset. Erat enim idolorum cultor Lybanius. Hæc de Græcis scriptoribus. *Gregori Nazi.*

Ex Latinis verò primum Hieronymum proferamus in medium, cuius tanta fuit in scribendo facultas, vt omnes propè eloquentiæ numeros expleuerit. Quando in aciem cum hæreticis prodit, nemo pugnatior, aut qui plus habeat lacertorum: quando respondet obtrectatoribus, nemo feruidior, nemo acrior: quādo res gestas narrat, nemo elegantior: quando funebrem orationem instituit, nemo ad consolandum aptior, ad laudandum copiosior: quando familiariter cum amicis & necessarijs per literas colloquitur, nemo suauior, nemo comptior. Mirum est videre, quo pacto in tota oratione, paria paribus, contraria relata contrarijs, iam verba duplicata, iam iterata, iam breuiter cōmutata, sententias perpulchrè illuminent. Aut igitur pellatur Hieronymus, aut laudetur à Christianis eloquentia: ita tamen vt inde nos non nobis ipsis falsas gloriæ vmbras, quæ de repentè euanescunt, aucupati, sed ad Ecclesiæ exædificationem, & ad veram Dei gloriam, cui omnis honos decusque impertiendum est, eam perpetuò retulisse videamur. Hæc omnia ex Ioanne Anglo. Diuo autem Hieronymo beatissimus Martyr Cyprianus meritò copulandus est: cuius eloquentiam his verbis Lactātius Firmianus cōmendat. Vnus igitur præcipuus & clarus extitit Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriam ex artis oratoriæ professione quæsierat, & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suaui, & (quæ sermonis maxima est virt⁹) aperto: vt discernere nequeas, vtrúmne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit. Hactenus Lactantius. Eiusdē verò Lactantij eloquentiam D. Hieron. vnicè miratur, ipsúmq; Tullianæ eloquentiæ flumen appellat. Qui initio statim diuinarum institutionum his verbis eloquentiæ facultatem commendat. Multum, inquit, nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, vt nunc maiori copia & facultate dicendi causam veritatis peroremus: quæ licet possit sine eloquentia defendi, vt est à multis sæpè defensa, tamen claritate ac nitore sermonis illustranda, & quodammodo disserenda est: vt potentius in animos influat & vi sua, & instructa religione, & luce orationis ornata.

Lact. li. 5 diui. inst. — *Idem li. 1.*

A — B — C

✠. II.

¶ Sed nequis nos exemplis solùm sanctissimorū Patrū, non etiā ipsorū testimonijs eloquentiæ causam agere putet, vnum Augustinum in medium proferam, qui .4. de doctrina Christiana lib. *Aug.*

non

D non solùm pręcepta multa, quæ ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaq́ue multis exemplis illustrauit, sed eam quoq; cõmendat his verbis: Cùm per artem Rhetoricam & vera suadeantur & falsa, quis audeat dicere, aduersus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem: vt videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, nouerint auditorem vel beneuolum, vel intentum, vel docilem procemio facere, isti autem non nouerint? Illi falsa breuiter, apertè, verisimiliter: & isti vera sic narrent, vt audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremò non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa audeant refutare? Illi animos audientium in errorem mouentes impellentesq́ue dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter: isti pro veritate lenti frigidiq́ue dormitent? Quis ita desipiat, vt hoc sapiat? Cùm ergo sit in medio posita fa-
E cultas eloquij, quæ ad persuadenda seu praua, seu recta valeat plurimùm, cur non bonorum studio comparatur, vt militet veritati, si eam mali, ad obtinendas peruersas vanasq́ue causas, in vsus iniquitatis & erroris vsurpant? Sed quæcunque sunt de hac re obseruationes atque præcepta (vnde fit illa, quæ facundia vel eloquentia nominatur) seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta & conuenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romanæ eloquentiæ principes non piguit dicere, quòd hanc artem, nisi quis citò possit, nũquam possit omnino perdiscere. Hactenus August. Cuius tam illustri testimonio non solùm nouam hanc consilij mei rationem tueri potero, sed gratiam quoque apud huius officij studiosos inire (apud eos præsertim, qui varijs occupationib⁹ districti sunt) quòd
E eos duplici molestia liberauerim: altera, euoluendi varia & perplexa Rhetorum præcepta, quæ illi magnis voluminibus tradiderunt: altera, eligendi ea potissimùm, quæ instituto nostro essent accommodata: cùm plurima illi ad ciuiles controuersias in foro & iudicio tractandas excogitauerint: quæ ad nos minimè pertinent.

✠. III.

¶ Si quis autem artis obseruationem impedimento esse dicat, quò minus ex animo atque impetu diuini spiritus concitati dicere videamur, huic ego respõdeo, quòd quemadmodum qui latinam linguam ex Grammaticæ præceptis addiscit, cùm primum loqui aut scribere incipit, mentem quidem ad artis leges *Simil.*

& præ-

& præcepta conijcit, ne quid contra ea faciat: vbi verò lõgo vſu A
atque exercitatione rectè loquendi rationem aſſequutus eſt,
iam tum non vt ante præcepta conſulit, ſed ſola loquendi con-
ſuetudine ductus, ex arte quidem, ſed ſine arte perfectè & inof-
fensè loquitur: ita hæc oratoriæ artis præcepta initio ardorem
atque feruorem ſpiritus nonnihil refrigerabunt: vbi tamen ars
dicendi conſuetudine in naturam quodammodo verſa eſt, egre-
gij artifices ſic ex arte dicunt, quaſi ſola naturæ vi inſtructi di-
cerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus (quẽ
Philoſophi non multiplicem, ſed ſimplicem qualitatem eſſe di-
cunt) ſic in naturam vertitur, vt à natura ipſa inditus, non a-
liunde aſcitus eſſe videatur. An quiſquam credat Diuo Chryſo-
ſtomo, Baſylio, eiuſque fratri Gregorio Nyſſæno, & Cypriano
(qui omnes & eloquentiſsimi fuerunt, & artificioſiſsimè dixe- B
runt) impedimento artem fuiſſe, quò minus flagrantiſsimo ſtu-
dio atque affectu Dei cauſam agerent, & homines ab improbi-
tate ad iuſtitiam reuocarent?

Cæterùm ne nihil ſit in hac parte, cui oratio noſtra nõ occur-
rat, illis quoq; reſpondendum eſt, qui hoc præcipuè nomine elo
quentiæ ſtudia negligunt, quòd Diuum Hieronymum ſciant di
ris plagis vapulaſſe, quòd Ciceronianus eſſet, non Chriſtianus.
Quanuis autem idem Diuus Hierony. ad Rufinum ſcribens, hoc
fuiſſe ſomnium dicat, meritò tamen illum vapulaſſe cõfitemur,
non quòd Ciceronianus eſſet, ſed quòd ita ſe Ciceronis ſtudio
addixiſſet, vt ſacrarum literarum ſtudium (quòd incultus illi
ſermo horrorem pareret) prorſus negligeret. Quàm multa enim
ſunt in vita neceſſaria, quorum tamen immodicus vſus noxius
eſt? Quid enim magis ad vitam tuendam quàm cibus, & potus, C
& vitalis calor, & ſanguis? Nihil tamen horum eſt, quod vbi
modum exceſsit, non vel perniciem vel mortem afferat. Sic e-
tiam & diuitias & honores appetere moderatè licet: quorum ta
men immodicus amor, cùm eò vſque hominem perducit, vt di-
uinas leges earum cauſa violare non vereatur, nocentiſsimus
eſt. Ad hunc ergo modũ ſic aliquem Ciceronis lectioni incum-
bere, vt ſacrarum literarum ſtudia negligat, quis non meritò
obiurgandum putet? Iure ergo D. Hieronym, hoc nomine vapu
lauit. ¶ Quòd verò nonnulli aduerſus eloquentiam illud Apo-
ſtoli afferunt, quòd is non in ſapientia verbi, hoc eſt, nequaquã
humanæ eloquentiæ aut Philoſophiæ diſciplinis inſtructus, an-
nunciauerit Chriſtũ: idem huic accuſationi reſpondet, cùm pro-
tinus

D tinus subdit, ne euacuetur crux Christi. Summa enim crucis Christi gloria extitit, quòd rudium piscatorum opera atque doctrina (qui nullis terrenæ sapientiæ disciplinis instructi erant) Diaboli aras euerterit, imperatorum potentiam atq; sæuitiam fregerit, & mundum imperio suo subiugauerit. Ne igitur hæc tanta gloria aliqua ex parte obscuraretur, non debuit vtiq; Christi fides insigniũ Philosophorũ aut clarissimorũ oratorũ facundia propagari, nec hoc tantũ opus magis terrenæ sapiẽtię, quàm omnipotentis Dei & crucis virtuti ascriberetur. ¶ Iá verò quod quidam dicunt, infelices nostri seculi hæreticos solius eloquentiæ armis catholicam fidem impugnasse, hoc planè argumentum pro nobis est. Si enim tanta eloquentiæ vis est, vt impudentissima mendacia honestare dicendo posit, quantò magis verissima atque sanctissima catholicæ fidei dogmata eadem dicendi
E vis tueri, & fraudes atque impietatem hæreticorum detegere poterit: cùm pręsertim illi ea mente sint, vt omnia quæ rudi atq; impolita orotione aduersus illorũ blasphemias scribuntur, exsibilent, rideant, & ne lectione quidem digna putent? Hac enim de causa eloquentiæ studia negligere, perinde est, ac si quis ferreis globis sulphureo puluere iactis, vti nos minime debere sentiret, quòd his armis Turcarum Rex magnam Christiani orbis partem sub imperium atque ditionem suam subiunxerit. Hac enim de causa multò magis nos eisdem aduersus illum armis (quæ tantum habeant virium) pugnare debere certum est. Hæc de huius artis commendatione præmonenda esse duximus, partim vt quorundam obtrectationibus responderemus, partim etiam vt pius Ecclesiastes maiori se studio & alacrita-
F te huic disciplinæ traderet: quæ tantum illi opis ad munus suum feliciter exequendum præbere poterit. Nunc quoniam de artis commendatione satis dictum est, de artifice ipso, nempe Ecclesiaste, de eius studijs, moribus, & officij dignitate atque facultate pauca prius tradenda sunt, priusquam ad singularia artis præcepta veniamus.

De concionandi officio, & insigni eius dignitate, Cap. III.

VT AV-

VT AVTEM ECCLESIA- A
stes ex his nostris lucubrationibus atq; adeò
ex toto concionandi munere sibi alijsq́; salutaris
esse queat, visum est ante huius operis
initium, documenta quædã præscribere, quæ
huius officij candidatis non parum vtilitatis
allatura sint. Inter ea verò, illud primum &
omnium maximum sit: vt Ecclesiastes ante omnia, huius officij
dignitatem & maiestatem penitus exploratã atq; perspectã habeat.
Ea verò primùm intelligi poterit ex eorũ dignitate, quibus
hoc officium à Deo demandatum fuit: qui sanctissimi Prophetę,
ac deinde Apostoli Prophetarum filij extitere. Sed multò
mirabilius est, quòd idem ipse Prophetarũ & Apostolorũ Dñs
in mundum venire, & per se munus hoc obire dignatus sit. Mul B
Hæbr.1. tifariè enim, multisq́ue modis olim Deus loquens Patribus in
Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem
constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Hinc
Ioan.19. ipse de se filius ait. Ego in hoc nat⁹ sum, & ad hoc veni in mũdũ,
Esai.30. vt testimoniũ perhibeam veritati. Et apud Esaiam: Et erunt, inquit,
oculi tui vidẽtes præceptorem tuũ: & aures tuę audient vocẽ
Ioel.2. post tergũ monentis. Hæc est via, ambulate in ea. Et apud Ioëlem:
Et filij, inquit, Sion, lætamini in Dño Deo vestro, quia dedit
vobis doctorẽ iustitiæ. Ex quibus locis, alijsq́;, quæ longum
esset recensere, apertè liquet, quãta huius officij dignitas sit: quãdo
eius ministrũ & principẽ, ipsum Dei Filium, Verbum & Sapientiam
Patris extitisse confitemur. Cui deinde Apostoli successerũt:
qui primitias Spiritus accipientes, Ecclesiã doctrina sua C
2.Cor.5. fundauerunt. Horũ enim est illa vox: Pro Christo legatione fungimur,
tanquã Deo exhortãte per nos. ¶ Nec ministrorũ modò
dignitas, sed ministerij quoq; finis, ei⁹ dignitatẽ apertè declarat.
Finis autẽ est, diuinæ maiestatis gloria, & pereũtiũ animarũ salus:
quas Euãgelicus cõcionator ex teterrimi draconis faucibus
ereptas, ad sempiternæ felicitatis pascua trãsmittit: & id perficere
studet, quod Christi Dñi mors & sanguis operatus est. Neq;
hoc ingẽs beneficiũ in vnũ aut alterũ hominẽ, sed in omnes ad
quos vox eius peruenerit, cõferre nititur. Itaq; si ex fine, rei dignitatẽ,
vt par est, metiamur, nihil hoc fine maius, aut sublimius
excogitari potest: vt illud etiã adiũgã, quod in omniũ ore versatur:
nẽpè, bonũ quãtò cõmunius, tãtò esse diuinius. At concionũ
fructus & vtilitas ad omnes homines quàm latissimè patet.

Certat

D Certat autem cum officij dignitate magnitudo meriti. Sic enim ſpiritualium rerum naturam conditor inſtituit, vt quæ eſſent dignißima & honeſtißima, parem cum dignitate vtilitatẽ & meritũ haberent, ſi nõ in hac vita, certè in altera: quod in hoc officio videre licet, in quo diſcernere nequeas, maior ne vtilitas, an dignitas ſit. Quod paßim ſacræ literæ teſtantur. Hinc Iacob. Apoſt. Qui conuerterit, inquit, peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum. Et Dominus in Euangelio: Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Et Daniel Propheta, Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplẽdor firmamenti: & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Hac verò de cauſa, eos Dominus ſal terræ, lucẽ mundi, lucernam ſuper candelabrum, & ciuitatem ſupra montem poſitam appellat. Deniq; ea eſt meriti & dignitatis magni-

E tudo huic miniſterio à Domino propoſita, vt quemadmodum Virginibus atque Martyribus aureola quædam (vt appellant) in cœlis repoſita eſt (quæ in illis incorruptæ carnis virorem, in his verò inuictæ virtutis conſtantiam ſingulari quadam gloria remunerat) ita Doctoribus ſimilis aureola & corona in cœlo parata eſt: propterea quòd non modò ipſi virtutis & iuſtitiæ propoſitum tenuerunt, ſed alios etiam ad ſimile virtutis ſtudiũ doctrinæ ſuæ miniſterio excitarunt: quæ res inter clarißimas Præcurſoris Domini laudes numeratur: quòd videlicet multos filiorum Iſraël ad Dominum eſſet doctrina ſua pertracturus.

Iacob. 5. *Matt. 5.* *Daniel. 12* *Matt. 5.* *Luc. 1.*

De huius muneris difficultate. Cap. IIII.

E

VERVM, CVM ITA NAtura comparatum ſit, vt nihil in rebus ſublime atque magnificum ſit, quod non etiam ſit arduum atque difficile: tantum certè in hoc munere (ſi vtiliter & rectè tractari debeat) difficultatis, quantum dignitatis & vtilitatis eſt. Cùm enim præcipuum concionatoris officium ſit, non modò pios doctrinæ pabulo ſuſtentare, ſed improbos etiam à ſceleribus & improbitate reuocare: & nõ modò currentibus calcar addere, ſed ad curſum iacentes atque dormientes in-

tes incitare: atque postremò non modò viuentes in vita gratiæ doctrinæ ministerio conseruare, sed mortuos etiam in peccato eodem ministerio ad nouam vitam traducere, quid hoc studio & conatu difficilius? Pugnat enim aduersus hoc collapsæ naturæ vis & potentia: quæ communis peccati tabe infecta, procliuis in vitia est. Pugnat deprauata, ne dicam inueterata, multorũ consuetudo: cuius tanta vis est, vt Seneca dicat: Ne vniuersa quidem Philosophia, etiam si in hoc omnes vires suas aduocet, duram iã & veterem ab animo extrahet pestem. Quid hîc mundum in maligno positum commemorem? Quid sceleratorum hominũ, inter quos necessariò viuendum est, contubernia, exempla, consilia, iniurias, contumelias, fraudes, & subdolas adulationes referam? Quid antiqui serpentis vires, astus, insidias, variasq; nocendi artes atq; tentationes oratione recenseam? An non satis constat verum esse, quod in lib. Iob scriptum est, Obstetricante manu eius (nempe Dei) eductus est coluber tortuosus? Quæ enim alia nisi omnipotentis Dei manus, ad tortuosum hunc colubrũ (qui caudæ suæ voluminibus improborũ animas stringit) foris protrudendũ, sufficiens esse valeat? Dũ enim fortis armatus custodit atrium suum, nisi fortior illo superueniat, qui arma eius auferat, & spolia distribuat, dictu mirum est, quanta pace atriũ suum custodiat, & vinctos suos retineat. Ita enim omnes sensus atque aditus, per quos lumen aliquod illis affulgere possit, claudit & obstruit, vt mirabili quadam & abstrusa ratione videntes non videant, & audientes non audiant, nec intelligant. Neque verò exiguo nobis impedimento est vtriusque fortunæ siue aduersæ, siue secundæ conditio. Dum enim illa vehementer premit, nihil audiunt homines, nisi quod illorum inopiam & laborem leuare possit: quod filijs Israël in Ægypto oppressis euenit, qui Mosis verba ex ore Domini, propter operum quibus premebantur angustiam, audire noluerunt. Vbi verò secundæ fortunę aura spirare, & ad votum omnia fluere incipiunt, sic humani cordis angustia successibus impletur & intumescit, vt ad omnia ferè alia obsurdescat. Quam rem D. Augu st. & experimento didicit, & his verbis exposuit. Ego cum amatores seculi huius intueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos opportuna prædicatio: quando enim res huius mundi velut prosperas habent, fastu suo respuũt salubres monitiones, & quasi anilem reputant cantilenam: quando autem aduersis anguntur, magis conãtur euadere vnde ad præsens angũtur, quàm capere vnde cu-

Seneca in Epistol. — *Iob. 26.* — *Luc. 11.* — *August.* (marginal notes); A, B, C (section letters)

decu-

D decurentur. Sed vt multa breui oratione complectar, tam ingẽs & arduum opus eſt, hominem à peccati ſeruitute ad Dei obſequium reuocare, vt D. Greg. dicat: Si inuiſibilia penſamus, nimirum conſtat, quia maius eſt miraculum, prædicationis & orationis ſolatio peccatorem conuertere, quàm mortuum carne ſuſcitare. His igitur argumẽtis intelligere Eccleſiaſtes facilè poterit, quàm ingens prouincia ſibi demandata, quantumq́; onus humeris eius impoſitum ſit: quantoq́; ſtudio contendere debeat, non modò, vt parem huic difficultati animum ſtudiumq́; adhibeat, ſed vt multò magis, qua ſe erga Deũ pietate, reuerentia, animiq́; ſubmiſsione gerere debeat: vt diuina bonitas & prouidẽtia, quæ ferè inferiorum cauſarum miniſterio cuncta operatur, eo tanquam idoneo inſtrumento, ad hoc tantum opus vti velit. ¶ Hinc etiam intelliget, ſi non ſuam, ſed Domini ſui gloriam, & animarum ſalutẽ quærit, quãtò magis negotiũ hoc orationibus, quàm ſermonibus: lachrymis, quàm literis: lamentis, quàm verbis: & virtutum exemplis, quàm rhetorum præceptis vrgere debeat. *Gregor.*

E

De puritate & rectitudine intentionis in Eccleſiaſte. Cap. V.

F

ALIA QVOQVE NON minor fortaſſe in hoc opere difficultas eſt, quæ non minus cœleſti ope indiget: nempe intentionis puritas & rectitudo, quam Eccleſiaſtes in huius muneris functione retinere debet: hoc eſt, vt ſui ſuorumq́; cõmodorum, atq; honoris oblitus, in ſolam Dñi ſui gloriá, & animarũ ſalutẽ tota mẽte defixus ſit: illá ſolá intueatur, illam captet, illam cogitet, illam ſemper ob oculos habeat, nec vnquá ab illa ad ſe mentẽ conuertat. Indigniſsimũ enim eſt, cùm de ſummi cõditoris gloria, & ſempiterna animarũ ſiue vita, ſiue morte agitur, vt homo tantarũ rerũ momẽta negligens, ſolá gloriolæ ſuæ rationem habeat, magisq́; hanc inanem rumuſculi popularis aurá periclitari (ſi minus auditoribus grata ſit eius oratio) quàm Dei gloriá, & animarũ ſalutẽ ſentiat. Quis verò adeò ſui amans, & Dei negligens erit, quẽ huius tantæ peruerſitatis & diuini contemptus non pudeat, ſi fortè hanc affectuum ſuorum prauitatem in pectore ſuo animaduertit? Armenia clariſsima

risſima fœmina (vt Franciſcus Senenſ. memorat) cùm à Cyri cõ A
uiuio domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudantibus, interrogata à viro fuiſſet, quid de Cyri dignitate ſentiret, reſpondit: A te mi vir, oculos nunquam deflexi: itaq; qualis alieni viri forma ſit, prorſus ignoro. Si igitur fœmina hæc nefas eſſe putabat, in alium, quanuis Regem, forma præſtantem oculos conijcere, quantò deteſtabilius erit, cùm de Dei gloria, & ſumma hominum felicitate agitur, hac prorſus neglecta, de ſola gloriola ſua (quæ vmbra citius euaneſcit) ſolicitum eſſe? Cùm Heli-
4. Reg. 4 ſeus Propheta puero ſuo, quem cum baculo ad mortuum puerũ mittebat, præcepiſſet, vt accinctis lumbis, quanta poſſet celeritate accurreret, nec illi reſalutandi, aut reſpondendi occurſantibus & ſalutantibus facultaté tribuiſſet: quid aliud quæſo innuere voluit, quàm eos, quibus hæc à Domino cura demandata eſt, B
vt mortuas in peccato animas, diuinæ ſeueritatis & iudicij baculo ante oculos poſito, ad iuſtitiæ vitam reuocent, adeò in hoc tá præclarum & ingens munus intentos eſſe debere, vt omnium aliarum rerum vel neceſſariarum obliti, hoc vnũ agant, hoc vnũ cogitent, in hoc vnum dies noctesq; intenti ſint, nec vllius terrenæ rei cõmercio ab hoc ſtudio auocentur: quò videlicet muneris amplitudini, par quoq; miniſtri cura & diligentia reſpon-
Simil. deat. Si enim pater aliquis, enitenti filiæ & ob difficultatem partus periclitanti, ad medicũ accerſendũ properaret, num is hoc tempore populares ludos, aut ſimilia ludicra ſpectare, aut ad ea animum aduertere poſſet? Cùm igitur officij noſtri ſit, non periclitantia hominum corpora, ſed animas pretioſo Chriſti ſanguine redemptas, ab ipſis æternæ mortis faucibus eripere, & immor C
tali vitæ reddere: quid eſſe magis præpoſterum atq; deteſtandũ poteſt, quàm hoc tanto munere fungentem ad inaniſsimæ gloriæ ſuæ fumum oculos conuertere?

Cæterùm, quanuis hoc adeò damnabile ſit, vt vix vllis verbis tantæ rei indignitas amplificari poſſit, difficillimum tamen eſt, in hanc foueam non incidere. Hæc enim intentionis puritas (quam ab Eccleſiaſte requirimus) potentiſsimum intra præcordia noſtra hoſtem ſibi aduerſanté, videlicet honoris & propriæ excellentiæ appetitum habet: qui in pleriſque hominibus adeò vehemens eſt, vt inſitus à natura vitæ amor, & carnalis cõmercij cupiditas (quam Theologi inter cæteros corruptæ naturę affectus dominari dicunt) ac cæteræ deinde cupiditates huic honoris & gloriæ appetitioni cedát. Quàm multos enim quotidie cerni-

D cernimus, vitam (qua nihil in rebus humanis homini charius est) in summum discrimẽ adducere: imo & mortem oppetere, ne vllam honoris iacturam patiantur? Quàm multos, qui illibatum carnis pudorem, non tam diuini timoris, quàm humani dedecoris metu conseruant? Nec verò multis, ad huius affectus vim atq; tyrannidem explicandam opus est. Res gestas omniũ tẽporũ homo sibi ante oculos ponat, omnes orbis terrarũ vastationes cõsideret: & quæ bella Alexander Magnus, Iulius Cæsar, ceteriq; Romanorum, aliarumq; nationũ Reges & Imperatores susceperint, & quotidianas item hominum pugnas inspiciat: facileq; deprehendet, omnes ferè has flammas ab huius cupiditatis igne excitatas. Quòd si parùm externis testimonijs credit, se ipsum introspiciat, affectus suos scrutetur: & quantam vim hic morbus habeat, facilè deprehendet. Hæc autem generis humani tabes intentionis puritatẽ, quam ad hoc munus integrè obeun-
E dum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim affectus tantò est vehementior, quantò est honor & gloria maior, & ad plures permanat. At eximij concionatoris gloria, non modò eius ciuitatis, in qua degit, finibus continetur, sed ad exteras etiam nationes & regna peruadit. Sic audimus, Romæ, aut Mediolani esse concionatorem quendam præstantissimum, qui plurimum dicendi facultate cæteros antecellat. Neque verò hæc corporis virium & fortitudinis fama est, qua à multis etiam brutis lõgè superamur: nec diuitiarum & formæ gloria, quæ fluxa & fragilis est: sed ingenij, dexteritatis, eloquentiæ, liberalis eruditionis, atq; adeò probitatis, quæ in egregij concionatoris oratione elucere debet. Quæ quidem gloria quantò dignior atque præstantior, tantò cupiditas nostra gloriæ auida ardentiùs in eam rapi-
E tur & concitatur. Quid verò de metu ignominiæ dicam, qui initio dicendi ita quorundam mentes obsidet, vt corporis etiam membra soluantur, & tremant genua dicturis, nec vlla ratione hunc à se metum excutere possint? Vnde autem hic adeò impotens affectus, nisi ex ignominiæ metu & periculo, qui tunc dicturis impendet, proficiscitur? Vnde verò ingens hic metus ignominiæ, nisi ex immodica gloriæ cupiditate nascitur? His igitur duobus affectibus occupata & oppleta mens, quem in animo locum relinquet, vt in vnam Dei gloriam, & animarum salutem, omni mẽte & studio, spretis omnibus alijs, defixus sit? Liquet igitur ex his, quàm non sit facilè, hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere, nisi illam concionator à Deo multis la-

chrymis, multaq; vi precum, & virtutum meritis tanquam rarũ A
aliquod & singulare eius donum impetrare contendat. Et ne si hoc quidem studiosè ac deligenter fecerit, ab huius labis periculo se prorsus immunem credat: semper enim in hac parte suspe-
Grego. in Pastor. ctus sibi esse debebit. Vt enim sapienter D. Greg. ait, sæpe mens sibi mentitur, & fingit de bono opere amare quod non amat, de mundi autem gloria no amare, quod amat. Huius autem intentionis periculum idem vir sanctus illa beati Iob verba explanás,
Iob. 9. Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, exponit his verbis: Sed sunt nonnulla, quæ sciri à nobis facilè nequeunt, etiá cùm geruntur. *Sæpe officium prædicationis assumimus, vt per hoc fraternæ vtilitati seruiamus: sed nisi placeamus illi, cui loquimur, nequaquá libenter accipitur, quod prędicamus. Cumq; placere mens vtiliter studet, ad amorem laudis propriæ defluit turpiter: & quæ à captiuitate vitiorũ alios curabat eruere, ipsa suis fauoribus incipit captiua seruire.* B *Quasi latrunculis quippe est appetitus laudis humanæ, qui recto itinere gradientibus ex latere iungitur: vt ex occultis educto gladio, gradientium vita trucidetur: cumq; propositæ vtilitatis intentio ad studia priuata deducitur, horrendo modo vnum idemque opus culpa peragit, quod virtus inchoauit. Sæpe & ab ipsis exordijs aliud cogitatio expetit, aliud actio ostendit.* Hactenus Gregorius. Hoc autem periculum concionatores multi, ac prę sertim iuniores adeò nõ
Simil. cauent, vt nec etiam agnoscant. Sicut enim in quibusdá regionibus deforme ebrietatis vitiũ, nec vitiũ aut dedecus esse putatur, propterea quòd praua hominũ cõsuetudo huic vitio horroré detraxerit: ita multis concionatorũ adeò familiaris & innata hæc C vanitas est, vt vix eam aduertât, & nec inter peccata quidem numerẽt. At qui diuino timore acti, se ipsos & interiora sua omnia diligẽti examine scrutátur, seq; ex omni parte circũspiciũt, vehemẽter sibi ab hoc periculo timẽt. Fuit olim mihi arctissima familiaritate cõiunctus cõcionator quidá vir pius, qui (vt ipse narrauit) cùm primùm concionádi munus aggressus est, parum vanitatis huius periculũ aliorũ more præuidebat. At vbi processu téporis oculos magis aperuit, & ea quæ ante diximus cũ animo suo reputauit, adeò perterrefactus fuit, vt cõcionandi munus omninò relinquere destinauerit, & multo etiam tempore ab eo munere destiterit. Vbi verò ad illud, parendi necessitate coactus redijt, multis se rationibus, multisq; precibus aduersus cõmunem hunc concionatorum hostem munire studiosissimè curabat,

D rabat. Hæc à me paucis dicta sunt, quæ multis planè dici debuerunt: vt occultissimi huius periculi, reique omnium maximè ad hoc munus exequendum necessariæ, diuini verbi ministros admonerem. Cùm enim in ijs, quæ ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petenda sit, efficitur planè, vt fine perperàm cõstituto, omnia ordine, ratione, & merito etiá destituantur.

De probitate & moribus concionatoris. Cap. VI.

IAM NVNC QVID ex ijs quæ dicta sunt sequatur, expẽdere incipiamus. Primùm, si ea officij dignitas & maiestas est, vt ipsum Dei filiũ principẽ & autorẽ habeat, ꝓ eoq; Ecclesiastes legatione fungatur in terris: qualis eius puritas & integritas
E futura est, qui huic tanto muneri destinatur? Neq; enim natura rerum patitur, vt in tantę dignitatis splẽdore vita sordeat: sed illud exigit, vt cum ministerij dignitate, vitæ puritas & integritas certet. Hinc cùm Domin⁹ Hieremiam Prophetam, ad deprauatos populi sui mores castigandos mitteret, in matris etiam vtero delitescentem, nec dum in lucem editum Spiritu sancto repleuit. Isaiæ verò labia, Cherubini ad ipsum volantis ministerio, cœlestiq; igne ex altari Dei sumpto, ab omni pollutionis & peccati labe purgauit: quò idoneus minister esset, per quem puritatis autor scelerati & rebellis populi crimina obiurgaret. Quid Apostolos memorem, quos tanta Spiritus sancti gratia in die Pentecostes Dominus repleuit, vt idoneos Euángelicæ doctrinæ magistros efficeret? Quid Paulum referam,
F quem non modò eodem spiritu repleuit, sed in tertium vsq; cœlum sustulit: vt inter Angelos disceret, quod inter homines doceret? Sed hæc omnia exempla illud mihi superare videtur, quòd ipse Dei filius nõ ante munus hoc docẽdi suscepit, quàm se ad illud, quadraginta dierũ ieiunijs, orationib⁹, & solitudinis se cessu præpararet: nõ quòd is hac præparatione indigeret (qui puritatis & sapiẽtiæ fons erat) sed vt hoc exẽplo Ecclesiæ doctores discerẽt, qua vitę puritate & innocẽtia ad hoc cœleste munus obeũdũ accedere deberẽt. Intelligebat enĩ sũmus ille magister, quátò essent ad fidẽ faciẽdá, & vitá hominũ instituẽdá efficaciora præclara virtutũ exẽpla, quá exculta & perpolita verba. Vnde, cùm

idem, concionatores lucernam ſupra candelabrum poſitam ap- A
Mat.5. pellaſſet, vt prælucerent omnibus, qui in Eccleſiæ domo eſſent,
ſubdit continuò: Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt vi-
deant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in
cœlis eſt. Quibus verbis non obſcurè indicauit, quantò magis
egregia virtutum opera, quàm ſelecta & limata verba gloriam
Dñi illuſtrarent: quod illud quoq; Eſaiæ vaticinium declarat:
Eſai.61. Et vocabuntur in ea fortes iuſtitiæ, plantatio Domini ad glori-
ficandum. Quid enim magis diuinæ gloriæ ſplendorem, quàm
probitatis & iuſtitiæ pulchritudo atq; cõſtantia (quæ diuinę bo
nitatis imaginem refert) declarare poteſt? Deniq; ſi Eccleſię an
nales & incrementa ad memoriam reuocemus, facilè inuenie-
mus longè magis Eccleſiam Sanctorum exemplis, quàm diſerto
rum hominum verbis auctam & locupletatã fuiſſe. Quàm mul-
torum monachorum cœleſtem in terris vitam meditantium, pa
Aug.li.8 ter extitit illiteratus Antonius? De quo illa D. Aug. verba iactã- B
Confeſſ. tur: Surgunt indocti, & rapiunt nobis paradiſum, & nos cũ do-
ctrinis noſtris in carne & ſanguine volutamur. Quid illiteratũ
etiam Franciſcum referam, qui tot virtutum plantaria in Eccle
ſiæ paradiſo, ſanctitatis exemplis magis, quàm diſertis verbis cõ
In hiſto. ſeuit? Quid Simeon ille cognomento ſtilites literarum omniũ
Religi. rudis, cuius vitam coætaneus & familiaris eius amicus Theodo
retus conſcripſit: quàm multas nationes in columna illa manẽs,
admirandæ vitæ ſuæ exemplis ab idolorum cultu, ad fidẽ Chri-
ſti reuocauit? Vicina quoq; noſtro ſeculo D. Catherina Senẽſis,
& fœmina, & literarum ignara, tam multos homines à ſcelera-
ta vita ad iuſtitiam & pietatem conuertit, vt quatuor Confeſſa-
rij (qui illi annuente Greg. XI. Pont. Max. iugiter aſsiſtebãt) vix
tempus ad quietem haberent: dum eorum confeſsiones audiũt, C
quos illa ſplendore magis vitæ, quàm doctrinæ, ad virtutis & iu
ſtitiæ ſtudium traducebat. Hæc à me breuiter dicta ſunt, nõ quò
doctrinæ munus aliqua ratione extenuarem, ſed quò vitæ ſplẽ-
dorem & dignitatem pio concionatori plurimum cõmendarẽ.
Seneca ad Quam rem breui oratione Seneca complexus eſt, cùm ad Lucil
Lucillum lum ſcribens ait: Eum elige doctorem, quem magis admireris
Lactãtius cùm videris, quàm cùm audieris. Hinc Lactantius Firmianus,
in.4.diu. Qui dat, inquit, præcepta viuendi, debet amputare omnium ex-
inſti.lib. cuſationum vias: vt imponat hominibus parendi neceſsitatem,
non vi aliqua, ſed pudore. Quomodo verò amputari poterit ex-
cuſatio, niſi vt qui docet, faciat quæ docet, & ſit quaſi præuius,

& ma-

D & manum porrigat secuturo. Nam habere non possunt quæ doceas firmitatē, nisi ea prior feceris: quia natura hominum procliuis in vitia, videri vult nō modò cū venia, sed cū ratione peccare. Hactenꝰ ille. Hoc autē (vt cæteros eius officij cōsortes prætereā) ita præstabat Paulus, vt seipsum in imitationis exēplū, fidelibus, quibus verbum vitæ tradebat, nō semel proponeret. Alibi enim ait: Imitatores mei estote fratres, sicut & ego Christi; Et alibi: Capite nos; neminē lœsimꝰ, neminē corrupimꝰ, neminē circūuenimus. Et ad Philip. rursum, De cætero, inquit, fratres, quæcūq; sunt vera, quæcūq; pudica, quęcūq; iusta, quæcūq; sctā, quæcūq; amabilia, quæcunq; bonæ famæ, hæc cogitate, quę & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Nō ergo solis auribus, quæ vtiliter audirent, sed oculis etiam, quæ admirantes viderēt, atq; imitarētur bonus magister exēpla proponebat. ¶ Cæterùm E de his, qui alia via gradiuntur (qui videlicet aliter viuunt, quàm viuendum esse præcipiunt) sic D. Greg. ait: Sunt nonnulli, qui solerti cura spiritualia præcepta perscrutātur: sed quæ intelligendo penetrant, viuendo conculcant. Repentè docent, quæ non opere, sed meditatione didicerunt: & quod verbis prędicant, moribus impugnant. Vnde idem vir sanctus concionatores grauiter admonet his verbis: Mundari prius oportet, & sic alios mundare: sapientem prius fieri, & sic alios facere sapientes: lumē fieri, & sic alios illuminare: ad Deum accedere, & sic alios ad Deum adducere: sanctificari, & ita sanctificare: manus habere rectas, & sic alijs porrigere manū. Quia verò hoc sanctissimi viri preceptū multi negligunt, meritò D. Bern. queritur, canales nos hodie in Ecclesia habere plurimos, concas verò perpaucas. Tantæ enim F charitatis esse ait eos, per quos ad populum diuinorum eloquiorum fluenta manant, vt prius effundere, quàm infundi velint: cū tamen longè alia ratione hoc fieri debere, vel ille Dauidis versiculus moneat: Eructauit cor meum verbum bonū. Quid enim aliud est eructare, nisi animum diuinorum eloquiorū epulis saginatum, de plenitudine cordis verbum bonū pronūciare? Eosdem etiā Seneca grauissimè notauit his verbis: Nullus quidem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui Philosophiam, velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quàm viuendum esse præcipiunt. Exempla enim se ipsos inutilis disciplinæ circunferunt: nulli non vitio, quod insequuntur obnoxij. Non magis mihi potest quisquā talis prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauseabūdus. Tenendū

1. Cor. 4. *2. Cor. 7.* *Phil. 4.* *Gregor. in Past.* *Bernard. sup Cant.* *Seneca. Epist. 109*

est rapiente fluctu gubernaculum: luctandum cum ipso mari: A
eripienda sunt vento vela. Quid mihi potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quantò maiore putas vitam tempestate iactari, quàm vllam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Hactenus ille. Sed quid tam multis argumentis ad hoc probandum in re tam aperta opus est, cùm ipsi etiam rhetores oratorem definiant, esse virum bonum, dicendi peritum? Si ergo orator, qui de stillicidijs arcẽdis, deq; depositis reddendis, vt fidem apud iudices faciat, vir bonus esse debet, priusque illi vitæ probitas, quàm artis peritia tribuitur: quid de concionatore dicendum, cuius tota cura & officium est, homines ad virtutis & probitatis studium non modò loquendo, sed etiam rectè viuendo traducere? Rectissimè enim dictum est: Ab im-
Eccles.34 mundo quis mundabitur? Ex quibus omnibus intelligere facilè possumus, quid sit in causa, cur cùm hoc nostro seculo omnia
ferè templa quotidianis concionatorum vocibus & clamoribus B
resonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamoribus perterrefacti, prauos mores, & inueteratam peccandi consuetudinem deserant. Cùm enim verbum Dei ignis sit, & quasi malleus conterens petras, quid in causa est, vt nec hic cœlestis ignis algentia hominum pectora incendat, nec hic malleus ferrea corda molliat: nisi quòd maxima concionatorum turba negotium hoc, magis verbis quàm exemplis, magis literis quàm lamentis, magis eloquentiæ studijs quàm pijs precibus vrgeat: maioremque popularis plausus captandi, quàm vitia eliminandi: ac postremò maiorem nominis sui celebrandi, quàm diuinæ gloriæ & salutis humanæ procurandæ curam habeat? Hoc autem quid aliud est, quàm talentum in terra recondere: quando
hi cõmissi muneris ministeriũ nõ ad Dei gloriam, & hominum C
salutem, sed ad terrena commoda referunt: vt videlicet liberiùs & indulgentiùs viuant, vt amplioris dignitatis locum obtineãt, vt popularem famam aucupentur, & pinguiora Ecclesiæ stipendia percipiant? Hæc dum omni studio captamus, Dei gloriam, & animarum salutem, vel negligimus, vel in postremis habemus. Quomodo autem se Dominus aduersus huiusmodi operarios gerere debeat, satis apertè Vates sanctus indicauit, cùm ait: Peccatori autẽ dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas,
Psal. 49. & assumis testamentum meum per os tuum? &c. quæ sequuntur. Quicunque verò tales sunt, ad eorum sortem pertinent, de quibus Saluator in Euangelio ait: Dicunt enim, & non faciunt:

D ciunt: alligant onera grauia & importabilia: digito autem suo nolunt ea mouere. *Matt.23*

De studio charitatis in Ecclesiaste. Cap. VII.

VERVM, CVM HÆC vitæ probitas & virtutum studium non ad cõcionatores modò, sed ad omnes in vniuersum pertineat, charitatis tamẽ virtus (à qua concionãdi munus proficiscitur) in Ecclesiaste maximè eminere debet. Ex ea nanque oritur flagrantissimus diuinæ gloriæ amor, ardentissimumq́ue salutis humanæ desiderium, quod huius officij caput & fundamentum est. Sic enim huic muneri destina-
E tus, Dei gloriam & animarum salutem sitire debet, vt nullus auarus diuitias, nullus ambitiosus honores, nullus denique imperator de hostibus triumphum atque victoriam tanta auiditate desideret, quanta is animarum salutem deperire, & earum interitum lamentari debet. Hoc enim flagrantissimum desiderium, quod à charitatis radice proficiscitur, adeò Euangelici concionatoris proprium, adeóque illi ad munus suum vtiliter obeũdum necessarium est, vt qui hoc ardore ac desiderio destitutus sit, meo iudicio, officium hoc attingere minimè debeat. Hoc desiderio sancta illa mulier in Apocalyps. flagrabat, quæ cruciabatur vt pareret: propterea quòd tanto desiderio pariendi filios Sponso suo tenebatur, vt nullos corporis cruciatus, nulla tyrannorum supplicia formidaret, dummodò spiritualem *Apoc.12.*
F hanc sobolem cœlesti Sponso generaret. Cuius ardentissimum desiderium Rachel olim adumbrauit, quæ tanto filiorum amore flagrabat, vt ad virum suum diceret: Da mihi liberos, alioqui moriar. Iam verò Dauid rex quo animarum ardore æstuabat, qui tam acri doloris sensu earum interitum & ruinam deflebat? Vidi, inquit, præuaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Et, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantiũ tibi ceciderũt super me. Quibus verbis significat, nõ minus se diuinę glorię cõuitijs torqueri, quàm si is omnibus ꝓbris & maledictis incesseretur. Apostol⁹ verò quàm multis in locis hoc animi sui studiũ, desideriũ, zelũ, & charitatẽ *Gene.30.* *Psal.118.* *Psal.68.*

2. Cor. 12. ostēdit? Quis, inquit, infirmatur, & ego nō infirmor? quis scādali A
Gala. 4. zatur, & ego nō vror? Et ad Gala. Filioli, inquit, mei, quos iterū parturio, donec formetur Christus in vobis! Hoc est, quos iterū magno perditionis vestræ dolore saucius, magnoq; studio atq; conatu iterum eniti, & Christo reddere paro. Ex hoc autem in-
Ibidem. terno igne faces illæ verborum prodierunt: Vellem esse apud vos modò, & cōmutare vocem meam (id est, in omnes me dicendi figuras transformare) quoniam confundor in vobis. Hoc est, quoniā inops consilij, & plenus mœroris atq; angustię sum,
2. Cor. 2. nec quô me vertam, aut quid consilij capiam, scio. Ad Corinth. verò, quo dolore, quibus lachrimis se priorem epistolam scri-
2. Ti. 2. psisse profitetur, quòd eos ab Euangelica simplicitate desciuisse intelligeret? Quid verò illa eiusdem verba: Omnia sustineo pro-
2. Cor. 9. pter electos, vt & ipsi salutem consequatur? & Omnibus omnia
Thessa. 2. factus sum, vt omnes facerem saluos? et ad Thesa. scribens, Volebamus, inquit, vobis tradere non solùm Euangelium, sed etiā animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. ¶ Neq; verò illud mihi quisquā obijciat, hanc mentem Apostolorū tantū fuisse, qui Spiritus plenitudinē acceperunt: nos verò in hac mūdi fece non eam cœlestium donorum vbertatem percepisse, vt simili ardore flagrare possimus. Sit ita sanè: Sed simili tamē studio & desiderio Prophetarum pectora ante gratiā quoq; Euāgelij æstuabant: quòd eorū lachrymę, quas propter hominū peccata fundebant, eorumq; cruciatus & mortes, quas propter obiurgādi seueritatē & acrimoniam pertulerunt, facilè declarat. Sequentibus verò seculis quàm multi ex sanctis Patribus ac doctoribus hoc eodem desiderio arserunt? De beato Patre nostro Dominico inter eximias eius laudes hęc etiā prædicatur: quòd arderet quasi facula zelo pereuntiū. Quo ardore incensus, nouum in Ecclesia prædicatorum ordinē, Spiritu sancto instigāte, primus excogitauit, erexit, ac fundauit. Tanto autem erga homines charitatis igne, tantoque pereuntium animarum dolore torquebatur, vt nullo incommodo nulliq; labori parceret, quò minus diè noctuq; opportunè atq; importunè saluti earum inuigilaret: adeò, vt aliquādo integram Quadragesimam solo pane & aqua victitarit, noctibusq; fessa diurno labore membra super nudam tabulam reclinaret: quò fœminas, apud quas hospitabatur, hæreticorum dolis seductas, ad fidei synceritatem hoc exemplo reuocaret: quod & obtinuit.

Hæc igitur mens, hic affectus, hoc flagrātissimum diuinæ

gloriæ,

D gloriæ, & humanæ salutis desideriũ præcipuus huius officij magister est. Neq; tãtum vniuersæ rhetorum scholæ atq; præcepta, quàm hic vnus ardor concionãtem iuuare in dicendo poterit. Hic enim vnus affectus (qui velut mens & anima quædam huius artificij est) dicenti penè omnia præstat. Hic enim docet ea negligere, quæ aures magis tinnitu verborum & acumine sentẽtiarum oblectant, quàm mentes erudiãt atq; sanent. Hic omnes persuadendi rationes excogitare, & omnes dicendi machinas auditorum mentibus admouere facit: vt eas ad timorem Domini, & sceleratæ vitæ odium traducere possit. Hic etiam, vbicunque illi orationis cursus occasionem præbuit, & affectus excitare, & singularia vitæ documenta tradere, & ad mores institueñdos quæ dicuntur accommodare, & languentes auditorum animos dicendi vi & acrimonia suspensos tenere, & dormitantes excitare
E facit. Hic exclamat, arguit, obsecrat, increpat, terret, stupet, admiratur, & in omnes se affectus & figuras dicendi transformat: defunctos excitat, absentes alloquitur, Dei opem implorat, cœlum, terras, maria permiscet, & quasi quodam prophetico furore percitus clamat: Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Et, Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Et, Generatio praua atque peruersa, hæccine reddis Domino popule stulte & insipiens? Hæc igitur & multa flagrantissimum hoc desiderium concionatoris animo inspirat, qui interdum se ipse non capit, ac penè disrumpitur: cùm spretam religionem, sceleratos hominum mores, cęcitatem mentis, obduratum & insensibile pectus, ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplatur: ideoque nullum non mouet la-
F pidem, nihil intentatum relinquit, quò homines, quos in ipsis penè draconis faucibus iam iam deuorandos videt, reuocare inde possit: tanta est huius ardoris (quem solus Spiritus ille cœlestis excitare & inflammare solet) vis atque potentia. Quocirca non ab re dictum à nobis fuit, hunc esse pręcipuum huius operis & artificij magistrum. Hic est enim spiritus ille robustorũ, qui turbinis instar impellit parietem: hoc est, qui pectora etiam diuturna peccandi consuetudine obdurata disrumpit & concutit. Hæc illa Domini vox, quæ confringit cedros, quæ intercidit flãmam ignis, quæ parere facit præ metu ceruas, & omnia tandem sibi obsistentia perrumpit. Hanc ergo vocem, hunc animum, hoc ardens & incitatum desiderium habere debet, quisquis hoc Propheticum & Apostolicũ munus exercere pro dignitate pa-
rat.

rat. Vnde, cùm quidam vir pius, qui tum primùm concionandi munus aggrediebatur, à veterano eius artificij principe quæreret, quid sibi maximè ad id munus obeundum necessariũ esset: ille, Nihil, inquit, magis, quàm vt is qui dicit, ardentissimo Domini Iesu amore flagret. Qui enim sic erga illum affectus est, vehementer illius gloriam, & animarum salutem (pro quibus ille vitam profudit) sitiet, & quæ ille maxime odit (nempè hominum peccata & flagitia) simili affectu detestabitur: atque ita fiet, vt cùm hisce de rebus agendum erit, non perfunctoriè, non oscitanter, aut segniter, sed vehementer, acriter, & pro dignitate rerum dicat: eumq́ue affectum animis auditorum imprimat, quem ipse voce, vultu, gestu, acrimonia, & tota dicendi contentione præferat. Cùm autem hic affectus & ardor (vt anteà diximus) à Spiritu sancto sit (non enim hunc natura, sed gratia, & magna quidem gratia præstat) nõ potest populus audiens hoc ardore declamantem non mirari, suspicere, & reuereri: propterea quòd intelligat, maius aliquid, & supra hominis facultatem atque naturam ibi latere, ibique Dei digitum esse. Cuius rei cognitio humana pectora vehementer commouet & concutit: siue quòd Deum intelligant humano ore loquẽtem, ipsosq; ad se vocantem, siue quòd ex inusitata illa dicentis acrimonia, rei dignitatẽ, de qua agitur, agnoscant. Cùm autem Cicero, nullam esse eloquẽtiam dicat, quæ admiratione careat, nulla re magis, quàm hac dicendi vi auditorũ admiratio concitatur.

Quæret hîc fortasse studiosus concionator, qua ratione hũc animum atque affectum induere aliquis possit. Cuius rei facilis admodum respõsio, sed non facilis ad hoc via est. Cùm enim (vt dictum est) hic mentis ardor ab inflãmata in Deum charitate proficiscatur (quæ nisi intra virtutum omniũ sinum atque cõplexum inueniri potest) apertè liquet, innocentia & puritate vitæ hunc animum esse comparandum. In quo quidem studio vehementer adiuuat intẽtionis puritas (de qua paulò antè loquuti sumus) qua homo nõ suam, sed Domini sui gloriam casto pectore quærit. Adiuuat in hoc etiam vera animi submissio: qua pius Ecclesiastes (atque is præsertim, qui ex maiorum suorum imperio hoc munus exequitur) supplicem se Deo exhibet: & hinc quidem indignitatem suam professus, inde verò parendi necessitatem proponens, spiritum atque animum ad eius officij functionem clementer sibi à Domino impartiri postulat. Ad

hanc

D Ad hanc autẽ humilitatẽ pertinet, vt homo omnẽ à se sui fiduciam ad hoc munus obeundũ depellat: nec vel eruditione, vel eloquẽtia, vel vocis & pronunciationis elegãtia, vel opinione & fama populari, vel diuturna concionandi consuetudine atque dexteritate fretus, aliquid se effecturũ putet, nisi cœlitus adiuuetur, virtuteq́; ex alto induatur. In mentem verò operis huius difficultatem reuocet (de qua satis multa superius diximus) intelligetq́;, hoc vnum sibi superesse remedium, vt cum Iosaphat rege sanctißimo totum spiritum suum conferat ad rogãdum Dominum. Ab illo felicem laboris successum, ab illo animarum salutem, ab illo dicendi vim & facultatem, non ab humanis eloquentiæ aut eruditionis præsidijs speret. Si enim vnigenitus Dei filius Patri suo, & doctrinam quam prædicabat, & doctrinæ fructum tribuebat, cùm diceret: Mea doctrina nõ est mea, *Ioa.7.*
E sed eius qui misit me. Et, Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. *Ioa.14.* Et, Sermonem quem audistis, non est meus, *Ibidem.* sed eius qui misit me Patris: quis adeò impudens & insolens erit, qui sibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulsa ergo hac impia sui fiducia, pius Dominus obedientiæ atque veræ humilitatis amator nihil verè humili atque obedientiæ filio denegabit. ¶ Multum præterea conferet ad salutis alienæ sitim acuendã, ea, quę paulò antè de hui⁹ officij dignitate, & meriti magnitudine diximus, cõsiderare. Cùm enĩ (autore D. Greg.) *Grego.* nullum sacrificium Deo gratius sit, quàm salus animarum, illeq́ue (vt idem áit) in maiore apud Deum amore sit, qui ad eius amorem plurimos trahit: quisquis huius diuini erga se amoris studiosus est, vehemẽter optabit, ad eius amorem plurimos
F adducere: vt ipse tandem voti sui compos efficiatur. Huc pertinet insigne quoque huius operis meritum simul & præmium, quod vbique pijs concionatoribus sacræ literæ pollicentur. Hoc declarat Iacobus Apostolus, cùm ait: Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum, scire debet, *Iacob.5.* quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operit multitudinẽ peccatorum. Item Prouerb. xj. Salomon, Anima, inquit, quæ benedicit, impinguabitur: & quæ inebriat, ipsa quoquę inebriabitur. *Prou. 11.* Iustum quippe apud æquißimum iudicem Deum est, vt in omni opere par pari hominibus referatur: & ita, qui opera atque doctrina sua aliorum animas reficit, & spiritualibus bonis ditat,

ipse

ipse quoque à Domino reficiatur, & similibus bonis locupletetur, quibus ornatus & auctus ante supremi iudicis tribunal tutus apparere possit, & cum Apostolo dicere: Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nónne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius? A

Iuuabit & illud, si Ecclesiastes nominis sui rationem considerans, meminerit se hominum piscatorem à Domino appellari. *Simil.* Sicut autem piscator cùm rete iacit, hoc vnum præcipue curat, ne vacuum rete domum referat: sic animarum piscator, hoc præcipuè captare, in hoc neruos omnes intendere debet, vt eo modo actionem suam instituat, qua huiusmodi præda Euangelicam sagenam impleat: hoc est, vt pereuntium animas Christo Domino lucrifaciat. Hoc autem consequetur, si ea dicat, & eo modo dicat, quò possit obdurata corda concutere, & in tenebris & cœca peccati nocte iacentes, doctrinæ suæ luce ad veritatis notitiam trahere: quò miserandum animæ suæ statum & periculum agnoscẽtes, & animo compungantur, & ad iter salutis reuocentur. Ad quod & incertam mortis horam, & diuini iudicij seueritatem, & horrendas gehennæ flammas, æternitatemque pœnarum non rarò ponere ante oculos debet. Quanuis non semper aduersum hos orationis stilus dirigendus est: quando is sapientibus & insipientibus, pijs & improbis debitor sit, & ad pietatem & iustitiam alios quidem potenter trahere, alios verò blandè & leniter erudire & instruere debeat. Quemadmodum verò piscator tristis abscedit, vbi vacuam sagenam ab vndis extulit: sic animarum piscator, si adeò languide se in officio gessit, vt conijcere hoc indicio possit, se nihil prendidisse, de hac iactura, non de ignominia sua dolere debebit. B C

Nec leuis etiam stimulus ad dicendum est, si quas fortè animas ab huius magni maris fluctibus ad portum salutis reuocauit. In his nanque venustissima virtutis & iustitiæ species, mirabiles in animo pij concionatoris amores excitat, & ad eam docendi rationem extimulat, qua hunc incomparabilem animarum thesaurum augere queat. *Simil.* Qui accipitres ad capiendas aues nutriunt, hoc ante omnia curant, vt aliqua primum facili præda inescentur, quò auidius deinde ad insequendas eius generis aues rapiantur, quarum iam gustum perceperunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas è Diaboli faucibus ereptas, in libertatem asseruerunt,

ad alias

D ad alias simili studio atque labore capiendas excitari solent. Sic enim Agesilaus Lacedæmoniorum Rex, militū suorum animos ad prælium acuebat, pulcherrima illis hostium spolia, quæ paulò ante in bello ceperant, ostentans. Hoc ergo modo Ecclesiastes inclita animarum spolia, quæ à Diaboli potestate eripuit, sibi ante oculos ponat: quò se studiosius & alacrius huic tāto muneri accingat. Quisquis autem huiusmodi spolia Christo Domino obtulit: hoc est, qui verbi semine spirituales Christo Domino filios parturiuit, cum Lia vtiq; gloriari, eiusq; verba vsurpare poterit, dicēs: Nūc quoq; copulabitur mihi maritus meus, eò quod peperim ei tres filios.

Supra omnia verò ad hunc charitatis affectū consequendū, mirè adiuuat sanctę orationis & contemplationis studium: quo mens nostra spiritualia atq; diuina contemplatur. Ita enim fiet,
E vt earum amore accēdatur, atq; omnes pios affectus spiritualibus rebus contēplandis nutriat & foueat. Qua de re iam iā dicemus. Porrò autem qui sine hoc interno diuini Spiritus sensu & motu, eam dicendi vim & acrimoniam, quam hactenus descripsimus, consequi volūt, & arte, atq; ficta simulataq; acrimonia, hunc veritatis affectum se assecuturos putāt, sæpe ridiculi sunt, & se ipsos multis modis produnt: præsertim si ipsorum vita parùm cum hac dicendi ratione cohæreat. Si ne Apelles quidē puerum ferentem vuas sic ad viuum pennicillo exprimere potuit, *Simil.* vt auiculæ picturæ fraudem non intelligerent: qua fronte quisquam se arte cōsecuturum putat, quod singulare Spiritus sancti donum, & maximum quidem donum est? Si enim ars non dum eò peruenire potest, vt naturam perfectè exprimat: quomodo
F diuini Spiritus energiam, quæ supra naturam est, exprimere poterit?

De studio sanctæ orationis & meditationis, quod in Ecclesiaste esse debet. Cap. VIII.

SVPRA VITÆ INTEGRItatem, & intentionis sinceritatē, quas in Ecclesiaste esse debere docuimus, singulare etiā sanctæ orationis studium requiro: quod non poterit non habere is, qui hac vitæ & intentionis puritate præditus est. Nemo autē me aut nimium, aut superstitiosum in tam mul-

tis vir-

tis virtutibus exigendis iudicabit, si huius officij rationem pru- A
Bernar. denter expenderit. Plura enim D. Bern. in Ecclesiastico doctore requirit: qui posteaquàm grauiter (vt ante diximus) questus esset, quòd multos in Ecclesia canales haberemus, conchas verò perpaucas (quòd videlicet concionatores prius effundere, quàm infundi vellent) quæ sint autem quæ habere debeant, explicat his verbis: En quanta prius infundenda sunt, vt effundere audeamus: de plenitudine, non de penuria largientes. Primò quidem compunctio, deinde deuotio, tertiò pœnitentiæ labor, quartò pietatis opus, quintò orationis studium, sextò contemplationis otium, septimò plenitudo dilectionis. Hactenus ille. Vides ergo inter hæc, deuotionis spiritum, orationis studium, & contemplationis otium à viro sanctissimo requiri. Idemque rursus in Epist. 201. ad Abbatem quendam scribens, *Idem.* tria illi esse necessaria ad hominum salutem promouendam B docet: Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, & oratio: maior autem horum, oratio. Ea nanque operi & voci gratiam & efficaciam promeretur. Hęc ille. Verùm vt omittam, quòd hæc ipsa vitæ & intentionis puritas, nisi in pectore diuinarum rerum contemplatione saginato vix vnquam reperitur: constans tamen sanctorum Patrum sententia est, Euangelicos doctores in contemplatione haurire, quod posteà populis effundant: quod in Prophetis (qui huius officij principes extiterunt) cernere licet, qui à Domino accipiebant, quod populo
Psal. 71. nunciabant. Hoc enim illa Prophetæ verba innuunt: Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Hinc D. Gregor.
Grego. Humani, inquit, generis redemptor, per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis studium in monte pernoctabat: vt perfectis videlicet prædicatoribus innuat, quatenus nec acti- C uam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnant: sed quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant. Præterea cùm salus animarum, & perditorum hominum pœnitentia & conuersio, ministerij huius finis sit (quæ res nisi singulari Dei auxilio perfici non potest, vt paulò ante diximus) opus est, vt Ecclesiastes non solùm verbis, sed multò etiá magis precibus & lamentis opē Domini imploret, vt pios conatus & labores suos prouehat, atque secundet. Meminisse enim debet, quid piscāti Petro euenerit; qui tota nocte cum socijs laborás, nihil cepit; cùm autem in verbo Domini

D retia laxasset, copiosam piscium multitudinem conclusit. Qua de causa D. August. concionatorem monet, si voti compos fieri velit, vt precibus magis, quàm verbis munus suum vrgeat. Sic enim ait: Prædicator laboret, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur: & hoc se posse magis pietate orationum, quàm sermonis facultate non dubitet: vt orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit prius orator, antequàm doctor: & ipsa hora accedens, prius quàm exerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam sitiẽtem, vt ructet quod biberit, vel quod impleuerit effundat. ¶ His etiam adde, quòd cùm ex eiusdem patris August. disertorumq; omnium sententia, tam oratoris, quàm concionatoris triplex esse officium dicatur: nempe docere, delectare, & flectere: & docere quidem necessitatis, delectare suauitatis, flectere autem, & auditorum animos cõmouere, E victoriæ sit: quonam modo Ecclesiastes aliorum affectus excitare poterit, nisi ipse etiam commotus sit? Hinc D. Greg. Ad supernum, inquit, desiderium inflammare auditores nequeunt verba, quæ frigido corde proferuntur: nec enim res, quę in seipsa nõ ardet, aliam accendit. Qua de re non grauabor, Quintiliani rhetorum principis sententiam hoc in loco attexere: qui institutionum oratoriarum lib. 6. de concitandis affectibus differens, sic ait: Summa, quantum ego quidem sentio, circa mouendos affectus in hoc posita est, vt moueamur & ipsi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis ridicula fuerit imitatio, si verba vultumq; tantum, non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, vt lugẽtes vtique in recenti dolore disertissimè F quædam exclamare videantur, & ira nonnunquã indoctis quoque eloquentiam faciat: quàm quòd illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, simus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo ꝓficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cùm hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse qui in iram concitat, idq; exigit, simile patiatur? siccis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri nõ potest. Neq; incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res vlla dat alteri colorem, quem ipsa nõ habeat. Primùm est igitur, vt apud nos valeát ea, quæ valere apud iudicem volumus: afficiamurq;, antequã afficere conemur. Hacten⁹ Fabius. Ex huius ergo pręstãtissimi artificis sentẽtia liquet, ad affectus excitandos pręcipuũ esse, vt afficiamur ipsi. Quæro igitur, quinã sint, in quorum mẽtibus

Aug. in 4. de doctri. Chri.

Grego.

Quintil. li. 6.

bus magis hi affectus erga res diuinas dominētur, siue illi acres & cōcitati, siue mites & lenes sint: quàm in ijs, qui diuinarū rerū assidua consideratione, & sanctæ orationis studio deuotionis affectum fouere, nutrire, & augere diu noctuq; student? Horū enim præcipua cura est, huiusmodi exercitatione mentē in Deū attollere, deuotionem alere, piosq; erga diuina affectus incendere. Quorum multi ita animo dispositi & constituti sunt, vt (instar pulueris sulphurei) vel vnius verbi Dei scintilla tacti, protinus inflammentur. Vnde, cuidam ex beatissimi Patris Francisci socijs (qui totus erat diuinarum rerum contemplationi addictus) illud sæpe euenisse memoratur, vt vel sola paradisi voce audita, penè in extasim, præ desiderij & gaudij magnitudine, raperetur. Deniq; sicut ligna arida facilè ignem concipiunt, viridia verò atq; humentia non item: sic concionatores diuinarum rerum & deuotionis studio dediti, facilè velut exsiccata ligna, deuotionis atq; dilectionis igne inflammantur: quo auditorum animos afficiunt: qui verò deuotionis expertes sunt, tanquā humentia ligna, vt neq; seipsos incendunt, ita nec alios incendere possunt. Hęc autem omnia quæ diximus, breuiter Prosper lib. 1. de vita contemplat. complectitur his verbis: Prædicator, non in verborum splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat: nō vocibus delectetur populi clamantis, sed fletibus: nec plausum à populo studeat expectare, sed gemitum: lachrymasque, quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primitùs fundat: & sic eos compunctione sui cordis accendat. Hæc igitur de concionatoris officio, eiusque dignitate præfati, artem ipsam à primis (quod dicitur) incunabulis in sequenti libro tradere incipiemus.

Simil. *Prosper.*

A B C

ECCLE-

D ECCLESIASTICAE RHETORICÆ, SIVE DE ratione concionandi liber ſecundus.

Quid ſit Rhetorica, quæ eius materia, quod officium & finis, & quæ ſint eius partes. Cap. I.

E RHETORICA EST bene dicendi ratio, ſeu de quaque re propoſita, prudenter ornateq́; dicendi ſcientia. Quanuis autem Rhetoricæ nomen eam eloquentiæ partem ſignificet, quæ ſola artis præcepta cõtinet, nos hîc Rhetoricam pro eloquẽtia accipimus: quæ quidem eſt vis illa prudẽter, explicatè, abundanter, numeroſéq; dicendi, id eſt, eloquẽtia, quæ nihil aliud eſt, quàm copioſè loquens ſapientia. Qua quidem ex re liquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant eſſe tumultuariam verborum idem ſignificantium congeriẽ, & affe-
F ctatum dicendi leporem & venuſtatem: cùm nihil tamen veræ eloquentiæ magis contrarium ſit. Eloquentia enim non eſt illa innanis & propè puerilis verborum volubilitas, quæ ſæpe in populo inſolenter ſe vẽditat, ſed (vt diximus) diſertè & copioſe loquẽs ſapiẽtia, quæ in prudentũ animos cum ſuauitate illabitur. Tolle enim ſapientiam, eloquentiæ ſequetur interitus. Quò enī quis prudentius, & grauius loquutus fuerit, eò præclarius eloquentiæ ſpecimen, modò ſermo purus vnà acceſſerit, cuique dare videbitur.

Materiam porrò huius artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ cõficitur ex arte, verſatur: vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur: item quibus in rebus verſatur ars & facultas orato-

ria, eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. Has autem A
res alij plures, alij pauciores existimauerunt. Nã Gorgias Leõtinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorẽ optimè posse dicere existimauit. Hic infinitam & immensam huic artificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putauit, demõstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positũ in iudicio, habet in se accusationẽ & defensionem, vel petitionẽ & recusationem. Et, quemadmodũ nostra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Hanc nos quoq; Ciceronis sententiam libenter amplectimur: sic tamen vt intelligamus, quòd quanuis huius artis materia his terminis circunscripta sit, præcipua tamẽ eius pars, hoc est, elocutio (vnde eloquentia ipsa nomen accepit) ad omnes omnium generum disciplinas quàm latissimè patet. Nam & Philosophi, & Medici, & Iuriscõsulti, & Mathematici, & multi etiam sacrarũ literarũ tractatores huius partis, nempè elocutionis præceptis instituti, ornatissimè & eloquẽtissimè dicunt. B

Ex his autem tribus causarum generibus iudiciale, quod pręcipuè apud Rhetores in vsu fuit (qui in hoc bene dicendi artem excogitarunt, vt ciuiles causas in iudicio tractarent) nos tanquã ab hoc instituto nostro, qui non causarum actoribus, sed concionatoribus præcepta comparamus, abdicandum duximus: atque deliberatiuo, hoc est, suasorio, & demõstratiuo cõtenti erimus: C
quorum altero in suadendis virtutum officijs, ac vitijs dissuadẽdis, altero in diuorum laudibus celebrandis vtimur.

Officium verò huius facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: finis, persuadere dictione. Inter officium autẽ & finem hoc interest, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, consideratur: vt medici officium dicimus esse, curare ad sanandum appositè: finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium & quid finẽ est dicamus, intelligemus, cùm id quod facere debet, officium esse dicemus: illud cuius causa facere debet, finem appellabimus.

Cùm autem eorum quæ ad finem aliquem consequendum instituta sunt, ratio ex ipso fine sumenda sit ex hoc ipso fine, quid

D orator efficere, & quas res habere debeat, commodissimè intel-
ligitur. Primùm enim vt appositè ad persuadendum dicat, opor
tet eum docere, flectere, & delectare. Dialectico nanque, qui rei
dubiæ fidem facere contendit, sufficit vt doceat, hoc est, vt argu
mentis, quod voluerit, euincat. Cæterùm cùm orator nō modò
fidem facere, sed etiā ad aliquid agendū excitare soleat, non solū
argumentis probare, sed etiam orationis venustate & rerum va-
rietate delectare, atq; affectibus concutere auditores, & ad agē
dum impellere debet. Itaq; docere necessitatis est, delectare sua
uitatis, flectere victoriæ. De quibus suo loco copiosius. Et doce-
re quidem, Rodolphus ait, rem facilem esse, & quam quisque *Rod. Agri*
tantū non inertissimæ mentis præstare possit: cōcutere aūt affe- *col. lib. 1.*
ctibus audientem, & in quencunq; velis animi habitum trans- *topi.*
E formare: allicere item, audiendi'que voluptate tenere suspen-
sum, non nisi summis, & maiori quodam musarum afflatu in-
stinctis contingere ingenijs.

Ex eodem etiam siue officio siue fine colligimus, quas par-
tes habere orator siue concionator debeat. Oportet enim in ora
tore esse inuentionem, dispositionē, elocutionem, memoriā, &
pronunciationē. Inuētio est excogitatio rerum verarū aut veri-
similiū, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo &
distributio rerū, quę demonstrat quid, quibus in locis sit collocā
dū. Elocutio est idoneorū verborū & sentētiarū ad inuētionē ac
cōmodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronuncia-
tio est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate.

Ad hæc autem omnia parāda, tria sunt necessaria, ars, imi-
tatio, exercitatio. Ars est præceptio quæ dat certā viā rationē'q;
F dicendi. Imitatio est qua impellimur cum diligenti ratione, vt
aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assi-
duus vsus consuetudo'q; dicēdi. Artis autē præceptis opus est, pri
mùm ad iudicandū nō solùm de scriptis eloquentiū virorū, quos
nobis proponimus imitandos, verum etiā de nostris cōmētatio-
nibus: deinde ad naturam iuuandā, quæ si non optima sit, corri-
gi tamen aliquantū potest: &, vt scribit Cicero, licet ingenijs ma
gnis præditi quidā dicendi copiam sine ratione consequātur, ars
tamē est dux certior quàm natura. Quod enim naturali tantum
fretus lumine facis, id arte multò melius ac certius efficies. Ne-
mo tamen existimet, tantum opis in præceptis artis positum es-
se, vt per ea satis se ad dicendū instructū esse arbitretur. Nisi enī
reliquæ duæ partes accesserint, scilicet imitatio & exercitatio

(quarum altera multa eloquẽtium virorum lectione, altera assiduo scribendi vsu constat) nemo eloquentiæ palmam assequetur. Neque verò satis est multa legere, nisi in eo quod legis, omnes dicendi figuras, sententias, phrases, tropos, & quidquid postremò ad inueniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligenter animaduerteris: vt hac ratione artis præcepta familiaria tibi efficias, & in prõptu & veluti ad manum posita semper habeas. Multi enim sunt, qui disertissimorum virorum scripta legentes, quia sola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratione aduertunt, nihil prorsus in ea proficiunt. A

Quomodo Rhetorica à Dialectica differat. Cap. II.

CÆTERVM VT RHETOricæ diffinitionem (quæ magnam lucem ad eius rationem atq; naturam penitus cognoscendam affert) apertius intelligamus, qua in re cum Dialectica conueniat, & ab ea itẽ differat, paulò fusius explicandum est. Diffinitio nanq;, exposita rerum inter se finitimarum similitudine & differentia, colligitur. Constat autem ex Aristotelis sententia, finitimam esse Dialecticæ Rhetoricam, & sub illa tanquam superiori disciplina, quemadmodum Musica sub Arithmetica, contineri. Qua de re sic Arias Montanus ait: B

Li.1. Rhetoric. ad Theod.

Huic soror est ventre ex vno concepta gemella,
Præcipuò Logicen dixerunt nomine Graij, C
Quæ rationis opes, vires, neruosq; ministrat
Dicenti, viuos adhibet germana colores:
Hæc vincit, victum illa sequi parereq; suadet.

Illud certè constat, vtriusque disciplinæ eundem esse finem, easdemq; rationes, quibus ad hunc finem peruenitur. Vtriusque finis est, persuadere, & rei dubię fidem facere, ad quod varijs vtitur rationibus & argumentis. Vtraq; tamen, tũ dissimiles quæstiones, tum dissimiles auditores, tum etiam dissimilem dicendi rationem, sequitur. Cùm enim quæstionum aliæ ad intelligendum, aliæ ad agendum destinatæ sint (quarum illæ speculatiuæ, istę practicæ nuncupantur) Dialectica prioris generis quęstiones frequentius versat, Rhetorica verò nostra, hoc est, ecclesiastica

D ſtica(de qua ſermonem inſtituimus) poſterioris generis ſæpius tractat. Semper enim(quamuis aliud prima frōte videatur) ſuadere aut diſſuadere intendit, dum auditores aut ab improbitate deducit, aut ad virtutis & pietatis ſtudium incitat. ¶ Eſt & maxima inter auditores differentia, apud quos Dialecticus & Eccleſiaſtes dicunt. Ille enim ferè in ſcholis apud ſapientiæ ſtudioſos diſputat, hic apud populum, qui magis exemplis & affectibus, quàm philoſophicis rationibus capitur. Vnde etiam illa differentia naſcitur, quam Zeno inter Dialecticam & Rhetoricam compreſſa & extenſa manu aſsignauit: Dialecticam compreſſæ, Rhetoricam verò protenſæ manui ſimilem eſſe dicens: quòd illius oratio breuior, hæc fuſior & latior ſit. Dialectica enim oratio velut neruos & oſſa corporis tantum compingere, *Simile appoſitum.*
E & ſuis locis aſsignare videtur: Rhetorica verò orationis ſplendore & copia veluti ſanguinem, & carnem, & cutem, & colorem, ac ſpeciem & ornatum addit. Quibus rebus qui carent, aridi ac ieiuni à Rhetoribus appellantur. Hęc autem poſtrema differentia ex antecedētibus colligitur. Nec minus aptè hoc ipſum pictorum exemplo explicatur: qui primùm quidem rudi(vt ita dixerim) craſſaq; Minerua omnia ſimulachri mēbra delineant, deinde verò varios & colores, & ornatum, & cætera quæ ad perfectam & abſolutā imaginem requiruntur, addunt. Prius autem illud Dialecticæ officium, poſterius verò Rhetoricæ declarat. Hæc autem poſtrema differentia, ex duabus ſuperioribus (quæ paulò anteà diximus) proficiſcitur. Nā rudis atq; imperita multitudo longiori oratione capienda eſt: quoniam non ſolùm vt ſciat & intelligat, ſed vt agat quod volumus, non ſillogiſmis
F tantùm, ſed etiam affectibus, & magna vi dicendi cōcutienda & exagitanda eſt: quæ non anguſtam & breuem, ſed acrem, & vehementem, atq; copioſam orationem deſiderat. Cuius rei cōmodiſsimum extat apud Senecā exemplum: quod docendi gratia hoc in loco attexere libuit. Sic enim ait: Vult nos ab ebrietate detterrere Zeno vir maximus, & huius ſectæ fortiſsimæ ac ſanctiſsimæ cōditor. Audi ergo quemadmodū colligit virum bonū *Sene. Epiſtol. 82.* non futurum ebriū. Ebrio ſecretum ſermonē nemo committit, viro autē bono committit: ergo vir bonus ebrius nō eſt. Non eſt animus in ſua poteſtate ebrietate deuinctus. Quemadmodum muſto dolia ipſa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in ſummam vis caloris eiectat: ſic vino æſtuāte, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemad

modum non continent cibum, vino redundante: ita ne secretũ A quidem, quod suum alienumq́; est, pariter effundunt. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? Dic quàm turpe sit plꝰ sibi ingerere quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant. Nihil aliud esse ebrietatem, quàm voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum: nunquid de furore dubitabis? Nunc quoq; non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitũ charissimum sibi ac fidelissimum inter epulas trãsfodit, & intellecto facinore mori voluit, certè delituit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quicquid malè latebat, emergit. Nõ facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tũc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans nõ linguam, non manum cõtinet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne vitium detegitur & prodit. Adijce illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circunagẽte totam domum: stomachi tormenta cùm efferuescit merum, ac viscera ipsa distẽdit. Tunc tamen vtcunq; tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasq́; hostibus tradidit. Hæc multorũ annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc inuictas acies mero domuit. Alexãdrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas victa temporũ locorumq́; difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt, intemperantia bibendi concidit. Hactenus Seneca. Cuius verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam Rhetoricæ ac Dialecticæ orationis discrimen apertissimè docet. Nec tamen hoc modo Rhetor loqui semper debet, nisi cùm res amplificationem magis, quàm probationem desiderat. In probationibꝰ nãq; Rhetor breuitatẽ & acumẽ Dialecticorũ imitatur: sed sic tamẽ, vt oratio nõ neruis tãtũ & ossibꝰ (vt anteà diximꝰ)

B

C

D conſtet, ſed etiã carne & cute, hoc eſt, oratorio ornatu veſtiatur.

Adde, quòd auditor non ſolùm oratione flectendus, ſed etiã eiuſdem ſuauitate & elegantia delectandus, qua (vt Aug. docet) & libentius audit, & facilius capitur, & quò impellis ducitur. Nemo enim ad agẽdum flectitur, ſi grauatè & moleſtè audiat. Hoc autem anguſta & ieiuna oratione, qualis Dialecticorum eſt, fieri nequaquam poteſt. Hinc D. Aug. Si qui audiunt, inquit, mouendi ſunt potius quàm docendi: vt in eo quod iam ſciunt, agendo non torpeant, maioribus dicendi viribus opus eſt. Ibi obſecrationes, & increpationes, concitationes, & coërcitiones, & quęcunq; alia valent ad commouendos animos, ſunt neceſſaria. Hæc verò dicendi ratio non breuem & anguſtam, ſed vehementem, acrem, & copioſam orationem deſiderat. Ex his liquidò conſtat, qua in re hæ duæ artes inter ſe conueniant, & quibus in
E rebus diſtent, & quantò ſit difficilius voluntatem hominum impellere ad agendum, quàm intellectum rationibus conuincere ad aſſentiendum.

Lib. 4. de doc. Chriſ.

Vbi ſupra

Orationem omnem in triplici genere verſari, expoſitione, argumentatione, aut amplificatione. Cap. III.

CVM ORATIO, RHETORicæ artis inſtrumentum ſit, qua munus ſuum orator exequitur, quiſquis orationis
F rationem, & partes omnes diligenter expẽderit, inueniet planè, omnes homines oratione aut ſimpliciter aliquid exponere, aut probare vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandum amplificare. Exponimus autem ſimplici oratione, aut hiſtorica narratione, qua mentem noſtram, vel id quod geſtum eſt, vel geri poteſt, explicamus. Probamus verò argumentis & rationibus, quibus rei dubiæ fidem facere conamur. Amplificamus autem, cum amplo orationis genere, rem eſſe in genere ſuo maximam declarantes, ad iram, miſericordiam, mœrorem, odium, amorem, ſpem, metum, admirationem, vel ad quenuis alium affectum auditoris animum concitamus. Non ſum autem neſcius, communia eſſe probandi atq; amplificandi loca & argumenta (vt paulò poſt videbimus)

debimus) sed quōniam tractandi ratio diuersa est, docendi gratia alterum ab altero secernere maluimus. A

Quia verò nullus inter homines sermo, nullaq́; oratio est, quæ non in his tribus generibus versetur, quo pacto vnūquodq; horū confici debeat, diligenter à nobis in hac arte aperiendum est. Sic enim fiet, vt Ecclesiastes, vbi quid horum in concione occurrerit, facilè intelligat, qua id ratione tractare commodius possit. Et quoniam inter tria hæc, probandi & argumētandi ratio præcipua est (ex qua etiam, vt modò diximus) vis amplificādi manat: de hac primo loco, mox de alijs dicendum erit. Quia verò rectus dicendi ordo exigit, vt communiora prius, deinde minus communia (quæ sub illis continentur) tradamus, prius quidem communem hanc probandi metodum atque rationem (quæ ad omnia concionū genera pertinet) deinde verò propria singularum concionū præcepta & argumenta exponemus. Quē ordinem & Cicero in Rhetoricis, & in Topicis Aristoteles sequuti sunt: ille enim veluti syluam quandam ad omnia argumentorum genera inuenienda proposuit, deinde ad singulares causas tractandas descendit: hic verò simili ratione locos omnes descripsit, qui ad omnem quæstionem tractandam pertinerēt: deinde ad singulares quæstiones explicandas transitum fecit: in quibus, vel de genere rei, vel diffinitione, vel de proprio, aut accidente aliquid queritur. B

Diuisio quæstionis. Cap. IIII.

QVONIAM OMNIS argumentandi atque probādi ratio (de qua in hoc secundo libro dicere instituimus) ad quæstionem aliquam terminandam, destinata est, quotuplex sit quæstio, quæ in disceptationem venit, explicandum prius videtur. Quæstionum ergo genera duo sunt, vnum infinitum (quod Græcè thesis, Latinè propositum) alterum finitum: quod Græcè hypothesis, Latinè causa siue controuersia dicitur. Thesis de genere vniuerso quærit, sine designatione personarū, temporum, locorū, & similium: Hypotesis verò de rebus singulis, quę personis, tēporibus, & locis implicitæ sunt. C

Prima quæstionis diuis.

Thesis

D Thesis est, Sitne ducenda vxor, Hypotesis, Sitne Philosopho? aut seni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Iulia Pompeio ducenda? Circunstantias vocant, quibus fit quæstio finita: qualia sunt, persona, res, causa, tempus, locus, & modus: de quibus commodiore loco dicemus. ¶ Infinita quæstio duplex est: vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis est scientia: vt, Sitne terra globosa? verane sit vsquam amicitia? Vel ad actionem: vt, sitne gubernanda respublica? Quibus rebus amicitia colenda sit? Superioris genera sunt tria. An sit, quid sit, quale sit, & similia: quę traduntur à dialecticis in tractatione thematum simplicium & copulatorum: vt, Sintne Pygmæi? fueritne semper mundus? idemne semper sit futurus? Quid sit, vt, Quid anima? Quale sit, vt, An cœlum sit coloratum? Sitne laudabile, sitne vtile philosophiæ operam dare? ¶ Alterius verò quæstionis E (cuius videlicet finis non scientia, sed actio est) duo sunt genera: vnum ad officium, alterum ad motum animi, vel gignendum, vel sedandum, planéue tollendum. Ad officium, sicut cùm quæritur, suscipiendi ne sint liberi? Ad mouendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam Remp. ad gloriam, ad laudem. Quo ex genere sunt, quærelæ, incitationes, miserationesq́ue flebiles. Rursusq́ue oratio, tum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens.

2. Diuis.

3. Diuis. Hæc ex Cice. in li. Topicorũ.

Ex hac autem quæstionis diuisione tria intelligimus, quæ ad hanc artem maximè necessaria sunt. Primùm quidem alium inuentionis fontem ad infinitam quæstionem, alium ad finitam, quas thesim & hypothesim Græcè appellari diximus, F requiri. Ad thesim quippe tractandam argumenta ex ijs præcipuè locis depromuntur, quæ Græcè topica vocantur: ad hypothesim verò ex Circunstantiarum locis, quæ vel rebus, vel personis attributa sunt: quandoquidem huiusmodi quæstiones (vt paulò anteà diximus) rerum & personarum circunstantijs implicitæ sunt. Quanuis autem argumenta, quæ ex circunstantijs oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur (vtpotè quæ ambitu suo omnia argumentorum genera comprehendãt) quia tamen multiplices & variæ circunstantiæ sunt, multaq́ue ex illis argumenta eruuntur, singularis earum tractatus à locis illis seiungi debuit, quò ea quæ illic breuiter in adiunctorum & causarum loco insinuantur, copiosius & latius tractarentur.

Prima vtilitas.

Hæc

Secunda vtilitas. Hæc eadem quæstionis diuisio facit, vt intelligamus (quod & Cicero, & cæteri huius artis scriptores docent) nempè vt quæstionem finitam ad infinitam, hoc est, hypothesim reuocemus ad thesim. Quod vt exemplo pateat, finita quæstio est, An Aristotelis philosophia sit perdiscenda: eius quasi pars quædam est illa infinita, An philosophia sit perdiscenda: ad quam orator finitam transferet: verùm hac de re suo loco latius. A

Tertia vtilitas. Eadem etiam quæstionis diuisio valet, vt pernoscamus aliter quæstiones, quorum finis est scientia, aliter eas, quæ actionis appellantur, esse tractandas. In illis nanque satis est vt vel rei naturam explicemus, vel dubiæ fidem faciamus: in his verò non ad sciendum modò, sed ad aliquid agendum, vel aliquem motum in animis excitandum, auditor impellendus est: quod maiorem vim & impetum orationis requirit, vt in superiori libro docuimus, cùm Rhetoricæ & Dialecticæ differentiam traderemus. His ita constitutis, de argumentorum inuentione, quibus infinitæ quæstiones siue theses tractantur, dicere incipiamus. B

De locis vnde argumenta ducuntur, quibus præcipuè infinita quæstio tractatur. Cap. V.

QVIA OMNIS ARGVMENtorum inuẽtio vel ad probandum, vel ad amplificandum destinatur, necesse est, vt omnia quæ rem probant, aut amplificãt, rebus ipsis, quas ꝓbare vel amplificare volumus, aliqua ratione conueniant, vel illis etiam aduersentur: cùm contrariorum eadem sit disciplina. C
Rebus autẽ ipsis quædã intrinsecus, quædã verò extrinsecus conueniunt. Nam genus, species, differentia, diffinitio, propria, accidentia, partes, totũ, causæ & effectus, rebus omnibus natura insunt. Nulla enim res his velut affinibus & attributis destituitur. Est enim hæc velut cõmunis rerum omniũ genealogia, & veluti quædam consanguinitatis arbor (qualem Theologi pingunt) quę ante se, & post se, à dextra, læuaq; velut affines suos habeat. Et quidem anteriori loco ponuntur, genus rei, & totum, & partes,

D tes,& causæ à quibus res profecta est: posteriori verò loco effectus, qui ex causis consequuntur: à dextra verò læuaq; differentia rei, definitio, propriæ qualitates, & accidentia eius, nisi malis hæc duo posteriora inter effectus collocare: quoniam à forma rei tanquam à causa prodeunt. Hæc verò quæ rebus accidunt, alij adiacentia, alij adiuncta vocant, & in tria tēpora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & consequentia. Quorum quædam necessariò, quædam verò non necessariò rebus cohærent: atq; hæc posteriora, Dialectici communiter accidentia vocant. Hæc igitur omnia, quæ variè rebus adiūcta sunt, intrinsecus eis conuenire dicūtur. Extrinsecus verò, similia, dissimilia, maiora, minora, paria, exempla, testimonia, & oracula (quæ ea de re prolata sunt) rebus ipsis conuenire dicimus. Hæc autem
E rerum omnium attributa, tam Dialectici, quàm Rhetores locos appellarunt: quòd ex ijs tanquam è locis, & veluti prōptuarijs argumenta omnia, siue ad probādum, siue ad amplificandū eruātur. De quibus & Aristoteles, & Cicero, & Boëtius, multiq; alij insignes scriptores, & nostro seculo Rodolphus Agricola copiose scripserunt.

Et hi quidem prima diuisione loca omnia in artificialia & artis expertia, siue inartificialia distribuunt. Ad hoc autem posterius genus variȩ autoritates & testimonia, tum diuina, tu humana, & varia item exempla, hoc est, præclarè dicta aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus, alia omnia loca quæ enumerauimus referūtur: quæ vel in ipsa rei substātia insunt, vel cum ea aliqua ratione, siue necessariò, siue non necessariò coniuncta sunt. Dicuntur autem hȩc artificialia, quoniam ab eis probatio-
F nes & argumenta arte & ingenio dicentis eruuntur: illa verò artis expertia, quoniam ab his argumenta non dicentis ingenio, sed aliunde assumpta, ad causam afferuntur: quanuis eorundem commoda & venusta tractatio maximè ad artem pertineat: nisi sine arte (vt Rodolphus ait) putamus dixisse Lucanum.

Quis iustius induat arma,
Scire nefas: magno se iudice quisq; tuetur.
Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.

Hæc autem posteriora loca, quáuis sola exempla & testimonia, partim diuina, partim humana comprehēdant, infinitum tamē probationum & argumentorum campum nobis aperiunt, quando quicquid vbiq; siue in diuinis literis, siue in sacris Canonibus & Concilijs, siue in Philosophorum, Historicorū, & cunctorum

sapien

ſapientum libris atque diſciplinis continetur, huic loco deſer- A
uit. Probationes quippe ab his locis manantes, nequaquam arte & ingenio dicentis, ſed varia & multa omnis generis autorũ lectione comparantur.

Sed ad inſtitutum redeuntes, ſumma huius artis eſt, vt propoſitionem aliquam, ſeu veram vel falſam, probaturus aut improbaturus, omnia quæ eius propoſitionis ſubiecto & prædicato (vt Dialectici loquũtur) conueniunt, hoc eſt, omnem (vt ita dicam) vtriuſq; vocis genealogiam, diligẽter exploret, nempè genus, ſpeciem, diffinitionem, & cætera quæ ſuperius cõmemorauimus. Ex his nãq; omnibus veluti locis argumẽta promũtur. Cùm enim aliquid ſubiecto & prædicato cõuenire indebita terminorum collocatione probatur, non dubium quin verè alterũ de altero affirmetur: quando, quæ in vno tertio conueniunt, in- B
ter ſe quoq; conuenire neceſſe ſit: contrà verò ſi diſſentiant, ipſa quoq; inter ſe diſſentire opus eſt. Quam rem cõmodiſsimo exẽ-
Rodolph. plo Rodolphus oſtẽdit. Si enĩ dijudicare velis an duæ (verbi gratia) colũnæ, quæ lõgè à ſe diſtãt, æquales an inæquales ſint, virgã vtriq; parti adhibes: quæ ſi vtriq; par ſit, æquales eas eſſe iudicas: ſi impar, inæquales. Eadẽ ergo ratio argumentandi eſt. Tertiumq́; illud vtriq; parti applicãdum, medium appellant: quod quidẽ ex his omnibus rerum attributis, quæ ſuprà cõmemorauimus, deſumitur.

Sed operepretium erit, hæc ipſa propoſitis aliquot exẽplis illuſtrare. Sumamus exẽpli gratia, piũ ſanctę orationis ſtudiũ, quod hominibus cõmendare volumus, & quæ illi cõueniãt, exploremus: vt ex eis ad perſuadẽdum argumenta ducamus. Genꝰ huius virtutis eſt Religio, quæ virtutum moralium pręſtãtiſsi- C
ma eſt. Diffinitio eſt, eleuatio mentis in Deum, vel petitio rei decentis à Deo. Cauſa orationis præcipua eſt Spiritus ſanctus, nos ad orandum inducens, & poſtulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Cauſæ verò ad orandum impellentes ſunt, quotidianæ huius vitæ miſeriæ, & præſentiſsima pericula, & maxima humani cordis ad malũ procliuitas, quę cõtinua diuini numinis ope eget, & ſumma itẽ Dei noſtri bonitas, quæ vt petamus, pręcipit, & petentibus auxiliũ pollicetur. Effectus orationis ſunt primùm quidẽ gratię & glorię augmẽtũ (ſicut cętera virtutũ opera in charitate edita) promereri. Deinde pro cõmiſsis Deo ſatisfacere. Tertiò, id quod petimus, ſi debitè & religioſe petamus, impetrare. Quartò demùm, animo corroborari, & cœleſti

luce,

D luce,atq; ſpirituali dulcedine refici atque compleri : & nonnulli item alij, quos longum eſſet enumerare. Partes verò eius, oratio vocalis atq; mentalis, ſeu malis partes eius eſſe, quas Apoſtolus enumerat, cum ait : Obſecro primum omnium fieri orationes, obſecrationes, poſtulationes, gratiarum actiones &c. Quæ verba Caſsianus in Collationibus Patrum diligenter explicat. 1.Tim.2.
Adiuncta orationi ſunt, quæ neceſſariò cum ea cohærent, fides, ſpes, charitas, & attentio, cæteræq́ue virtutes: ſine quibus oratio grata Deo non fit. Adiuncta verò quæ frequenter illam conſequuntur, ſunt vitæ puritas, ſolitudinis amor, ſanctorum deſideriorum ſeges, & robur animi aduerſus peccatum, deuotio & alacritas ad omnia pietatis opera, contemptus rerum humanarum. Guſtata enim ſpirituali ſuauitate (quæ deuotæ orationis comes
E eſt) ſordet omnis caro. Hæc autem dixi frequenter orationi adiuncta eſſe, quoniam nonnullos orare videmus, qui tamē in virtutis & iuſtitiæ cultu negligentiores ſunt. Similia verò orationi ſunt lectio, meditatio, & contemplatio, quòd his etiam officijs mens eleuetur in Deum. Orationi autē aduerſatur obliuio Dei: quæ malorum omnium origo, ſicut oratio bonorum omnium fons & initium eſt. Iam verò exempla & teſtimonia, ſiue ſacrarum literarum, ſiue ſanctorum Patrum, quę orationem commēdant, eiuſq; vtilitates & neceſsitatem declarant, innumera ſunt, & paſsim obuia. Hæc enim argumenta, quę artis expertia eſſe diximus, non dicentis ingenium, ſed memoria, & varia omnis generis autorum lectio prę̨ſtat. Dei etiam obliuio, quę orationi aduerſatur, non minus nos, quàm quiuis aliorum locorum iuuare
F ad inueniendum poterit. Cùm enim explicuerimus, quæ mala ex Dei obliuione conſequantur, facilè erit intelligere, quàm ſit oratio commendanda: quæ nos à tot malis liberat, dum aſsiduè mentem in Deū attollit. Hoc igitur exemplo apertè liquet, quanta argumentorum copia hac arte quæratur. Ex his nanque precationi attributis quæ annotauimus, facilè ad eam commēdandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus & adiunctis ducitur, ſiue illa neceſſariò, ſiue non neceſſariò cum re cohæreāt (vt modò diximus) fœcūdiſsimus eſt. Quamuis enim melius ſit res ex cauſis & principijs cognoſcere, frequentius tamen & facilius ex effectibus ad cauſas philoſophamur: quoniam notiores nobis effectus, quàm cauſæ ſunt. Ab hoc igitur effectuum & adiunctorum loco & virtutes commendamus, cùm earum fructus

& effectus, & quæcunque illis adiũcta sunt, explicamus: & vitia A
quoque perstringimus, cùm effectus & mala omnia quæ secum
afferũt, cõmemoramus & amplificamus. Seneca, ex his duobus
Seneca li. 1. de Ira. locis plurima aduersus iram argumẽta adducit his verbis: Exegisti à me Nouate vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi videre hũc præcipuè affectũ pertimuisse maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Cæteris enim aliquid quieti placidiq; inest, hic totus concitatus & in impetu est, dum alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruẽs tela, & vltionis secum multa tractare auidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinũ immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consilijsque præclusa, vanis agitata causis, ad cõspectum æqui veríque inhabilis, ruinis simillima, quæ super id B quod oppressere, franguntur. Vt autem scias insanos esse quos ira possidet, ipsorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subrigũtur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu, & horrẽda facies deprauantium se ac intumentium. Nescias vtrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cætera licet abscondere, C & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est, hòc efferuescit manifestius. ¶ Iam verò si effectus eius, damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cędes ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tòt memoriæ proditos duces, mali exempla fati. Hæc omnia ex Seneca, qui multa alia his similia enumerat. Quo exemplo

appa-

D apparet, quàm ſit fœcundus hic locus, qui ab effectibus & adiun ctis rerum ſumitur. ¶ Simili quoque ratione Archytas ille Tarentinus apud Ciceronem, voluptatem ex iiſdem locis accuſat & diſſuadet. Ait enim, nullam capitaliorem peſtem, quàm voluptatem corporis hominibus à natura datam, cuius voluptatis auidæ libidines, temerè & effrænatè ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum euerſiones, & cum hoſtibus clandeſtina colloquia naſci. Nullum denique ſcelus, nullum malum facinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra verò, adulteria, & omne tale flagitiũ, nullis aliis illecebris excitari, niſi voluptatis. Cumque homini ſiue natura, ſiue quis Deus nihil mente præſtabilius dediſſet, huic diuino muneri ac dono nihil tam eſſe inimicũ, quàm voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum *Cice. de ſenect.*

E eſſe omnino, nec in voluptatis regno virtutem poſſe conſiſtere. Quod quò magis intelligi poſſet, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini cenſebat fore dubium, quin tandiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet. Quocirca nihil eſſe tam deteſtabile, tamque peſtiferum, quàm voluptatem. Siquidem ea cùm maior eſſet atque longinquior, omne animi lumen extingueret. Hactenus ille. ¶ Diuus verò Cyprianus his duobus locis diffinitionem & comparationem adiungẽs, nos ab inuidiæ peſte deterret his verbis: Qualis animi tinea eſt, aut quæ cogitationum tabes, inuidere in altero virtutem eius aut felicitatẽ, odiſſe in eo vel merita propria vel beneficia diuina, in malum propriũ bona aliena con *Cypr. ſer. de liuore.*

F uertere, aliorum gloriam facere ſuam pœnam. Non cibus talibus lætus, non potus poteſt eſſe iucundus, ſuſpiratur ſemper, & gemitur, & doletur. Dumque ab inuidis nunquam liuor exponitur, diebus ac noctibus ſine intermiſsione pectus obſeſſum dilaniatur. Mala cætera habent terminum, & quodcunque delinquitur, delicti cõſummatione finitur. In adultero ceſſat facinus perpetrato ſtupro, in latrone conquieſcit zelus homicidio admiſſo, & prædoni rapacitatem ſtatuit poſſeſſa præda, & falſario modum imponit impleta fallacia: zelus terminum non habet, permanens iugiter malum, ac ſine fine peccatum eſt. Quantoque ille, cui inuidetur ſucceſſu meliore, profecerit, tanto inuidus in maius incendum liuoris ignibus inardeſcit. Hinc vultus minax, toruus aſpectus, pallor in facie, in labiis tremor,

mor, ſtridor in dentibus, verba rabida, effrænata conuitia, ma- A
nus ad cædis violentiam promptæ, etiam ſi gladio interim va-
cuæ, odio tamen furioſæ mentis armatæ. Hactenus Cyprianus.
Hæc autem ideò tot à me exemplis explicata ſunt, vt ſtudioſus
Concionator apertè videret, argumenta omnia, quibus aliquid
vel probamus, vel amplificamus, ex ijs quæ rebus attributa, &
natura cum illis coniuncta ſunt, eſſe ſumenda.

De duobus alijs argumentorum fontibus, nempè genere rei, & eius contrarijs. Cap. VI.

HIC IGITVR PRIMVS ac præcipuus argumētorum fons, qui ex attributis earum vocum, quæ in quæſtione po- B
nuntur (hoc eſt, ſubiecti, & prædicati, vt appellant) proficiſcitur. Sunt autem duo alij, è quibus etiam, ad eandem quæſtionem tractandam, argumenta ſumuntur: nempè genus rei, ſiue vnum, ſiue multa ſint, & contrarium, ſiue vnum, ſiue multiplex ſit. De genere, hoc ſit exemplum. Si quis ab adulterij crimine deterrere velit, adulterij genera inſpiciat. Eius enim genus proximū eſt impudicitia, remotius verò, letale peccatū. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primùm, quàm ingens periculū ſit, in letali peccato diu permanere, declarare poterit, mala omnia, quæ peccatum ſecum affert, commemorando: quæ ex omnibus locis, hoc eſt, ex omnibꝰ ijs, quę peccato atributa ſunt, colligi poterunt. Deinde ad proximum impudicitiæ genus de- C
Cor.6. ſcendēs, illud Apoſtoli proferre poterit: Omne peccatū, quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat: illud videlicet fœdando, ac turpiter inquimando. Cætera quoq; mala, quæ impudicitiæ atribuuntur, ſimili ratione tractari poterūt. Tertio verò loco ad ꝓpria adulterio attributa tractāda perueniet: vt ex rei proprijs (quod eſt multò commodius) argumentetur. Argumenta verò, quæ à rerum generibus ducuntur, ex illa Ariſtotelis regula, quæ in antepraedicamentis ponitur, vim habent: Quando alterum de altero prædicatur tanquā de ſe ſubiecta ſibi ſpecie, quæcunq; de eo quod prędicatur, dicuntur, de ſubiecta quoque ſibi ſpecie dicuntur. Hoc eſt, quid-

D est, quidquid generi conuenit, speciei quoq; subiectæ conuenit. Constat enim superiora omnia inferioribus conuenire, & de illis (vt Dialectici loquuntur) prædicari.

Neq; verò ea quæ rebus ipsis de quibus dicimus, contraria sunt, minorem argumentorum materiam suppeditabunt: quandoquidem (vt Philosophi tradunt) eadem contrariorum disciplina est. Quod planè non in cæteris rebus modò, sed in moribus præcipuè locum habet. Quò enim detestabiliorem superbiam, impudicitiam, auaritiam, & iracundiam ostenderis; hòc magis humilitatem, castitatem, liberalitatem & mansuetudinem commendabis: quæ nos à tot malis & incommodis liberant. Hinc Diuus Cyprian. Serm. de patientia, vbi huius virtutis vtilitatẽ, necessitatem, cæterasq́; eius laudes exposuisset, impatientiæ mala commemorat, vt patientiæ laudes amplificet, quæ nos à tanto malo liberat. Sic enim ait: Atq; vt magis fratres dilectissimi, *Cypr. ser. de patien.*
E patientiæ bonum luceat, quid mali è contrario impatientia importet consideremus. Nam vt patientia bonum Christi est, sic è contrà impatientia Zabuli malum: & sicut in quo habitat & manet Christus patiens inuenitur, ita impatiens semper existit, cuius mentem Zabuli nequitia possidet, &c. Et paulò post ita concludit: Et ne longum sit singulatim recensere omnia, omnino quæ patientia ædificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam: quare fratres dilectissimi, & bonis patiẽtiæ, & impatiẽtiæ malis diligenter expensis, patientiam, per quam in Christo manemus (vt venire cũ Christo ad Deũ possimus) plena obseruatione teneamus. Hactenus Cyprian.

Necessariam esse Concionatori absolutam earum rerum scientiam de quibus est dicturus, quò supradictis locis vti possit. Cap. VII.

F

CVM IGITVR ARGVMENta ex his omnibus quæ natura ipsa rebus conueniunt, eruenda sint, liquet sanè, plenam earum rerum de quibus dicturi sumus, scientiã nos ad hoc pri⁹ habere oportere. Cùm enim Dialecticus me admoneat, vt rei genus, diffinitionem, proprias passiones, & affectiones, causas, effectus, ac partes rei, cæteraq; his similia explorẽ, quid

mihi hæc admonitio proderit, nisi prius ego ista omnia noue- A
rim? Quomodo autem ea nosse potero, nisi plenam eius rei sciẽ-
tiam habuero, quæ hæc omnia tradit? Itaque attentius mihi hác
topicorum artem cõsideranti apparet, eam similem ijs artibus
esse, quæ methodum quidem & rationem rerum faciendarum
tradunt: quæ tamẽ materiam aliunde oblatam sumunt: qualis
pharmacopolarum ars est: quæ docet ex quibus herbis hoc aut
illud pharmacum cõfici debeat, cùm aliunde tamen herbas ac-
cipiat, quibus ea pharmaca componat. Ad hunc ergo modum
Dialecticus in quæstionibus quas tractat, ea quæ rebus natura
ipsa conueniunt & attribuũtur, explorare docet: vt ex eis argu-
menta instituto suo accõmodata eruat. Hęc tamen attributa nõ
ipse, sed ille disciplinæ præstant, quæ hisce de rebus tanquam de
propria materia disputant.

Ex hac autem animaduersione colligitur, totius moralis Phi- B
losophiæ & christianæ doctrinæ concionatorem peritũ esse de-
bere. Cùm enim illi de virtutibus & vitijs, de legis diuinę pręce-
ptis, de sacramentis, de christianæ fidei mysterijs (quæ in symbo
lo continentur) dicendum perpetuò sit, debet vtique is (quoad
eius fieri poterit) absolutissimam harum rerum sciẽtiam habe-
re: vt ex ijs quæ hisce rebus attribuuntur atque conueniunt, ar-
gumenta sumere possit: quæ ad suadendum vel dissuadendum,
probandum aut improbandum, & amplificandũ vel extenuan-
dum conducere valeant. Vnde autẽ hæc copia, nisi ex varia san-
ctarum scripturarum, veterumq́; Patrum lectione colligi po-
test? Debet igitur priusquàm hoc munus attingat, varia & mul-
tiplici lectione refertum pectus habere: vt tanquam scriba do-
ctus in regno cœlorum, proferat de thesauro suo noua & vete-
ra. Qui enim cumprimùm munus hoc aggrediuntur, sanctorũ C
Patrum scripta legere incipiunt: hi non vetera & noua, sed no-
ua solùm contra hoc Christi Domini consilium proferunt. Qua
Simil. in re vermiculos, quos bombices appellamus, imitari debet: qui
pluribus diebus nihil aliud faciunt, quàm arborum folijs corpo
ra saginare: deinde, vbi in iustam corporis magnitudinẽ excre-
uerint, serica fila nectere die noctuq́; non desistunt. Eos verò,
qui sine hac studiosa pręparatione munus hoc obeunt, D. Greg.
castigat his verbis: Videant, quos à prædicationis officio ætas
vel imperfectio prohibet, & tamen præcipitatio mouet, ne cùm
intempestiuè arripiunt quod non valent, perdant illud quod tẽ-
Simil. pestiuè aliquoties implere possent. Nam & pulli auium, si ante
pen-

D pennarũ perfectionem volare appetant, vnde in alta ire cupiũt, inde in ima cadunt: sic & conceptam sobolem, si priusquàm formetur, fœmina profert, nõ tam domum, quàm tumulũ replet. Hæc ille. ¶ In hoc autem studio primum est, vt in lectione delectum adhibeat: vt non trita, & vulgaria, & passim obuia, sed præstantissima quæq; eligat, & quæ non tá tinnitu & illecebra verborum aures mulceant, quàm quæ acumine & grauitate sententiarum vim & pondus habeant: & multa paucis comprehendát: vt in ijs eruendis & ponderandis paululum operæ suæ concionator ponat. Proximum verò (idq; maximè necessarium est) vt albiolo ad hoc ante parato, & titulis rerum omniũ quæ in concionis argumenta cadunt, insignito, quæ inuẽta fuerunt, in his locis collocet: & multa etiam, quæ ad Euange-
E lia, quę vel Dominicis, vel festis diebus ab Ecclesia legũtur, pertinent, simili ratione annotabit. Hos ergo proprios & singulares locos concionatori maximè vtiles & necessarios duco: vt si de humilitate, charitate, patientia, abstinentia, precandi studio: contráque si de superbia, auaritia, inhumanitatéque dicendum sit, hos locos consulat, & ex huiusmodi penu, ac veluti promptuario sumat, quod sibi ad dicendum cõmodius visum fuerit.

Neque sola lectione contentus esse debet: sed quæcunque ab alijs, siue concionatoribus, siue cuiusuis ordinis hominibus grauiter & sententiosè dicta fuerint, vel ipsi aliud etiam agenti in mentem venerint, quæ vim & pondus aliquod ad munus suũ habeant, nullo modo negligenda putet: sed protinus schedulis breuiter cõmittat, vt opportunitaté nactus ea in supradictis lo-
F cis reponat. Quæ enĩ nostra sunt, multò & copiosius & vehemẽtius (tanquá arma viribus & corpori nostro accõmodata) tractamus. Hac enim cura atq; diligentia fit, vt thesaurus noster paulatim augeatur, & post aliquot annos ingens deinde selectarũ rerum cumulus tam multis accessionibus surgat.

Ex lectione autem sanctarum scripturarum reconditiora loca seligere curemus, quæ nouitate & dignitate sua auditores excitent: quorum multa ex Propherarum & Sapientiæ libris colligere licet. Loca enim ab alijs penè detrita & passim obuia minus mouent, nisi ea insigni aliqua expositione ex communibus noua quodammodo faciamus. Danda etiam opera est, vt pleraque scripturarum loca insigni aliqua expositione aut commentatione illustremus: vel sententiæ vim & grauitatem

ponderantes, vel tropum, si quis est, aut emphasim, quæ frequen- A
ter in vna voce latet, excutientes. Neq; tamen oportet, multis
Scripturæ testimonijs ad vnum aliquid probandum vti: quod
nonnulli faciunt, ostentandæ magis memoriæ & eruditionis,
quàm ædificationis gratia: sed modus atq; delectus habẽdus est,
neq; quid insidiosus inuentionis nostræ amor suggerat, sed quid
res postulet cogitandum. Non enim locus deerit, quò ijs, quæ eo
tempore reticemus, vti posteà valeamus.

Qui igitur diligenti studio, lectione, & meditatione hũc sibi thesaurum opportuno tempore comparauerint, graues & acres in dicendo erunt, vberrimumq́; laboris sui fructum referẽt. Qui verò vacui, ieiuni, & steriles hoc munus aggrediuntur, quã frugem referre poterunt, nisi vt tales auditores suos relinquant, quales ipsi ad dicendum accesserunt? Quocirca, summum concionatoris studium in diuinarum scripturarum & sanctorũ Pa- B
trum lectione insumi debet: quorum inuentis, sua quoq; inuenta augere & locupletare debet. Est enim valde angusta humani ingenij vena: quæ nisi aliorum studijs velut lucernarum accessione iuuetur, exiguum sanè lumen præferet. Hinc tot Homiliarij nostro seculo prodierunt, in quorum lectione vix insigne aliquid legentes inuenimus: propterea quòd eorum autores ingeniorum suorum inuentis & labore contenti, & rerum suarum amore allecti, quæ ipsis, velut ingenij sui fœtus placuerunt, alijs etiam placitura credebãt. Eget ergo Ecclesiastes multa variaq; lectione, & insignium sententiarum obseruatione. Non enim alia ratione dictum à veterib⁹ esse credo, Poëtam nasci, Oratorẽ fieri: nisi quòd facultas illa præcipuè naturæ beneficio, hæc verò studio, meditatione, assidua lectione, multa exercitatione & C
imitatione comparetur. Ex sacris autem autoribus Hieremias (vt cæteros Prophetas sileam) quamuis (vt D. Hiero. ait) minus in verborum delectu cultus, quam Esaias sit, admirabilis mihi cõcionator esse videtur. Tot enim dicendi figuris & affectibus, tantaq́; vi & acrimonia verborum vtitur, totq́; modis & furorẽ Domini amplificat, & in prauos hominum mores inuehitur, vt vix quicquam aut grauius, aut vehementius, aut pro rei magnitudine conuenientius excogitari possit. Ex Ecclesiæ verò Patribus D. Chrisosto. maximè legendus: quòd sit eloquẽtissimus, populiq́; auribus ita accommodatus, vt vix vnquam à salutari eius institutione orationẽ flectat. Hic autem vir admirandus, nõ modò ad sententiarum grauitatem, sed ad vim etiam eloquendi, &

tractan-

D tractandorum animorum rationem plurimum cõferet: pręsertim si assidua lectione Ecclesiastes eum sibi familiarem fecerit. Rectè enim D. Aug. in lib. de doct. Christ. Si ex consuetudine loquentium, fiunt homines loquentes, cur ex consuetudine eloquentium, non fiant eloquentes? Vnde enim eloquentiæ pręcepta manarunt, nisi ex obseruatione eorum, qui optimè ab ipsa natura ad dicendum compositi erant? Hic D. August. Si acutũ, inquit, & feruens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quàm eloquẽtiæ præcepta sectantibus, accedente maximè exercitatione scribendi, vel dictandi.

Aug. li. 4 de doctr. Christ.

Aug. ibi.

De locis ex circunstantijs rerum & personarum. Cap. VIII.

E PRÆTER HOS COMMVnes locos, alij quoq; assignãtur ex personarum & rerum circunstantijs: qui ad superiores quoq; referuntur, & ab illis manant. Tractantur autẽ seorsum ab eis, quoniã ad certa genera quæstionum pertinent: quorum naturam propius, quàm communia illa loca attingũt, quæ latissimè vagantur. Hoc autem in loco ad mentẽ reuocare oportet, quod initio huius secundi libri diximus, nempe duo esse genera quęstionum: quædam enim ex cõmunibus vocibus constant: quas Rhetores infinitas, siue theses appellant: quædam verò, quæ rerum & personarum circunstantijs implicitæ sunt (quæ videlicet
F ex proprijs & singularibus nominibus constant) quas finitas, vel hypotheses nũcupari diximus. Priorum exemplum est, cùm de adulterij deformitate in commune, posteriorum verò, cùm de Dauidis adulterio dicimus, vtriusque deformitatem amplificãtes. Sic etiam obedientiam & pudicitiam in cõmune laudamus, & Abrahæ obedientiam, & Iosephi pudicitiam sigillatim amplificamus. Ad eas igitur quæstiones, quas theses appellari dixim⁹, priores illi loci accõmodati sunt: ad has verò posteriores nõ illi solùm, sed hi qui à circunstantijs rerum & personarum ducũtur, maximè deseruiũt: cũ ea complectãtur, quæ singularibus rebus atque personis cõueniũt. Quæ autẽ illa sint, iam explicabimus.

Personis vndecim hæ circũstantiæ tribuũtur: Nomẽ, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, cõsilia, facta, casus, ora

Hæc oĩa ex Cic. li. 1. de Inu. tiones. Nomẽ est quod vnicuiq; personæ datur, vt Petrus, Ioannes, &c. In natura huiusmodi consideratur, sexus, natio, patria, cognatio, ætas, dignitas. Sexus, vir an mulier sit. Natio, Græcus an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedęmonius. Cognatio, quibus maioribus, quibus cõsangnineis sit Ætas, puer, an adolescens, natu grandior, an senex. In dignitate autẽ cõmoda & incõmoda cõsiderãtur à natura data animo aut corpori, hoc modo. Valẽs an imbecillis, lõgus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, pudẽs, patiẽs, an cõtrà. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabũtur, in natura consideranda sunt. Ná quę industria cõparantur, ad habitum pertinẽt: de quo posterius dicẽdũ est. ¶ In victu, siue educatione, cõsiderare oportet, apud quẽ, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus: quos habuerit artium liberaliũ magistros, quos viuẽdi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rẽ familiarẽ administret, qua cõsuetudine domestica sit. ¶ In fortuna quæritur, seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cũ potestate: si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contrà, quales liberos habeat. Ac si de nõ viuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerãdum. ¶ Habitum autem hunc appellamus animi aut corporis constãtem, & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis aut artis alicuius perceptionem, aut quálibet scientiam. Et item corporis aliquam cõmoditatem nõ natura datam, sed studio & industria compartá. ¶ Affectio est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa cõmutatio, vt lætitia, cupiditas, met⁹, molestia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodẽ reperiũtur. ¶ Studium autẽ est animi asidua & vehemẽs ad aliquá rem applicata magna cũ volũtate occupatio, vt philosophiæ, poëtices, geometriæ, literarũ. ¶ Consiliũ est aliquid faciendi aut nõ faciendi excogitata ratio. ¶ Facta autẽ & casus, & orationes, tribus ex tẽporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit: aut quid modo faciat, quid ipsi accidat, quid dicat: aut quid postea facturus sit, quid ipsi casurũ sit, qua sit vsurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa: à quibus omnibus argumenta siue ad probandum, siue ad amplificandum duci possunt. ¶ Cæterùm à personæ nomine, quod primo loco posuimus, rarò argumenta sumuntur, nisi cùm nomen ipsum singulari aliqua ratione personæ sit impositum, vt glo-

D riosum Iesu nomen. Item Abrahæ, Saræ, Isaac, Iacob, Israëlis, Ioseph, Ioãnis, Petri, & similium. At verò à nominibus appellatiuis, rectè argumenta ducuntur, & ab æthymologia nominis appellantur. Qui locus diffinitioni proximus est, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco sic D. Hiero. cũ Heliodoro argumẽtatur: Quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum, Clericus, inquit, interpetretur primò vocabulũ suũ: & nominis sui diffinitione probata, nitatur esse quod dicitur. Si enim Cleros Grecè, Latinè sors dicitur: propterea vocantur clerici, quia vel ipsi sunt de sorte Domini, vel Dominus sors illorũ est. ¶ A genere hortamur ad virtutis studiũ, ne videlicet homo à parentũ moribus & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum prauitatem, qui ab hac nobilitate degenerarũt: eorumq; mores cõijcimus, qui à sceleratis pa- *Hiero. in in Epist.*

E rẽtibus orti sunt. Vnde est illud: Mali corui, malum ouum. Improbus est, quoniam improbis natus parentibus. ¶ A natione: Pœnus est, ergo perfidus. Cretensis est, ergo mendax. Cretenses enim (vt Apost. quoq; meminit) semper mẽdaces, malæ bestiæ, vẽtres pigri. Daniel quoq; ad impudicum senẽ ait: Semẽ Canaã & non Iuda, species decepit te. Et per Prophetam Dñs: Radix tua & generatio tua de terra Canaã, pater tuus Amorrhęus, & mater tua Cetea. Hic ex patria impiorum colligit deprauatos populi mores: quales harum gentiũ erant. ¶ A sexu, probamus fœminarum inconstantiam iuxta illud, Variũ & mutabile semper fœmina. Item, affectuum vehementiam. Est enim fœmina animal vehementer affectibus obnoxium. Vnde est illud Publij Mimi: Aut amat, aut odit mulier: nihil est tertium. A se- *Ad Tit. 1* *Dan. 13.* *Ezec. 16.*

F xu etiam amplificamus mirabilem illam fortitudinem matris septem Machabæorum, & beatæ itẽ Felicitatis ac Symphorosæ: quæ filiorum necem plusquã virili animo tulerunt. Sic D. Cyprianus de fœminis fortiter supplicia perferentibus, Fœmina, inquit, torta, viris torquentibus fortior inuenitur. ¶ Ab ætate: Ignoscendum, quoniam puer est. Terent. Amauit dum ætas tulit. Consilio valere hunc credibile est, vel attentum esse ad rem: quoniam senex est. ¶ Ab educatione & institutione: Prauus est, quoniam malè educatus, & ab ineunte ætate mala didicit, malis operam dedit magistris atque ineptis. ¶ Ab animi affectione: Cùm sceleratissimus hic semper fuerit, quid mirum, si creditum abiurarit? Huc animi bona referuntur, & vitia. ¶ A conditione & fortuna: Huic, quoniam pluscu- *Cypria.*

Eccl. 11. lum accessit pecuniæ, sublati sunt animi. Pauper vbique ia- A
Idē. 13. cet. Huc pertinet illud Ecclesiastici: Si diues fueris, non eris immunis à delicto. Et illud item eiusdem: Diues locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent. Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? ¶ A victu: Impro-
Prou. 13. bus est, quoniam cum improbis versatur. Sic Salomon: Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis
Eccl. 13. efficietur. Item, Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui cõmunicat superbo, induet superbiam. ¶ A studijs, Non est voluptuarius, quoniam literarum studiosus. ¶ A rebus gestis: Mandandum est Pompeio bellum Mithridaticum: quoniam multa bella felicissimè confecit.

Rebus autem & negotijs septẽ hæc attributa sunt, Res, Causa, Locus, Tẽpus, Occasio, Modus, Facultates, siue Instrumẽta. Res siue negotiũ est breuis cõplexio totius negotij: quæ summã cõtinet facti hoc modo, parẽtis occisio, patriǽ proditio. ¶ Causa B est, per quam, & quamobrẽ, & cuius rei causa aliquid factũ sit, quæritur. Quo nomine & efficientẽ causam, & finẽ, qui ad opus aggrediendũ impulerit, cõplectimur. ¶ Locus etiã, sacer an prophanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, aut fuerit. ¶ Tẽpus autẽ est pars quędam ęternitatis cum alicuius anni, mẽstrui, diurni, nocturníue spatij certa significatione. ¶ Occasio autem est pars temporis habẽs in se alicuius rei idoneã faciendi, aut non faciendi opportunitatẽ. Quare cum tẽpore hoc differt: nam genere quidẽ vtrũq; idẽ esse intelligitur, verùm in tẽpore spatiũ quodámodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione autem ad spatium tẽporis quædã faciẽdi opportunitas intelligitur adiũcta. ¶ Modus autẽ est, in quo quẽadmodum, & quo animo C factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudẽtia. Prudẽtia autẽ quæritur ex his, quæ clam, palàm, vi, persuasione fecerit. Imprudẽtia verò in purgationẽ confertur: cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas, & in affectionẽ animi, hoc est, molestiã, iracundiã, amorem, & cætera quæ in simili genere versantur. ¶ Facultates, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid cõfici nõ potest. In quo genere instrumẽta quoq; ponũtur: quibus res facta est. Facultas autẽ & occasio magnã ad aliquid gerendum opportunitatem prębere solent. Hæ sunt igitur circunstantiæ, quæ personis & negotijs singularibus tribuuntur: à quibus argumẽta in propositionibus, quas hypotheses appellari

di-

D dixim⁹,manāt. Quæ alijs nominib⁹ hoc modo breuius deſignā tur. Quis,quid,quamobrē,quādo,vbi,quomodo. Quis? vt Græcus,fortis,ignauus,& cætera quæ pſonis attributa eſſe diximus. Quid,vel quale,vel quantū? vt furtū,ſacrilegiū,honeſtū,turpe, vtile,nouū,atrox,&c. Quãobrē? odio,ira,ſpe lucri,&c. Quādo? die,noctu,&c. Vbi? in templo, in ſylua,&c. Quomodo? palàm, gladio,dolo,veneno,laqueo, incantationibus, internūcijs,&c. ¶ Pręcipuus tñ circūſtantiarū vſus in amplificādo,& minuendo cernitur. Nulla enim circūſtantia eſt,quæ alicui rei addita, non eam vel amplificet,vel extenuet. Quā rem ſuo loco propoſitis exēplis declarabimus:quibus ſtudioſus concionator intelliget, quantā ex hoc circunſtātiarū tractatu frugē colligere poterit.

Cęterùm quāuis argumēta ad eas quæſtiones tractandas,quas hypotheſes appellari diximus,ex his circūſtantiarū locis quos

E modo enumerauimus ducantur: danda tñ opera eſt(ſicut initio admonuim⁹)vt hypotheſim reducamus ad theſim,hoc eſt,vt ſingularē quęſtionē ad cōmunē reuocemus,quę ferè priorē orationis partē occupare ſolet A cōmunioribus enim ad minus cōmunia,& à genere in ſpeciē Philoſophi deſcēdere docent. Exempli gratia:ſi amicū aliquem ad Cartuſiani inſtituti profeſsionē adhortari volumus, prius in cōmune de mo- aſticæ vitæ laudibus & cōmendatione dicemus:deinde ad ſingulares amici & Cartuſiæ circūſtantias,quæ ad hanc exhortationē conducere videbūtur,veniemus. Sūt enim(vt ait Cic.)ornatiſsimæ orationes eæ, quæ latiſsimè vagātur,& à priuata ac ſingulari cōtrouerſia ſe ad vniuerſi generis vim explicandā conferūt:vt ij,qui audiūt,natura,& genere, & vniuerſa re cognita, de ſingulis rebus ſtatuere poſsint. Quod vt facere queat orator excellēs,à proprijs perſo- *Cic. 3. de Orat.*

F nis,& tēporibus ſemper,ſi poteſt,auocat cōtrouerſiā,& ad vniuerſi generis orationē traducit. Vt autem quoties argumēti ratio occaſionē nobis præbet,hypotheſim reuocamus ad theſim: ita contrà nonnunquā theſim deflectimus ad hypotheſim:vt ſi quis in vniuerſum ab impudicitię flagitio homines deterrere velit,vbi mala quæ hoc vitiū comitantur, expoſuerit, poterit ad ſingulares perſonarū circūſtantias deſcēdere,& quibus eas incōmodis afficiat,explicare. Verbi gratia: ſi homo ſenex fuerit,ſi adoleſcens,ſi nobilis,ſi literarum ſtudijs addictus,ſi officiū publicum gerat,ſi ſacris initiatus ſit: ſi fœmina fuerit, ac præcipuè ſi nupta,&c. In his igitur omnibus,quàm ſit hoc vitiū vnicuiq; harū perſonarū fœdū atq; deforme,ex ipſis perſonarū circūſtātijs ſigil-

ſigillatim demõſtrare conabimur, hoc modo: Si ſenex fueris, ca- A
nos intuere, qui te continentiæ & honeſtatis admonent: docentq;, eam ætatem non amatorijs leuitatibus deformandã, ſed virtutis & ſapientiæ ſtudijs decorandã. Si iuuenis, ne cõmittas, vt pulcherrimus iſte ætatis flos huius vitij turpitudine maculetur, quod te captiuum poſt ſe trahat, & cum ipſa ætate adoleſcens ad ſenectutem vſque perſequatur. Ad hunc modũ cæteræ perſonarum circunſtantiæ breuius aut longius tractari poterunt.

De formis argumentorum, atque imprimis de Inductione. Cap. IX.

QVEMADMODVM RES omnes, quæ vel natura, vel arte conſtant, ex materia & forma compoſitæ ſunt: ita argumentatio, quæ ab arte excogitata eſt, ſuam B
quoq; & materiã & formam cõtinet: & materiam quidem argumentũ, formam autem argumentationẽ appellant. Argumentum quippe eſt inuentũ rei dubiæ faciens fidem: argumentatio verò eſt apta & cõueniens argumẽti per orationem explicatio. Quia igitur de fontibus vnde argumẽta promuntur, breuiter à nobis dictum eſt, res ipſa exigere videtur, vt de formis, quibus argumenta ipſa explicãda ſunt, differamus. Quãuis autẽ hoc ad elocutionis rationẽ magis, quàm ad inuentionẽ ſpectare videatur, tamen propter vtriuſq; rei affinitatẽ & coniunctionem, hoc in loco de illis tractare viſum eſt: ſimiliq; ratione nõnulla, quæ ad argumentorũ diſpoſitionẽ pertinent, his quoq; adijciemus: quò abſoluta huius partis doctrina, vno in loco tradita retineatur. C

Lib. 1. de Inuent. De his igitur argumẽtandi formis ſic Cicero ait: Omnis argumentatio aut per inductionẽ tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus nõ dubijs captat aſſẽſionem eius, quicum inſtituta eſt: quibus aſſẽſionibus facit, vt illi dubia quædam res, propter ſimilitudinẽ earum rerũ, quibus aſſenſit, probetur. Extat huius rei exemplũ apud Cyprianum: *Contra Idola Gentium.* quo ſimilium inductione, Deum eſſe probat his verbis: Ad diuinum imperiũ, etiam de terris mutuemur exemplũ. Quando vnquam regni ſocietas aut cũ fide cœpit, aut ſine cruore deſijt? Sic Thebanorũ germanitas rupta: ſic Romanos geminos vnũ non capit regnum, quos vnum vteri cepit hoſpitium. Pompeius &

Cæ-

D Cęsar affines fuerũt:nec tamẽ necessitudinis fœdus in æmula potestate tenuerunt. Neque hîc tu de homine mireris, cùm in hoc omnis natura cõsentiat. Rex vnus est apibus, & dux vnus in gregibus, & in armentis rector vnus: multò magis mundi vnus est rector, qui vniuersa quæcunq; sunt verbo iubet, ratione dispẽsat, virtute cõsummat. Hactenus Cyprianus. Idẽ rursus eodem modo argumẽtatur: Delicata, inquit, iactatio est, cùm periculũ non est: conflictatio in aduersis, probatio est veritatis. Arbor quæ alta radice fundata est, ventis incũbentibus non mouetur: & nauis quæ forti cõpage solidata est, pulsatur fluctibus, nec foratur: & quãdo area fruges terit, ventos grana fortia & robusta contemnunt: inanes paleæ flatu portante rapiuntur. Hoc eodẽ modo argumentamur, cùm plura exempla quæ idem efficiunt, *Serm. de mortalit.*

E congerimus. Sic Mathatias Machabæorum pater morti proximus, filios suos ad religionis & iustitiæ defensionẽ hortatus est, propositis Abrahæ, Ioseph, Phinęes, Iosue, Caleb, Dauidis, Ananiæ, Azariæ, Misaelis, atq; Danielis exẽplis. Subiungitq; in fine: Et ita cogitate per generationẽ & generationẽ: quia omnes qui sperant in eum, non infirmantur. *1. Mac. 2.*

Syllogismus siue Ratiocinatio. ✠. II.

¶ Proxima atq; perfectissima argumẽtandi forma syllogismus est: quẽ Cicero Ratiocinationẽ vocat: cuius leges atq; naturam, Dialectica ars (quæ de eo pręcipuè differit) plenissimè tradit. Hoc verò solùm quod ad institutionẽ nostram pertinet, admonẽdum: quòd cùm Dialectici tribus pronũciatis omnem syllogysmum cõstare dicant, videlicet propositione, assumptione, & conclusione (quarũ duas priores maiorem & minorem vo-

F cãt) Rhetores tñ, quoniã probationes propositioni & assũptioni adiungunt, quinquepartitã illam faciũt. Quæ tamẽ esse quadripartita potest: cùm altera solũ pars eget probatione. Potest & tripartita esse, cũ neutra eget: Plenissima tñ est, quæ quinque partibus constat. Cuius exẽplum subijcit Cicero his verbis: Melius accurantur quæ consilio gerũtur, quàm quæ sine cõsilio administrãtur. Hanc primã partẽ numerãt: eam deinceps rationibus varijs, approbari putãt oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus & apparatior, quã ea quæ temerè & nullo cõsilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiẽs & callidus imperator, oĩbus partibꝰ cõmodius regitur, quã is qui stultitia & temeritate alicuiꝰ administratur. Eadẽ nauigij ratio est. Nã nauis optime cursũ cõficit ea, quę *Lib. 1. de Inuent.*

scien-

sciētissimo gubernatore vtitur. Cùm ꝓpositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes trāsierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto. Nihil autē omniū rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam et signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem seruant: & annuæ commutationes non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiūt, verùm ad vtilitates quoq; rerum omniū sunt accōmodatæ, & diurnæ, nocturnęq; vicissitudines nulla in re vnquam mutatæ, cuiquam nocuerūt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex oībus partib⁹ cogitur, hoc modo: Cōsilio igitur mūdus administratur: aut vnū in locū cùm cōduxerit breuiter propositionē & assūptionem, id adiūgit, quod ex his cōficiatur, ad hunc modum: Quòd si melius gerūtur ea quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur: consilio igitur mūdus admistratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putāt esse argumentationem. Hactenus Cicero: qui recto ordine ratiocinationis partes collocauit. Qui tamen ordo non ineleganter sępe inuertitur, cùm ab assumptione cepta ratiocinatio, in propositionem maiorem desinit: quæ illationem conclusionis ex assumptione probat. Idq; fit, cùm propositio generalem sententiam continet: quam ceu communem locum, tractare copiosè possumus. Verbi gratia: Siquis ad carnis macerationem adhortetur, quod per eam Deo pro admissis sceleribus satisfaciamus, syllogismū hoc modo cōficiet. Necesse est, vt Deo pro cōmissis satisfaciamus: at hoc maximè præstat ieiunium, & carnis maceratio: studiosè igitur ac diligēter hæc virtus à nobis colenda est. Hic ordo rectus est. Potest autē maior illa propositio adfinē reseruari, & in locū cōmunem conijci: in quo de satisfactionis necessitate disseram⁹: vt acerbissimas ignis purgatorij pœnas euadere possimus. Quarū acerbitatē poterimus ad hoc ipsū amplificare. Qua ꝓpositione latius (si videbitur) tractata rursū ad priorē cōclusionē regrediemur: vt quorsum euagati fuerim⁹, apertè intelligatur. Ex hoc autē fonte digressiones sæpe oriūtur, quæ orationē splēdidiorem faciūt: cùm ea quæ singularia sunt, ad cōmunes virtutū et vitiorum locos referimus. Simili ratione cum

ad ini-

D ad miſericordiæ opera adhortamur, quàm ſit Deo miſericordiæ virtus grata, latè perſequi poſſumus. Quam quidem ſententiam vel ante cõcluſionem, vel poſt illam tractare poſſumus. Sic Dominus in Euangelio, vbi hanc ſententiam pronunciaſſet, Qui ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis qui in me credunt, &c. digreditur in locum communem de ſcandali grauitate diſſerens: *Mat.18.* ſubdit enĩ: Væ mundo à ſcandalis. Neceſſe eſt enim, vt veniant ſcandala, & cætera, quæ deinde in hanc ſentẽtiam ſubiecit. Quæ oratio maioris propoſitionis vicem gerit. Ex hac enim ſententia rectè ſequitur concluſio illa initio propoſita: nempè, qui ſcádalizauerit vnum de puſillis iſtis, &c.

Poteſt autem ratiocinatio breuiſsima oratione compreh ẽdi: qualis illa: Finem, qui quæris amori: Cedit amor rebus: res E age, tutus eris. Hîc omnes ſillogiſmi partes breuiſsimè comprehenſæ ſunt. ¶ Illud etiam obſeruandum, vt Concionator non ſemper exactam illam Dialecticorum formam, qua in diſputationibus vti ſolent, ſequatur. Alium enim habitum, aliamq́ue loquendi figuram popularis argumentatio poſtulat. Exemplo ſit illa nobilis Poëtæ ratiocinatio: Credo equidem, nec vana fides, *Verg.* genus eſſe Deorum. Hæc propoſitio ſequenti ſillogiſmo probatur. Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille iactatus fatis, quæ bella exhauſta canebat! Maior enim propoſitio ſimpliciter prolata eſt. At cùm ad minorem ventum eſt, exclamat: Heu, quibus ille iactatus fatis, &c. Quantò enim hoc vehementius eſt, quàm ſi ſimplici oratione dixiſſet, Multis ille iactatus fatis, multa bella confecit? ¶ Nec etiam neceſſe eſt, tres illa partes ſemper adhibere: nonnunquam enim duabus contenti eri-F mus, quádo vna illarum perſpicua eſt, quod Enthimema vocát. Interdum etiam vna conſtat, quod Epicherema appellant. Sic D. Ambro. virginis intemeratæ cruciatum in morte filij exagerans ait: Nec illud virgo ſolatium habebat, quòd alium eſſet filium paritura. *Ambroſ.* Quo in loco pro Mariæ nomine Virginẽ poſuit: quod in hac argumentatione (vt Dialectici loquuntur) mediũ erat, in quo tota vis argumentationis ſita eſt.

Complexio ſiue dilemma. ✠. III.

¶ Præter has argumentandi formás, quæ principem inter cæteras locum obtinent, aliæ quoq; numerantur, quas quoniam nõ vulgarem vim & acumen habent, hoc in loco attexere libuit. Eſt autem dilemma, in quo vtrunlibet conceſſeris reprehenditur. Cicero patriam cũ Catilina ſic agentem inducit: Quamobrẽ diſ-

discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar: A
sin falsus, vt tandem aliquando timere desinam: Et in epistola ad Quintum fratrem: Si implacabiles sunt iracundiæ, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa leuitas. Dictum est autem dilemma, quòd ita vtrinque premat, ac vrgeat, vt ex altera parte capiat aduersarium: qua de causa cornutus etiam syllogismus vocatur. Sic enim argumentationis cornua in eo disponuntur, vt qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Cicero complexionem appellat. Ea si vera est, nunquam reprehenditur: sin falsa, duobus modis diluetur, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Cùm viderem (inquit Varro apud Ciceronem) Philosophiam Græcis literis diligentissimè explicatam, existimaui, siqui de nostris eius studio tenerentur, si essent Græcis literis eruditi, Græca potiùs, quàm nostra lecturos: sin à Græcorum artibus & disciplinis abhorrerent, ne hæc B
quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi nō possunt. Itaque ea scribere nolui, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti intelligere curarent. Hoc dilemma deinde Cicero in eum conuertit hoc modo: Imo verò & Latina legent, qui Græca non poterunt: & qui Græca poterunt, non contemnent sua. Ad hunc modum Ecclesiastes, Herodem propter Micheæ vaticinium innocentes pueros iugulare pręcipientem, hoc dilemmate conuenire poterit: Dic mihi perfide, an stellæ nuncianti, & vaticinio Prophetæ fidem habes, an non habes? si non habes, ride insana hæc hominum commenta & somnia: si verò habes, vt habere te ostendis, quandoquidem Prophetas consulis: quæ dementia est, te vilissimum vermiculum diuinæ maiestatis consilia atque decreta infringere velle, & te ipsa diuinitate superio- C
rem facere? Item Cyprian. contra Demetrianū, Quæ est, inquit, hæc insatiabilis carnificinæ rabies, quæ inexplebilis libido sæuitiæ? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum esse aut est crimen, aut non est: si crimen est, cur non interficis confitentem? si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem.

Sores. ✠. IIII.

¶ Est & alta argumentationis forma, quam soritem Græci appellant, quæ multas argumentationes aceruatim complectitur: vnde & nomen inuenit. Cicero hac forma probat, quod sit honestum, id solùm esse bonum. Etenim quicquid sit, quod bonum sit, id expetendum: quod autem expetendum, id certè approbādum:

D dum: quod verò approbandum, id gratum acceptumq; habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, vt quod sit honestū, id sit solùm bonum. Hactenus Cicero. Hoc argumentandi genus Dialectici de primo ad vltimum vocant. Quo D. Hiero. in Epi. ad Heliodorū vtitur his verbis: Nemo Propheta in patria sua, honorem habet. At vbi honor non est, ibi contemptus est: vbi contemptus, ibi frequens iniuria: vbi autem iniuria, ibi & indignatio: vbi indignatio, ibi quies nulla: vbi quies non est, ibi mens à proposito sæpe deducitur: vbi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo quod tollitur: & vbi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione, illa summa nascitur, monachum perfectum in patria sua esse non posse. Perfectū E autem esse nolle, delinquere est. *Hiero. in Epist. ad Heliodo.*

Enumeratio siue Expeditio. ✠. V.

¶ Est etiam enumeratio, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, vna reliqua necessariò confirmatur, hoc pacto. Necesse est cùm constet hominem occisum inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat: Reliquum est igitur, vt ab hoc non sit occisus.

Subiectio. ✠. VI.

¶ Finitima est enumerationi Subiectio. Quidquid enim enumeratione tractatur, multò elegantiùs per subiectionem reddi po-F test. Ea verò est (vt Cornifici⁹ ait) cùm quærimus ipsi quid cōtra nos dici posit: deinde subijcimus id quod dici oportet, hoc modo, Quæro igitur, vnde iste tam pecuniosus factus sit? Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Hæreditas aliqua obuenit? Nō potest dici: sed etiam à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? Non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis, aut isti domi nascitur aurum, aut vnde licitum non est pecunias accepit. ¶ Osorius Episcopus ex diuturna Iudæorum captiuitate eos à Deo derelictos propter ipsorum perfidiam colligens, hac argumentandi forma acriter & elegan- *Lib. 4. ad Heren.* *H. Osor. li. 1. de Sapientia.*

ter

ter vtitur. Sic enim ait: Quam rem gerunt? quod scelus con- A
stant? quæ maleficia suscipiunt? propter quæ à Deo quem tam propitium olim habebant, omnino deserantur? Simulachris immolant? Imo eorum contactum perhorrescunt. Commentitios Deos asciscunt? At eo nomine, quòd Deum colant, efferuntur. Et id verùm. Sed moribus immanibus efferati sunt? At ipsi summã sibi laudis, æquitatis, & pietatis assumũt. Quid ergo est? Parúmne supplices ad Deum preces adhibent? Imo in precibus assidui sunt, nec tamen exaudiuntur. Si igitur nec simulachra colunt, nec vanos Deos inuocant, nec humanum sanguinem fundunt, nec se impiæ fraudis impuritate contaminant: cur illos Deus, quos in fidem suam recepit, tã diuturno tempore ope sua destituit? Cur gentem illius numini consecratam, tam diuturnis plagis insequitur?

De Collectione & eius partibus. Cap. X.

INTER HAS AVTEM B
argumentandi formas Collectio præcipuè numeratur: vtpotè quæ plenissima argumẽtatio sit. Ea nanq;, & quid ad probationem assumere debeamus, & quo ordine disponamus, edocet. Quocirca (vt ego quidem sentio) non tam ad elocutionis, quàm ad inuentionis ac dispositionis rationem hoc genus argumentationis pertinere videtur: quod res ipsa non obscurè declarat. Ea nanq; quinq; partibus constat, videlicet, propositione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione, siue conclusione. Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit C
quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse, quod intendimus breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quę pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua vtimur, rei honestandæ & locupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio siue conclusio est, quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. ¶ Ex hac distributione apparet, quid oratoria argumentatio supra Dialecticam addat: Dialecticus enim, sola propositione, ratione, & conclusione contentus est: his enim tribus

D bus pręcipuè partibus pugnat, quanuis interdum confirmationes, ex loco præcipuè ab autoritate adijciat. Orator verò confirmationibus & exornationibus præcipuè nititur: quorum alterum ad vim, alterum ad ornatum & elegantiam maximè pertinet Nunc de his quinque partibus singulatim dicamus.

Et quidem de propositione atque ratione, quoniam hæ duę partes ad dialecticum præcipuè pertinent, hoc in loco dicere supersedeo. De cæteris autem, quæ orator supra dialecticum, & concionator supra oratorem addit (quoniam hæc propria instituti nostri sunt) paulò fusius dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus & stabilimus, à locis externis, quæ extrinseca Dialectici appellant, potissimũ peti solet. Cùm enim dialectici tria locorũ genera esse statuant:
E interna, quæ ex natura & substantia rei dicũtur: & externa, quæ aliunde extra rem assumuntur: & media, quæ partim à re, partim extra rem posita sunt, rationes quidem à locis internis & medijs frequentius, confirmationes autem ab externis potissimùm dicuntur, nempe à similibus, dissimilibus, repugnantibus, exemplis, varijsq; autorum testimonijs & autoritatibus. Vt autem erudita sit oratio, his externis locis quantum cuiusque facultas suppetit, locupletanda est. Hoc enim eruditæ conciones ab ineruditis potissimùm distant: quòd istæ solis propositionibus & rationibus, quæ à quouis facilè inueniuntur, refertæ sunt: illæ verò selectis diuinarũ scripturarũ, & sanctorum Patrũ sentẽtijs & testimonijs illustrantur. Quæ (vt suo loco diximus) multa lectione & assiduo studio paranda, & in locos cõmunes conijcienda sunt: vt quoties causa postulauerit, in prõptu sint. Hos
F enim locos multò magis probo, magisq; concionatori necessarios & proprios duco, quàm illos qui Topica appellantur. Hæc enim Topica cùm latissimè pateant, non facilè quid proposito nostro conueniat, præbent: hi verò rem ipsam multò propius attingunt.

¶ *De exornatione.* ✠. I.

¶ Quartam argumentationis oratoriæ partem diximus esse exornationem, siue (vt alij vocant) expolitionem. Vtroque enim nomine sic appellata est, quòd in ea totus ferè argumẽtationis cultus & ornatus sit, & in quo maximè orator artis & ingenij sui vim ostendit. Cęterarum enim partium eloquutio prudẽtis hominis: exornatio autẽ, non nisi diserti & eloquentis est. Ea verò pręcipuè locũ habet, cùm ratio aut cõfirmatio, aut etiã

propositio latentem vim habet, quę breui oratione explicari nō A
potuit: tunc enim prudens orator, vbi quidquid in illa viriū aut
gratię latebat, solerter & acutè penetrauit, id auditoribus inspiciendum, & veluti spectandum proponit. Huius rei infinita apud sanctos Doctores exempla reperiuntur: quorum ego nōnulla (quò res fiat dilucidior) hoc in loco attexere volui. D. Eu

Euſ. Emi. seb. Emiss. de innocentium cæde agens, hanc propositionem sic exornat: Occiduntur, inquit, pro Christo paruuli, pro iustitia moritur innocentia. Hæc propositio est. Sequitur deinde expolitio. Quàm beata ætas, quæ necdum Christum potest eloqui, & iam pro Christo meretur interfici! nondum opportuna vulneri, & iam idonea passioni. Quàm feliciter nati, quibus in primo nascendi limine ęterna vita obuiam venit! Incurrunt quidē inter ipsa principia acceptæ lucis periculum, & finem salutis: sed de ipso protinus fine capiunt principia ęternitatis. Immaturi quidem videntur ad mortem, sed feliciter moriuntur ad vitam. B
Vixdum degustauerant præsentem, statim transeunt ad futuram. Nondum ingressi infantiæ cunas, iam perueniunt ad coronas. Rapiuntur quidem à complexibus matrum, sed redduntur gremijs Angelorum. Hactenus ille. Idem etiam hanc Isaiæ sententiam: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis (quorum alterum ad sacram humanitatem, alterum ad diuinitatē refert) hoc modo exornat. Paruulus, inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis. Datus est ergo ex diuinitate, natus ex Virgine: natus qui sentiret occasum, datus qui nesciret exordiū: natus qui & matre esset iunior, dat⁹ quo nec pater esset antiquior: natus qui moreretur, datus ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hîc humi

Grego. liatur: sibi regnat, & mihi militat. D. autem Grego. parabolam C
mercatoris quærentis bonas margaritas ad hunc modū & proponit, & exornat: Cœleste regnum negotiatori homini simile dicitur, qui bonas margaritas quęrit, sed vnam pretiosam inuenit: quam videlicet inuentam, omnia vendens emit. Hæc propositio est. Sequitur deinde eius exornatio atque explicatio. Quisquis enim cœlestis vitæ dulcedinem, in quātum posibilitas admittit, perfectè cognouerit, ea quæ in terris amauerat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione eius vilescunt omnia, deserit habita, cōgregata dispergit, inardescit in cœlestibus animus, nihil in terrenis libet, deforme conspicitur quicquid de terrenæ rei placebat specie: quia sola pretiosæ marga-

ritæ

ritæ claritas fulget in mente. His exornationibus D. Gregorius vbique scatet: quæ enim semel exposuit, iterũ latius explicat: & quicquid in sententia virium latebat, arguta quadam & peculiari phrasi sua in lucẽ profert. Sic D. Bernard. in sermone, Gaudete, inquit, in Domino dilectissimi: qui inter cõtinua suæ pietatis beneficia indulsit beatũ Victorem mũdo, cuius multi saluarentur exẽplo: iterum dico gaudete, quia sublatus de medio appropinquauit Deo: vt multo plures eius intercessione saluẽtur. Hic præpositio bipartita est: quæ duplicem nobis vtilitatẽ à sanctis viris manare testatur: nẽpè suffragij, & exempli. Deinde addit expolitionen, quæ id quod breuiter dictũ erat, explicat & exornat his verbis: In terris visus est, vt esset exẽplo: in cœlũ leuatus est, vt sit patrocinio. Hic informauit ad vitã, illic inuitat ad gloriã: factus est mediator ad regnũ, qui fuit incitator ad opus. Hactenus Bern. Sic etiã D. Cyprianus, dũ exemplo viduæ Sareptanæ, quæ Heliã modica farinula pauit, nos ad eleemosynã inuitat, eã huic exẽplo addit expolitionẽ. Nec Heliæ cibum petenti obtẽperare illa dubitauit, aut Heliæ, filios mater in fame & egestate præposuit: nec de abundãtia portio, sed de modico totũ datur: & esurientibus liberis, alter prius pascitur, nec in penuria & fame cibus, ante quã misericordia cogitatur: vt dũ in opere salutari carnaliter vita cõtemnitur, spiritualiter anima reseruetur. Et illa nondũ Christũ sciebat, nõdum præcepta eius audierat, nõ cruce & passione eius redẽpta cibum & potum pro sanguine rependebat: vt ex hoc appareat, quantũ in Ecclesia peccet, qui se & filios Christo anteponens, diuitias suas seruat, nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate cõmunicat. Hoc exemplum ostendit, quonã modo exempla, vel similia, quæ à minori vel maiori ducuntur, exornare & amplificare debeamus: dum per cõtentionem imparitas rerum & circũstantiarum explicatur: vt quanta sit in argumẽto vis apertius intelligatur. Subijciam elegantissimum aliud ex vita beati Eduardi Regis exemplum: qui virginitatis florem simul cũ sanctissima vxore ad finem vsque vitæ incorruptum conseruauit. Sic enim in eius vita ab Arrhieualo monacho & abbate scripta legimus: Conuenientes igitur in vnum, Rex & Regina de castitate seruanda paciscuntur: nec huic fidei alium, quam Deum testem æstimant adhibendum. Hæc velut propositio est, quæ rem simpliciter breuiterq; exponit. Sequitur deinde expolitio, quæ eã eleganter amplificat & exornat his verbis: Fit illa coniux mente, non carne; ille maritus mente, non o- | Bernard. | Cyprian.

pere. Perseuerat inter eos sine actu coniugali coniugalis affectus, & sine defloratione virginitatis, castæ dilectionis amplexus. Diligitur ille, sed non corrumpitur: diligitur illa, nec tangitur: & quasi noua quædam Abisag Regem calefacit amore, sed non dissoluit libidine: mulcet obsequijs, sed desiderijs nō emollit.

Illud autē hoc in loco admonendū puto, vt cùm argutas, breuesq; vel sacrarum literarum, vel sanctorum Patrū, & Philosophorum sententias adducimus, quæ multa breui cōprehendant, demus operam, vt ea nos in lucem eruamus, & auditoribus velut spectanda proponamus. Quę res ad hoc genus exornationis pertinet. Huius generis est illa D. Bernard. sententia: Væ his qui vocantur ad opera fortium, & nō aluntur cibo fortium. Idemq; de Sponsa innixa supra dilectum suum ait: Frustra nititur, si nō innititur. Item Seneca: Qui desiderium clausit, eum ipso Ioue de felicitate contendat. Hæ sentētiæ, aliæq; similes, multa, eademq; obseruatione dignissima paucis comprehendunt: quarū vim Ecclesiastes & diligenter inspicere & pōderare, ac deinde in lucem edere & proferre debet: quod quidē ad hoc genus expolitionis pertinet. Quod tamen nemo facilè assequetur, nisi ad hoc ingenij acumine, & diligenti rei indagine atque consideratione iuuetur.

Hæc à me tam multis exemplis exposita sunt, vt Concionator vim, & (vt ita dicam) fœcunditatem sententiarum acutè perspiciens, eam verbis eruere & explicare norit. Sunt enim quidam adeò steriles atque ieiuni (quos Rhetores aridos appellant) qui res non oratorio, sed dialectico more, simplicibus verbis, sine vlla amplificatione enuncient. Quæ res ad scholas magis & munus disputandi, quàm concionandi acommodata est. Aliter enim in scholis apud viros doctos, aliter in concione apud populum agendum est. Alij contrà, dum hoc vitium fugere student, rem eandem alijs verbis idem significantibus, sine vlla figurarum aut sententiarum varietate enunciant: quæ res ostētationi magis, quàm vtilitati seruit. Si quis enim exempla, quæ proposuimus, attentius consideret, facilè deprehendet in his exornationibus, rem quidem eandem non tam alijs verbis, quàm alijs sententijs & figuris explicari. Alij verò multò fœdius atque fastidiosius eandem sententiam eisdem verbis frequenter repetunt: quod vitium rhetores tautologiam appellant: nec his in mentem venit, quod vulgò dici solet, Crambem bis

D bis poſita mors.

Exornationem ſequitur concluſio: quæ quando ſit adijcienda, dicentis iudicio relinquitur. Non enim ſemper neceſſaria eſt, niſi cùm longius oratio vagata fuerit: tunc enim velut in viam reducere auditores oportet, & totius argumentationis ſummam, quàm breuiſsimè fieri poterit, complecti: ne ſi longa id oratione fiat, auditorum aures eiſdem ſæpe repetitis obtundamus.

De affectibus per totum corpus argumentationis, atque adeò per totam orationem aſpergendis. Cap. XI.

E QVEMADMODVM AVtem orator ſupra dialecticum duas partes, nempe confirmationem & exornationem addit (quibus potiſsimùm tota eius argumentationis vis & elegantia continetur) ſic Eccleſiaſtes duas item ſupra oratoré addit: nempe affectus & accommodationem, ſiue ad ſingularia deſcenſum. Liceat enim mihi his vti nominibus. Quamuis enim Rhetor per totius cauſę corpus aſpergi affectus, vbicunq; rei magnitudo poſtulauerit, pręcipiat: hoc tamen ſingulari ratione ad Eccleſiaſtem pertinet: cùius præcipuum munus potius in mouendis, quàm docendis auditorum animis poſitum eſt: cùm homines magis peccent affectu corrupto, quàm
F ignorantia veri. Affectus autem praui, velut clauus clauo, contrarijs affectibus pellendi ſunt. ¶ Cùm ſint autem duplices affectus, mites ſcilicet & acres (quos Græci Ithi & Pathi nuncupant) vtriq; pro rerum quæ dicuntur natura concitandi ſunt. Vbicunq; enim aliquid in ſuo genere magnum, hoc eſt, vel maximè miſerabile, vel admirabile, vel deteſtabile, vel indignum, vel etiá periculoſum eſſe, fuerit argumẽtatione, vel quauis alia ratione cõprobatũ, tũc affectus, quos ipſa rei natura exigit, mouẽdi ſunt. Exẽpli cauſa. Cũ Maria Moyſi ſoror inſigne illud miraculũ, quo patefacta maria, iter tutũ populo Dei ab Ægypto egrediẽti prębuerũt, cõmemoraſſet, ſic erga Deũ pio affectu cõcitatur: Quis ſimilis tui in fortib⁹ Dñe, quis ſimilis tui? Magnific⁹ in ſanctitate, terribilis atq; laudabilis, & faciés mirabilia. Ve

rùm hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementiùs tamen ex A
eodem miraculo Abachuc Propheta assurgit: qui vbi dixisset, Viam fecisti in mari equis tuis in luto aquarum multarum, inclamat protinus: Audiui, & conturbatus est venter meus: à voce contremuerunt labia mea. Magnum enim animi sui timorẽ, maximamq; huius tantę rei admirationem, stuporemq; his verbis testatus est. Sic etiam vbi immensam Seruatoris nostri benignitatem exposuimus, qui pro hominibus quos in se ingratos & sceleratos expertus fuerat, terras inuisere, humanam formam induere, seq; in sacrificium pro omnibus offerre constituit, vt Patris numen eis propitium redderet, illosq; iam morti sempiternæ destinatos, in vitam sempiternam reuocaret: vbi hęc, inquam, ampla oratione exposuimus, sic amoris & grati animi affectus excitamus. Hæc igitur benignitas Dei animaduersa, nõ amoris incendium concitabit? non animos ardore pietatis in- B
flammabit? non omnia vitæ pericula adire compellet, vt charitatem sanguinis profusione ostensam, sanguinis effusione pensemus? An non hoc Apostolus insinuauit, cùm ait, Charitas Christi vrget nos? Hoc est, tanta vis Dominicæ charitatis non modò excitat & suadet, sed impellit, & vrget, & vim obduratis etiam mentibus infert: vt si amare pigebat, redamare sic amantem non pigeat. Quis enim tam ferreus est, cuius præcordia hæc tanta vis dilectionis non molliat? Sed hi affectus mitiores. Multò tamen acriores illi; in quos idem Apostolus eiusdẽ beneficij magnitudine proposita exarsit, cùm ait: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Certus sum, quòd neq; mors, neq; vita, & cætera quæ sequuntur: quæ certè admirabilem Aposto- C
licæ charitatis vim & ardorem pari verborum acrimonia & asseueratione præseferunt. Neq; minori affectu, quamuis in dissimili causa Hieremias, post expositum idololatriæ peccatum, ipsum Dominum (quod est multò acrius) inducit loquentem: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehemẽter. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, &c. Neq; minus Moses in Cantico suo, cùm ait: Generatio praua atq; peruersa, haeccine reddis Domino popule stulte & insipiens? Nónne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creauit te? Et iterum: Gens absq; consilio, & sine prudentia est. Vtinam saperent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Sed commodissimum huius rei exemplum extat primo

de:

D. de Sapi. lib. in quo Osorius Episcopus, post nefarium illud scelus, quod Iudæi in Christi Domini morte commiserũt, expositum & amplificatum, sic in indignationis affectus erumpit: Omnia crimina odij, inuidiæ, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, non dico quæ in homines concipi, sed quæ in Deum ipsum ab hominibus audacissimis & profligatissimis committi possunt, vnum in locum collata, minime partem aliquam tam infandi sceleris consequentur. Si muta elementa loqui possent, scelestissimi facinoris crimen illis intenderent: quòd interitum rerum omnium moderatori, per quem elementa consistunt, attulerint. Cœlum contra illos testimonium diceret, quorum scelere factum est, vt in tenebris & caligine versaretur. Terra illos immani scelere damnaret, quæ motibus horrendis, quantum facinus ab impijs hominibus in Christi nece commissum fuisset, indicauit. Mare gentem rebellẽ & immanem fluctibus obrueret, quòd viderit illius Dñi maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbida tẽpestate obediuit. Hactenus ille. *Osorius Episco.*

E

D. verò Cypria. serm. de Eleemosina, proposita illa Domini sententia, Respicite volatilia cœli, quæ non serunt, neque metunt: contra auaros & inhumanos his verbis incandescit: Volucres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna præstantur, & quibus nullus diuinæ rei sensus est, eis nec potus nec cibus deest. Tu Christiano, tu Dei seruo, tu operibus bonis dedito, tũ Domino suo charo aliquid putas defuturum? Nisi si putas quia qui Christum pascit, à Christo ipse non pascitur: aut eis terrena deerunt, quibus cœlestia & diuina tribuuntur. Vnde hæc incredula cogitatio? & vnde impia & sacrilega ista meditatio? Quid facit in domo fidei perfidum pectus? Quid? qui Christo omnino non credit, appellatur & dicitur Christianus? Et mox: Quid tibi, inquit, istis ineptis & stultis cogitationibus plaudis, quasi metu & solicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid vmbras & præstigias quasdam vanæ excusationis obtendis? Confitere imò quæ vera sunt: & quia scientes non potes fallere, secreta & abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebræ: & recedente inde lumine veritatis, carnale pectus alta & profunda auaritiæ caligo cæcauit: pecuniæ tuæ captiuus & seruus es: catenis cupiditatis & vinculis alligatus es, & quem iam soluerat Christus, denuò vinctus es. Seruas pecuniam, quæ te seruata non seruat: patrimonium cumulas, quod te pondere suo onerat, nec meministi quid Deus responderit *Cypria.*

F

diuiti exuberantium fructuũ copiam stulta exultatione iactan A
ti: Stulte, inquit, hac nocte expostulatur anima tua à te: quæ ergo præparasti, cui erũt? Quid diuitijs tuis solus incubas? quid in pœnam tuam patrimonij tui pondus exaggeras, vt quò locuple
Esai. 3. tior seculo fueris, pauperior Deo fias? Idẽ de habitu virginũ ꝓposita illa Dñi apud Isaiam formidanda sententia: Pro eo quòd
Cypr. Tract. 2. de habitu Virg. eleuatæ sunt filię Sion, & ambulauerunt extento colo: sic aduersus corruptũ virginũ ornatum insurgit: Exaltatæ (inquit) ceciderunt: comptæ turpitudinẽ fœditatemq; meruerunt: serico & purpura indutæ, Christũ induere nõ possunt: auro, & margaritis, & monilibus adornatæ, ornamẽta corporis & pectoris perdiderunt. Quis nõ id execretur & fugiat, quod alijs fuerit exitio? Quis id appetat & assumat, quod ad necẽ alterius pro gladio fuerit & telo? Si hausto poculo moreretur ille qui biberat, venenũ scires esse quod ille potauit. Si accepto cibo qui acceperat interiret, scires esse letale quod acceptũ potuit occidere: nec ederes inde, nec biberes, vnde interisse alios antè cõspiceres. Nũc quanta ignorantia veri est animi, quãta dementia, id velle quod & nocuerit semper & noceat? & putare quod inde ipsa nõ pereas, vnde alios perisse cognoscas? &c. quæ in hanc sententiã ibidem sequuntur. Hactenus Cypria. B

Hac igitur ratione nos, vbi vel letalis peccati grauitatẽ, vel suppliciorũ, quæ in gehẽna damnati patiũtur, atrocitatem & æternitatem amplificauerimus, vehementer aduersus eos incãdescere poterimus, qui tã facilè, sine vllo mordẽtis conscientiæ stimulo, tot letalia crimina pro rebus nihili cõmittunt. Qui plane licet nõ verbis, tñ operibus ipsis & moribus testari videntur, se neq; diuinæ iustitiæ seueritate cõmoueri, nec magnifica Dei promissa æstimare: imò ea pro nihilo ducere, atq; rerũ omnium C
Domino quodãmodo dicere: Neq; tuã Domine gratiam & amicitiam, & parternã curam & prouidentiã, quam mihi in præsenti vita offers, magnifacio: nec cœlestẽ hæreditatem, quam in futura mihi polliceris, accipio. Tua tibi dona habeto, & cui volueris donato: Ego enim momẽtaneã carnis voluptatẽ, aut exiguũ pecuniæ lucrum omnibus istis tuis promissis, & sanguini etiam à te in cruce profuso, antepono. Quid igitur hoc contẽptu & mẽtis cæcitate horribilius? quid execrabilius? An sensum vllũ habere existimandi sunt, qui in tam horrendã cæcitatis noctẽ inciderũt? Hoc igitur modo post rei alicuius magnitudinẽ argumẽtis probatã aut amplificatam excãdescere, & auditorũ affe-

ctus

D ctus incédere, pro rerum de quibus agimus natura valebimus. Quã rem (quoniã est in dicendo potétissima) Quintilianus de ratione mouẽdi affectus dissserés, cõmendat his verbis: Hùc igitur incũbat orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, & ingrata sunt. Adeò, vt velut spirit⁹ operis huius, atque animus est in affectibus cõmouendis. Hæc ille. Quod si agentibus in foro causas hoc officiũ tantopere cõmendatur, cum tñ in quibusdã bene institutis ciuitatibus sine procemio, & sine affectibus oratores dicere iuberentur: quid de cõcionatore dicẽdum, cuius vel solũ, vel præcipuũ munus est, auditorũ animos cõmouere, & ad timorem Dñi, peccati odium, mũdi contẽptum, & cœlestium rerum amorem, cęterosq; pios affectus auditorũ animos inflãmare? Quomodo autem hoc fieri *Quintil. Insti. li. 7*

E debeat, sequenti libro (in quo de amplificãdi ratione, & affectibus concitandis agẽdum nobis est) paulò latius explicabimus.

De Accõmodatione, siue ad singularia descensu. Cap. XII.

ALTERAM VERO CONcionatoris partem, accommodationem, siue ad singularia descensum appellare volui: quòd eius proprium sit, vbi aliqua moralis sententia generatim definita & probata est, ad singulares virtutum aut vitiorum actiones descendere: ad illas exhortantes, &

F ab his deterrentes. Hic enim (vt antè docuimus) totius concionis scopus est, ad quem omnia referenda sunt. Cùm enim moralis doctrinæ finis non speculatio, sed actio sit, quæ circa singularia opera versatur: debet vtiq; is, qui vtiliter doctrinam hanc tractare velit, quæcunque hac de re in commune dixerit, ad singulares actiones accommodare. Hinc apud Isaiam Dominus, cùm grauissimis verbis Iudæorum prauitatem & impietatem accusasset, & futuram regni vastitatem prænunciasset, quid illis faciendum esset, quò infensum sibi numen placarent, subiũgit his verbis: Lauamini, mũdi estote: Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere peruersè: discite benefacere. Quærite iudiciũ, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me dicit Dominus.

nus. Iam verò magister cœlestis hoc idem in Euangelio facit: A
vbi enim multa de formidabili iudicij die prænunciasset, ex ijs
quæ dixerat, salutaria protinus documenta intulit his verbis:
Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa: tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Ad hunc quoque modum regius Propheta, vbi potentiam & iustitiam regni Christi exposuisset, eam sententiam ad vitæ institutionem transtulit dicẽs: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram: seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore: Apprehendite disciplinam, &c. D. autem Greg. locum illũ beati Iob enarrãs: Si fructus terræ comedi absque pecunia. propositionẽ, B exornationem, & accommodationem breuiter his verbis complexus est: Fructus terræ absq; pecunia comedere, est ex Ecclesia quidem sumptus accipere, sed eidem Ecclesiæ prædicationis pretium non præbere. Terræ igitur fructus absque pecunia comedit, qui Ecclesiæ commoda ad vsum corporis percipit, sed exhortationis ministerium non impendit. Quid ad hoc nos pastores dicimus, qui aduentum districti iudicis præcurrentes, officium quidem præconis suscepimus, sed alimẽta Ecclesiastica muti manducamus. ¶ Sed hæc breuiter dicta sunt. Nos in cõcione quadam paulò fusius locum illum Ioan. 6. Hoc autem dicebat tentans eum, latius persequuti sumus. Vbi enim docuimus tentationes à Deo permitti, cùm ob varias causas, tum vel maximè, vt homines firmitatem vel infirmitatem suam C agnoscerent, sic intulimus. Perfecta enim virtus est, quæ tentata non corruit, quæ lacessita non vincitur, quæ nec secundis rebus effertur, nec angustis contrahitur: quæque tam firmas in anima radices egit, vt quemadmodum ignis vehementi aura exagitatus, adeo non extinguitur, vt magis etiam accendatur: ita ipsa multis modis impugnata, non modò victa non succumbit, sed etiam (vt quidam eleganter dixit) inflicto vulnere virescit. Ex hac autem doctrina, quæ vera, quæ falsa, quæ cõsummata, quæ imperfecta virtus sit, coniectura colligere licet. Itaque non est perfectè pudica mulier, quæ à nemine impetita pudicitiam retinet: sed quæ multis modis tentata, illibatum & integrum conseruat pudorem. Non est item perfe-
ctè

Greg.

Dñica. 4. Quadra.

D ctè manſuetus, qui nulla laceſsitus contumelia non iraſcitur: ſed qui conuitijs affectus, nihil acerbum reſpondet. Non eſt perfectè humilis, qui honores non appetit: ſed qui ſublatis etiam & ereptis non indignatur. Non eſt perfectè patiens, cui ad votum omnia cedunt: ſed qui in medijs calamitatibus poſitus, cum Propheta dicere poteſt: Probaſti Domine cor meũ, & viſitaſti nocte, &c. Non eſt perfectè obediens, qui nullum inobedientiæ crimen admiſit: ſed qui propria voluntate & iudicio reluctante, alienum ſequitur imperium atque iudicium. Hoc exemplo apertè liquet, quantum lucis & vtilitatis doctrinæ adijciatur, cùm ad hæc ſingularia deſcenditur. Hac enim ratione qui audiunt, ſeipſos explorare ſciunt, & quid de ſeipſis ſentire debeant, iudicare.

E Illud etiam hoc in loco admonendus concionator eſt, vt non ſolùm peracta argumentatione ad hanc ſingularium rerum enumerationem deſcendat: ſed frequẽter etiam aliâs, vbicunque ſe illi occaſio docendi obtulerit. Quicunque enim verè & ex animo prodeſſe cæteris ſtudent, hanc præcipuè docendi rationem ſequi debent. Sic Paulus doctor gentium multa virtutum officia in Epiſtolis ſuis fidelibus commendat. Quàm multa enim ad Romanos cap. 12. congerit, cùm ait: Obſecro vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, & cætera quæ vſque ad finem capitis ſequuntur. Quæ vir diuinus humanæ eloquentiæ expers, tanta eloquentia perſequitur, totque ſententiarum & verborum luminibus exornat, vt nihil nec vberius, nec elegantius dici potuiſſe videatur. ¶ Sed ne exem-
F plis omnia ex ſacris literis petamus, duo adijciã ex vna D. Euſebij Emiſſ. homilia. Illum nãque Euangelicæ lectionis locum, quo Magi per aliam viam in regionem ſuam reuerſi memorantur, explanans, ſic ad ſingulares actiones accommodat. Illud quoque quod per aliam viam regreſsi ſunt, intelligamus vtilitati ac ſaluti noſtræ peculiarius conuenire. Viæ enim immutatio, vitæ intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedimus vias, quando veterem abnegamus hominem, quando ſuperbiam ſuſcepta humilitate deponimus, quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus, quando veteres voluptates, & conſuetudines priſtinas, ac deſideria antiqua damnamus. Ad viam vtique aliam de errore tranſimus, quando vniuerſas concupiſcentias honeſtatis ac paupertatis amore calcamus.

Homil. Epiphā.

mus: quando castitate luxuriam subiugamus, sinistras semitas relinquentes, dextro tramite iter spiritale conficimus. Hæc ille. Et paulò inferius, cùm nos ad Christi imitationem, & vias eius sequendas hortatur, sic rem vniuersam in partes distribuit. Certum est, inquit, quia Christi carpimus vias, cùm relicto itinere terreno, iter spiritale conficimus: quando obedientia & humilitas, mentis gubernaculum moderantur: quando terrenis cupiditatibus repudiatis, spes futurorum illuminatam occupat mentem: quando illam bonorum cœlestium pulchritudinem cordis ima suspirant. Per salutiferas inquam gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus præsentium rerum voluptatibus, id potius cogitat, quando se positura sit tabernaculum corporis sui, rursumque illud resurrectionis tempore receptura: vt cum eodem recipiat prout gessit, siue bonum, siue malum. A B

Videbor cuiquam fortassè longior in hac admonitione fuisse: desinet tamen mirari quisquis concionatorum officium, & quorundam ex ipsis abusum considerauerit. Molestissimè enim fero, nonnullos ita muneris & instituti sui oblitos, vt nihil minus agant, quàm quod ex præscripto sibi munere agere tenentur. Cùm enim hoc sit concionatori propositum, vt quæcunque dicit, ad animarum salutem, ad castigandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, ad diuini numinis timorem pariter & amorem, cæteraq; his similia dirigere debeat, quidam per res otiosas & superuacaneas ita vagantur, vt miseri auditores, qui eò confluxerant, quò salutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorsus atque ieiuni à concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui æger commendatus est, aliud agere, & officij sui curam negligere? C Quisquis igitur aptè dicere, & officio suo satisfacere cupit, instar periti sagittatoris nusquam oculos à ministerij sui scopo deflectat, vt ad illum totam orationis suæ vim dirigat. Itaque, Simil. vt cementarij nũquam vel vnum lapidem in ædificio collocãt, qui statim amusim & regulam adhibeãt, qua rectè an secus collocatus sit, explorent: ita fidelis ac prudẽs diuini verbi dispensator quæcunque dicere instituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque cùm aliquid ad dicendum excogitauit, à seipso inquirat: quid hoc ad animarum salutem? quid ad bonos mores componendos? quid ad vitam hominum rectis institutis moderandam? Quòd si ad hoc minus pertinet, quanlibet illud

sibi

sibi subtiliter & acutè excogitatum videatur: rectè sapit, nec se populo venditare cupit, tanquam otiosum, & ab instituto suo alienum repudiabit. Sed operæpretium tamen me facturum puto, si omnia ea, quæ ad orationem suam Ecclesiastes accommodare, atque deflectere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam spectanda proposuero.

✣. I.

¶ Vbi concionator suggestum conscenderit, & circunfusam ex eo turbam fuerit contemplatus, proponat sibi in animo, illam esse ægrotorum multitudinem, qui piscinam olim circunsistebant, vt à morbis suis libararentur: se verò velut Angelum esse cœlitus missum, qui varijs diuini verbi medicamentis nō vnum aliquem, sed omnes qui adsunt, sanare studet. Fingat igitur animo, multos ibi esse claudos, qui viam quidem veritatis agnoscant, inertia tamen & langore animi, ac laboris metu deterriti, per eam ingredi detrectent. Alios verò esse aridos, qui nullum deuotionis, nullum humanitatis & misericordiæ succum habeant. Alios autem cæcos, qui nulla diuinarum rerum cognitione illuminati, in tenebris ambulent, & passim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quæ pius concionator sæpe lamētatur. Cernit enim alios auaritiæ & ambitionis facibus inflammari: qui videlicet pecuniam, & inanes seculi honores pro Deo colunt: alios liuore & inuidia contabescere: alios fraterno odio, & vindictæ cupiditate æstuare: alios superbiæ spiritu efferri, cæterosq; præ seipsis fastidire atque despicere: alios libidinis concupiscentia vri: alios ira præcipites ferri, cæterosq; aut conuitijs & maleditis insectari, aut diris omnibus deuouere: alios contrà seruili animo blandiri, & turpiter maioribus adulari: alios, qui animas suas venales habent, quas pro rebus nihili sub Dæmonis & peccati iugum mittunt. Quid verò illos referam, qui fluxum cogitationum & affectuum quodammodo patiuntur, qui nullum eis obicem ponunt, neque vllum iusti & iniusti delectum habent? Quid illos cōmemorem, qui eodē (vt ita dixerim) fluxu in oculis & lingua laborant: qui videlicet nullam oculis custodiam, nullum linguæ frænum adhibent: sed quicquid illis in buccam venerit, effutiunt: & quicquid vident, concupiscunt? Quid illos, qui paralysis morbo dissoluti, ad omnia spiritualia atque diuina adeò insensibiles effecti sunt, vt non modò sine vllo doloris sensu peccent, sed lætentur etiam cùm malefecerint, & exultent in rebus pessimis? Quid illos, quorum

Deus

Deus venter est: qui omnia vitæ studia ad corporis indulgentiam & voluptatem referunt nullamq́ue aut animæ suæ, aut futuræ vitæ rationem habent perinde atque omnia simul cum vita finirentur, nullamq́ue futurorum spem haberent? Adde his etiam sex illa scelera, quæ odit Dominus, & septimum quod detestatur anima eius: nempe oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia testem fallacẽ, & eum qui seminat discordias inter fratres. Sed in his ferè omnibus aduersus homines delinquimus. Quid verò illa, quantò atrociora quæ aduersus cœlestem Patrem cõmittimus: quem supra omnia diligere, in quo spem omnem & felicitatem nostram collocare, cuius mandatis obedire, cuius sanctum nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris eius in nos beneficijs gratias agere, quem in ore & corde semper habere, ac de eo dies noctesq; cogitare deberemus? Quàm longè autem Christianorum multi ab hoc officiorum obsequio distant, qui (vt Apostolus ait) sine Deo in hoc mundo vitam agere vidẽtur? His igitur morbis reputet Ecclesiastes plerosque eorum, qui illum audiunt, laborare: qui omnes sunt ad mortem, & mortem quidem sempiternam. Quid ergo indignius, quàm eum, qui tot tantisq; malis curandis destinatus sit, per aëra quodammodo volitãtem muscas venari, & aliud agere, quo tempore tantis malis salutarem opem ferre deberet?

Quia verò ad medicum spectat, non solùm morbos curare, sed integris etiam tuendæ sanitatis præcepta dare, in hoc quoq; Ecclesiastes medici curam & solertiam imitabitur: præsertim cùm non satis ad perfectam iustitiam sit à malo declinare, nisi bonum facias. Vbi ergo à malis deterrueris, ad bona quoq; opera, hoc est, ad omnia virtutum officia exhortari debet: maximè cùm vitia aduersarum virtutum actionibus superanda sint. Ad ea verò præcipuè stimulare debebit, quæ præterquàm quòd virtutes egregiæ sunt, ad aliarum quoq; virtutum studia plurimùm iuuant. In hoc autem genere primas tenent assiduum precandi officium, Dominicæ passionis, cæterorumq́ue diuinorum beneficiorum sedula meditatio, sacramentorum frequentior vsus, deuotorum piorum librorum lectio affectuum cohibitio, diligens ac solicita cordis custodia, carnis castigatio, externorum sensuum, ac præcipuè oculorum & linguæ moderatio, & omnia

mi-

D miſericordiæ & humanitatis opera, ſiue quæ corporibus, ſiue quæ animabus proximorum impendimus. Poſtremò, Eccleſiaſtes exemplo Pauli omnibus omnia fieri, & in omnes ſe formas, velut alter Protheus transformare debet, vt omnes faciat ſaluos. Alios enim terrere, alios in ſpem allicere, alios conſolari ſtudeat (qui videlicet varijs calamitatibus & ęrumnis premuntur: cùm omnia quæ ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſint: vt per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus) ſtantes confirmet, lapſos erigat, puſillanimes confortet, currentibus calcar addat, obfirmatos in ſceleribus ſuis diuini iudicij metu perterreat, & ſingulis quibusq; conuenientia ſalutis medicamenta adhibeat. Deinde verò ad varios hominum ſtatus atque fortunas, variáque vitæ officia inclinanda oratio eſt. Quod quidem Apoſtolus in fine Epiſtolarum ſuarū
E facere ſolet, cùm dominis & ſeruis, parentibus & filijs, viris & vxoribus, viduis atque diuitibus huius ſeculi, quid quiſque in ſtatu ſuo facere debeat, ſolicitè pręſcribit. Quod etiam Ioannes Baptiſta fecit: dum omnibus ad ſe confluentibus, pro cuiuſque perſonæ conditione, variè tradidit præcepta viuendi. ¶ Ad hæc igitur & his ſimilia, quæcunque dicimus, flectere debemus: ſi piè, fideliter, atque prudenter cœleſtis doctrinæ panem eſurientibus frangere, non populi plauſum captare volumus. Nec tamen ſic dicenti ſalutaris plauſus deerit. Multis nãque experimentis conſtat, nulla magis re populum capi, nullamq́ue attentius audire, quàm quæ vulneribus ſuis curandis accommodata eſt.

F

De Sententiarum & Epiphonematum ornamentis. Cap. XIII.

SENTENTIÆ ET EPIPHOnemata inter varia elocutionis ornamenta numerantur. Quæ tamen, quoniam cum inueniendi ratione maximè coniuncta ſunt, hoc in loco aſcribere libuit: pręſertim quòd quemadmodum affectus & accõmodationes argumentationi oratoriæ adiunximus, & velut partes eius fecimus: ita & ſententias & epiphonemata cum ipſa argumentatione frequenter commiſcentur. Quod ta-

men ornamenti genus, qui breuitati nimium studet, negligere A
solent: qui nesciunt quantam non modò decoris, sed etiam vtilitatis partem orationi detrahant. Hac autem in re, mihi etiam concionator ab oratore distare videtur: quòd hic raro & verecundè admodum his ornamentis vtitur (ne magis vitam hominum instituere, quàm causam agere videatur) concionator autem, cùm non causas agat, sed mores hominũ instruat, his duabus orationis virtutibus maximè vtitur: idq; adeò, vt sanctorũ Euangeliorum enarrationes in hac præcipuè re positæ sint: vt vbicunque occasio tulerit, sententias & epiphonemata eruamus: quibus mores & vitam hominum instituamus: quas cùm varijs Scripturarum, & sanctorum Patrum testimonijs confirmamus, plenam concionem efficimus. Quominus mirandum est, si nos hisce duabus virtutibus magis, quàm oratores vtamur, easq; inter inuentionis præcepta numeremus.

Sententia autem est oratio sumpta de vita: quæ aut quid B
sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primùm virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Itẽ, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item, Egens æque est is, qui nõ satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda: eã iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. ¶ Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod cõfirmatur subiectione rationis: hoc modò: Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandę: propterea quòd sola virtus in sua potestate est, omnia, pręter eam, subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius sequuti C
sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolãt omnes. Cùm enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. ¶ Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, vel sine ratione, vel cum ratione. Sine ratione, hoc modo: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur: propterea quòd ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maximè castigant: vt quibus virtutibus omnem vitam tueri, eas in ætate ma

turis,

D turissima velint comparare. Hæc omnia ex Heremana Rheto.

His porrò sententijs, quæ ex contrarijs rebus constant, Salomon in Prouerb. frequentissimè vtitur. Lege cap. 10. cuius est initium: Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mœstitia est matris suæ. Vndecimum quoque eisdem sententijs refertum est: Statera dolosa abominatio est ante Deum, & pondus æquum voluntas eius, &c. quæ sequuntur.

Quintilianus sententijs addit, quas Græcè gnomas vocant: quod nomen ex eo acceperunt, quòd similes sint consilijs atq; decretis. Sub hoc autem nomine adagia, quæ insignem aliquam sententiam continent, comprehendimus: quæ non vulgarem orationi & fidem, & ornamentum addunt: quorū non esse inops Ecclesiastes in lingua sua debet. Quanuis in hoc genere quædam nimium humilia, ac penè sordida sunt, quæ dicentis autoritatem & grauitatem minuunt.

E ¶ Sunt item sententiæ ad rem tantùm relatæ, vt: Nihil est tam populare, quam bonitas: Interim ad personam, quale est illud. Princeps qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. ¶ Sunt autem sententiæ rectæ, sunt & figuratæ. Rectæ sunt. Tā deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Figuratæ autem, vt: Vsq; adeò ne mori miserum est? Rectè enim dixisset, Mors misera non est, sed illud tamen acrius. Rectum est, Nocere facile, prodesse difficile. Sed vehementiùs Medea apud Ouidium dicit: Seruare potui: perdere an possim rogas? Vertit autem hanc penè sententiam ad personam Cicero: Nihil, inquit, habet Cęsar, nec fortuna tua maius, quàm vt possis: nec natura melius, quàm vt velis conseruare quàm plurimos.

F Est sententiarum genus, non illud quidem petitum ab autoribus, sed à nobis ad præsentis rei commoditatem confictum. Eas licebit omnibus orationis partibus admiscere. Atque adeò vnus locus complures sæpenumero sententias parit. Incidunt enim & in enarrando, & in mouendis affectibus, non solùm in probationibus. Quin etiam haud raro transitiones per sententias fiunt. Quæ si in loco adhibeantur, haud mediocrē orationi copiam adiungēt, neque id sine grauitate aut gratia. Sūt etiam sentētiæ quæ catholicę dicūtur, vulgò iam ab omnibus receptæ, qualis illa: Inuidentia ipsa sui supplicium est. Et, Ira est breuis ad tempus stultitia.

Est & aliud tacitum & acutum sententiæ genus, quod frequenter epithetis conficitur: vt, præceps iuuenta, inconsultus

amor, esca malorum voluptas, morosa ac difficilis senecta; vitiorum expultrix philosophia, humanæ vitæ speculum comœdia, vitæ magistra historia. Sic Vergi. Et cæco carpitur igne. Quod Ouid. explicuit, dicens, Tectus magis æstuat ignis. Item in narrando: Pars maior vincit meliorem: Explicabis, si dixeris: Ferè fit, vt pars maior vincat meliorem. ¶ Quisquis igitur cõcionem suam huiusmodi sententijs ornare vult (omnes autẽ velle debent) rerum naturam, de quibus dicit, prudẽter exploret, & quicquid in illis, quod ad vitæ institutionem faciat, introspexerit, breui oratione explicet. Vt enim antè diximus, sententia est, quæ quid sit in vita, aut quid esse oporteat, breuiter ostendit. Aliquando enim ex his quæ dicuntur, sententiæ manant: aliquando verò, vt causę & rationes eorum, quæ dicimus, A

Grego. in homil. afferuntur. Sic D. Grego. ex Pharisæorũ murmure aduersus Dominum, quòd peccatores reciperet, in hunc modum philosophatur. Ex qua re colligimus, quia vera iustitia compassionem habet, falsa verò indignationem. Interdum etiam ex vna aliqua ratione plures sententiæ consequuntur. Sic Seneca in epistola ad Polyb. cõsolatoria de morte fratris: Illud quoq; te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quòd tam diu pietate eius tibi vti fruiq; licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit. Auidus, qui non lucri loco habet, quod accepit: sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriã vocat finem voluptatis. Stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium: qui non & in præteritis acquiescit: & ea iudicat certiora, quæ abierunt: quia de illis ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. B C

Cypria. in Epist. Diuus verò Cypri. sentẽtijs pro rationibus vtitur, ad confirmãda ea quæ suadet, his verbis: Neque persecutio sola metuenda est, & ea quæ subruendis ac deijciendis Dei seruis aperta impugnatione grassantur. Facilior cautio est, vbi manifesta formido est. Et ad certamen animus ante præstruitur, quando se aduersarius confitetur. Plus metuendus est & cauendus inimicus, cũ latẽter obrepit, cũ per pacis imaginẽ fallens, occultis accessibus

Idem. serpit. Idẽ in Epis. ad Confess. vt felicibus confessionis suę initijs finem adiungant, sic ait: Danda vobis opera est, vt post hæc initia ad incrementa quoque veniatur, & consumetur in vobis,

quod

D quod iam rudimentis felicibus esse cœpistis. Hęc propositio est, cui rationes ex sententijs subijciuntur, hoc modo: Parum est adipisci aliquid potuisse, plus est quod adeptum est, posse seruare. Sicuti & fides ipsa, & natiuitas salutaris non accepta, sed custodita viuificat. Nec statim cõsecutio, sed consummatio hominem Deo seruat. Hæc ferè de sententiarum ornamentis Rhetores præcipiunt: in quibus qui volet esse diues, legat ex Ethnicis quidem scriptoribus Senecam, ex nostris verò D. Grego. qui in hac virtute principes extiterunt.

De Epiphonemate. ✠. I.

¶Sententijs Epiphonemata, quòd tenui limite ab illis diuidantur, adiunximus. Est autem Epiphonema, vt Fabius ait, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Quale est illud: Tantæ
E molis erat Romanam condere gentem. Quia verò hæc diffinitio subobscûra est, illam ego rudi (quod aiunt) Minerua explicandam curabo. Cuius explicatione facilè intelliget, quisquis vel paululum in Dialectica arte versatus fuerit. Ea enim quæ Dialectici, vel ex diffinitionibus vel expositionibus, aut cõclusionibus inferunt, Corolaria vocant. At Epiphonema (de quo nunc agimus) quædam corolarij species est. Corolarium nãque latissime patet. Omnia enim quæ ex antè dictis referuntur, siue vnum, siue multa sint, Corolaria appellantur: Epiphonema autem Corolarium quidem est, sed ad certam diffinitamq; materiam contractum. Non enim quicquid ex rebus quas tractauimus elicitur, Epiphonema est: sed id solùm quod admirationem, vel rei de qua agitur amplificationem, vel insi-
F gnem aliquam sententiam continet, Epiphonema est. Sic Cicero pro Milone: Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Hic breuiter res gesta narrata est. Subdit protinus Cicero Epiphonema hoc modo: Facere enim probus adolescens periculosè, quàm turpiter perpeti maluit. Hæc sententia ex re narrata aperte consequitur, quæ adolescentis constantiam atque virtutem amplificat: quando is cum periculo etiam vitæ, flagitium à se propulsauit. Interdum etiam Epiphonema causam continet facti. Cùm videlicet ex natura rei causa colligitur. Vt enim ex causis effectus, ita ex effectibus intelliguntur causæ. Tale est illud Ioannis, Multi etiam ex principibus crediderunt; sed propter Pharisæos

non confitebantur, ne de synagoga eijcerentur. Hic effectus est. Subdit autem Euangelista causam: Dilexerunt enim magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei. Hæc oratio & causam cōtinet facti, & sententiam ad personas relatam. Sulpitius Sæuerus in vita D. Martini, postea quàm illam Sancti viri in agone mortis constituti orationem commemorasset, Domine si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem, fiat voluntas tua, huiusmodi epiphonema subiecit: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincēdum: qui nec mori timuit, nec viuere recusauit. Hac eadē ratione, in quauis Euāgelica lectione multa similia his epiphonemata colligere licet. Sumamus (exempli gratia) Matthæi Euangelistæ vocationem, eiusq; obedientiam, & publicanorū conuiuium. Quàm multa ex hac sacra lectione epiphonemata, quæ admirationē & amplificationem continent, colligere licet! Quàm larga enim illa Domini pietas & misericordia, quæ publicanum ad Apostolici, & Euangelici muneris dignitatem vocauit! Item, Quàm stupēda iudicia Dei, qui multis alijs iustitiæ cultoribus prætermissis, hominem turpi negotio victitātem ad tantam gloriam eligere voluit! Quanta item vis illa diuini Spiritus, qui vnico verbo ita cor hominis immutauit! Quanta rursus illa obedientia, quæ ad vnum vocantis Domini verbum quæ habebat omnia deseruit! Quanta item eiusdem charitas, & alacritas, quæ amicos & publicanos ad Domini conuiuium inuitauit: vt eius monitis & exemplis, suauissimoq́ue conuictu in eius amorem raperentur, & exemplo suo relictis omnibus eundem Dominum sequerentur! Præterea, quanta eiusdē Domini benignitas, charitas, & humilitas, qui neque peccatorum conuiuia dedignatus est, quò illos ad se benignè traheret, neque Pharisæorum obtrectationes curauit! Ac deinde, quanta Pharisæorum malitia, qui virtuti, qua ipsi carebant, vitij nomen imposuerunt: ne in hoc charitatis officio Christo Domino inferiores viderentur! Hæc omnia non dubium quin epiphonemata sint, quæ ex sacra hac historia colliguntur: quæ nos fusiùs persequentes, integram concionem in eiusdem Apostoli festo confecimus. Mirus est in hoc genere D. Ambr. qui Agnetis virginis fortitudinem atq; constantiam in tam tenera ætate, hac potissimùm orationis virtute illustrat & amplificat. Sic enim ait: Nomen virginis titulus est pudoris: appellabo Martyrem: prædicaui satis. Prolixa laudatio est, quæ non quæritur, sed tenetur. Hanc senes, hanc

iuue-

D iuuenes, hanc pueri canant. Nemo est laudabilior, quàm qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot præcones, qui martyrem prædicant, dum loquuntur. Hæc duodecim annorum martyrium fecisse traditur. Quò detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati. Imò magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium inuenit ætate. Fuítne in illo corpusculo vulneri locus? Et quæ non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. Nouum martyrij genus! Nondum idonea pœnæ, & iam matura victoriæ: certare difficilis, facilis, coronari. Non sic ad thalamum nupta properaret, vt ad supplicij locum. Flere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique, quòd tam facilè vitæ suæ prodiga, quam nondum hauserat, iam quasi perfuncta donaret. Stupere vniuersi, quòd iam diuinitatis testis existeret, quæ adhuc arbitra
E sui per ætatem esse non posset. Effecit denique, vt ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur: quia quod vltra naturam est, de autore naturæ est. Stetit, orauit, ceruicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset: tremere percussoris dextram, pallere ora alieno timentis periculo, cùm puella non timeret suo. Hactenus Ambrosius. In cuius oratione facilè studiosus lector Epiphonemata singulis penè periodis adiecta deprehendet: quæ non vulgari acumine rem per se alioqui illustrem, illustriorem atq; mirabiliorem reddunt. Est autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum: in quo quidem abundant, qui ingenij acumine plurimùm valent. Quò enim plenius rei naturam comprehendunt, eò plura ex his quæ dicta sunt, colligunt: quæ
F vbi rem amplificant, Epiphonemata dicuntnr. Narratio quippe & expositio rerum, cuique vel rudi etiam ingenio in promptu est. At sententias, & quidquid admirationem, vel amplificationem continet, quod è rebus iam expositis aut probatis infertur, animaduertere, & argutè, breuiterque proferre (quod Epiphonematis est proprium) non vulgaris ingenij est. Eius autem præcipuus vsus in clausulis est. Ideò enim Epiphonema esse dicitur, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Denique quicquid in clausulis aurem acutè ferit, Epiphonema est.

Sic D. August. exposita breuiter beatissimi martyris Vincentij passione, adiecit Epiphonemata, quæ insuperabilem Martyris constantiam mirè attollunt, & rem expositam am-

plificant. Si consideretur in hac passione humana patientia, A incipit esse incredibilis: si agnoscatur diuina potentia, desinet esse mirabilis. Tanta grassabatur crudelitas in Martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur in voce: tanta pœnarum asperitas sæuiebat in membris, tanta securitas sonabat in verbis, vt putaremus Vincentio patiente, alium loqui, alium torqueri. Clariorem nobis Martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnerum varietate confossus, non deserebat pugnam, sed acrius iterabat. Putares, quòd eum duraret flamma, non vreret. Hactenus August. In cuius verbis, quicquid exposita Martyris constantia acutè colligitur, quod rem amplificet, atque mirabilem faciat, meritò Epiphonema esse dicitur. B

(†)

De Prolepsi, quæ latinè præsumptio vel anticipatio dicitur. C
Cap. XIIII.

POST SENTENTIAS ET Epiphonemata, Prolepsim quoque addere libuit. Quæ quanquam inter sententiarum figuras, quæ ad elocutionem pertinent (sicut Epiphonemata & sententiæ) numeretur, quia tamen plurimùm cum inueniendi ratione sicut & illa conuenit, plurimúq; & or-

D & ornatus, & vtilitatis, & consilij continet, hoc in loco ascribendam, & argumentationi adiungendam duxi: quanuis ea non minus in cæteris inuentionis partibus locum habeat. Quẽadmodum enim ea quæ dicimus, tum sententias, tum Epiphonemata pariunt: ita ex ijsdem hæc orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco subijciam. Ait igitur: Mirè verò in caussis valet præsumptio, quæ Prolepsis dicitur, cùm id quod obijci potest occupamus. Id neque in alijs partibus parum est, & præcipuè procemio conuenit. Sed quanquam generis vnius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam premunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cecilium, quòd ad accusandum descendat, qui semper defenderat. Quædam confessio, vt pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quòd pecuniam

E regi crediderit. Quædam prædictio, vt: Dicam enim, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, vt: Rogo ignoscatis mihi, si longiùs sum euectus: Frequentissima præparatio, si pluribus verbis vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus dici solet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur: vel præsumptione: cuiusmodi est illud: Quanquam illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit: aut reprehensione: quale est illud: Ciues, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Hactenus Fabius. Sed quoniam is breuiter hunc locum absoluit, quid ego de hac virtute sentiam, familiari Dialecticorum exemplo indicabo. Duos hi rerum conceptus esse statuunt, quos directum, & reflexum appellant. Et directum quidem esse dicunt, cùm simpliciter id solùm concepimus, quod

F proposita vox aut oratio significat: reflexum autem, quo supra id quod directe concepimus, reflectimur, singulare aliquid in eo quod concepimus expendentes, aut commentantes, aut etiam obijcientes. Ex hac enim posteriori animi conceptione hæc virtus manat: quo videlicet prudens concionator prudentis auditoris personam quodammodo induit: & quidquid ille tacita cogitatione vel annotare, vel ponderare, vel obijcere poterit, ipse propter tardiores annotat, ponderat, aut diluit. Itaque duas quodammodo personas suscipit, & dicentis, & audientis: atque tacitis huiusmodi cogitationibus prudenter occurrit. Verbi gratia. Ex ijs quæ dicimus, quædam prima fronte apparent arroganter, aut sordidè, aut obscure, aut mi-

nus vtiliter, aut subtiliter, aut longiùs aut breuiùs, aut aspe- A
riùs atque liberiùs, aut minus aptè dicta. His igitur veluti querelis prudentis auditoris, breuiter occurrendum est: & ratione ostendendum, nos id non temerè, sed consilio dixisse: aut aliter fieri minimè potuisse. Sic D. Chrysost. accusare eos volens, qui sorores adoptiuas domi fouerent, parumque honestam huius cohabitationis causam esse contenderet, obiurgationis aspe ritatem hac figura molliuit. Sic enim ait: Afferemus autem in medium, quam nos potissimùm causam huius cohabitationis suspicemur. Et quænam illa? Omnino si à scopo aberrauero, fas vobis esto vt me redarguatis. Et quænam causa? quis ille prætextus? Videtur mihi mulieris conuictus, etiam absque nuptijs ac congressu voluptatis habere nonnihil. Quod si non rectè sentio, non est quòd dicam. Meam vobis sententiam narro, mox autem non meam solùm, sed & illorum dicam: nam B
& illis sic videtur. Quod inde colliquescit. Tantam enim gloriam, & tanta scandala neutiquam despicerent, nisi ingens quędam & vehemens cohabitandi voluptas esset. Precor vt nobis venia detur, desitque indignatio. Neque enim temerè & simpliciter inimicos vellem. Non sum tam miser atque ærumnosus, qui temerè omnes offendere velim: sed valde doleo ac crucior, & gloriam Dei blasphemari, & multorum salutem propter voluptatem hanc paulatim perire. Et habet voluptas hæc maiorem cohabitandi amorem, quàm legitimæ nuptiæ. Quod nunc fortè vobis mirum videtur: sed vbi quod auditis declarabo, eritis & vos mihi testes. Et paulò inferius, obiurgationis acrimoniam iterum mollire volens, his verbis vtitur. Nec valde succenseamus eis, neque difficiles simus & importuni.
Nam qui ægrum vult restituere, non hoc agit ira & verberibus: C
sed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatione. Nobis, quanuis illos punire, & eis indignari liceret, vtpote in iudicum ascitis ordinem, non tamen hoc facimus: sed medicorum magis, & eorum qui curare solent, morem sequi lubet. Vnde obsecramus, & adhortamur, & eorum, si opus est, genua attingimus, si fortè quod agendum suscepimus perficiamus. Hactenus Chrys. In cuius verbis satis liquet, quanta arte & consilio occurrit omnibus, quæ causæ, quam tractabat, obsistere possent.

Præter hæc autem cùm res paulò obscurior, aut subtilior, aut etiam illustrior est dicenda, attentio ab auditoribus sine

D ulla arrogantia & ostentatione petenda est. ¶Breues etiam exclamatiunculæ, quæ rerum dignitatem, necessitatem, & pondus ostendant, interijci non incommodè hac virtute solent. Cùm autem quædam ex ijs, quæ dicimus, ad viros, quædam ad vxores, quædam ad dominos, quædam ad seruos, nonnulla ad diuites, alia ad pauperes magis pertineant, hoc quoque breuiter indicandum est, quò eorum excitet attentionem, ad quos ea potissimùm spectant. Iam verò cùm aliquid mirabile, incredibile, supraque communem hominum fidem positum narramus, non modò affectus ex rei magnitudine concitandi, sed veritas etiam rei aliqua ratione munienda est, & interdum etiam iureiurando confirmanda. Sic D. Hiero. Sancta, inquit, Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, calente adhuc mariti corpusculo, duos simul perdidit filios. Rem
E dicturus sum incredibilem, sed teste Christo non falsam. Lachrymæ gutta non fluxit, sed ad pedes aduoluta Christi, Expeditius, inquit, tibi Domine seruitura sum, quia tanto me onere liberasti. Iam vero B. Iob rem omnium maximè mirabilem præsertim suo tempore dicturus (nempe resurrectionis corporis, & incarnationis Dominicæ sacramentum) quàm apposita præfatiuncula vsus est? Quis, inquit, mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice? Subdit deinde rem maximè mirabilem. Scio enim quòd redemptor meus viuit, & nouissimo die de terra surrecturus sum: & quæ sequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stilitis, cùm nouum illud & inauditum vitæ
F genus in altissima columna sub dio considentis, narrare vellet, ne res adeò noua ac mirabilis fide careret, hac similitudine rei fidem fecit. Quemadmodum, inquit, ij, quibus obtigit vt essent reges hominum, post aliquam temporis conuersionem mutant imagines nummorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem stellarum, & aliquando angelorum, nouo charactere tentantes aurum reddere pretiosius: ita etiã summus rex vniuersorum (veluti quasdam figuras ac characteres) hæc noua, & multiplicia viuendi instituta pietati, veræque religioni adijciens, non solùm Christianorum, sed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat. Hactenus ille. Sic etiam quisquis beatissimæ Catherinæ

Senen-

Senensis virtutes celebrare, & admiranda illa diuinæ fami- A
liaritatis indicia, quibus illam sibi Dominus deuinxit, narrare parat: quòd videlicet illam sibi Christus Dominus mira ratione desponsauerit, quòd ab eius pectore abstractum cor triduo apud se retinuerit, quòd cum ea canonicas horas recitauerit, hæc omnia quæ humanam fidem superare videntur, ex immēsa Dei bonitate, & mira in Sanctos suos charitate, eiusq; alijs operibus maiori admiratione dignis, credibilia facere debet. Hæc exempli gratia dicta sint: præceptio enim hæc latissimè patet. Quam tamen dicentis acumen & prudentia, & autorum obseruatio magis, quàm præcepta explicabunt. Hæc enim virtus concionatoris & oratoris propria est: qui cum rudi frequenter & indocta multitudine agentes, his eam rationibus erudire & excitare debent. Mirus est in hac figura Greg. Theolog. Ex cuius lectione prudens lector obseruationis hu- B
ius rationem magis, quàm ex vllis artis præceptionibus intelliget, si illius tamen scripta non oscitanter legerit. Quisquis igitur ea quæ Fabius de hac figura præcepit, & quę nos admonuimus, diligenter annotauerit, & legendis autoribus obseruauerit, facile eius rationem & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quæ hactenus à nobis dicta sunt, liquet, nos Collectioni (quam Rhetores quinque partibus constare dicunt) quinque alias Concionatori maximè vtiles & necessarias addidisse: nempe Affectus, Accommodationem, Sententias, Epiphonemata, & Prolepsim: quæ tamen non omnes in omni argumentatione cadunt. Quæ autem cadant, ex natura rerum, quas tractat prudens concionator, colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mirè vtilis est. Ea nāque C
admonetur concionator, vt propositionem aliquam probaturus, primùm ex locis, quos antè commemorauimus, rationes quærat, præcipueq; ex ijs quos intrinsecos appellari diximus. Deinde rationum conformationes inuestiget: quæ ab extrinsecis potissimùm locis oriuntur. Tertio loco (si natura rei exigat) exornationem adhibebit: quæ non ad solam confirmationem, sed ad quamuis aliam argumentationis partem pertinet. Quarto, inspecta diligenter rerum natura, de quibus dicit, videat an materiam ei ad tractandos affectus, accommodationes, sententias, & epiphonemata suppeditent. Hæc enim omnia ex ipsa rerum natura oriuntur: quemadmodum Philosophi

D ſophi ex potentia materiæ formam educi aiunt. Prolepſis verò, quæ confutationis naturam refert, non ſolùm ex natura rerum, quas dicimus (quando videlicet ex illis dubitandi materia naſcitur) ſed ex auditorum etiam ingenijs & condicione colligitur, quemadmodum paulò antè à nobis eſt dictum. Has autem figuras, quæ ad elocutionem pertinent, ideò cum inuentionis præceptis copulare voluimus, quoniam vt paulò ante diximus, ex ipſis (vt ita dixerim) rerum viſceribus, de quibus dicimus oriuntur: quarum materiam res ipſæ concionatori dabunt, ſi eas penitius altiusq́ue conſiderauerit.

Quibus non grauabor exclamationem adiungere (quæ etiam inter eloquutionis figuras numeratur) quæ tunc aptiſsimè cadit, cùm ex
E ipſa rerum natura velut ſponte ſua incurrit: vt magis ab ipſa nata, quàm dicentis ingenio aſcita eſſe videatur.

¶ De elocutionis genere, quo argumentationes ſuprà poſitæ tractandæ ſunt. Cap. XV.

AD PLENAM ABSOLVtamq́ue partis huius tractationem, hoc vnum deſiderari videtur, vt quando tum de
F inuentione argumentorum, tum de formis earum diſſeruimus: quo elocutionis genere, quibusq́ue dicendi figuris in argumentatione vti debemus, breuiter aperiamus: ne quidquam ſit, quod ad huius doctrinæ partem deſiderari poſsit. Qua de re vbi Fabius de ſyllogiſmis, cæterisq́ue argumentationum formis multa dixiſſet, ſic in fine ait: Peregiſſe mihi videor ſacra tradentium artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Nanque ego vt in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando vti, nefas non duco, ita conſtare totam, aut certè confertam eſſe aggreſsionum & enthymematum ſtipatione, minimè velim. Dialogis enī & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm

noſtri

nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimùm differunt. Nanque illi homines docti, & inter doctos verum quærentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumq́ue perducunt: vt qui sibi & inueniendi, & iudicandi vendicent partes. Nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certè ignaros literarum loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac vera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil consequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in vnam propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis, non vti fontes angustis fistulis colliguntur, sed vt latissimi amnes totis vallibus fluat, ac sibi viam siquando nòn acceperit, faciat. Nam quid illa miserius lege velut præformatas infantibus literas persequentium, vt Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, solicitè custodientium? Propositio ac conclusio, ex consequentibus & repugnantibus non inspiret? non augeat? non mille figuris variet ac verset? vt ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrum fateri vbique videátur? Quis vnquam sic dixit orator? Nónne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? Quæ apprehensâ Græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes vocant. Deinde interrogati, nunquam respondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum, ne his quidem consentire me, qui argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, cæterùm minimè lato ornatoq́ue putant esse dicenda. Nanque ea distincta quidem ac perspicua debere esse confiteor: in rebus verò minoribus etiam sermone, ac verbis quàm maximè proprijs, & ex vsu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cùm etiam ipsi iurisconsulti, quorum summus circa verborum proprietatē labor est, littus esse audeant dicere, quà fluctus alludit. Quóq; quid natura magis aspe-

D asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidem adiuuat audientis voluptas. Nisi fortè existimamus Ciceronem malè in hac ipsa argumentatione dixisse: Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamē habendus modus: vt sint ornamento, non impedimento.

Hactenus de præcipua inuentionis parte, hoc est, probandi ratione & argumentorum formis, quæ in commune dicenda videbantur, perstrinximus: nunc consequens est, vt in sequenti libro de ratione amplificandi, quæ huic finitima est, quæq; concionatoribus cumprimis necessaria est, differere incipiamus.

E

ECCLESIASTICAE A
RHETORICÆ, SIVE DE RA-
tione concionandi liber tertius: in quo
de amplificandi ratione & affecti-
bus agitur.

QVID AMPLIFICATIO AB AR-
gumentatione differat.
Cap. I.

AMPLIFICATIO- B
nem (quam inuentionis partem
eſſe, conſtat) ab argumentatio-
ne & probandi ratione (de qua
hactenus loquuti ſumus) ſecer-
nere voluimus: non quòd ab ea
modis omnibus ſeiuncta ſit, ſed
quòd argumentatio ad omnia
quæſtionum genera latiſsimè pa
teat: in quibus quærimus, ſitne
res, an non ſit, quid ſit, qualis itẽ
ſit, & cuius rei gratia talis ſit, & multa his ſimilia. Amplificatio C
autem ad certa quæſtionum, ſiue propoſitionum genera con-
trahitur: in quibus de ſola rei magnitudine & amplitudine
quæritur. Hoc eſt, cùm oſtendere nitimur aliquid eſſe in gene-
re ſuo vehemẽter indignum, calamitoſum, lætum, triſte, miſe-
rabile, amabile, deteſtabile, formidandum, vel optandum: &
quæ ſunt eius generis. Hac enim ratione ad affectus concitan-
dos, ad ſuadendum vel diſſuadendum, ad laudandum aut vitu-
perandum viam munimus: ad hæc enim tria amplificandi ra-
tio potiſsimùm conducit. Itaque amplificatio (velut) argumẽ
tatio quædam ad certum genus contracta eſt. Differunt etiam
hæ duæ orationis partes, argumentorum tractatione. Argumẽ
tatio enim ſyllogiſmis vtitur, hoc eſt, genere orationis in or-
bem quodammodo redacto, quanuis fuſius orator, quàm dia-
lecti-

D lecticus syllogismũ tractet. Amplificationis autem oratio expositioni, & enumerationi, quàm argumentationi similior est. Sic Paulus propositionem hanc: Ministri Christi sunt: vt minus sapiẽs dico, plus ego, laborum suorum enumeratione amplificat his verbis: In laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis supra modum, in mortibus frequenter: & cætera quæ deinceps sequũtur. Postremò differunt etiam fine. Argumẽtationis enim est, fidem facere, & intellectũ ad assensum vi argumentationis perducere. Amplificationis autem est, non solùm intellectum conuincere, vt rem esse in suo genere maximam credat: sed etiam voluntatem ad amandum, vel detestandum, vel in quenuis alium affectum inducere.

Inuentio autem earum rerum, quæ ad amplificandum pertinent, ex eisdem locis vnde argumenta petuntur, sumenda

E est. Si enim amplificatio (vt paulò antè diximus) velut species quædam argumentationis est, efficitur sanè, vt vtriusque inuentio ex eisdem locis oriatur. ¶ Sed ex his tamẽ locis quædam magis ad amplificandum valent: ea videlicet, quæ multa in vna aliqua re esse ostendunt. Vnde loci à partibus, à causis, ab effectibus, & quæ his finitima sunt, nempe ab adiunctis, hoc est, antecedentibus, & consequentibus: quæ omnia exemplis, similibus, & scripturarum, vel sanctorum Patrum testimonijs augentur & confirmantur. Quarum rerum exempla paulò post subijciemus.

Veruntamen hoc in loco ad memoriam reuocare necesse est, quod antè diximus, videlicet duplices esse propositiones quæ probantur, vel amplificantur, hoc est, hypotheses aut the-

F ses, quæ latinè finitæ aut infinitæ dicuntur. Finita siue hypothesis est, si quis vel obedientiam Abrahæ filium immolare parantis, vel adulterium à Dauide Vriæ vxori illatum amplificare velit, vtraque propositio finita erit: quæ videlicet ad has tantum personas pertineat. Contrà verò, si quis obedientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit, propositio infinita erit: quæ videlicet latè ad omnia personarũ genera pateat. Hæc igitur propositio infinita, ex his præcipuè locis, quos supra memoraui, argumenta, hoc est, amplificandi rationes quærit. Finita verò, quæ circunstantijs implicita est, nõ modò ab his locis, sed ab omnibus etiam circunstantijs rem attollit & amplificat. Quę res in augenda peccatorum grauitate Theologis valde nota est: qui duplices esse circunstantias statuunt:

ſtatuunt: alias, quæ in infinitum peccata aggrauent, & inter- A dum etiam eorum ſpeciem mutent: quas neceſſariò in peccatorum confeſsione detegendas aiunt. Alias verò, quæ citra infinitum aggrauent: quæ tamen non ſint neceſſariò confitendæ. Hoc autem peccatorum exemplo, facilè Theologi intelligẽt, quonam modo virtutum quoque officia, quæ certis perſonis ac temporibus tribuuntur, ex circunſtantijs quoque augenda & amplificanda ſint: cùm eadem contrariorũ diſciplina ſit. Sed operępretium erit, vt hæc ipſa quæ diximus, propoſitis exemplis illuſtremus.

¶ A partibus amplificatio.

Cap. II.

A PARTIBVS PROPHETÆ B variorum regnorum caſus miſerandos amplificant: qui non contenti ſimplici oratione regni excidium & vaſtitatem indicaſſe, calamitates omnes enumerant, quas vna illa vaſtatio complectitur. Sic Hieremias in Threnis Hieroſolymorum ruinam: ſic etiã Babylonis euerſionem cap. 50. & 51. amplificat. Sic etiam Ezechiel Tiri, & Ægypti, & Aſiriorum vaſtationẽ lamẽtatur: dum opes omnes horum regnorum quæ diripiendæ erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Ioab ſeruorum Dauidis beneficium, & intempeſtiuas eius lachrymas hac ratione amplificat: Confudiſti hodie vultus omnes ſeruorum tuorum, qui ſaluam fe- C cerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam vxorum tuarum, & animam concubinarũ tuarum. Hîc apertè videmus rem ab eius partium enumeratione auctam. Sic etiam Gregor. Theologus Homilia de ſeptem Machabæis, matris eorum conſtantiam amplificat: quæ omnibus tormẽtorum generibus ante illam propoſitis, de gradu vir- Greg. Th. tutis & conſtantiæ depelli non potuit. Vnde ait: Matris verò robur, animíque conſtantiam nihil flectere, & emollire, ac debilitare potuit. Non inſtrumenta luxandis artubus accommodata, non rotæ propoſitæ, non exquiſitiſsima quæque tormentorum genera, non ferrearum vngularum acies, non furentes beſtiæ, non enſes qui acuebantur, non feruentes ollæ, nõ ignis qui exci-

D excitabatur, non miscellanea turba, non vrgentes satellites, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non defluentes sanguinis riui, non flos ætatis qui absumebatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates. Hactenus ille. Quo in loco à partibus, hoc est, ab enumeratione omnis generis tormentorum, mirabilem huius mulieris constantiam amplificauit. Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus Dominicæ crucis acerbitatem ex eius partibus, hoc est, ex cunctis eius membris sauciatis amplificat. Sic enim Christum Dominum hoc modo loquentem inducit. *Lact. Firmia.*

Vertice ad vsque pedes me lustra, en aspice crines
Sanguine concretos, & sanguinolenta sub ipsis
Colla comis, spinisque caput crudelibus haustum,
E *Vndique diua pluens viuum super ora cruorem:*
Compressos speculare oculos, & luce carentes,
Afflictasque genas: arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus:
Cerne manus clauis fixas, tractósque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: cerne inde fluorem
Sanguineum, fossósque pedes, artusque cruentos.
Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora.

Hactenus ille. Quo in loco vides totum, enumeratis partibus, quas integrãtes appellant, amplificatum. Magis enim rem auget singularum partium distincta enumeratio, quàm confusa totius rei propositio. Hac eadem ratione secundus de rerum copia Commentarius hanc propositionem amplificat. Rem o-
F mnem luxu perdidit. Eam sententiam in summa cõprehensam, quasiq; conuolutam, hunc ad modum licebit euoluere, si plurimas possessionum formas enumeremus, & varias perdendæ rei vias explicauerimus. Quidquid vel matris, vel patris nomine hæreditate obuenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex vxoris dote, quæ quidem neutiquam erat vulgaris, accesserat: quidquid ex legatis accreuerat (accreuerat autem permultum) quidquid ex principis acceperat liberalitate: quidquid peculij castrensis conflauerat: pecuniam omnem, vasa, vestes, fundos, agros, vnà cum ipsis villis, & pecoribus: breuiter, rem omnem seu mobilem, seu soli, denique familiam etiam ipsam in fœdissimis scortorum amoribus, quotidianis comessationibus, sumptuosis obsonationibus, nocturnis

G per

perpotationibus, popinis, cupedijs, vnguentis, alea, lusibus, paucis diebus ita absumpsit, abliguriuit, absorbuit, vt ne teruncijũ quidem sibi reliquũ fecerit. Hîc duo illa verba, rem omnem, & luxu perdidit, suis partibus explicantur. ¶ His igitur rationibus totum, enumeratione partium quæ sub illo continentur, augetur. Totum autem appellamus, primùm quòd multas sub se partes claudit: vt in hoc exemplo proposito luxus: quæ vox, quàm multa in se vitia cõplectatur, explicatum est. Deinde totum appellamus, quod vniuersale signum habet adiunctum: vt in eodem exemplo, Rem omnem perditam, dicimus: in quo omnia quæ sub illo vniuersitatis signo continentur, enumeramus. Hoc Dialectici descensum, & ascensum appellant: quibus vel à toto ad singularium enumerationem, vel à singularibus ipsis ad totum argumentamur. Postremò totum appellamus, quod non singularibus rebus, sed partibus, quas Dialectici integrantes vocant, complectitur. Cuiusrei exemplum ex Lactantio proposuimus: Vbicunque igitur totum aliquod ex his tribus generibus inciderit, si res ità exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla sunt vel negligenter attendentibus, in sanctis literis & sanctorum Patrum scriptis, præsertim apud Chry. & Grego. Theol. passim obuia.

¶ Ab adiunctis: hoc est, antecedentibus, comitantibus & consequentibus.

Cap. III.

AB ANTECEDENTIBVS, quæ sub Adiũctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quoties non contẽti semel exitum rei protulisse, ex quo reliqua quæ præcesserunt intelligi possunt, sed singulatim ea quoque cõmemoramus, per quæ ad eum exitum peruentum est. Huius præceptionis in eodem commentario hoc proponitur exemplum. Ex ea virgine perditissimus & profligatissimus adolescens filium sustulit. Hanc sententiam ab antecedentibus sic & dilatare & amplificare licebit. Eam virginem, quòd esset singulari

for-

D forma, miserè deperibat. Deinde amoris impatiens, simplicem puellæ animum promissis solicitauit, muneribus corrupit, blanditijs delinijt, officijs in mutuum amorem pellexit, improbitate vicit, denique consuetudinem cum ea habuit. Aliquanto post tempore vterus virginis cœpit intumescere, fœtu videlicet concepto: demum puerum peperit. Aliud exemplum. Cicero Catilinæ conatus oppressit. Eam sententiam hac ratione dilatare atque amplificare licebit. Catilinæ nefarios conatus per iuuenes perditissimos, totius Romanæ ciuitatis exitium atque internecionem molientes. M. Tullius Cicero consul sua sagacitate statim odoratus est: singulari vigilantia peruestigauit: summa prudentia deprehendit: miro in Rempub. studio prodidit: incredibili eloquentia conuicit: grauissima autoritate repressit: armis extinxit: magna felicitate sustulit.

E Hac autem amplificandi ratione (vt antè diximus) in ijs pręcipuè rebus vti poterimus, in quibus explorata eius natura multa alia præcessisse intelliguntur. Causæ enim siue naturales siue morales effectus suos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos peruenimus. Hac autem ratione locum illum Luc. 2. tractare poterimus, Responsum acceperat Simeon à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Ante hoc enim diuinum responsum multa præcessisse credendum est. Nam primùm vir sanctissimus diuinæ gloriæ & salutis animarum amore incensus, vehementer angebatur, cùm vniuersum penè mundum infidelitatis tenebris obrutum animaduerteret, & in paruo illo Iudeæ angulo iustitiam penè extinctam, & pro vera religione superstitionem ferè & hypochrisim dominari. Sciebat autem summum tantorum malo-

F rum remedium in vnius Saluatoris aduentu positum esse: qui Euangelij lumen ad reuelationem gentium erat prælaturus. Clamabat igitur, & gemitibus inenarrabilibus eius aduentum accelerari postulabat, sciens scriptum esse, Qui reminiscimini Dominum, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & ponat Hierusalem laudem in terra. His ergo sancti viri precibus, his gemitibus, his continuis lachrymis pius & misericors Dominus, qui respicit orationem humilium, & non spernit preces eorum, hunc gratissimum & iucundissimum illi responsum dedit, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Hac item ratione beatissimi patris Dominici mentem atque propositum (quo prædicatorum ordinem in Ecclesia *Esa. 62.*

erigi postulauit) amplificare licebit. Neque enim hoc tam præclarum inuentum vir sanctissimus excogitare potuit, nisi prius arderet quasi facula animarum pereuntium zelo, multisque ieiunijs, precibus, & lachrymis hoc ipsum à Domino assiduè postularet. A

A comitantibus verò & consequentibus rem amplificamus, cùm ea siue mala siue bona, siue commoda siue incommoda, quæ rem aliquam semper aut frequenter comitantur, aut consequuntur, enumeramus. Vt siquis accusare aliquem velit, quòd is alicuius belli autor extiterit: hoc modo eius temeritatem amplificabit. Exhaustum in barbaros milites ærarium, fractam laboribus iuuentutem, proculcatas segetes, abacta pecora, incensos passim vicos ac villas, desertos agros, euersa mœnia, compilatas domos, direpta fana, tot orbos senes, tot orphanos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indignè B constupratas, tot adolescentium licentia deprauatos mores, tantum funerum, tantum luctus, tantum lachrymarum: præterea extinctas artes, oppressas leges, obliteratam religionem, confusa diuina humanaque omnia, corruptam ciuitatis disciplinam. Vniuersum, inquam, hoc malorum agmen, quod ex bello nascitur, tibi vni feremus acceptum, si quidem belli fueris autor.

Est autem hic à comitantibus & consequentibus locus mirè vtilis, vel ad virtutes ex ijs, quæ illis conueniunt, amplificandas, vel ad vitia quoq; exaggerãda, cùm ea mala, quæ ab illis proficiscuntur, enumeramus. Qui quidem locus, ab eo qui est ab effectibus & adiacentibus oriri videtur. Est autem hæc amplificandi ratio concionatori valde necessaria: præsertim cùm ad C virtutis studium & amorem hortatur, aut à vitijs deterret: quod ad genus suasorium vel dissuasorium pertinet. Sic D. Cyprianus sermone de zelo & liuore, inuidiæ virus elegantissimè exaggerat his verbis: Latè patet zeli multiplex & fœcunda pernicies, radix est omnium malorum, fons cladium, seminarium delictorum, materia culparũ: inde odium surgit, animositas inde procedit. Auaritiam zelus inflammat, dum quis non potest suo esse contentus, videns alterum ditiorem: ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altiorem. Hinc Dominicæ vinculum pacis rumpitur, hinc charitas fraterna violatur. Hinc adulteratur veritas, vnitas scinditur, atque in hæreses & schismata prosilitur, dum obtrectatur sacerdo

cerdo

D cerdotibus: dum episcopis inuidetur: dum quis queritur aut se non ordinatum, aut indignatur alterum se ferre præpositum. Hactenus ille.

Ab his autem tribus locis, nempe ab Antecedentibus, Comitantibus, & Consequentibus, Osorius Episcopus humanæ vitæ miseriam elegantissimè describit his verbis: Quàm grauis & acerba sit humanæ vitæ conditio, quàm multis incommodis agitata, nemo poterit vel explicando consequi, vel enumerando percensere. Vt enim à natali cuiusq; die capiamus exordiũ, omnesque vitæ partes oratione perstringentes, ad exitum tandem illius veniamus, horam nullam videbimus aut dolore vacuam, aut labore solutam, aut metu liberam: sed omnem ętatem infinitis difficultatibus affectam, & summis curis & angoribus implicatam. Vitæ nanque principium à fletu ducimus, E deuinctisq; membris omnibus, in terram abiecti labores immensos à ploratibus auspicamur. Cùm autem reliqua animantia præsidijs naturæ tecta atque vestita in lucem prodeant, solum hominem nudum, & ab omnibus rebus inopem cernimus, atque miserabiliter impeditum in vitæ primordio vagientem, statusque sui miseriam in ipso statim initio lamentantem. Quis autem poterit morborum vim & multitudinem, qui in illam naturam teneram & imbecillam confestim incurrunt, oratione complecti? Quæ cura nutrices, quæ solicitudo parentes afficiat? quæ pericula sint pueris infantibus primis illis mensibus intenta? Iam verò cùm ætate progressi, metu & cupiditate magis atque magis turbari incipiunt, omnia mala quæ minus antea sentiebant, fiunt eis quotidie grauiora. F Cùm autem ad pubertatem perueniunt, tunc ingens vis tempestatis existit, quæ miseros homines exagitat, nec eos vllo in loco consistere patitur. Hinc enim acerbi amores inuadũt, inde turbulenta dissidia statum animi conuellunt. Quid, cùm amarissimæ voluptates multis doloribus emptæ neruos omnes incidunt? quid, cùm dolores admoti totum hominem impetu prosternunt? quid deinde, cùm adulta ætate dominandi libido inflammat animum? quid cùm inuidia eundem conficit atque consumit? Adde si lubet, nuptiarum molestias, familiæ labes, vitæ solicitudines, fori contentiones. Adde lubricam amicorũ fidem, sociorum proditiones, rerum ciuilium turbines atque procellas. Quid autem ipsius ætatis extremæ morbos atq; molestias, & corporis exhausti deformitatem referã? quid deniq;

Osor. Eps.

cadaueris ipsius horrificã speciem cõmemorẽ? Est ne aliquid in A
vita vel odore tetrius, vel aspectu truculentius, vel cõtagio pe-
stilentius? Sic igitur in sũma vitæ breuitate, vis ingens malorũ
circunquaq; volitat: laborẽ labor excipit: dolor ex dolore ne-
ctitur: mœrorẽ atq; luctum grauior quidam luctus sæpe conse-
quitur. Vnde colligitur, nihil esse in terris homine calamitosi⁹.
Hactenus Osorius. In hoc autẽ exemplo primũ quidem ab hu-
manæ vitæ partibus suo ordine descriptis, deinde ab adiunctis
vnicuique parti miserijs tota res amplificatur.

¶ A causis rerum amplificatio. Cap. IIII.

Hom. 40. initium.

A CAVSIS D. BASILIVS PAS- B
sionis ac doloris magnitudinem sanctorum
quadraginta martyrum amplificat: diligen
ter causas omnes, quæ dolorem illum au-
gere possent, ob oculos ponens. Cùm enim,
inquit, tyrannus; martyrum constantiam,
& respondendi libertatem vidisset, in iram
excanduit: expendebatq; secum, quamnam machinam exco-
gitaret, vt longam, simulq; amaram ipsis mortem construeret.
Inuenit itaque: & videte quàm grauem. Cùm enim considerasset
regionis naturam, quòd frigore horrida esset, & anni tẽpus,
quòd hybernum: obseruata nocte, in qua maximè malũ ipsum
augesceret, & aliâs tunc Aquilo in ipsa spiraret: iussit omnes de
nudatos sub dio in media vrbe congelatos mori. Nouistis autẽ C
omnes, qui hyemem experti estis, quàm intolerabilis ea tor-
menti species existat. Neque enim possibile est alijs ipsam de-
monstrari, quàm ijs, qui iam experimento exempla eius apud
se reposita habent. Nam corpus frigori expositũ, primùm qui-
dem totum liuidum est sanguine congelato. Deinde agitatur,
ac efferuescit: dentes colliduntur, fibræ conuelluntur, & tota
moles inuoluntariè contrahitur. Dolor autem quidam acris &
afflictio inenarrabilis vsq; ad medullas ipsas progrediens, into
lerabilem facit his, qui cõgelantur, doloris sensum. Deinde ex-
tremitates ipsius amputantur, cùm extremæ partes velut ab
igne exurãtur. Caliditas enim ab extremis corporis fugata & ad
profundũ diffugiẽs, partes, à quibus discedit, mortuas relinquit:

eas

D eas verò, ad quas detruditur, doloribus affligit, morte paulatim per congelationem procedente. Tunc itaq; subdio pernoctare condẽnati sunt, quando stagnum, circum quod vrbs habitatur, in qua hoc certamen sancti decertarunt, velut planicies aliqua ad agitandos equos expositum erat: cùm glacies ipsum trãsmutasset, & per frigus ad continentem ac firmá terram redactum, accolis securá super dorsum viam exhibebat. Fluuij verò perpetuò fluentes, glacie ligati à fluxu cessarant: teneræq; aquæ natura ad lapidum duritiam trãsmutata erat. Acres autem Aquilonis flatus omne animatum ad mortem vrgebant. Tũc itaq; vbi mandatum audiuissent (vide mihi, virorum hîc insuperabilem constãtiam) cum gaudio, abiecta etiam postrema tunica, vnusquisque ad mortem per frigus procedebant, velut ad spolia diripienda se mutuò inhortantes. Hactenus Basil. qui hac ratione E causis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, ac proinde Martyrum constantiam exaggerauit.

Ab effectibus amplificatio.

¶ Ab effectibus autem (qui interdum consequentibus vel comitantibus adnumerantur) frequentissimè rem amplificamus: cùm omnem (vt ita dicam) eius sobolem & fœcunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bern. considerationis studium, ex fructibus, quos illa parit, commẽdat. Sic enim ait: Primùm quidẽ cõsideratio ipsum fontẽ suũ, idest, mentẽ de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, cõponit mores, vitá honestat & ordinat. Postremò diuinarum pariter & humanarum rerum sciẽtiam confert. Cõsideratio est, quæ confusa discriminat, sparsa colligit, secreta rimatur, verum F inuestigat, verisimilia examinat, ficta & fucata explorat. Hæc est, quæ agenda præordinat, acta recogitat, in prosperis aduersa præsentit, in aduersis quasi non sentit. Hactenus ille.

Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo commoda aut incõmoda, quæ ex rebus consequuntur, enumeramus, cùm aliâs, tum maximè in suasorijs & dissuasorijs cõcionibus vtimur. Ex ijs nãque, rem, de qua agimus, vel esse amplectendam si suademus, vel fugiendam, si dissuademus, probare contendimus.

De amplificatione à communibus locis, & circumstantijs simul.

¶ Plenissima tamen amplificatio est, quæ à locis, quos supra recensuimus, simul & ab omnibus rerũ & personarũ circumstãtijs proficiscitur. Eius cõmodissimum exemplũ extat apud D. Tho.

3. parte. q. in quo Dominicæ paſsionis dolorem omnium maximum fuiſſe ex omnium partium & cauſarum & circunſtantiarum enumeratione probat. A

Eſt autem hoc ipſum exemplum commodiſsimum, quodq́; apertiſsimè quęcunq; hactenus diximus declarat. In quo etiam manifeſtè apparet, amplificationem eſſe argumentationē quádam, qua idem ſanctus doctor hanc propoſitionem probat: nēpe Dominicæ paſsionis dolorem, fuiſſe omnium maximum. Itaque ſtudioſum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi conuerſionem per Apoſtolos factam, cùm ex locis, quæ ante commemorauimus, tum ex rerũ & perſonarum circũſtantijs amplificamus. Ex perſona quidem Apoſtolorum, quòd exigui numero, genere infimi, lingua barbari, armis, opibus, & potentia, atque terrena ſapientia deſtituti, quiq́; profiterentur ſe nihil ſcire niſi Chriſtum, & hũc quidem ſupplicio crucis affectum. A re verò, quòd ea prędicarent, B quæ eſſent ad agendum aſpera, multoq́; magis ad credendum difficilia: nempe hominem inter latrones crucifixum, eſſe ſummũ Deum, rerum omnium conditorem, & alia quæ de beatiſsima Trinitate, & ſacra Euchariſtia, & corporum reſurrectione fides noſtra prædicat. Præmia verò, quòd ad mouētis cauſæ rationem pertinet, vix vlla in hac vita proponebant: niſi vincula, verbera, exilia, bonorum proſcriptiones, mortes, & cruciatus religionis gratia ſuſtinēdos. Contrà verò ex perſequētium perſonis rei magnitudo augetur: quòd eſſent Reges, Imperatores, populi, nationes, ac poſtremò omnes omnium ordinum homines. Sed quonam modo? Ferali crudelitate, immani odio, & incredibili furoris impetu. Patres etiam in filios, & viri in vxores C atrociſsimè ſæuiebant. Sed quibus machinis & inſtrumentis

Cypria. aduerſus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: Innoxios, iuſtos, Deo charos domo priuas, patrimonio ſpolias, catenis premis, carcere includis, gladio, beſtijs, ignibus punis. Admoues laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis viſceribus numeroſa ſupplicia: nec feritas & immanitas tua vſitatis poteſt contenta eſſe tormentis. Excogitat nouas pœnas ingenioſa crudelitas. Sed videamus tamen, quid ijs tot machinis atque tormentis mundus profecerit. Tantum abeſt, vt virtutem Sanctorum, Apoſtolorum, atque Martyrum infringere potuerit, vt vinctas illis manus porrexerit, atq; idolorũ templis euerſis, Chriſti crucē adoraret, eius paupertatē &

D patientiam imitari, & omnes mundi opes atque diuitias, & carnis oblectamenta respuere, & cruciatus omnes propter Christi amorem amplecti cœperit. Hoc exemplo cernere licet, quantũ ad res insignes amplificandas conducat, varias tum rerum, tum personarum circunstantias diligenter excutere.

Simili ratione D. Chrysostomus ex omnibus circunstantijs diligentissimè congestis, calamitatem sancti Patriarchæ Iacob exaggerat, cùm ei Ioseph filij mors à cæteris filijs nunciata esset. Sic enim ait: Cùm autem adoleuisset amantissimæ vxoris filius, solariq́ue illius desiderium huius præsenti & iugi contubernio speraret, tunc sibi multiplices parantur clades: fratres enim illius tunicam intinctam sanguine patri ostendentes, vario illum luctu confecerunt. Neque enim solam lugebat mortem, sed ipsum quoque mortis genus: plurimaq́ue erant, quæ E illius animum confunderẽt: quòd amatæ illius coniugis filius, quòd melior reliquis, quòd maximè dilectus, quòd in ipso etatis flore, quòd ab eo missus, quòd nec in domo, neque in lecto, nec patre coràm assistente, nec dicens aliquid & audiens: quòd non communi morte omnium, quòd viuens à ferarum immanitate discerptus fuerat, quòd ne reliquias quidem illius reperire poterat, & humo condere: ista illi non in iuuentute contigissent, quando melius ferre potuisset, sed in senectute vltima. Erat miserandum omnino spectaculum, videre canos verendos puluere fœdatos, simileq; pectus discisa tunica nudatum, lamentaq; admittentia consolationem nullam. Scidit enim (inquit) Iacob vestimenta sua, & circumposuit cilicium lumbis suis, lugebatq́ue filium diebus plurimis. Hactenus Chrysostomus: F qui in excutiendis omnibus circunstantijs mirus artifex est.

Siquis autem appositissima & elegantissima huius amplificationis exẽpla videre cupit, legat eiusdem sancti Patris secũdum & tertium de prouidentia libros: in quibus vt Stagiritem monachum arreptitium consolaretur, sanctorum Patriarcharum Noë, Abrahæ, Iacob, Mosi, ac Dauidis labores, & calamitates, & persecutiones (expositis & amplificatis omnibus personarum & rerum circunstantijs) diuina quadam orationis vbertate & facundia exaggerat. His nãque exemplis multò magis, quàm artis præceptionibus concionator amplificandi rationem (quæ maximè ad omnia valet) adijcere poterit.

Cæterùm, quæ hactenus dicta sunt, ad inueniendi rationem

perti-

pertinent:hoc est,vnde argumenta sumi debeant, quibus quod A volumus amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adiungemus,quas Quintilianus enumerat:quæ huius loci propriæ esse videntur.

¶ De modis amplificandi ex Quintiliano. Cap. V.

PRIMA EST IGITVR AMplificãdi, vel minuẽdi species, in ipso rei nomine: vt cùm eum qui sit cæsus,occisum: eũ qui sit improbus,latronem:contráque,eum qui pulsauit,attigisse,qui vulnerauit,læsisse dicimus.Hęc autem prima amplificandi ratio ad hyperbolẽ pertinere videtur (de qua B suo loco dicemus) quæ rebus dare solet excedẽtiá fidem nomina.Quod maximè naturale & vsitatum est his, qui aliquid augere,aut minuere conátur: vt supra vel citra id,quod res habet, oratio feratur. ¶ Hoc autem genus increscit,ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus,conferátur. Vt Cicero in Verrẽ. Nõ enim furẽ,sed raptorem:non adulterum,sed expugnatorẽ pudicitię: non sacrilegũ, sed hostem sacrorũ, religionumq́;: non siccarium,sed crudelissimũ carnificem ciuium, sociorumq́; in vestrũ iudiciũ adduximus. Illo enim modo, vt sit multũ,hoc etiá plus vt sit, efficitur.

Quatuor tñ maximè generibus video cõstare amplificationẽ, Incremento,Comparatione,Ratiocinatione,Congerie. Incrementum est potentissimum: cùm magna videntur, etiam quæ C inferiora sunt.Id aut gradu vno fit,aut pluribus: per id venitur non modò ad summum,sed interim quodammodo supra summũ.Omnibus his sufficit vel vnũ Ciceronis exemplũ: Facinus est vincire ciuẽ Romanũ,scelus verberare, propè parricidium, necare:quid dicam,in crucẽ tollere? Verbo satis digno tá nefaria res appellari nõ potest. Nam, & si tantùm verberatus esset, vno gradu increuerat,ponẽdo etiá id esse facinus,quod erat inferius. Et si tantùm occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cùm verò dixerit,propè parricidium necare, supra quod nihil est,adiecit,quid dicam in crucẽ tollere? Ita cùm id quod maximũ est,occupasset,necesse erat, in eo quod vltrà est, verba de-

ficere,

D ficere. Hac autem amplificandi ratione in ijs rebus vti possumus, quæ multa etiam in eodem genere magna sub se comprehendant: quale est admirandum, atque omni laude prædicandum redemptionis nostræ beneficium. Magnũ est enim, quod Propheta quoque miratur, cùm ait: Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eũ? Maius autẽ, quod Moyses inauditum ab exordio mundi fuisse ait, vt populus Deum audiret de medio ignis ad homines loquẽtem, & cœlestibus ipsum præceptis imbuentem. Quòd si hoc adeò magnũ & mirabile est, quid erit Deum ipsum propter hominũ salutem mortale corpus induere, cũ hominibus in terra versari, ab hominibus vinciri, cædi, & reprobari? Quid verò in crucem inter maleficos & sceleratos homines suspendi? Hác tantam diuinæ
E bonitatis dignationẽ quæ vis orationis pro meritis amplificare queat? ¶ Fit & aliter supra summũ adiectio: vt apud Vergilium de Lauso: Quo pulchrior alter nõ fuit, excepto Laurẽtis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter nõ fuit. Huic deinde aliquid suprà positũ est. ¶ Tertius quoq; est modus, ad quem non per gradus itur: vt quod nõ est plus, quàm maximũ, sed quo nihil maius est: Matrẽ tuam occidisti. Quid dicam amplius, matrem tuá occidisti? Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, vt nõ posit augeri. ¶ Crescit oratio minus apertè, sed nescio an hoc ipso efficacius, cùm citra distinctionẽ in contextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur: vt de vomitu Antonij Cicero: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantũ vini in Hippię nuptijs exhauseras, vt tibi necesse esset in cõspectu populi Ro-
F mani vomere postridie. Si inter cœná in tuis manibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerẽs, magister equitum (cui ructare turpe esset) his frustis esculentis, vinum redolẽtibus, gremium suũ & totum tribunal impleuit. Singula incremẽtum habẽt: Per se enim deforme erat, vel nõ in cœtu vomere, in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, vel si nullum negotium ageret, vel si non publicum, vel si non magister equitũ. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus immoraretur: Hic in sublime etiam currit, & ad summum peruenit, non nixu, sed impetu.

Verùm vt hæc amplificatio in superiora tẽdit, ita quæ fit per Comparationem, incrementum ex minoribus petit, Augendo enim

enim quod est infrà, necesse est vt extollat id, quod suprà posi- A tum est. Hæc autem amplificandi ratio ab imparium comparatione sumitur: quæ Dialectici argumenta à minori, vel maiori ducta vocant: nisi quòd cùm argumenta sunt, probant aliquid, hîc verò probando amplificant, & rem maiorem esse demonstrant. Hac autem amplificandi ratione qui dicit, pictorum artem atq; solertiam imitatur: qui vbi insignem aliquem colorẽ eminere inter cæteros volunt, alium ei substernunt, qui illum magis conspicuũ reddat. Ad hunc ergo modum qui dicit, exempla & similia requirit: quorum cõparatione res, quam attollere cupit, maxima videatur. Huius rei exẽpla in literis sanctis passim reperiũtur. Sic enim Dominus apud Hieremiam exemplo

Hier.35. Rechabitarum, populi sui intemperantiam & inobedientiam amplificat. Idemq; apud eundem, eiusdem populi perfidiã acri & figurata oratione, Gentilium exemplo amplificat, cùm ait: B

Hiere.2. Transite ad insulas Cethin, & in Cedar mittite, & considerate vehemẽter & videte, si factum est huiuscemodi, si mutauit Gẽs deos suos (& certè ipsi non sunt Dij) populus autem meus mutauit gloriam suam in idolũ. Obstupescite cœli super hoc, &c. Sic etiam Dñs Iudæorum cæcitatem & ingratitudinem exẽplo Niniuitarum & Reginæ Sabęorũ declarat: præsertim cùm personæ circunstantiam subdit: Ecce plusquàm Ionas hic. &, Ecce plusquàm Salomon hic. ¶ Illud autem in huiusmodi comparationibus curandum, vt vtriusque partis circũstantias, quæ rem attollere possunt, diligenter excutiamus. Non solùm enim tota totis, sed etiam partes partibus comparantur. Sic in Catilinam Cicero: An verò vir amplissimus Scipio Põtifex maximus, Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statũ Reip. priuatus interfecit: Catilinã verò orbẽ terræ cęde atq; incẽdio vastare cupientẽ nos Cõsules perferem⁹? Hîc & Catilina Graccho, & status Reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, incendijs, & vastationi: & priuatus consulibus comparatur: quę C siquis dilatare velit, plenos per singula locos habeat. Sic D. Cy-

Cõtra Demetria. pria. hoc argumentum à minori ductum, nempe si Dominus delinquentem seruum punit, cur Deus de peccante homine supplicium nõ sumat, collatis circunstantijs hoc modo amplificat. Ipse de seruo tuo exigis seruitium: & homo hominem parere tibi & obedire compellis: & cùm sit vobis eadem sors nascendi, conditio vna moriendi, corporum materia consimilis, animarũ ratio cõmunis, æquali iure, & pari lege vel veniatur in hunc

mun-

D mundum, vel de hoc mundo postmodum recedatur: tamen
nisi pro arbitrio tuo tibi seruiatur, nisi ad voluntatis imperium
pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor flagellis ver-
beras: fame, siti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis
& crucias: & non agnoscis Dominum Deum tuum, cùm sic ex-
erceas ipse dominatum. Hactenus Cyprianus. Hac eadem am-
plificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum com-
paratione, ex omnibus circunstantijs amplificare solemus. Ad
hunc enim modum idem Cyprianus, grauius schismaticorum,
quàm lapsorum, hoc est, eorum qui idolis sacrificarent, crimen
esse demonstrat his verbis: Peius hoc crimen est, quàm quod
admisisse lapsi videntur: qui tamen in pœnitentia criminis cō-
stituti, Deum plenis satisfactionibus deprecantur. Hîc Ecclesia
E quæritur & rogatur, illic Ecclesia impugnatur. Hîc potest ne-
cessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere. Hîc qui lapsus
est, sibi tantum nocuit, illic qui hæresim vel schisma facere co-
natus est, multos secum trahendo decepit. Hîc animæ vnius est
dānum, illic periculum plurimorū. Certè peccasse se, & hic in-
telligit, & lamentatur, & plangit: ille tumens in peccato suo, &
in ipsis suis delictis placens, à matre filios segregat, & oues à pa-
store solicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cùm lapsus semel
peccauerit, ille quotidie peccat. Postremò lapsus martyrium
consecutus, potest regni promissa percipere: ille si extra Eccle-
siam fuerit occisus, ad Ecclesiæ non potest præmia peruenire.

Est & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinatio-
nis nomen imposuit: quòd videlicet hæc amplificatio alibi po-
sita, alibi valeat: & vt aliud crescat, aliud augetur: atque in-
F de ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus
Antonio Cicero merum & vomitum, Tu, inquit, istis faucibus,
istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid
fauces, & latera ad ebrietatem? Minimè sunt otiosa. Nam respi
cientes ad hęc, possumus æstimare, quantum ille vini in Hippiæ
nuptijs exhauserit, quod ferre, & cōcoquere nō posset illa gla-
diatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec
improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis; qua ex
insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuerit
vini erumpentis, vt non casum afferret, aut voluntatem, sed ne-
cessitatem (vbi minimè deceret) vomendi, & cibus non recens
(vt accidere interim solet) redderetur: sed qui vsque in posterū
diem redūdaret. ¶ Idem hoc præstant, quæ antecesserunt. Nam
cùm

cùm Æolus à Iunone rogatus, Cauum conuersa cuspide mon- A
tem, impulit in latus, ac venti velut agmine facto, qua data porta ruunt, apparet quanta sit futura tempestas. ¶ Huc etiam pertinet, cùm res atrocissimas, quasq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quò grauiora videantur quæ sequutura sunt: vt à Cicerone factum est, cùm diceret: Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est: alius ne securi feriretur, pecuniam dedit, vsitatum est. Non vult populus Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua postulat: inaudita desiderat: non de Prætore Siciliæ, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Hoc in loco Cicero ratiocinatione vsus est, qua colligerent audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata hæc, humana vide- B
rentur, atque vsitata. Hoc quidam Concessionem vocant: cùm is qui dicit, iniquum aliquid pati, atque concedere videtur: vt quæ deinde dicturus est, grauiora appareant. Sic D. Cyprianus contra Christi hostem Demetrianum, Parum est, inquit, quòd furétium varietate vitiorum, quòd iniquitate feralium criminum, quòd cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur: quòd superstitionibus falsis religio vera subuertitur: adhuc insuper Dei seruos, & maiestati, ac nomini eius dicatos, iniustis persecutionibus flagellatis. Satis non est, quòd tu ipse Dominum non colis: adhuc insuper eos qui colũt, sacrilega infestatione persequeris? Hic augẽdi modus dissimili ratione idẽ efficit, quod incrementum: de quo superius diximus. In incremento enim magna facimus, quæ antecesserunt: vt maius appareat, quod deinde augere volumus. Hîc autẽ, quæ verè maxima sunt, leuia facimus, & extenuamus: vt eorum comparatione lõ- C
gè maius esse videatur, quod amplificare volumus. ¶ Sic etiam solet èx alio aliud augeri: vt cùm Annibalis bellicis laudibus, ampliatur virtus Scipionis: & fortitudinẽ Gallorũ Germanorumq; miramur, quò sit maior C. Cæsaris gloria. ¶ Illud quoq; est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictũ videtur, amplificationis genus. Tale est illud: Non putant indignum Troiani Principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciẽ tot mala, tanto temporis spatio sustinere. Quænã igitur illa forma credẽda est? Nõ enim hoc dicit Paris, qui rapuit, nõ aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo, sed senes, & prudẽtissimi, & Priamo assidẽtes. Verùm & ipse Rex decennij bello exhaustus, amissis

tot

D tot liberis, imminēte summo discrimine, cui faciē illam (ex qua tot lachrymarū origo fluxisset) inuisam, atq; abominandā esse oportebat, & audit hæc, & eam filiā appellans, & iuxta se locās, & excusat etiā, atq; sibi esse malorum causam negat. ¶ Quin ex instrumēto quoq; heroū illorum, magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiacis, & hasta Achillis. Qua virtute egregiè est vsus in Cyclope Vergilius: Nam quod illud corpus mente cōcipiam, cuius trunca manū pinus regit? Quid? cùm vix loricam duo multiplicem connixi humeris, ferrent? Quantus Demoleos, qui indutus eam, cursu palātes Troas agebat? Ad hunc autem modum in lib. Reg. proceritas corporis & fortitudo Goliæ ex hasta eius, quòd esset quasi liciatoriū texentiū, & lorica, quæ erat quinq; milliū siclorū pōderis, demōstratur. Et Deut. 3. eadem corporis proceritas regis Basam, ex ferrei E lecti eius magnitudine: qui nouē cubitos lōgitudinis, & quatuor latitudinis haberēt, ostenditur. Hæc autē corporum & virium amplificatio, aliā quoq; parit amplificationē, nempe Dauidis, qui Goliam interfecit, & Israëlitici populi, imò diuinæ virtutis, qua is Regē adeò potentē superauit. ¶ Est hoc simile illi, quæ Emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re cōiecturam facit: tantoq; plus valet, quantò res ipsa verbis est firmior.

Potest ascribi amplificationi Cōgeries quoq; verborum ac sententiarū idem significantium. Nā etiam si nō per gradus ascēdant, tn̄ velut aceruo quodā alleuātur. Tale est illud Ciceronis: Quid enī tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorū tuorum? quæ tua mēs? oculi? manus? ardor animi? quid cupie-F bas? quid optabas? Simile est hoc figuræ, quam Sinathrismum vocant. Sed illic plurium rerum est congeries, hîc vnius multiplicatio. ¶ Hæc etiam crescere solet verbis omnibus, altiùs atq; altiùs insurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorq; sociorum, & ciuium Romanorū, lictor Sextius.

Eadem ferè est ratio minuendi: Nā totidem sunt ascendētibus, quot descendentibus gradus. Scio posse videri quibusdam speciē amplificationis, hyperbolē quoque. Nā & hæc in vtrāque partē valet: sed quia excedit hoc nomē, in tropos differenda est. ¶ Facit etiā ad vim & amplitudinē rerū ostendendā asseueratio: cùm vel aduerbijs, vel nominibus, vel alijs partib9 appositis amplificamus vel in laudē, vel in vituperiū. Maiorē in modū me Senecæ lectio delectat. Dici nō potest quā tibi faueat socer. Verbis con-

consequi nequeo, quàm me delectet Cicero. ¶ Notus & vsitatus A
est & ille modus amplificandi, cùm speciem augemus generi collatam. Vt cùm omnes disciplinæ liberales plurimum homini concilient vel ornamenti, vel commodi, tum in primis Philosophia.

Hæc ferè Rhetores de ratione amplificandi: cuius præcepta propositis exemplis apertiora & illustriora fiunt. Quæ studiosus concionator legendis sacris doctoribus, atque his præcipuè qui eloquentiæ laude floruerunt (quales ferè Græci sunt) obseruare debet: vt hac virtute (quæ præcipua in dicendo est) plurimum valeat. Eius autẽ præceptionis, quam Fabius Ratiocinationem vocat, quæ cùm aliud dicat, aliò tendat, tria commodissima exempla apud Ezechielem inuenies. Amplificaturus enim casum & ruinam Tyri, primùm eius gloriam, immensas opes, & emporij celebritatem cap. 27. longa & magnifica ora- B
tione amplificat. Simili ratione cap. 31. regni Assiriorum vastationem prænunciaturus, primùm quidem gloriam extollit: similiq; ordine cap. sequenti Ægyptij euersionẽ amplificat. Eademque ratione, verbisq; splendidissimis Israëlitici populi ingratum animũ & scelera exaggerat, diuinis beneficijs primùm longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populũ suum Dominus sub mulieris nomine alloquitur: Transiens per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cùm esses in sanguine tuo, viue. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta: & cætera quæ sequũtur. Simili quoq; modo Natam Propheta Dauidis adulterium accusauit, diuinis beneficijs, quæ in illum Dominus contulerat, primùm expositis. Sed his exemplis Prophetarum libri pleni sunt. C

¶ De rerum descriptionibus.

Cap. VI.

QVEMADMODVM CVM DE argumentorum inuentione diceremus, formas etiam argumentationum, quæ ad elocutionem magis pertinere videbantur, exposuimus: vt quæ simul in oratione coëũt, simul etiam ab arte traderentur: ita nunc cùm de locis, vnde omnis amplificandi inuentio

D uentio petatur, dictum à nobis sit, figuras etiam, quę amplificationi maximè deseruiunt, quæ ad elocutionem magis spectát, his locis adnectere voluimus: vt res inter se finitimæ simul collocarentur, & concionator, vbi aliquid amplificare voluerit, & quid dicere, & quemadmodum dicere debeat, in prospectu habeat. Inter ea verò elocutionis ornamenta, quæ amplificationi præcipuè deseruiunt, rerum & personarum descriptiones præcipuè numerantur: quæ quáuis ad alia quoq; valeát (sępe enim huiusmodi descriptiones delectationis gratia adhibentur) frequentissimus tamen earum vsus in re amplificanda & exaggeranda est. Cùm enim amplificatio ad cõmouendos affectus instituta sit, nihil hos magis excitat, quàm si ita res verbis exprimatur, vt non tam dici, quàm geri & ante oculos poni videatur. Constat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos po
E sita, potissimũ concitari. Quod quidem tum rerum, tum personarũ descriptionibus fit. De quibus iam iam dicere incipiemus.

Descriptio rei.

¶ Descriptio est, cùm id quod fit, aut factũ est, non summatim aut tenuiter exponimus, sed omnibus fuscatum coloribus ob oculos ponimus: vt auditorem siue lectorem iam extra se positum, velut in theatrum auocet. Hanc, ab effingẽda rerum imagine Græci vocant Hypotyposin. Etiam si vocabulum hoc cõmune est, quotiés aliquid oculis subijcitur. Hoc autem genus præcipuè constat circunstantiarum explicatione, earum præsertim, quæ rem oculis maximè subijciunt, ac moratam reddũt narrationem: hoc est, quæ singularum personarum affectus, mores, & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamen adiuuatur
F collationibus, similibus, dissimilibus, imaginibus, metaphoris, allegorijs, & siquæ prætereà sunt figuræ, quæ ré illustrant. Quin epitheta quoque in hũc vsum plurimùm valent. Verùm vt ista probè exprimas, non modò confert ars & ingenium, verumetiã oculis spectasse quæ velis effingere, aut ipsis interfuisse, aut etiam si natura rei ita ferat, in persona sua expertum fuisse. Vt si quis hominis in agone mortis constituti, & de salute sua soliciti, & peccatorum conscientia anxij, trepidationem & mœroré describere vellet, non parum conduceret, hoc ipsum periculo & experimento suo didicisse. Hoc modo Grego. Theologus vitæ contemplatiuæ tranquillitatem & felicitatem, quam expertus ipse fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit. Nihil enim mihi fortunatius eo homine esse videtur, qui clausis cõ-

presſisq; corporis ſenſibus, atque extra carnẽ, mundumq; poſi- A
tus, in ſeq; collectus, nec niſi ſũma neceſsitate impellẽte, quid-
quam humanarum rerum attingẽs, & ſecum in ſe, & cum Deo
colloquẽs, ſuperiorem rebus in aſpectum cadentibus vitam a-
git: diuinasq; ſpecies & imagines puras ſemper, nec vllis terre-
nis & errabundis formis permixtas in ſeipſo circunfert, ac Dei
rerumq; diuinarum purum omnino ſpeculum eſt, indiesq; effi-
citur: luciq; lucem, obſcuriori videlicet clariorem adiungit, ac
iam futuri æui bono fruitur, & cũ Angelis verſatur: & licet ad-
huc in terris agẽs, terram deſerit, atque à ſpiritu in cœlo collo-
catur: ſiquis veſtrum hoc amore correptus tenetur, quid dicã,
intelligit: atque affectui ei, in quem tum incidi, facilè ignoſcet.
Hactenus ille. ¶D. quoq; Cypri. Tract. de habitu virg. quarun-
dam fœminarum laſciuiam deſcriptione amplificat his verbis:
Quaſdam non pudet nubentibus intereſſe, & inter illam laſci- B
uientem libertatẽ ſermonum colloquia inceſta miſcere, audire
quod non decet, quod non licet dicere: obſeruare, & eſſe preſen
tes inter verba turpia & temulenta conuiuia, quibus libidinum
fomes accenditur, ſponſa ad patiẽtiam ſtupri, ad audaciam ſpõ
ſus animatur. Quis illi in nuptijs locus eſt, cui animus ad nu-
ptias non eſt? Aut voluntariæ illic & lætæ eſſe quæ poſſunt, vbi
& ſtudia & vota diuerſa ſunt? Quid illic dicitur, quid videtur?
quantum à propoſito ſuo virgo deficit, quando pudica quæ ve-
nerat, impudicior diſcedit? Corpore licet virgo ac mente per-
maneat, oculis, auribus, lingua minuit illa quę habebat. ¶Quid
verò quæ promiſcuas balneas adeunt? quæ oculis ad libidi-
nem curioſis pudori ac pudicitiæ corpora dicata proſtituunt?
quæ cùm viros atque à viris nudæ vident turpiter ac videntur, C
nónne ipſæ illecebram vitijs præſtant? nõne ad corruptelam &
iniuriam ſuam deſideria præſentium ſolicitant & inuitant? Vi-
derit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantum refi-
ciendi corpuſculi cura eſt, & lauandi. Non te purgat iſta de-
fenſio, nec laſciuiæ & petulantiæ crimẽ excuſat. Sordidat laua-
tio iſta, non abluit, nec emundat membra, ſed maculat: Impu-
dicè tu neminem conſpicis, ſed ipſa conſpiceris impudicè:
Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, ſed dum oble-
ctas alios, ipſa pollueris: ſpectaculum de lauacro facis: theatra
ſunt fœdiora quò conuenis: verecundia illic omnis exuitur: ſi-
mul cum amictu veſtis, honor corporis ac pudor ponitur, deno
tanda & contractanda virginitas reuelatur. Hactenus Cypria.

Alia eiuſdem deſcriptio.

¶Sed

D ¶ Sed commodissimum huius rei exẽplum extat apud D. Grego. Nissenum homil. de natiuitate Domini: in qua puerorũ innocentum crudelissimam stragem copiosè describit his verbis: Quare horrendũ illud edictũ emittitur, vt miselli puelli trucidarẽtur? Quid maleficij cõmiserunt? quam mortis ac supplicij causam aduersus sese præbuerũt? quibus vnum illud solum crimini datur, quòd scilicet nati sunt, & in lucem prodierunt: atq; hac de causa ciuitatem carnificibus repleri oportebat? Quis verò oratione calamitates delineauerit atq; descripserit? quis ante oculos ponere narrando clades & funera possit? promiscuã illam lamentationẽ? flebilem concẽtum puerorum, matrum, cognatorũ, patrum ad carnificũ minas miserabiliter exclamantium? Quomodo quis cum ense nudo carnificem iuxta infantẽ
E stantem, toruis ac cęde micantibus oculis intuentem, atq; alias consentaneas voces edentem, sinistra manu puellum ad se trahentẽ, suasq; proprias ceruices ensis mucroni submittẽtem, ne suis oculis videat miserum filium carnificis manibus trucidari? Qua ratione quis affectus patrum exposuerit? implorationes, exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus: cùm multa etiam talia eodem tempore simul acciderent? Quis multiplices ac varias calamitatis facies ac modos deplorauerit, vt miser infans simul & mammæ adhæresceret, & per viscera letale vulnus acciperet? vt misera mater & papillam ori infantis admoueret, & sanguinem filij sinu exciperet? Sæpe autem alicubi carnifex ruente manu, vno impetu gladij, filium vnà cum matre transfixit, atque vnum sanguinis flumen extitit, quod tam ex materna plaga, quàm ex letali vulnere filij com-
F misceretur. ¶ Quoniam autem etiam hoc scelesta vox Herodis adiecit, vt non solùm aduersus modò genitos infantes funesta, capitalisque sententia proferretur, verunetiam siquis ad alterum annum progressus esset, vt is quoque de medio tolleretur (scriptum est enim, à bimatu & infra) alteram ex verisimilitudine cladem in his ratio cernit: quòd sæpe tempus interiectum, duorum filiorum matrem fecerit eandem. Quale igitur rursus in talibus spectaculum erat, duobus circa matrem vnam carnificibus occupatis, vno quidem prætercurrentem ad se trahẽte: altero verò eum, qui mãmæ etiã nunc admoueretur, à sinu reuellẽte? quomodo miserã matrem hac de causa affectã fuisse credibile est, cùm aduersus duos filios natura quasi finderetur, vtroq; æqualiter maternis visceribus ignẽ accẽdẽte, cùm

Gregor. Niß.

ambigeret vtrũ ex improbis carnificibus sequeretur, vno quidẽ A
hinc, altero autem illinc ad cædem attrahentibus infantes? Accurrat ad recens natum, obscurum adhuc & indistinctum ploratum emittentem? At alterum audit iam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lachrymis implorantem. Quid agat? quò euadat? quò se vertat? ad vtrius vocem clamorem referat? vtrius gemitui opploret? vtrius morti illachrymabitur, cùm ex æquo naturæ stimulis vtriusque nomine vrgeatur?

✠. I.

¶ Possumus autẽ descriptionibus, vbi res postulauerit, vel breuioribus vti. Longiores sunt illæ descriptiones, quibus li. 6. de sacerdotio indignitatem suam ad episcopale ministerium Basilio probare cõtendit. Quas, quoniam & singularem doctrinam continent, & virtutis huius (quæ est in dicendo maxima) rationem apertissimè demonstrant, hoc in loco attexere libuit. Is B
igitur volens se purgare Basilio, quòd Episcopi dignitatem refugisset, muneris amplitudinem & difficultatem, suamq; infirmitatem & indignitatem eius rei causam extitisse ait. Tum deinde, quo metu atque mœrore animi contabuerit, cùm ea res tractari cœpta est, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: Ab eo ipso die, quo tute mihi episcopatus suspicionem hanc iniecisti, factum est identidem, vt corpus hoc ab anima propemodum dissolueretur: tam ingens pauor, tam ingẽs mœstitia animum meum occupauit. Nam cùm apud me cõsiderarem Christi sponsæ gloriam, sanctimoniam, venustatem spiritualem, prudentiam, ornatum: tum verò animi mei vitia expẽderem, fiebat, vt assiduis tum illam, tum etiã me gemitibus, fletibusq; prosequerer. In tanto ego æstu antea vixi, cùm id tute C
ignorares, meq; in trãquillitate victitare existimares. Ego verò tibi hîc animi mei æstũ detegere tẽtabo: hinc enim fortasse veniam mihi dabis, meq; tãdem insimulare desines. Qui igitur illum detegam? Nam si eũ apertè oculis istis cernere velis, id nimirum haud aliter liceat, quàm corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoq;. Quod quia fieri non potest, tibi hunc ego per obscuram quandam imaginem, vtcũq; potero, experiar mœstitiæ meæ fumum repræsentare.

Personæ descriptio. Fingamus puellam aliquam regis filiam, & eius quidem, cui terra ea vniuersa, quæ sub Sole posita est, pareat, à proco quodam expeti: tum verò demus nouam quandam in ea inesse formæ venustatem, quæ sic humanam naturam transcendat, vt

per

D per eam puella muliebre genus vniuersum magno admodum discrimine superet. Præterea tantam illi inesse animi virtutem, vt virorum genus, eorum inquam, qui vel antea fuere, vel futuri olim sunt, longo post se interuallo relinquat: tum autem & morum honestate tanta eandem excellere, vt vel omnes philosophiæ terminos excedat: denique talem esse, vt proprij aspectus gratia, oculorumque venustas vniuersam illam corporis totius elegantiam obscuret. Addamus, item si placet, ipsius procum, non ex ijs tantùm quæ diximus, virginis amore ardere, sed furore item nescio quo erga illam affici: quo quidem insanissimos quosque, qui antea vnquam extiterint, amatores superet. Postea procum hunc, dum hoc philtro ac furore deflagrat, alicunde accepisse futurum, vt puellam illam, quam miro amore depereat, homuncio nescio quis humilis, *Altera personæ descriptio.*

E abiectus, obscuro atque ignobili genere natus, quiq; idem corpore sit mutilo, denique mortalium omnium nequissimus in vxorem ducat. Tibine hîc exiguam doloris nostri partem repręsentauimus? satin tibi à me facturum putas, vel finita hîc à nobis imagine? Equidem satis me fecisse puto, quod ad animi mei mœstitiam repręsentandam spectat, cuius vnius rei gratia imaginem ipsam adhibuimus. Atqui vt tibi item hîc metus, stuporisq; nostri modum oculis subijciam, ad aliam rursus hypothesim descriptionemq; me confero. Ponite ante oculos exercitũ ex militibus, tum peditibus, tum equitibus, tum nauticis viris cõstantem, ac mare quidem obtegat triremium numerus. Rursum ipsas camporum planicies, ipsos montiũ vertices hinc peditum, hinc equitum phalanges contegant: æs item armorũ oppositum Soli, splendorem reddat, atque à solaribus radijs, & *Rei descriptio.*

F galearum, & clypeorum coruscatio vibretur: hastarum fragor, equorumque hinnitus in cœlum feratur, neque mare, neque terra appareat, vbique æs, vbique ferrum. Tum sint contra hos instructi, armati, efferi quidam ac truces viri. Instet iam & cõflictus tempus: postea rapiat quis derepente adolescentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius prorsus artis alterius gnarus sit, quàm lyræ pastoricæ ac pedi: eundemque armatura ærea cùm induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, ostendatque manipulos, manipulorum ductores, sagittarios, funditores, centuriones, duces, cataphractos, equites, iaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi cõfertos, naualium machinarum copiam: ostẽdat hostium pro-

cinctam aciem vniuerſam, & auerſandos formidoloſosq́; quoſ- A
dam in illis aſpectus, & armorum apparatum ab aliorum ap-
paratu diuerſum, & immenſam multitudinem, & conualles, &
alta præcipitia, & montium iniquitates. Oſtendat & aduer-
ſarios in equis volantibus incantatione quadam inſidere, &
cataphractos per aërem ferri, explicata etiam ei incantatio-
nis illius vi ac forma. Recenſeat porrò & belli calamitates,
miſsilium, iaculorum niuis inſtar ingruentium impetum, mul
tam illam caliginem & tenebras, obſcuriſsimá noctem, quam
ſagittarum multitudo efficiat, Solis radios denſitate ſua auer-
tens, puluerem tenebris non minorem, omnium oculos obcæ-
cantem; ſanguinis torrentes, cadentium gemitus, ſtantium
clamores, iacentium aceruos, rotas ſanguine tinctas, equos,
præ cadauerum multitudine, vnà cum ſuis ſeſſoribus in caput
præcipites, terram vniuerſam mixtim hæc omnia continen- B
tem, ſanguinem, arcus, ſagittas, equorum vngulas, hominum
capita ſimul iacentia, & brachia, & collum, & tibiam, & pe-
ctus transfixum, cerebella enſibus traiecta, iaculi cuſpidem
effractum, cui hominis oculus tanquam infibulatus hæreat.
Altera naualis prælij deſcriptio. Recenſeat item & claſsis mala atque incommoda. Triremes
alias in medijs aquis cõflagrantes, alias cum cataphractis ipſis
peſſum euntes, fluctuum fragorem, nautarum tumultuatio-
nem, militum clamorem, ſpumam tum vndarum, tum ſan-
guinis mixtam, eandemq́ue in naues ſimul omnes irrumpen-
tem, cadauera alia ſuper ipſa nauium tranſtra iacere, alia ſub-
mergi, alia adnatare, alia ad littora æſtuantis maris impetu
eijci, alia intra ipſos fluctus ſic obrui, vt nauibus iter veluti
obſepiant. Poſtremò cùm exactè belli tragœdias omnes edo- C
cuerit, addat item & captiuitatis calamitates & ſeruitutem,
nulla non morte duriorem. At, ſecundum hæc omnia, iubeat
illum continuò in equum aſcendere, vniuerſique illius exer-
citus ducem agere. Hîc tu adoleſcentulum illum cenſes, vel
nudæ harum rerum narrationi ſuſtinendæ parem eſſe poſſe?
ac non potius, vel à primo ſtatim aſpectu animo defecturum?
Proinde, ne me ipſe hîc putes rem oratione attollere, neque
hoc ipſo quòd corpore, ſicut carcere aliquo incluſi, nihil pror-
ſus rerum inuiſibilium cernere poſsimus, magna ea eſſe du-
Spūalis prælij deſcriptio. cas, quæ à me dicta ſunt. Videas enim eo prælio longè tum
maius, tum horribilius, ſi tibi fortè caliginoſiſsimam illam

Dia-

D Diaboli aciem, conflictum'que insanum oculis istis cernere liceat. Non enim illic aut æs, aut ferrum, non equi, non currus, non rotæ, non ignis, non iacula ista quæ cernimus, verùm alia quædam machinamenta ijs, quæ dixi, longè terribiliora. Certè aduersarijs istis nequaquam opus est thorace, non scuto, neque ensibus, neque hastis: sed vel nudus execrandæ illius militiæ aspectus talis est, vt humanam animam à corpore ipso dissoluere posit, nisi ea admodum generosa fuerit, atque adeò antequàm à viribus ipsa suis auxilium petat, diuinæ in se clementiæ prouidentiam senserit. Ac sanè, si liceret, corpore hoc exuto, aut vnà etiam cum ipso corpore perspicuè atque intrepidè vniuersam illius aciem bellum'que contra nos instructum ipsis oculis coram contueri, videres vtique non E sanguinis torrentes, neque corpora demortua: sed animarum lapsus tam multos, sed vulnera sic grauia, vt tibi statim belli vniuersa illa pictura, quam modò expresi, puerorum delectamenta, & ludicrum potius, quàm bellum videri posit: tam multi certè ac frequentes ij sunt, qui in dies singulos feriuntur, quorum vulnera non idem mortis genus pariunt: sed quantùm inter se dissident anima atque corpus, tantum est certè inter mortem hanc atque illam discrimen. Nam quoties plagam anima accipit, eadem'que cadit, hîc prostrata quidem iacet, malæ iam conscientiæ cruciatu contabescens: postea verò quàm separata à corpore hinc emigrarit, æterno crucianda supplicio traditur. Quòd siquis existat, qui Diaboli plagas non persentiat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingrauescit. Quencunque enim plaga vna inflicta non mordet, neF que attristat, is certè facilè & alteram excipit: item'que & hac accepta, tertiam: neque enim intermittit ad extremum vsque spiritum feriens nefarius ille, quoties inuenit animam supinam, priores'que plagas contemnentem. ¶ Porrò autem si congressus modum expendere velis, hunc verò longè acriorem, ac magis diuersum comperies. Neq; enim quisquam est, qui tam multas fraudis, doli, artificij formas norit, quàm multas sceleratus ille hostis. Qua quidem in parte maior illius vis ac potentia inest: neque inimicitias quis tantas, tam'que inconciliabiles aduersus hostes sibi infensissimos gerere potest, quantas ille aduersus humanam naturam gerit. ¶ Porrò siquis examinet, quanta cum inhumanitate is depugnet, ridiculum certè fue-

Cõtẽtione vtriusque prælij spiritualem pugnã ex omnibus circũstantijs amplificat.

fuerit homines hoc in loco conferre. Sin iracũdissimas ac truculentissimas quasque feras delegeris, quas cum huius furore atq; insania conferas, reuera mansuetissimas humanissimasq; eas hac comparatione comperies: tãtum ille in animas nostras furorem spirans euomit. ¶ Adde, quòd & pugnæ inter homines gestæ tempus breue quidem esse solet, qua etiam in temporis breuitate multæ dantur induciæ. Nam & natura sic comparatũ videmus, vt & noctis superuentus, & iugulandi labor, & cibi capiendi tempus, & multa id genus alia, militi respirandi potestatem sic faciant, vt & armaturam exuere, tum verò paululum respirare, seq; & cibo & potu reficere, multisque rebus alijs pristinas vires recuperare valeat. Aduersus autem Diabolum dimicanti, nũquam licet arma ipsa ponere, somnúmue vllum capere, ei præsertim, qui perpetuò inuulneratus prælio excedere volet. Ex duobus enim necessariò alterum consequitur, vt aut cadat quis, ac pereat armis spoliatus: aut continẽter vigilet, armatusq; stet. Siquidem ille continẽter cum sua ipsius acie stat, socordias nostras obseruãs, ac maius quidem afferens studium ad nostram internecionem, quàm ad nostram ipsi nos salutem afferamus. ¶ Postremò, vt semel finiam, quòd à nobis hostis ille minime cernatur, quodque derepentè atq; improuiso nos adoriatur (quæ res ijs, qui non assiduè in excubijs vigilantes fuerint, infinitorum malorum causa esse solet) facit nimirum, vt bello hoc ægrius, ac maiore cum negotio, quàm illo defungi possis. In hoc ergo campo voluisti nos Christi militibus duces esse? Hoc ipsum verò quid aliud erat, quàm Diabolo potius duces esse? Cùm enim is, qui cæteros debet tum in ordines partiri, tum militaribus armis instruere, omnium simul infirmissimus, simul & imperitissimus fuerit, fit nimirum, vt suæ fidei creditos prodat, & Diabolo magis, quàm Christo ducem agat. Hactenus Chrys. Cuius verba huic præceptioni inserere libuit, non solùm quòd describendi rationem apertissimo exemplo doceant, sed etiam quòd singularem doctrinam contineant.

In quo quidem exemplo illam quoque amplificandi rationem animaduertere licet, quam Quintilianus annotauit: in qua impari exẽplo, hoc est, à maiori, vel minori ducto, omnes circunstantias excutimus: quò id, de quo agimus, multò esse maius, comprobemus. Sic enim hoc in loco D. Chrys. collatione facta, apertè ostendit, quantò acies Dæmonum instructissimo quouis exercitu formidabiliores sint.

¶ II.

D ✠. II.

¶ Illud tamen hoc in loco admonendum eſt, Sermocinationes perſonarum, & illud ſimilitudinis genus, quod à Rhetoribus imago ſimilis appellatur (de quibus ſuis in locis diſſeremus) ad has rerum deſcriptiones plurimùm lucis afferre. Quod ſequenti deſcriptione, qua in amplificanda matris ſeptem Machabæorum conſtantia D. Gregor. Theologus vſus eſt, apertè liquet. Sic enim ait: At verò egregia mater gaudio ſimul ac mœrore afficiebatur: atque in duorum affectuum meditullio poſita erat. Nam vt filiorum fortitudine certaminumq́ue ſpectaculo mirificè delectabatur, ſic rurſus cùm incertum pugnæ euentum, incredibilemq́ue tormentorum magnitudinem ſecum reputaret, timore commouebatur. Ac proinde illos, non ſecus E atque auicula pullos ſuos arripiente angue, aut alia quapiam inſidiatrice beſtia, circunuolabat, ſtridebat, obſecrabat, certátes adiuuabat: nihil denique non dicebat ac faciebat, quò illos ad victoriam paratiores, inſtructioresq́ue redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: Euge filij mei, euge ſtrenui milites, euge in corporibus fermè incorporei, euge legis canæq; ſenectutis meæ, atque ciuitatis quæ vos aluit, atque ad eam virtutis magnitudinem euexit, antiſtites atque patroni. Paulùm adhuc & vicimus: paulùm adhuc & ego inter mulieres beata, & vos inter adoleſcentes beati. Hactenus Theolog. Hoc autem genus ſimilitudinis ad rem oculis ſubijciendam maximè pertinet. Alia quoque ſimilitudinum genera & exempla, F quæ à pari, maiori, vel minori, ſimili, diſsimili, & cõtrario ducuntur, plurimùm ad res amplificandas valent, vt ſuo loco ex Fabij ſententia expoſuimus. Quo in genere prudés lector duo præcipuè in D. Chryſoſtomo (qui in hac parte maximè excellit) animaduertere poterit. Alterum, quòd in exemplis imparibus, hoc eſt, à maiori, vel minori deductis, perſonarum circunſtantias, quæ imparitatis rationem continét, diligenter excutit & amplificat. Deinde non contentus rem maximam cum alia maxima comparaſſe, dat etiam operam, vt ea, quam augere vult, adhuc longè maior appareat. Hac autem ratione in ſermone, quo eos accuſat, qui domi ſorores adoptiuas fouerent, quò eorum periculum oſtendat, beati Iob exemplum inducit, oculos ſuos ne virginem viderent cuſtodientis: & Apoſtoli

Grego. homil. de. 7. Machab.

Imago ſimilis.

Sermocinatio.

ſtoli Pauli, corpus ſuum caſtigantis, & in ſeruitutem, ne repro- A
Chryſ. bus fieret, redigẽtis. Sic igitur ait: Sanctus ille Iob, qui omnem transcẽderat virtutem, ex omnibus Diaboli retibus extractus, qui & primus & ſolus tantam fortitudinem demonſtrauit, & omne ferrum & adamantem ſua continentia prætergreſſus, ſubneruauit Diaboli poteſtatem: ſic veritus erat talem pugnam, & putauit impoſsibile eſſe cohabitare virgini purum & ſine damno: adeò, vt non ſolùm à cohabitatione tali procul & longè ſeipſum, ſed & ab aſpectu prorſus, & occurſu ſubduxerit, legemq́ue poſuerit oculis ſuis omnino in virginem ne reſpicere quidem: Sciebat enim manifeſtè, quòd non ſolùm cohabitantem, ſed & videntem curioſè in faciem virginis, difficile, fortè autem & impoſsibile eſſet, effugere dãnum, quod inde oritur. Propter quod & dicebat, Ne cogitarem quidem de virgine. At B
ſi paruus videtur vobis ad certamen Iob (quanuis reuera neq; ſtercore illius ſimus digni) veruntamen, licet minus tua magnanimitate eſſe putas exemplum, cogita vocaliſsimum præconem veritatis, qui totum orbem circuit: & dicere potuit verba illa multa ſapientia referta, quòd nõ iam ipſe ſit viuens, ſed Chriſtus in ipſo: & quòd crucifixus ſit mundo, & mundus ſibi: & quòd quotidie moriatur. Poſt tantam ergo ſpiritus gratiam, & tanta certaminum ſpecimina, poſt tam innumera pericula, poſt tam eximiæ diligentiæ & ſapientiæ ſtudium, declarat nobis & commõſtrat, quòd donec ſpirauerimus, & hac carne fuerimus circundati, certaminibus nobis opus eſt, & laboribus: neque vnquam otio temperantia paratur, ſed multis ſudoribus & laboribus opus eſt. Ad hoc enim trophæum parandum dicebat: Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo: ne dum a- C
lijs prædicauero, ipſe reprobus fiam. Hæc autem dicebat, declarans ſeditionem carnis, & concupiſcentiæ rabiẽ, præliumq́; continuum, ac vitam ſemper in agone conſtitutam. Hactenus ille. In quibus exemplis apertè liquet, quàm ſtudioſè perſonarum circunſtantias (beati. ſ. Iob, & Pauli) excuſſerit & amplificauerit: vt facilè quiſque intelligeret, in quo periculo verſarẽtur, qui tam longè ab ea animi firmitate & perfectione diſtarent. ¶ Superioris autem obſeruationis in eodem ſermone clariſsima extant exempla: quæ (ne in re ſatis aperta ſim longior) ſtudioſo concionatori legẽda relinquo. Eſt enim hic ſermo aduerſus eos, qui fouent domi ſorores adoptiuas, digniſsimus, qui ab omnibus legatur, vt qui ſit tùm magno diuinæ glo-

riæ

D riæ ſtudio, tùm maxima eloquentia refertus. Exemplo itẽ huic obſeruationi erit naualis prælij ſimilitudo, paulò antè à nobis ab eodem autore inducta: in qua hic vir diuinus poſt vtriuſq; militiæ collationem, exponit etiam quantò ſpiritualis militiæ certamen & periculum ſit atrocius, magiſq; pertimeſcendum.

¶ De perſonarum deſcriptionibus. Cap. VII.

POST RERVM DESCRIPTIOnes, ſequitur perſonarum deſcriptio, quæ varias habet ſpecies. Quanuis autem non E omnes ad amplificandi rationem (de qua nunc ſermonem inſtituimus) pertineant, ratio tamen præcipiẽdi exigit, vt quoniam rerum deſcriptiones tradidimus, perſonarum quoque tradamus. Primum autem earum genus eſt, cùm perſonæ ingenium, mores, cæteraſq; circunſtantias, quas perſonis attributas ſuperius diximus, ſiue laudis, ſiue vituperationis gratia, breui oratione depingimus: quemadmodum Saluſtius Catilinæ, Cæſaris, & Catonis perſonas deſcripſit. Sic in literis ſanctis vita ſanctiſsimi Iob, Tobiæ, Iudith, in veteri teſtamento, & Simeonis & Annæ viduæ in nouo mores & vita breuiter deſcribuntur. Hoc autem genus deſcriptionis docendi magis gratia, quàm amplificandi ſolet adhiberi.

F Eſt aliud propoſito noſtro accommodatius, quod notationem appellant: quoties amantis, luxurioſi, auari, voracis, temulenti, ſomniculoſi, garruli, glorioſi, oſtentatoris, inuidi, ſycophantæ perſonam depingimus. Mirus eſt in hoc deſcriptionis genere Ioan. Caſsianus: in ijs enim libris, quos de octo principalium vitiorum remedijs ſcripſit, ingenium, mores, facta, dicta eorum, qui his vitijs contaminati ſunt, appoſitiſsimè depingit. Duci autem huiuſmodi notationes videntur à concomitantibus, & conſequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quẽ Dialectici à communiter accidentibus appellant. Docendi autem gratia, duo ſolùm exempla hìc aſcribam: reliqua autem in ijs libris ſtudioſus concionator videre poterit. Is igitur in 10. de acidia libro, eum, qui hoc morbo laborat (quem non- *Ioa. Caſſi.*

nulli

nulli seniorum, meridianum Dæmonem appellabant) ita des- A
cribit. Cùm hic Dæmon miserabilem obsederit mētem, horrorem loci, fastidiū cellæ, fratrū quoq;, qui vel cū eo, vel eminus cōmorantur, tanquā negligentiū, ac minus spiritualiū aspernationē gigni atq; contēptum. Ad omne quoq; opus, quod intra septa sui cubilis est, facit desidē & inertē. Non eum in cella residere, nec operam sinit impendere lectioni, nihilq; se proficere tanto tempore in eadem commorantem, crebriùs ingemiscit: & ab omni se dolet spiritali quæstu inanem in eo loco vacuumq; consistere: vtpote qui cùm posset etiam alios regere, ac prodesse plurimis, nullum ædificauerit, nec quēquam institutione sua doctrinaq; lucratus sit. Absentia, longeq; posita magnificat mō nasteria: loca etiā illa magis ad profectum vtilia, & saluti congruentiora describit: consortia quoque ibidem fratrum suauia, & plena spiritali conuersatione depingit. Contrà, vniuersa quæ B
habentur in manibus aspera: & non solùm ædificationem nullam esse in fratribus, qui morantur in loco, sed ne ipsum quidē victum corporis absque ingenti labore conquiri. Postremò, nō posse se saluari putat in eo loco durantem, nisi relicta cella (cū qua sibi, si adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit) exinde semetipsum quantotius asportauerit. Deinde lassitudinem corporis, cibique esuriem, quinta, sextaque hora tantam suscitat, vt velut longo itinere, grauissimoq; labore confectus sibimet lassusque videatur: aut quasi refectionem cibi biduano ieiunio, triduanoue distulerit. Tum prætereà huc illucq; anxius circunspectat, & nec fratrem sibi quempiam aduentare suspirat: sæpiusq; egreditur & ingreditur cellam: ac Solem, velut ad occasum tardius properantem, crebriùs intuetur. Et ita quadā C
irrationabili mentis confusione, velut tetra impletur caligine, omnique actu spiritali redditur otiosus ac vacuus: vt nulla re alia tantæ oppugnationis remedium, quàm visitatione fratris cuiuspiam, seu somni solius solatio posse existimet inueniri. Deinde honestas idem morbus ac necessarias suggerit salutationes fratribus exhibendas, visitationesque infirmorum, vel eminus vel longiùs positorum. Quædam etiam pia ac religiosa dictat officia: illos, vel illas debere parentes inquirere, & ad salutandos eos crebriùs properare: illam religiosam, deuotamq; Deo fœminam, omni pręsertim parentum pręsidio destitutam, magnum opus esse pietatis frequentius inuisere: ac si quid ei sit necessarium, quæ à proprijs parentibus negligitur atque despicitur,

D citur, ſanctiſsimum procurari, magiſq; oportere in his operam
pietatis impendi, quàm infructuoſè, ac ſine vllo profectu in cel
lula reſidere. Hactenus Caſsia.

Idem etiam li. 12. ſuperbi Monachi mores & ingeniũ hoc
modo deſcribit: Quiſquis ſuperbiæ morbo fuerit occupatus, nõ
ſolùm nullam ſubiectionis aut obedientiæ regulam cuſtodire
dignatur, verùm ne ipſam auribus quidem ſuis doctrinam per-
fectionis admitit: tantumq́ue concreſcit in corde eius ſpiritalis
verbi faſtidium, vt cùm fortè talis fuerit oborta collatio, vno
in loco ſtare neſciat eius obtutus: ſed huc illucq; ſtupidus circũ-
feratur intuitus, & aliorſum, atq; in obliquum, quàm moris eſt,
oculi defigantur. Pro ſuſpirijs enim ſalutaribus ſputa de ſicco
gutture contrahuntur, excreationes etiam ſine vlla interpella-
tione flegmatum prouocantur, digiti ludunt, & in modum ſcri-
E bentis volitant, & ita huc atque illuc vniuerſa membra corpo-
ris commouentur: vt dum ſpiritalis agitatur collatio, totum ſe
vel ſcatentibus vermibus, vel acutiſsimis ſudibus credat inſide-
re: & quicquid ſimplex collatio ad ædificationem protulerit au
dientium, ob ſuam ſuggillationem æſtimet eſſe prolatũ: totoq;
tempore, quo ſpiritalis vitæ examinatio ventilatur, ſuis ſuſpi-
cionibus occupatus, non quid inde ad profectum ſuum capere
debeat, aucupatur: ſed cauſas cur vnumquodque ſit dictum, ſo-
licita mente perquirit: vel quid eis poſsit obijcere, tacita intrà
ſe cordis volutatione coniectat. Deinde poſt hæc, excelſa vox,
ſermo rigidus, amara & turbulenta reſponſio, inceſſus erectus
ac mobilis, lingua facilis, procax loquella, nec vnquam tacitur-
nitatis amica, niſi cùm contra fratrem rancorem quendam in
F ſuo corde conceperit: ſitq; ſilentium eius non compunctionis,
nec humilitatis vllius, ſed ſuperbiæ & indignationis indicium:
ita, vt quid in eo deteſtabilius ſit, haud facilè diſcernatur, vtrũ
diffuſa illa petulanſq; lætitia, an dira hæc virulentaq́ue feritas.
In illa nãque ſermo non opportunus, riſus leuis ac fatuus, ef-
frænata ac indiſciplinata cordis elatio: in iſta verò ira plenum
virulentumq; ſilentium: & quod ob hoc tantum concipitur, vt
aduerſus fratrem rancor taciturnitate ſeruatus, protelari diu-
tius poſsit, non vt ex eo virtus humilitatis ac patientiæ præbea
tur. Et cùm ipſe tumore poſſeſſus facilè cũctis triſtitias inferat,
atque ad ſatisfactionem læſi fratris ſemetipſum ſubmittere de-
dignetur, etiam ab illo ſibimet oblatam reſpuit atque contẽnit.
Hactenus Caſsia. qui ſuis quaſi coloribus & acidioſi & ſuperbi
mona-

monachi mores & ingenium ad viuum depinxit. A

D. verò Bernard. detractorum mores, qui quodam simulato verecundię fuco, conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur, describit his verbis: Videas à detractore alta suspiria pręmitti, sicque cum quadam grauitate & tarditate, vultu modesto, demissis supercilijs, & voce plangenti egredi maledictionem: quæ quidem tantò persuasibilior est, quantò creditur ab his qui audiunt, corde inuito, & magis condolentis affectu, quàm malitiosè proferri. Doleo (inquit) vehementer, pro eo quòd diligo eum, vt scitis, & nunquam potui de hac re corrigere eum: & aliàs mihi bene compertum fuerat: sed per me nũquam innotuisset, per alterum patefacta res est. Veritatem negare non possum, dolens dico, reuera ita est: nã aliàs quidem in pluribus valet, cæterùm in ista parte, vt verũ fateamur, minimè excusari potest. Hęc Bern. D. verò Hieron. in epistola quadam fictam humilitatẽ hac eadem figura describit his verbis: Fictam humilitatem fugiẽs, illam sectare, quæ vera est: quam Christus docuit, in qua non sit superbia inclusa. Multi enim huius virtutis vmbram, veritatem pauci sequuntur. Perfacilè est aliquem habere vestem contemptã, salutare submissius, manus & genua deosculari, inclinato in terram capite, oculisque deiectis, humilitatem atque mansuetudinem polliceri, lenta voce tenuique sermones infringere, suspirare crebriùs, & ad omne verbum peccatorem ac miserum se clamare: sed si vel leui sermone offensus fuerit, continuò videbis attollere superciliũ, leuare ceruicem, & delicatũ illum orationis sonum insano clamore repentè mutare. Hactenus ille. His exemplis, quid hæc orationis figura postulet, facile erit intelligere. B C

Sup Cãt. Ser. 24.

Hiero. in Epist.

¶ De Sermocinatione.
Cap. VIII.

EST. ETIAM SERMOCINAtio, quæ inter personarũ descriptiones numeratur: qua nescio quid magis ad Cõcionatoris officium pertinere putem, non modò ad rationem amplificandi, sed ad multa quoque alia. Quò est mihi eius ratio & natura diligentius aperiẽda, & exẽplis illustran-

D. ſtranda. Prius tamen Cornificij definitionem & exempla ſubijciam: Sermocinatio eſt, cùm alicui perſonæ ſermo attribuitur: & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppreſsi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum: quinque adoleſcẽtes hominem ſimili ornatu ſubſequũtur. Irrũpit in ædes ſubitò: deinde magna voce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium Dominus? quin mihi prẹſto fit? quid tacetis? Hîc alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicisſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit: & per ea, quæ tibi dulciſsima ſunt in vita, miſerere noſtri: noli extinguere extinctos. Fer manſuetè fortunam: nos quoq; fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis applorare deſinitis? Non abibit. Illi nun-
E ciatur intereà veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cùm ecce iſte præſtò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? Exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille, cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem: nunc video in iudicio mecum contendere non vis: vbi ſuperari turpiſsimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam ſententioſè loqueris: neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier: Imò quidem iſte rogat & ſupplicat: ſed tu quæſo commoueare: & tu per Deos,
F inquit, hunc amplexare. Dominus eſt, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit, vxor, loqui? quæ me digna non ſunt, tace: & quæ curanda ſunt, cura. Tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem repulit à ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere (quod dignum videlicet illius virtute eſſet) gladium in latere defixit. Puto in hoc exẽplo datos eſſe vnicuiq; ſermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc genere obſeruare. ¶ Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis: Nónne hac oẽs vtentur oratione? Deinde ſubijcere ſermonẽ.

Eſt quidem hæc figura frequens in lib. Sapientiæ. Lege ſecundũ eius libri caput, in quo lõga quædam perditorũ hominũ

Ser-

Sermocinatio continetur. Sic enim seipsos ad luxum & impie- A
Sap.2. tatem adhortantur: Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hæc erimus tanquam si nō fuerimus, &c. Venite ergo fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter. Vino pretioso & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequàm marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. & quæ sequuntur. Item eiusdem libri cap.5. timor & horror impiorum in extremo iudicij die, & sermo eorum describitur his verbis: Tunc stabunt iusti in magna constātia aduersus eos, qui se angustiauerunt, & qui abstulerūt labores eorum. Videntes, turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subita & insperata eorum salute, gementes præ angustia spiritus, di- B
cētes intra se, pœnitentiam agentes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij: nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo cōputati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo errauimus à via veritatis, & lumen iustitiæ non luxit nobis, & Sol intelligentiæ nō ortus est nobis. &c. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt illa omnia tanquam vmbra volans: & cætera quæ sequuntur. Simili modo in Prouerbijs Salómon procacitatem adulteræ fœminæ primùm describit: deinde sermonem illi conuenientem tribuit. Sic enim ait:
Pro.7. Considero vecordem iuuenem, qui transit per plateas iuxta angulum: & propè viam domus illius graditur in obscuro adue- C
sperascente die: & cæt. quæ sequuntur. Sic etiam in eodem libro Salomon improborum sermones, quibus simplicem hominem ad prauitatis suæ consortium inducere contendunt, ita descri-
Pro.1. bit: Fili mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis: si dixerint, veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra: omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spolij, sortem mitte nobiscū, marsupium vnum sit omnium nostrum: fili mi ne ambu-
Esa.10. les cum eis. Eadem dicendi figura Esaias Regis Assyriorum superbiam amplificat: Postquam enim de eo Dominus dixerat, Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea &c. Ipse autem non sic arbitrabitur, sed ad con-

D terendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Dicet enim: Nunquid non principes mei simul Reges sunt? & cætera, ¶ Nec solùm quid personæ dicant, sed quid etiá dicere meritò debuissét, hac figura significam⁹. Sic Hieremias, vt filiorum Israël ingratum animum exaggeraret, quid ij dicere debuissent, exprimit his verbis: Et non dixerunt, Vbi est Dominus, qui ascēdere nos fecit de terra Ægypti? qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem, & inuiam? & cætera. Et infra idem: Et non dixerunt, Metuamus Dominum, qui dat nobis pluuiam temporaneam, & serotinam: plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Et iterum: Sacerdotes non dixerunt, Vbi est Dominus? &c. Hoc etiam modo sermonem tribuimus homini seipsum admonēti, atque ad opus aliquod virtutis adhortanti. Vnde Eusebius Emissenus fidelem virum vi-

Hier.2. *Idem.5.* *Idem.2.* *Euſ. Emi. in homil.*

E tam & mores suos expendere adhortatur his verbis: Vnusquisque conscientiam suá ante conspectum interioris hominis constituat: ipsi nosmetipsos quotidie castigemus: ipsi nobiscum rationem de quotidiana conuersatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis vnaquæque anima, & dicat: Videamus si hanc diem sine peccato, sine inuidia, sine obtrectatione, sine murmuratione transegi: Videamus si aliquid hodie, quod ad profectū meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui: puto quòd hodie mētitus sum, peieraui, ira vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingemui. Quis mihi reddet hanc diem, quá in vanis rebus perdidi, quam in cogitationibus noxijs pessimisque consumpsi? Hactenus ille.

Hoc etiam modo, tacitam Spiritus sancti exhortationem

F describere solemus, sermonem eidem Spiritui accommodátes, quo nos, proposito vitæ nostræ periculo, mortis incerta conditione, gehennæ supplicijs, cœlestibusq; præmijs, diuinisque beneficijs commemoratis, ad ostium cordis nostri pulsans, à scelerata vita ad pœnitentiam reuocare conatur. Similiq; ratione varias Dæmonum suggestiones describere possumus, sermonē illis malitiæ eorum conuenientem tribuentes. Ad hunc quoq; modum rationes, quibus improbi homines in sceleribus suis se ipsos consolantur, salutemque sibi pollicentur, describere licet: quid quisque eorum intra se dicat, sermocinatione exprimentes. Longam enim sibi vitam pollicentur, Dei misericordiam, Christi sanguinem, beati Latronis exemplum, extremam in fi-

ne vitæ pœnitentiam, cæteraque his similia in consolationem A suam adhibent. Hac etiam virtute commodissimè in amplificandis Martyrum certaminibus vtimur: cùm explicamus, quibus ipsi sermonibus partim iudicibus respondebant, partim se ipsos ad fidei constantiam & patientiam adhortabantur. Extant commodissima huius rei exempla apud Basilium, in homilia quadraginta martyrum. Itemque apud D. Gregorium Theologum, in homilia de septem Machabæis: in qua sermones describit, quibus mater filios ad patientiam adhortabatur, quibusque ipsi se ad eiusdem virtutis constantiam excitabant. Ad quæ exempla studiosum concionatorem remitto.

B

¶ De Conformatione. Cap. IX.

SERMOCINATIONI finitima est conformatio: quæ maiorem adhuc vim habet in loco adhibita. De qua sic idem Cornificius: Cõformatio est, cum aliqua quæ non adest persona, confingitur quasi adsit: vt cùm res muta aut informis fit eloquens & formata: & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd si nunc hæc vrbs inuictissima vocem emittat, C nónne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs, nunc vestris seditionibus ô ciues vexor: quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis teterrimis proteri atque conculcari? Item: Quòd si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac vtetur oratione? Ego Reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit

D ficit plurimùm in amplificationis partibus & commiseratione. Cicero verò aduersus Catilinam patriæ proditorem, sic eādem loquentem inducit: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio direptioq́ue sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solùm ad negligendas leges & quæstiones, verumetiam ad euertendas perfringendasq́; valuisti. Superiora illa quanquam ferenda non fuerunt, tamen vt potui, tuli: nunc verò me totam esse in metu propter te vnum, quicquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Hactenus Cicero. Ad hunc etiam modum Osorius Episcopus eidem patriæ sermonem aduersus parentes tribuit, qui liberorum suorum licentiam & corruptos mores minimè castigant. Sic igitur ait: Quòd si patria eiusmodi verbis tecum expostulet, quid illi respondebis? Homo cur quantum est in te mihi moliris exitium? cur in me pestem nefariè machinaris? cur parentem, quam omni pietate complecti debebas, iugulandam suscipis? Meis enim legibus & institutis in lucem editus & enutritus fuisti: per me non solum à feris, sed etiam à morum feritate reuocatus, & omni humanitate cultus extitisti: meo præsidio vitam non solùm clementer atque benignè, verumetiam securè traduxisti: si enim in solitudine & vastitate vitam ageres, non modò beluarum laniatus extimesceres, sed nihil inter te & beluas immanes interesset. Mea igitur ope factum est, vt in periculis auxilium, in morbis remedium, in ærumnis solatium, in perturbatione disciplinam, in curis alleuamentum inuenires. Cùm vita tua tam multis simul rebus indigeat, omnes illæ fuerunt à me tibi largè atque munificè suppeditatæ. Quòd si ita non esse putas, à me secede, lucem meam atque celebritatem fuge, & te in solitudinem abde: & videamus quo tandem modo posis absque meo præsidio vitam sustentare. Quòd igitur opibus abundas, quòd humanitatē retines, quod securè vitam degis, quòd lucis iucūditate frueris, id totū mihi est in acceptis referendum. Magis igitur sum mater tua, quam illa quæ te peperit existimanda. Si igitur mihi necē attuleris, non modò te improbū hominē, sed impiū & sceleratum parricidam fateare necesse est. Sed dices fortasse,

Cic. in Catil.

Lib. 7. de Institut. princip.

E

F

te nunquam de meo interitu cogitasse. An non intelligis, vitam A atque salutem meam ciuium moribus & honestate contineri? Adeò sine mente es, vt non videas, si illi cùm ad ætatem maturam peruenerint, flagitijs efferati fuerint, esse mihi eorum scelere miserum funestumque fatum necessariò subeundum? Nec illud quidem recogitas, te non tam tibi, quàm mihi filios genuisse? Cur igitur illos flagitijs obrui sinis? Cur illorum peccatis indulges? Cur illorum incõsideratam cupiditatem alis? Cur eorum pudorem extingui pateris? Cur denique illos honestatis studium negligere, & libidini seruire permittis? Quod enim est aliud rerum publicarũ exitium & funus, nisi id, quod corrupta & vitiosa ciuium institutione comparatur? Ciues igitur, qui malè filios suos instituunt, me perdunt, mihi pestem parant, mihi interitum & exitium moliuntur. Hæc si Resp. dicat, hominibus in filiorum educatione dissolutis, venítne vobis in B mentem, quomodo homines in tanta re negligentes, à maximi & immanissimi criminis suspicione liberetis? Hactenus Osorius.

Hæc etiam figura non infrequens in sanctis literis est. Vnde apud Salomonem & Ecclesiasticum Sapientia laudes suas prædicat, & homines ad sui studium aduocat. Quale est illud:

Prou. 8. O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum, & cæt.

Prou. 1. Tale est etiam illud eiusdem, Sapientia foris prædicat: in plateis dat vocem suam: in foribus portarum vrbis profert verba sua dicens: Vsquequo paruuli diligitis infantiam: & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupient? & cætera. Extat libellus quidam de conflictu vitiorum & virtutum: quem quidam Leoni Papæ, quidam D. Augustino tribuunt: in quo vitijs tanquam rebus C animatis sermones tribuuntur, quibus sese hominibus probent atque insinuent. Similique ratione virtutes ipsæ pro se respondent, & causam atque dignitatem suam aduersus vitia tuentur. D. verò Cyprianus contra fœminas, quæ exquisitis coloribus faciem depingunt, Deum ipsum hoc modo inducit loquentem: Non metuis, oro, quæ talis es, ne cùm resurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat? & ad sua prẹmia & promissa venientem remoueat & excludat? & increpans vigore, censoris & iudicis dicat: Opus hoc meum non est, nec hæc imago nostra est. Cutem falso medicamine polluisti, crinem adulterino colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum

Cypria. de habitu virgi.

vide-

D videre non poteris, cùm oculi tibi non ſint, quos Deus fecit, ſed quos Diabolus infecit. Illum tu ſectata es, rutilos atq; depictos oculos ſerpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter arſura. Hæc oro non cogitanda ſunt Dei ſeruis? non die ſemper ac nocte metuenda? Idem quoque Cyprianus exaggerare volens inhumanitatem ac peruerſitatem eorum hominum, qui cùm ingentes ſumptus in rebus inaniſsimis faciant, ne terũcium quidem Chriſto pauperi porrigunt, appoſitiſsimè hac eadem figura Dęmonem loquentẽm inducit. Sic enim ait: Ponat vnuſquiſq; ante oculos ſuos Diabolum cum ſeruis ſuis, id eſt, cum populo proditionis & mortis, in medium proſilire, plebem Chriſti præſente & iudicante ipſo, comparationis examine prouocare dicentem: Ego pro iſtis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella ſuſtinui, nec crucem pertuli, *Cypr. Ser. de Eleem.*

E nec ſanguinem fudi, nec familiam meam pretio paſsionis & crucis redemi: ſed nec regnum cœleſte illis promitto, nec ad paradyſum reſtituta immortalitate denuo reuoco, & munera mihi quàm pretioſa, quàm grandia, quàm nimio & longo tempore quæſita, ſumptuoſiſsimis apparatibus comparant, rebus ſuis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac niſi editio honeſta ſucceſſerit, conuitijs ac ſibilis eijciuntur, & furore populari nonnunquam penẽ lapidantur. Tuos tales munerarios Chriſte demonſtra, illos diuites, illos copioſis opibus affluentes, ac in Eccleſia præſidente & ſpectante te eiuſmodi munus edát, oppignoratis vel diſtractis rebus ſuis, imo ad cœleſtes theſauros, mutata in melius poſſeſsione, translatis. In iſtis muneribus hominum caducis atque terrenis nemo paſci-

F tur, nemo veſtitur, nemo cibi & potus ſolatio ſuſtinetur: cuncta inter furorem edentis & ſpectantis errorem, prodiga & ſtulta voluptatum fruſtrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu veſtiris, & paſceris, tu æternam vitam operantibus polliceris: & vix tui meis pereuntibus adæquantur, qui à te diuinis mercedibus, & pręmijs cœleſtibus honorátur. Quid ad hæc reſpondemus fratres chariſsimi? diuitum mentes qua ratione defendimus? qua excuſatione purgamus, qui Zabuli ſeruis minores ſumus, vt Chriſto pro pretio paſsionis & ſanguinis vicem nec in modicis rependamus? Hactenus Cyprianus. Cuius oratio ſatis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creuerit. Extant apud D. Hieronymum in Epitaphio Bleſillæ duo commodiſsima huius vir-

tutis exempla: quæ his adijcere non grauabor. Cùm enim Paula Blesillæ filiæ mortem molestissimè ferret, eandem Blesillam his verbis loquentem inducit: Quas nunc existimas Blesillam nostram pati cruces, quæ ferre tormenta, quòd tibi Christum videat subiratum? Clamat nunc illa lugenti: Si vnquam me amasti mater, si tua vbera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne inuideas gloriæ meæ, nec hoc agas, vt à nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam matrem Domini. Multas hîc video, quas antè nesciebam. O quantò melior est iste comitatus! Habeo Annam quondam in Euangelio prophetantem: &, quò magis gaudeas, tantorum annorum labores ego in tribus mensibus consequuta sum. Vnam palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundum reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc seculi carcer includit: quos quotidie in acie præliantes, nunc ira, nunc auaritia, nunc libido, nunc variorum incentiua vitiorum pertrahũt ad ruinam. Si vis vt mater mea sis, cura placere Christo. Non agnosco matrem meo Domino displicentem. Loquitur illa & alia multa, quæ taceo, & pro te Dominum rogat. Hactenus Hieronymus. Qui nec hac Blesillæ oratione contentus, ipsum etiam Dominum ad Paulam matrem his verbis inducit loquẽtem: Non vereris ne tibi saluator dicat: Irasceris Paula, quia tua filia mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebellibus lachrymis facis iniuriam possidenti? Scis enim quid de te, quid de cæteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non ieiuniorum studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istam. Ieiunia ista aduersarij mei sunt. Nullam animam recipio, quæ me nolente, separatur à corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum vel Catonem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea. Hoc est, quod mihi in monasterio promittebas? Quòd habitu à matronis cæteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista, quæ plangit, sericarum vestium est. Interciperis & moreris, & quasi nõ in meas manus ventura sis, crudelem iudicem fugis? Fugerat quondam & Ionas animosus Propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viuentem crederes filiam, nunquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est, quod per Apostolum meum iusserã, ne pro dormientibus in similitudinem gentium tristaremini? Hactenus ille. Hieremias quoque ad leniendos captiuorum ani-

Hiero. in Epist. ad Paul.

Idem ad eandem.

A B C

D animos, ipsam Hierosolymorum ciuitatem his verbis filios suos alloquentem facit: Audite confines Sion: adduxit enim mihi Deus luctum magnum: vidi enim captiuitatẽ populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam superduxit illis æternus: Nutriui enim illos cum iucunditate: dimisi autem illos cum fletu & luctu. & cæt.

Hæc duo nouissima descriptionum genera, præter alias insignes vtilitates, hoc etiam habent, quòd rectum orationis cursum atq; impetum ad formam quodam modo dialogi flectũt: dum sermones varijs personis accommodant, quas idem concionator induere debet, & ea vocis & gestus figura pronunciare, atque ij, quibus hi sermones tribuuntur. Quæ res non modò ad orationis, sed etiam ad pronunciationis varietatem & gratiam plurimùm valet.

E Post rerum & personarum descriptiones, temporum quoque & locorum: quas, quoniam proposito nostro parum conueniunt, omittendas duxi. Extant autem duo huius rei apud Lactantium clarissima exempla in carmine de phœnice, & de Dominica resurrectione. Illic enim locus, hîc tempus elegantissimè describuntur.

¶ De affectibus in commune.

Cap. X.

F POST AMPLIFICANDI rationem proximũ est, vt de affectibus disseramus: quanuis hoc, exposita iam amplificandi ratione, magna ex parte traditum sit. Affectus enim (vt Philosophi aiunt) partim magnitudine rerum, partim earundem præsentia oculis subiecta concitantur. Illud amplificatione, hoc descriptione rerum & personarũ fit. Vtrũque verò hactenus explicuimus. Itaque rerum amplificatio atque descriptio, quanuis in suadendo aut dissuadendo, laudando aut vituperando plurimùm valeát, non minus tamẽ, sed multò etiã magis ad affectus permouẽdos conducũt. Hæc igitur prima admonitio sit, vt cùm alicuius rei tractatione auditorũ animos afficere volumus, eam rẽ maximã in suo genere ostẽdamus, eãdẽq; (si natura rei patitur) velut oculis spectandã proponamus.

Huius rei commodiſsimum exemplum præbent Lamentationes Hieremiæ: in quibus vir ille ſanctiſsimus, non humano, ſed diuino ſpiritu actus, ciuitatis ſanctæ euerſionem, ciuiumq; ſuorum calamitatẽ miro modo his rationibus exaggerat. Omnia enim, quæ calamitas illa complectebatur, hoc eſt, omnes eius partes & circunſtantias enumerat & amplificat, remq; totam ante oculos ponit. Hoc enim oſtendunt illa verba: Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo! &c. Et, Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, &c. Et, Omnes portę eius deſtructæ, ſacerdotes eius gemẽtes, virgines eius ſquallidæ, & ipſa oppreſſa amaritudine. Iam verò eiuſdem Prophetæ oratio lamentationibus addita, totius calamitatis ſummam complectitur. A

Thre.1.

Deinde illud etiam ad permouendos animos maximè iuuat, vt ipſi, qui mouere alios volumus, vehementer cõmoueamur. Qua de re non grauabor Fabij verba, quæ ſuperius citaui, hoc in loco repetere. Is igitur vbi de mouendis affectibus diſſeruiſſet, ſic hunc locum abſoluit: Si tradita mihi ſequi præcepta ſufficeret, ſatisfeceram huic parti, nihil eorum quæ legi, vel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo eſt, quæ latent penitus, ipſa huius loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo ac natura ipſa duce accepi. Summa enim, quantum ego quidem ſentio, circa mouendos affectus in hoc poſita eſt; vt moueamur ipſi. Nam & luctus, & iræ, & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, ſi verba, vultumque tantùm, non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, vt lugentes vtique in recenti dolore diſertiſsimè quædam exclamare videantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquẽtiam faciat, quàm quòd illis ineſt vis mentis & veritas ipſa morum? Quare in his, quæ veriſimilia eſſe volemus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui verè patiũtur, affectibus: & à tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cùm hoc dicam, non dolẽtem? iraſcetur, ſi nihil ipſe, qui in iram concitat, idque exigit, ſimile patietur? ſiccis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non poteſt. Nec incẽdit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore, nec res vlla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primũ eſt igitur, vt apud nos valeãt ea, quæ valere apud iudicẽ volumus, afficiamurq; antequàm afficere conemur. At quomodo fiet, vt afficiamur? Neq; enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tẽtabo etiã de hoc dicere. B C

Fabius li. 6.c.3.

Quas

D Quas phantaſias Grçci vocãt, nos ſanè viſiones appellemus, per quas, imagines rerum abſentium ita repræſentantur animo, vt eas cernere oculis, ac præſentes habere videamur. Has quiſquis bene ceperit, is erit in affectibus potentiſsimus. Hunc quidem dicunt euphantaſioton, qui ſibi res, voces, actus ſecundum verum optimè finget: quod quidem nobis volentibus facilè continget. Vt, hominem occiſum queror, non omnia quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet? circunuentus exclamabit? vel rogabit? vel fugiet? non ferientem, non concidentem videbo? non animo ſanguis, & pauor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus inſidet? Inſequetur enargia, quæ à Cicerone illuſtratio & euidentia nominatur, quæ non tam dicere videtur, quàm oſtendere, & affectus nõ aliter quàm
E ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. Vbi verò miſeratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidiſſe credamus, atque id animo noſtro perſuadeamus. Nos illi ſimus, quos grauia, indigna, triſtia paſſos queramur. Nec agamus rem quaſi alienam, ſed aſſumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego ſæpe hiſtriones atq; comœdos, cùm ex aliquo grauiore actu perſonã depoſuiſſent, flentes adhuc egredi. Quòd ſi in alienis ſcriptis ſola pronunciatio ita falſis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, vt moueri periclitantium vice poſsimus? Orbum agimus & naufragum, & periclitantem, quorum induere perſonas quid attinet, niſi affectus aſſumimus? Hæc diſsimulanda mihi non fuerunt, quibus ipſe, quantuſcunque vſus fuit
F (nam perueniſſe me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus ſum, vt me non lachrymæ ſolùm depreheñderint, ſed pallor & vero ſimilis dolor. Hactenus Fabius.

Cæterùm, pios animi erga res ſpirituales affectus nulla ars præbere poteſt, niſi adſit Spiritus ille diuinus, qui afflatu ſuo hunc motum animis noſtris inſpiret, quo & Prophetæ, & Euãgelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis inſinuat aſpectus ille ſanctorum animalium, quæ Ezechiel Propheta deſcripſit, qui erat vt carbonum ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum. Non ſolùm enim accenſis lampadibus mentes hominum illuminabant, ſed etiam ignitis carbonibus ad diuinarum rerum amorem incendebant. Hoc affectu ſaucius Hieremias clamabat: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem *Hierc. 9.*

lachry-

lachrymarum; & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi A
Thrē.2. mei. Et, O vos omnes qui tranſitis per viam! &c. Et, Defecerũt præ lachrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea, effuſum eſt in terra iecur meum ſuper contritione filiæ populi mei. Hoc
2.Cor.11. eodem affectu commotus Apoſtolus dicebat: Quis infirmatur, & ego non infirmor: quis ſcandalizatur, & ego nõ vror? Et, Fi-
Gelat.4. lioli mei, quos iterum parturio donec formetur Chriſtus in vobis, vellem eſſe apud vos modò, & commutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. Quiſquis igitur hunc animum atq; ſenſum habuerit, non dubium, quin motus ipſe, alios mouere, & incenſus incendere poſsit. Quia verò hoc (vt antè diximus) Spiritus ſancti donum eſt, qui in humiliũ cordibus requieſcit, humilitate, & ſubmiſsione animi, aſsiduiſq; precibus illud ab eo flagitet, quiſquis onus & officium hoc effugere non B
poteſt.

¶ De affectibus in ſpecie.

Cap. X I.

VERVM HÆC IN VNIVERSVM dicta ſunt. Iam ad affectus in ſpecie tractandos deſcendamus, ſua cuique loca & inueniendi rationem perſcribentes. Sunt autem alij affectus oratorum, alij concionatorum. Oratores enim ferè auditorum animos ad commiſerationem vel indignationem mouere ſolent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati o- C
dium, ſpem diuinæ miſerationis, metum diuini iudicij, ad ſpirituale gaudium, ſalutarem triſtitiam, diuinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilitatem, ſiue animi ſubmiſsionem mouere ſolent.

Ariſtoteles ſecundo Rhetorices ad Theodectem libro copioſè de omnibus fermè affectibus ſcribit: nempe de ira, manſuetudine, amore, odio, timore, audacia, pudore, indignatione, miſericordia, cæteriſq; ſimilibus. In quibus tractãdis philoſophico more cauſas explicat, quibus vnuſquiſq; horum affectuum in animo commoueri ſoleat. Hanc ergo prudentiſsimi Philoſophi methodum his affectibus cõcitandis, quos ſupra memorauimus, nos quoque ſequemur. Diligenter ergo animaduertenda

tenda

D tenda illa ſunt, quæ in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, ſpem in Deum, timorem, cæteroſque ſimiles affectus concitare ſoleant. Hæc autem omnia ſigillatim explicare non vnius libri, ſed multorum opus eſt: cùm magna pars ſacrorum voluminum, ſanctorumque Patrum hoc præcipuè agat, vt hos affectus in animis noſtris ingeneret. Nobis autem hoc in loco ſatis erit, velut digito affectuum fontes indicaſſe, viamq; oſtendiſſe, quam in alijs ſequi debeamus.

Amorem igitur in Deum excitant immenſa eius bonitas, charitas, manſuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim (vt ab hac incipiamus) humanæ voluntatis obiectum à Philoſophis eſſe dicitur. Deus autem non modò bonus, ſed immenſa etiam bonitas, ſummumque & vniuerſale bonum
E eſt, quod omnem complectitur bonitatem: quemadmodum ipſe ad Moſem ait: Ego oſtendam tibi omne bonum. Denique adeò bonus eſt, vt eius cõparatione nihil bonum eſſe dicatur: quemadmodum Saluator ait: Nemo bonus, niſi ſolus Deus. Amor etiam noſtri, quem ſecundo loco poſuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. At ita nos Dominus dilexit, vt dicat: Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Et, Sic Deus dilexit mũdum, vt filium ſuum vnigenitum daret. Et, In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. Hæc autem diuina charitas ſic nos ad redamandum impellit, vt Saluator dicat: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt accendatur? Lenitas quoque & manſuetudo amorem conciliant. At virtutem hanc ita ſibi Saluator ſumpſit, vt dicat: Diſcite à me, quia mitis
F ſum & humilis corde. Et Apoſtolus, cæteris Domini virtutibus prætermiſsis, fideles obſecrat per manſuetudinem Chriſti. Pulchritudo quoque ad ſe amandam vehementer allicit, quæ Græcè (calon à vocando) dicitur: quòd omnia vocet ad ſe, & amoris vi ac poteſtate trahat. At Deus eſt, cuius immenſam pulchritudinem Sol & Luna mirantur: qui de ſe ipſo ait: Pulchritudo agri mecum eſt. Nec agri ſolùm, ſed omnium etiam cœleſtium atque terreſtrium rerum pulchritudinem in ſe vno continet: à quo etiam pulchritudo omnis in omnia, quæ pulchra ſunt, deriuatur: cùm nemo dare poſsit, quod nõ habet. Quiſquis autem pulchri huius naturam & cõditionem pleniùs cognoſcere cupit, Platonem legat in conuiuio, in quo Socrates fœminam quandã de ſummi huius pulchri natura mirabiliter

differẽtem inducit. Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo A
habemus, cuius & genus sumus: quemadmodum Paulus poëtæ Gentilis testimonio docet. Hæc autẽ magnum etiã amoris incitamentũ est. Cùm enim sanguinis & generis cõmunio inter cognatos sit, cõsequens est, vt qui seipsum diligit, eiusdem generis & sauguinis cõsortes diligat. Inter cognationes autẽ, parentum & filiorũ magna cognatio est. At de Dño Deo nostro Propheta dicit: Nónne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creauit te? Nec enim corporis solùm formator, sed animæ etiã creator est: ideóque ipse est, à quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur: cuius cõparatione, sicut nemo bonus, ita nemo pa-
Psal. 26. ter super terrã appellãdus est. Vnde meritò Propheta dicit: Pater meus & mater mea dereliquerũt me, Dñs autem assumpsit
Esai. 63. me. Et Esaias: Et nunc Dñe, pater noster es tu: & Abraham nesciuit nos, & Israël ignorauit nos. Quantò ergo magis talis Pa- B
ter diligendus est? Sed est aliud cognationis nomen multò arctius atq; coniunctius, quodq́; maiorẽ amoris flãmam excitat: nempe viri & vxoris, propter quam relinquet homo patrem & matrem. Hoc autem plenissimum amoris nomẽ sibi Christus Dñs in Cãticorum libro vendicauit: vt flagrantissimum suum erga nos amorẽ, nostrumq́ue, hoc est, sanctarum animarum erga illum, insinuaret. Idemq́; fidelem animam fide & charitate inflammatam sibi desponsat. Vtrunque autem nomen & patris
Hiere. 3. & sponsi per Prophetam complexus est, cùm ait: Ergo amodò voca me, Pater meus, & dux virginitatis meæ. Quo ergo amore talis sponsus à nobis diligendus est?

Superest beneficentia, quæ omnia Dñi beneficia siue corporis, siue animæ, siue naturæ, siue gratiæ, siue cõmunia, siue priuata cõplectitur: atque inter hęc omnia summũ & maximũ redẽptionis nostræ beneficiũ. Quæ autẽ oratio horũ beneficiorũ multitudinem & magnitudinẽ vel explicare, vel etiam numerare valeat? Facilius enĩ stellarum multitudo, quàm diuina beneficia, numerari poterit. Quot ergo sunt Domini beneficia, tot cordi nostro igniculi admouentur, qui amoris ignem erga illum incendant. Deniq; (vt vno verbo omnia complectar) omnes amandi rationes, quæ in rebus conditis inueniuntur, cum infinita accessione in hoc summo bono auctæ reperiuntur. Quò fit, vt solus infinitus amor, qui in diuino pectore æstuat, huic infinitæ bonitati plenè satisfaciat: cæteri verò amores, vel ipsarum quoque beatarum mentium, infinitis par- C

tibus

D tibus minores sunt, quàm quos infinita illa bonitas & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes & incitamēta charitatis oriuntur: quibus algentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo proposito, Ecclesiastes partim studio & meditatione, partim sacrarum literarum, sanctorumq; Patrum lectione rationes inuenire poterit, quibus cæteros affectus in animis auditorum excitare possit. Inter quos ad letalis peccati odium & detestationem, & ad diuinæ iustitiæ timorem potissimùm studeat inducere. Hunc autem salutarem metum præcipuè acuunt peccatorum multitudo, incerta vitæ conditio, mortis ineuitabilis necessitas, diuinorum iudiciorum abyssus, rationis reddendæ cogitatio, extremi iudicij formi-
E danda seueritas, suppliciorumque gehennæ acerbitas simul & æternitas, cæteraque his similia. Est autem hic timoris affectus vtilissimus ad obdurata hominum pectora concutienda. Cùm enim homines nimium sui amantes sint, etiam si Dei amore careant, hoc tamen nimio sui amore capti, quicquid sibi valde noxium esse intelligunt, vehementer perhorrescunt. Vnde fit, vt à seruili timore incipientes, & peccata solo pœnarum metu detestantes, paulatim ad filiorum amorem prouehantur. Hac ratione beatissimus confessor Vincentius infinitam penè hominum multitudinem ad veram pœnitētiam traxit: quòd in concionibus suis vt vehementissimus, ita frequentissimus esset in hoc diuini iudicij, æternorumque suppliciorum metu concitando. Quocirca Ecclesiastes animarum salutem sitiens, frequenter hos affectus vrgere, ac præcipuè gehé-
F næ acerbitatem & æternitatem quanta poterit vi dicēdi exaggerare, & velut oculis spectandam proponere debet. Nunquā enim tantum has pœnas dicendo amplificare poterit, quin multis ac penè infinitis partibus eius oratio sit inferior, quàm quod rei magnitudo postulat. Qua in re omnis ars, omnisque dicendi facultas deficit. Cùm enim inter Oratorum virtutes Dinosis præcipuè numeretur, quæ rei indignitatē & atrocitatē non solùm dicendo ęquat, sed etiā superat (qua virtute Demosthenes plurimùm valuisse dicitur) in hac tamē pœnarū acerbitate amplificanda virtus hæc prorsus deficit. Tantum enim abest, vt maiorem quàm reuera est, dicēdo faciat, vt nec quāta sit, efficere vllo modo possit. Quāuis autē longe minus sit quod hac de re dicitur, hoc ipsum tñ quod dicitur vehemēter vel fer-

rea

rea hominum præcordia mouere potest. Ad hoc autem multa A Ecclesiastes in scriniolis reposita & meditata habere debet: quibus hunc affectum excitare posſit, ac deinde ingentem admirationem commouere: quòd tam multi ſint, qui hæc omnia certisſima fide ſibi perſuadentes, non aliter viuant, quàm ſi eadem anniles fabulas existimarent. Vbi igitur his rationibus argumenta inuenerimus, quibus affectus iſti commoueantur, rationes amplificandi adhibendæ ſunt, quibus ea, quæ inuenta fuerint, amplificemus: & hæc ipſa exemplis, ſimilibus, diſsimilibus, & ſcripturarum atq; ſanctorum Patrum teſtimonijs confirmabimus.

De commiſerationis affectu.

¶ Conqueſtio in cauſis iudicialibus defenſori neceſſaria eſt, qua vel iudicum, vel auditorum animos ad miſericordiam flectere conatur. Huius autem affectus tractatio rarò in concionibus incidit: incidit tamen aliquãdo, ſiue cùm Dominicæ paſſionis acerbitatem, vel ſacratiſsimæ Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo filium amiſit, aut cum eo in Ægyptum fugit, aut (quod fuit longè miſerabilius) cùm eundem in cruce morientem vidit, & tumulo condidit. Poterit etiam in agonibus Martyrum explicãdis hic affectus intercedere. Quãuis autem hoc rarò eueniat, quia tamen quæ de hoc animorum motu Rhetores docent, digna ſunt quæ legantur, ea hoc in loco attexere volui: ex quibus prudens concionator, quæ inſtituto ſuo commodiora videbuntur, ſeligere poterit. De hoc igitur affectu Cicero in primo de Inuentione libro ſic ait. B

Cicero. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quò facilius conqueſtione commoueri poſsit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur. Qua ratione habita grauiter & ſententioſe, maximè demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cùm in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum, vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſiqua ſimili in genere quolibet de C

incom-

D incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi perpessi ue sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos sigillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solùm ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse: & cùm aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus vt de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cùm videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non E affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum exceip. Item. Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur, vt si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehemenrer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei cōmodatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cùm deducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Ter-F tiusdecimus, per quem cùm indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, vt à seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demōstramus. Sextusdecimus est, per quē animū nostrū in alios misericordē esse ostendimus: & tn̄ amplū, & excelsum, & patientē incōmodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demōstramus. Nam sæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & autoritas est, plus proficit ad misericordiam cōmouendam,

dam, quàm humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, A diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arescit. Hactenus Cicero.

¶ De figuris elocutionis, quæ affectibus concitandis deseruiunt. Cap. XII.

QVÆ HACTENVS DE AFFEctibus concitandis diximus, ad inueniendi magis, quàm ad eloquendi rationem pertinent. Nunc quasdam elocutionis figuras, B quæ ad hoc ipsum præcipuè conducũt, his adiungere visum est. Post rem igitur insignem amplificatam, aut probatam, auditoris animus, qui iam rei magnitudine incipit commoueri, figuris ad hoc idoneis excitandus est. Inter quas prima & vulgatissima est exclamatio: qualis illa Apostoli, ex affectu charitatis erumpens: O insensati Galathæ! quis vos fascinauit non obedire veritati? &c. Nec semper exclamatio ab hac interiectione, O, incipienda est: sed vbicunque impotens affectus erũpit, exclamatio est: qualis illa: Generatio praua atque peruersa! hæccine reddis Domino popule stulte & insipiens? Nónne ipse est pater tuus, &c? Potuisset enim dicere: O generatio praua! &c. quemadmodum in Euangelio Dominus: O generatio C incredula, atque peruersa, quandiu apud vos ero? quousq; vos patiar? Illa quoque eiusdẽ Domini vox doloris index, Væ mundo à scandalis, exclamatio est. Sed vehemẽtissima illa est, quæ pluribus cõstat exclamationibus: qualis illa Grego. Theologi in oratione funebri, in qua Gorgoniæ sororis fœminæ sanctissimæ virtutes, ac præcipuè sacras in orationis studio vigilias commendat. Re enim exposita, sic exclamat: O noctes insomnes, & psalmorũ cantus, & stationem in diem desinentem! O Dauid, solis pijs animis haud prolixè canens! O tenera membra in terram prouoluta, seq; asperè præter naturam exercentia! O lachrymarum fontes præ tribulatione profusarum, vt in exultatione messem faciant! O nocturnum clamorem, nubes penetrantem, ad Deumq; peruadentem! O spiritus feruorem,

Exclamatio.

Deut. 32.

Mat. 17.

Mat. 18.

Greg. Nazia. oratione funebri sororis Gorgo.

D rem, præ orationis desiderio nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras extimescentem! O fœmineam naturam, quæ propter commune salutis certamẽ naturam virilem superasti, atque ostendisti, maris & fœminæ nomine non animos, sed corpora sola distingui! Hastenus Gregorius.

Est autem exclamatio multò acrior, cùm Apostrophe cõiuncta est: in qua animus rei magnitudine commotus, ad res etiam mutas & inanimes sermonem conuertit: qualis illa est: Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, &c. Et illa quoq; ante rem expositam, quod rarius cõtingit: contingit tamen: Audi cœlum, & auribus percipe terra: quia Dominus loquutus est. Et similis huic: Audite cœli quæ E loquor, audiat terra verba oris mei. Sed illa tamẽ si non acrior, certè splendidior atque suauior ex desiderij magnitudine expressa vox: Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem. Hanc quidem vocem ingens desiderij ardor expressit. Ille verò vehemens grati animi & lætitiæ affectus: Laudate cœli, quoniam Dominus fecit: iubilate extrema terræ: resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israël gloriabitur. D. verò Hieronymus in Epitaphio Nepotiani mortem ipsam alloquitur his verbis: O mors quæ fratres diuidis, & amore sociatos crudelis ac dura dissocias! &c.

Apostrophe. *Hiere. 2.* *Esai. 1.* *Esai. 45.* *Esai. 44.*

Contraria huic figura est, qua non res mutas & inanimes alloquimur, sed ipsis etiam sermonem & humanos affectus tribuimus: quod in literis sanctis vt vehementissimum, ita fre- F quentissimum est. Quale est illud: Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini: quia venit, &c. Et, Lætentur cœli, & exultet terra: gaudebunt campi, & omnia quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, quia venit, &c. Et, Misericordia & veritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatæ sunt.

Psal. 97. *Psal. 95.*

Finitima his Hyperbole, quæ Latinè dicitur superlatio: cuius est etiam non infrequens in literis sanctis vsus: quæ rem attollit quidem supra fidem, sed non supra modũ. Talis est illa vox in Psal. 17. Et intonuit de cœlo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, grãdo, & carbones ignis. Et misit sagittas suas & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & conturbauit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamẽta or-

Hyperbole. *Psal. 17.*

bis terrarum. His enim vocibus horrendis impetum & iram di A uini numinis aduersus impios voluit demonstrare. Ad eundem *Esai.13.* modum Deus apud Esaiam, Cœlum, inquit, turbabo, & conquassabitur terra, propter indignationem Domini exercituũ. Quem locum D. Hierony. explanans, ait hanc esse superlationem, quá vehementissimam iram Dei Vates sanctus exaggerat. Simile huic esse videtur illud eiusdem Prophetæ: Tacui, *Esai.42.* semper silui, patiẽs fui, sicut parturiens loquar, dissipabo simul, & absorbebo: desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. His enim verbis diuini furoris magnitudo insinuatur.

Interrogatio. Interrogationum quoq; repetitio vim habet & acrimoniam: & nõ solùm ad affectus permouẽdos, sed etiam ad orationis varietatem plurimùm valet. Est autẽ vehementior atque elegantior, cùm plures interrogationes articulis aut mẽbris distinctæ B in eadem orationis serie fluxerũt: quale est illud Apostoli: Nõ *1.Cor.9.* sum liber? Non sum Apostolus? Nónne Christũ vidi? Nónne opus meum vos estis in Dño? Et paulò post: Quis militat suis stipẽdijs vnquam? Quis plantat vineá, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nũquid secundũ hominem hæc dico? An & lex hæc nõ dicit? &c. Sic etiá exposita letalis peccati grauitate, eos, qui huiusmodi peccata deserere nullo modo volunt, his interrogationibus vrgere ac perterrefacere licebit. Quousq; tandem ô miseri homines, diuina patiẽtia abutemini? Quádiu in isto infelicissimo statu permanebitis? Quem tot sceleribus finẽ statuetis? Nihil ergo vos periculi vestri magnitudo, nihil diuini iudicij timor, nihil mortis incerta cõditio, nihil rationis reddendę cogitatio, nihil æterni supplicij metus, nihil susceptę cũ Deo inimicitię periculum, C nihil tot diuina beneficia, quæ nos ad benefactoris amorẽ prouocát, nihil diuinæ maiestatis imperium, quod spernitis & pro nihilo ducitis: nihil Christi crux, claui, lancea, sputa, vincula, flagella vestri causa suscepta, apud vos efficient? Quale pectus illud est, quod tot machinis nõ mouetur, tot arietibus nõ quatitur, tot fulminibus nõ deijcitur? Quomodo talibus aut cibus, aut somnus gratus esse potest, cùm in eo statu degant, in quo si repentina mors superuenerit (quod fieri non raro solet) protinus ad æterna supplicia rapiantur? Quis in eis sensus remanet, qui somnum carpere tot noctes in peccato audent? qui rerum omnium cõditorem (sine cuius virtute ne spirare quidem possumus)

D ſumus) ſibi infenſum & inimicum habent? Quis hic Dæmonis vires atque potentiam non agnoſcat, adeò potenter hominem excæcantis, & veluti adamantinis compedibus vincientis?

Obſecratio quoque, qua aliquid obnixè ab auditoribus poſtulamus, poſt rem probatá, aut amplificatá, appoſitiſsimè cadit. Sic Paulus, Obſecro, inquit, vos per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, &c. Et iterum: Ipſe ego Paulus obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti, &c. Et alibi: Obſecro vos ego vinctus in Domino, &c. Sic D. Chryſoſt. poſteaquàm vehemẽter in eos inuectus eſſet, qui ſorores adoptiuas domi fouebát, hac obſecratione orationem clauſit: Oro igitur, & ſupplico, & ante genua veſtra me prouoluo, & omnibus preces offero, perſuadeamini, & ab hac

Obſecratio.

Ephe. 4.

Chry.

E ebrietate redeamus: ſimus noſtri ipſorum cõpotes, & agnoſcamus honorem, quem dedit nobis Deus: & Paulum clamantem audiamus: Ne ſitis ſerui hominum: & mulieribus ſeruire ad cõmunem omniũ perniciẽ deſinamus. Hactenus ille. ¶ Hac igitur figura frequẽtiſsimè concionatores vti poſſunt: quæ ſi à charitatis viſceribus proficiſcatur, magnã vim ad animos permouendos habet. Eſt in Hiſpania Concionator quidam, non minus ſanctitate, quàm doctrina, & officij dignitate celebris: cuius auditores (inter cætera laudum eius inſignia) hoc maximè cõmendant, quòd frequenter hac obſecratione vti ſoleat: Obſecro vos fratres amore Dei, ne vltra peccare velimus. Quã quidem ſententiam ea vocis & vultus figura pronunciat, quæ facilè affectum eius charitatis pleniſsimum oſtendunt: quo vehementer auditorum animos commouere ſolet.

F Finitima eſt huic adiuratio: quæ maiorem adhuc vim habet. Cuius ſpeciem illa Pauli verba præſeferre videntur: Teſtificor coram Deo & Chriſto Ieſu, qui iudicaturus eſt viuos & mortuos, & aduentum ipſius, & regnum eius, prædica verbum, &c. Religioſus admodum pater Franciſcus Titelmanus, vbi in commentarijs de cœlo & mundo, aliquorum ſyderum magnitudinem, ex ſententia Ptolemæi Alfragani, cæterorumq́ue doctiſsimorũ Aſtronomorum declaraſſet, adieciſſetq; aliquot ſydera eſſe, quæ terræ magnitudinem trigeties quinquies, alia ſeptuagies, alia nonagies, alia verò (quæ primæ magnitudinis eſſe dicũtur) cẽties & ſepties ſuperarẽt, rei magnitudine ſtupefactus, ſic exclamat: Adiuro te, lector quiſquis es, vt Chriſtiano pectore etiã atq; etiã perpendas ex his quæ dicta ſunt, quàm ſit

Adiuratio.

2. Tim. 4.

miseranda sors eorum hominum, qui propter angustissima A
huius terrę gurgustiola immensam illam cœlestis regni amplitudinem amittunt. Iterumque considera, quàm miseri sint, & quàm male sibi consulant, qui pro huiusmodi rebus digladiantur, mutuoque se ipsos decipiunt, omniaque diuina & humana iura violant. Quanuis enim aliquis totius terræ imperium obtineret (quod tamen nulli hactenus inter mortales cõtigit) quid aliud quàm punctum rapuit? quid aliud quàm punctum manibus tenet, in atomo tenet imperium? Illi ergo, qui pro terræ minima particula, vtpote pro agello, pro angusto prædiolo, pro domũcula siue casula cõtendunt, quid aliud moliũtur, quid quærunt, quàm huius puncti, hoc est, totius terræ minimam particulam possidere? O vanas hominũ curas, ô pectora cæca! Disce ô miser, pro quàm minima recula, quantum amittas thesaurum: & pro angusto formicarum nidulo, quàm B
amplum abijcias palatium, dum terrenam sortem cœlesti prę-eligis.

Optatio. Optatio quoque affectum animi desiderantis explicat: qua-
Deut. 32. lis illa: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Vtinam sa-
Psal. 54. perent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Item illa: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescã.
Psal. 93. Et illa: Vsquequò peccatores Domine, vsquequò peccatores gloriabuntur? Sic etiam Dominus de filijs Israël obedientiam pollicẽtibus ad Mosem ait: Rectè omnia sunt loquuti. Quis det eos talem habere mentem, vt timeant me, & custodiãt vniuersa mandata mea, vt bene sit illis, & filijs eorum vsque in sempi-
Iob. 14. ternum? Sanctus quoque Iob, Quis, inquit, mihi tribuat, vt in
Iob. 19. inferno protegas me? &c. Et, Quis mihi tribuat, vt scribantur C
sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro, &c. Hiere-
Hiere. 9. mias item populi peccatis offensus, clamat: Quis dabit me in solitudinem diuersorium viatorum, vt fugiam populum meũ: quia omnes adulteri sunt, & cœtus præuaricatorum?

Cõtraria huic est imprecatio, qualis illa Didonis apud Verg.

Sed mihi vel tellus optem, prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallentes vmbras Erebi, noctemq; profundam,
Antè pudor, quàm te violem, & tua iura resoluam.

Est hæc figura non infrequens in literis sanctis: sic sanctus Iob: Pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est. con-
Osee. 14. ceptus est homo. Et Oseæ. 14. Pereat Samaria, quia ad iracundiam

D diam prouocauit Deum suũ, &c. Et in Psalmo: Fiat mensæ eorum coram ipsis in laqueum, &c. Verùm his imprecationibus Prophetarum & Psalmorum libri pleni sunt: quæ tamen non tam imprecationes malorum, quàm futurarum cladium vaticinia, existimandæ sunt. Hac figura vti possumus, cùm gehẽnæ acerbitatem, aut extremi iudicij seueritatẽ exaggerãtes, dãnatorum voces exprimimus: quibus illi parentibus, nutricibus, præceptoribus, ac postremò natali diei, atque sibi ipsis rabido ore dira imprecantur. *Psal.68.*

Admiratio quoque inter figuras, quæ affectibus seruiunt, iure numeranda est: cuius est in literis sanctis frequens vsus: qualia sunt illa: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo! &, Quo modo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus! &, Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Siõ! Isaias quoque: Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris! &c. Et Psalmographus: Quid est tibi mare, quòd fugisti: & tu Iordanis, quia conuersus es retrorsum? Montes exultastis sicut arietes, &c. Hoc autẽ in loco duplicatur figura, cùm admirationi iungitur Apostrophe. Apparet autem hanc esse figurã, quia quod simpliciter dici poterat, Sedet sola ciuitas plena populo, &c. acrius eadem sententia hoc modo profertur & honestatur. ¶ Sunt & aliæ figuræ, quæ multũ etiam ad acrimoniam, & res amplificandas valent: quales sunt, Repetitio, Conuersio, Complexio, Interpretatio, Synathrismos, siue cõgeries, Contraria, Contentio, & quædam aliæ, quas inter cæteras elocutionis figuras reddemus. Eas enim solùm hîc enumerare voluimus, quæ manifestos continẽt affectus. Quas siquis inter figuras referre noluerit, non admodum repugnabo, dummodo earum vis atque natura intelligatur. *Thre.1.* *Thre.4.* E *Thre.2.* *Esai.14.* *Psal.113.* F

Hæc sunt, quæ de amplificandi ratione in commune mihi dicenda visa sunt. Cùm autem initio secũdi libri omnem orationem in triplici genere versari traditum à nobis sit, nempe argumẽtatione, amplificatione, & expositione: ac de duobus prioribus iam dictum sit, reliquum erat, vt de tertia parte, hoc est, expositione modò diceremus: de qua tamen in sequenti libro, cùm de narratione & genere didascalico dicendum erit, pauca trademus. Vtroque enim modo aliquid exponimus, vel cùm rem gestam narramus, vel cùm abstrusum aliquid dicendo explicamus.

ECCLESIASTICAE RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI LIBER QUARTUS: qui ſingularia concionum genera, & diſpoſitionis ordinem atque rationem explicat. A

DE SEX ORATIONIS PARTIBUS. Cap. I. B

HACTENVS COMmunia inuẽtionis præcepta, quæ ad omnia concionum genera in vniuerſum pertinent, expoſuimus. Nunc doctrinæ ordo exigere videtur, vt ad ſingulares concionum ſpecies tractandas deſcẽdamus: & quid vnaquæque earum deſideret, quidq́; Eccleſiaſtes ſupra Oratorem addat, explicemus. Diximus autem, ex Ariſtotelis & Ciceronis ſententia, Rhetoricæ artis materiam C in triplici cauſarum genere verſari, iudiciali, deliberatiuo, ac demonſtratiuo. Et in iudiciali quidem genere accuſamus vel defendimus: in deliberatiuo ſuademus, diſſuademus, hortamur, dehortamur, petimus, conſiliamur, commendamus, &c. in demonſtratiuo, perſonas, res, facta laudamus, aut vituperamus. Additum eſt his didaſcalicum ſeu dialecticum genus ab ijs, qui latius hoc cauſæ genus patere volunt, vt non tantum finitam complectatur quæſtionem, ſed ad infinitam etiam extẽdatur, & ad quancunque rem poſitam, de qua diſſeri via & ratione poſsit. Hoc genere cõtinentur theſes, ſeu loci communes, & ſimplices, & copulati: quorum tractationem orator à dialecticam methodo accipit. Eam rationẽ Cicero in lib. de officijs ſequutus

quutus

D quutus est: nihilq; aliud D. Thomas, cęteriq; Theologiæ doctores agunt, cùm de Deo, de Angelis, de anima, de fide, spe, charitate, cæterisq; virtutibus disputát: quarũ naturam, genus, species, partes, causas, effectus, &c. tractant. Huius autem generis finis cognitio est. Ecclesiastes tamẽ omnia ad vitæ institutionẽ inclinabit. ¶ Ex his autẽ quatuor generibus, iudiciale ab instituto nostro excludendũ esse superius diximus: reliqua verò tria, quoniam proposito nostro magis conueniunt, sigillatim à nobis tractanda sunt.

Quia verò non parũ refert ad omnia cõcionum genera, præcipueq; ad suasoria, quæ maxime ad institutum nostrũ pertinent, orationis cuiusq; præcipuas partes, & veluti mẽbra nosse, necesse erit, vt has ante omnia breuiter exponamus. Sũt igitur plenissimæ atq; perfectæ orationis sex partes, Exordium, Nar-
E ratio, Propositio (cui partitio siue diuisio iungitur) Confirmatio, Cõfutatio, & Conclusio siue peroratio. Exordium est principiũ orationis, per quod anim⁹ auditoris pręparatur ad audiẽdum. Narratio est rerum gestarũ, aut perinde vt gestarũ expositio. Propositio summã causæ cõplectitur: cui additur partitio, quæ mẽbra orationis aperit. Cõfirmatio est nostrorum argumẽtorum expositio cũ asseueratione. Cõfutatio est contrariorum locorũ dissolutio. Cõclusio est artificiosus terminus orationis. Has partes natura mõstrauit, & hunc ordinem seruari iubet: vt antequàm de re ꝓposita dicamus, initio cõciliẽtur animi eorũ qui audiũt: deinde res demõstretur: postea cõtrouersia cõstituatur: tũ id, quod intendimus, cõfirmetur: pòst, quę cõtradici possunt, refellantur: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis fa-
F ciũt, amplificentur & augeantur: quæ pro aduersarijs infirmentur. Est itaq; oratio, quæ his partibus constat, velut perfectum quoddam in suo genere corpus membris omnibus absolutum. Prima igitur pars ad cõciliandos animos, vltima ad cõmouendos valet. Confirmatio & confutatio ad docendũ ac probandũ pertinent, ad quam reliquę viam muniunt. Ex his partibus plena & perfecta componitur oratio. Quid autem vnaquæq; earũ exigat, exponere incipiamus.

De Exordio. ✠. I.

¶ Exordium est, quo animus auditoris ad audiendum præparatur. Id ita sumitur, vt beneuolos, vt attentos, vt dociles auditores habeamus. Hîc multa Rhetores de captanda beneuolẽtia docent. Beneuolos quippe auditores quatuor modis faciũt:

à dicentis, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. Et ab aduersariorum quidem persona, si eos in odium, inuidiam, contemptum adduxerint: quæ omnia longissimè ab officio nostro distant. Satis ergo nobis erit, si attentos & dociles efficiamus: quibus etiam rationibus eorum nobis fauorẽ & gratiam conciliabimus. Attentos enim habebimus, si docebimus, nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad Rempub. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad Dei cultum & religionem: & si rogabimus vt attentè audiant: & si numerò exponemus res, de quibus dicturi sumus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est, qui attentè vult audire. A

De Narratione. ✠. II.

¶ Post exordium Rhetores (qui hanc artem ad iudiciales precipuè causas tractandas, vt antea diximus, excogitarunt) Narrationem secundo loco posuerunt: quæ ad huiusmodi causas agendas ferè necessaria est. Hoc autem narrationis genus parum instituto nostro conuenit. Sunt tamen quatuor alia narrationum genera, quæ non rarò in conciones incurrunt. Primũ est, cùm res gestas, quæ vel in sacris literis, vel in vita Sanctorum cõtinẽtur, ad aliquid cõfirmandũ cõmemoramus. Secundũ est, quod amplificandi causa tractatur. Tertium est, quod allegoriæ vel tropologiæ seruit. Quartum in Euãgelica lectione explicanda versatur: de quibus breuiter modò dicendum est. B

Primum ergo genus esse dicimus, quod res gestas & exẽpla Sanctorum cõmemorat. Sic enim narramus historiam Ioseph à fratribus proditi: sic Dauidis, Tobiæ, Iudith, Ester, Ionę Prophetæ, cæterasque similes alicuius vtilitatis gratia in diuersis concionum partibus commemoramus. Nemo autẽ putet, facile cuique esse huiusmodi exempla artificiosè & eleganter dicere. Hac enim in re cumprimis eloquentia dominatur, vt iucundam narrationem efficiat: in ea nanque tum animorum motus, tum verba varijs personis conuenientia (per quæ morata oratio fit) tum etiam breues rerum descriptiones adhibendæ erunt, quæ rem oculis subijciant. Genus quoque orationis rebus ipsis conuenire debet. Hoc autem fiet, si lætis iucunda, serijs grauis, insignibus ornata, tristibus acerba tribuatur expositio. C

Quanuis autem huiusmodi narrationes iudicialium causa-

D rum dissimiles sint, eas tamen virtutes habere debent, quas illis Rhetores attribuūt. Volunt quippe vt omnis narratio breuis, dilucida, verisimilis, & iucunda sit. Breuis & iucunda libentius auditur: perspicua facilius intelligitur: verisimilis citius probatur. Solet ferè narrationis initio pręparatio quædam adhiberi, & fini, tanquam peroratio, atque ad contentionem transitio: quod ipsum in reliquis etiam partibus obseruandum est: vt aptè inter se omnes atque eleganter cohæreant. Has ergo res habere narrationem conuenit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodū facere debeamus cognoscendū est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, vnde necesse erit: & si non ab vltimo initio repetere volemus, &, si summatim non particulatim narrabimus: &, si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, prosequemur: &, si tran-
E sitionibus nullis vtemur: &, si nō deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: &, si exitus rerum ita exponemus, vt antè quoque quæ facta sint, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouiciam intelligatur. Et omnino non modò id quod obest, sed etiam id quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cauendum est etiam, ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit. ¶ Rem dilucidè narrabimus, si vt quidq; primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, vt gestæ res erunt, aut vt
F potuisse geri videbuntur. Hîc erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quam aliam in rem transeamus, ne ab vltimo repetamus, ne longè prosequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus: &, si persequamur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli posit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere aut pati non potuisse. Iucunda verò narratio erit, si noua, inexpectata, magna, grauia contineat.

Secun-

Secundum narrationis genus esse diximus, quod ampli- A
ficandi causa sumitur, quo videlicet egregria Sanctorum facta,
aut detestanda malorum exempla amplificare volumus. Hac
ratione Origenes obedientiam Abrahæ in filij sacrificio, Gre-
gor. Nazianzenus vitam & mortem beati martyris Cypriani,
D. Basilius quadraginta militum martyrium, D. autem Chry-
sostomus trium puerorum, quos Nabuchodonosor in fornace
conijci præcepit, constantiam & animi magnitudinem ampli-
ficat. Hoc autem narrationis genus maiorem adhuc eloquen-
tiæ vim, quàm superius illud desiderat. Huic enim potissi-
mùm amplæ illæ rerum & personarum descriptiones, & ea
omnia, quæ in superiori libro de amplificatione diximus, ser-
uiunt. Nihil autem nos iuuare magis ad huius artificij ratio-
nem poterit, quàm hæc sanctorum Patrum scripta, quæ modo B
retuli, perlegisse, & quæ artis sunt, diligenter in eos adnotas-
se. Verùm hac de re paulò fusius, cùm ad demonstratiuum ge-
nus ventum fuerit, differemus.

Tertium genus est, quod allegoriæ, mysticisque sancta-
rum scripturarum sensibus deseruit. Quia verò sancti olim Pa-
tres (ac præcipuè Origenes) in his mysticis sensibus explican-
dis diligentissimè versati sunt, & hoc ipsum ad Concionatoris
officium maximè spectat, quæ mihi hac de re dicenda videbun-
tur, paucis expediam. Principiò igitur inter mysticos sensus,
alij ad mores formandos, alij ad Christi mysterium explican-
dum pertinent: illud tropologiam, hoc allegoriam appellant.
Et illi quidem sensus ad moralem Philosophiam, hi verò ad
Christi fidem: illi ad legem & institutionem vitę, hi ad gratiam
Euangelij explicandam referuntur. Qua ex re dignitas alle- C
goriæ supra tropologiam intelligitur: quandoquidem tropo-
logia diuinæ legis enarrationem continet, allegoria verò diui-
næ gratiæ beneficium demonstrat: illa quidem intellectũ eru-
dit, hæc verò proposita diuinæ gratiæ, diuinæque bonitatis &
misericordiæ magnitudine, voluntatem accendit. Itaque cùm
concionator (vt antè diximus) docere, flectere, ac delectare de-
beat, tropologia solùm docet: allegoria verò non solùm do-
cet, sed etiam flectit, atque delectat. Delectat quidem diuinæ
largitatis & gratiæ, Euangelijque faustissimo nuncio ante ocu
los posito: flectit autem, qui hac tanta diuinæ bonitatis & cha-
ritatis magnitudine exposita, voluntates hominum ad mu-

tuum

D tuum in Deum amorem, & peccati odium, & salutis suæ spem vehementer incendit.

Sed cùm allegoriæ nomen multa, quæ ad Christi mysterium pertinent, comprehendat, illud genus allegoriæ potissimùm excellit, quòd summum redemptionis nostræ beneficiũ, & Dominicæ passionis meritum, & diuinæ gratiæ, quæ per illam nobis datur, mirabilem vim & efficaciam præcipuè declarat. Hæc enim diligenter exposita & amplificata, miro modo mentes hominum in tantarum rerum admirationem rapiunt, & diuinæ bonitatis, benignitatis, charitatis, & misericordiæ amorem vehementer inflammant. Nemo autem allegoriarum tractatione hos affectus excitare poterit, nisi qui prius partim quidem studio atque doctrina, partim vero secreto Spiritus sancti magisterio hanc tantam diuinæ dignationis
E gratiam didicerit, eiusque non modò cognitionem, sed etiam sensum ab eo hauserit. Hoc autem ad mysticam Theologiam spectat: quæ diuinarum rerum dignitatem magis amãdo ac degustando, quàm intelligendo cognoscit: cuius verus ac legitimus magister Spiritus sanctus est. Qui ab hoc igitur summò præceptore fuerit edoctus, is vtique huiusmodi allegoriarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare: & quem ipse motum atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam præcipuè hac nostra ætate, qui solo literali (vt vocant) sensu contenti, mysticos sensus refugiunt. Sunt rursus alij, qui in omnibus penè sanctarum scripturarum locis hos sensus indagare student: quo in genere notatus olim
F à D. Hierony. Origenes fuit: sic enim de illo ait: Liberis campis allegoriæ vagatur, & interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta. Modus igitur in his adhibendus est, & media, hoc est, regia via incedendum, vt videlicet nusquam allegorias requiramus, nisi cùm res ipsa mysticum sensum postulare videtur. Cum enim Dominus in Euãgelio lutum facit ex sputo, & cæci oculos linit, & ad Nãtatoriã Siloë mittit: cùmque surdum & mutum à turba secernit, & expuens tangit linguam eius, & digitos mittit in aures eius, & gemit, & cœlum suspicit, apertè hæc omnia mysticum aliquid nobis hîc latere insinuant.

Hac igitur in re hæc ab eodem Origene tradita regula mihi tenenda esse videtur: vt quoties vel in sacra historia, vel in ve-

teri

teris legis præceptis, sacrificijs & cæremonijs aliquid inueniatur, quod prima fronte vel otiosum, vel specie tenus superstitiosum, vel parum rationi & æquitati consonum inueniatur, ibi mysticum sensum requiramus: vt quod in litera scriptoris aut legislatoris dignitati minus conuenire videtur, in mystico sensu maximè conuenire reperiatur. Exempli gratia. Parum diuinæ legis æquitati conuenire videtur, vt mulier, quæ filium enixa fuerit, septem diebus immunda sit, & ab omni sacrorum contactu arceatur: si verò filiam pepererit, hoc legalis immunditiæ spatium duplicetur. Sic etiam cur vir mũdus, qui ex præcepto Domini vaccam legalium immunditiarum expiatricem comburit, & qui eius cineres colligit, in mũdissimo loco reponit, lauare vestimenta sua, & vsque ad vesperam immũdus esse per legem debeat: cùm ex diuinæ legis obedientia, & rei mundissimæ contactu nemo sordes contrahat. Iam verò vacca precipitur eligi rufa, & sine macula, & quæ nunquam iugum portauerit, & quod extra castra nõ in templo sit immolanda atq; comburenda: & ita comburenda, vt ipsius etiam pellis atque fimus cum ea simul comburatur: quis igitur hæc omnia mysterijs vacare credat? Quid verò mundati leprosi sacrificium? quàm multa continet, quæ si nihil spirituale atque reconditum designarent, indignum Deo legislatore videretur. Sic enim Leuit. 14. de ipso legimus: Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris cùm inuenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei, qui purificatur, vt offerat duos passeres viuos pro se, quos vesci licitum est, & lignum cedrinum vermiculumque, & hyssopum; & vnum ex passeribus immolari iubebit in vase fictili super aquas viuẽtes: alium autem viuum cum ligno cedrino, & cocco, & hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo asperget illum, qui mundandus est, septies, vt iure purgetur, & dimittet passerem viuum, vt in agrum auolet. Hactenus verba legis. In his ergo ac similibus legibus explicandis Origenes ait: Si credimus has literas esse diuinas, necesse est vt spirituale aliquid atque diuinum tanto dignum legislatore in eis latere fateamur. Alioqui audeo dicere, Atheniensium aut Lacedæmoniorum leges commodiores hominibus, magisque salutares extitisse. Cùm verò idem Dominus in paschalis agni sacrificio præcipiat, vt is agnus sit anniculus, vt sine macula, vt in vna domo comedatur, vt ossa eius non conterantur, vt nihil ex eo in crastinum reponatur,

sed

D ſed igne quod reſiduum fuerit, comburatur, ac poſtremò vt aſſus non elixus comederetur, quis adeò ſine mēte erit, vt nō hæc omnia myſticis ſenſibus refertiſsimâ eſſe credat? Hîc D. Greg. ex eo quod Dominus præcepit, ne quid crudum ex hoc agno comederetur, apertè colligit, ſpiritualem in his ſenſum reconditum eſſe. Alioqui otioſum erat præcipere, ne quis crudas carnes comederet, quas præter carniuoras beſtias nemo comedit.

His ita conſtitutis proximum eſt, vt tractandi rationem in his myſticis ſenſibus oſtendamus. Primùm igitur vel legem ipſam, vel hiſtoriam rei geſtæ dilucidè & breuiter (vt paulo ante de narratione diximus) exponemus, hac tamē obſeruatione, vt vel ex lege vel hiſtoria rei geſtæ ea ſolùm dicamus, quæ ad myſtici ſenſus explicationem pertinēt: cætera verò, niſi quæ E ad hiſtoriæ cognitionem neceſſaria fuerint, prætermittamus. Exempli gratia. Si ex ſacrificio illius vaccæ (cuius paulò antè mentionem feci) redemptionis Chriſti gratiam & ſacramentorum virtutem à ſacra eius paſsione manantem voluero declarare, altero eiuſdem legis myſterio prætermiſſo, de eo videlicet, qui vaccam combuſsit, & eius cineres in mundo loco repoſuit (qui etiam immundus eſſe vſque ad veſperam dicitur) cætera ſolùm, quæ ad ſacram Chriſti humanitatem pertinent, cōmemorabò: ne videlicet multis rebus, quarum myſteria explanare nolo, narrationem fruſtra onerem. Rurſum ſi docere voluero, genus humanum primi parentis vitio ad mortem damnatum, nequaquam Moſis lege, ſed per incarnationis Dominicæ beneficium fuiſſe à morte ſuſcitatum: per quod homines immenſam illam Dei bonitatem & charitatem agnoſcentes, a-F more eius æſtuare cœperunt, ea ſolùm ex hiſtoria pueri ab Heliſęo ſuſcitati narrabo, quæ ad hoc myſteriū explicandum pertinebunt. Nempe, quòd illa ſancti viri hoſpita ad ipſum accurrerit, Propheta verò puerum ſuum cum baculo miſerit, quem ſuper defuncti corpus poneret: qui tamen vitam mortuo reddere non potuit, quouſque pueri dominus venit, ſeq; ad defūcti paruuli menſuram contraxit: quo factum eſt, vt caro pueri calefieret, oculoſque aperuerit: atq; ita demùm vitam amiſſam receperit. Lege igitur aut hiſtoria hoc modo ante oculos poſita, primo loco ijs rationibus, quas paulò antè ex Origenis ſententia attigimus, demonſtrandū erit, myſticum aliquid in ijs rebus latere. Nam (vt de Heliſęo loquar) quorſum necis

&

& vitæ autor Dominus hac tam noua ratione voluerit mortuo vitam reddi, quæ nihil ad hoc pertinere videbatur? A

Cùm his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumq́ue animus eius mysterij cognoscendi auidus effectus, tum eius explanationem aggrediemur, singulas eius partes, singulis vel legis vel historiæ partibus accõmodantes: idq́ue (quantum orationis perspicuitas tulerit) translatis verbis vtẽtes, quæ ad legem vel historiam propositam alludere intelligantur. Quod tamen ita faciendum erit, vt oratio metaphoris respersa, non obruta esse videatur: ne obscuritatem pariat, & allegoricus sermo in ænigmata exeat.

In his autem allegorijs nequaquam oportebit (quod quidam faciunt) diutius in nominum interpretatione versari: sed hæc ipsa breui oratione explicantes, in ea re, cuius gratia allegoria inducta est, immorari conueniet, & longiori interdum oratione id quod intendimus amplificare. B

Vltimo verò loco illud adijciam, vt quoniam multa sunt, quæ de hac re præcipiuntur, quæ nos breui oratione complecti minimè possumus, studiosus concionator in his mysticis sensibus explicandis cum laude versari cupiens, diligenter Origenis libros, qui in Mosis Pentateucum scripti sunt, euoluat: & ex eo, quonam modo hæc præcipua Theologiæ pars tractanda sit, plenissimè discet. Extat etiam de hoc argumenti genere Radulphi Flauiani opus in Leuiticum, dignum profectò quod à studiosis concionatoribus legatur. Extat item allegoriarum moraliumq́ue sententiarum opus, abs triginta veteribus Patribus collectum: in quo multa in hoc genere scitu digna pius concionator congesta deprehendet. C

Reliquum erat quartum narrationis genus, quod in Euangelica lectione explananda versatur: cuius vim & rationem paulò post suo loco explicabimus.

De propositione & partitione. ✠. III.

¶ Propositio est, qua breuiter status & summa totius causæ cõprehenditur. Hæc autem omnis confirmationis caput est, quæ omitti nunquam potest. Si propositio simplex non est, subijcitur partitio: quæ breuis est partium propositionis enumeratio. Ea duplex est: vna, quæ tantum in genere iudiciali adhibetur, per quã aperimus, quid cum aduersarijs cõueniat, & quid in cõtrouersia relinquatur. Altera est, qua in omnibus causarũ generibus vti licebit: per quam explicamus, quot & quibus de rebus

simus

D ſimus dicturi, & quem ſecuturi in dicendo ordinem oſtēdimus: vt quid, quaq́ue de re, quóue loco dicendum ſit, appareat: quę res vel maximè docilem facit auditorē, dum quo ordine vnāquanque earum, quæ propoſitæ ſunt, partium tracturus ſit, præcognoſcet: maximumq́; eadē memoriæ lumen affert: vtilis & neceſſaria non oratori ſolùm, ſed cuiuis etiam quacūque de re diſſerenti. Sed hìc videndum eſt, ne ſit obſcura partitio, ne longa nimium, ac multiplex: ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maximè commendatur: abſolutione, & paucitate, nec pluribus ferè, quàm tribus, aut interdum quatuor membris comprehenditur. ¶ Euenire autem interdum poteſt, vt aliqua diuiſionis pars docendi gratia iterum diuidenda ſit: quod fecit Cicero pro lege Manilia, ſiue de imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo. Prima
E enim partitio fuit: Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Abſolutis autem duobus propoſitis diuiſionis membris, cùm ad tertium ventum eſt, hac diuiſione eſt vſus: Ego ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, virtutem, ſcientiam rei militaris, autoritatem, felicitatem. Hæc de partitione in vniuerſum dicta ſunt: de qua etiam nonnulla paulò inferius annotabimus.

Sunt autem multa alia, quæ Dialectici de diuiſionis ratione atque natura docent, quæ ab illis petenda ſunt. Quòd verò ad inſtitutum noſtrum attinet, videndum illud quoque eſt, vt membra diuiſionis inter ſe cohæreant: hoc eſt, vt ſub eodem genere vniuocè contineantur. Qua in re multi nimis inſulſè
F peccant, qui ſola nominis voce contenti, diſsimillima inter ſe membra ſub eodem nomine coniūgunt. Pudet huius rei exemplum ponere. Hoc certè modo peccant, qui ciuitatem ſupra mōtem poſitam explicaturi, montem faciunt virum ſanctum, de quo ſermonem habituri ſunt: deinde Eccleſiam, tum iuſti viri animam: atque ita de triplici monte ſe concionem habituros dicunt. Quo in genere innumera penè vitia in multis autoribus, qui ſermones ſcripſerunt, paſsim deprehendere licet.

Quia tamen non leuiter à multis in hac diuidendi ratione peccatur (quæ res totius concionis perturbationem parit, quæ tota à diuiſionis ordine & oratione procedit) quid in hac parte Eccleſiaſtes conſiderare debeat, paucis expediam. Is igitur

ante

ante omnia quid in tota concione efficere velit, hoc est, orationis suæ scopum ante oculos ponat. Deinde quibus illum rationibus attingere velit, animaduertat, easque prudenti consilio ad aliquem ordinem reducat: atque ita demùm diuisionis partes colligere poterit, quæ totius causæ summam comprehendant. Hoc autem apparet in ea Ciceronis diuisione, quam paulò antè citauimus. Cætera verò, quæ de hac re pręcipi possunt, prudentis concionatoris iudicio relinquuntur: quandoquidem totam hanc rectè disponendi rationem (à qua diuisio manat) Cicero prudentiæ magis consilio, quàm artis præceptis constare putat. A

De confirmatione & confutatione. ✠. IIII.

¶ Quartam & quintam orationis partem esse diximus confirmationem & confutationem: quas nonnulli sub contentionis & probationis nomine comprehendunt: cuius gratia superiores illæ partes traditæ sunt. Ea verò totius quæstionis disputationem continet. Constat autem confirmatione & confutatione: quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet: illa argumentando causæ facit fidem, hæc aduersariorum argumẽta, quæ vel obiecta sunt, vel obijci possunt, dissoluit. Ad hanc autem probationis partem, omnia, quæ in secundo libro siue de argumentorum inuentione, siue de argumentationum formis dicta sunt, pertinent. Quæ omnia ex Dialecticorum fontibus manant. Verùm cùm concionatori efficiendum sit, non solùm vt doceat (quod propriũ est Dialecticorum) verumetiam vt delectet & permoueat, illustrior est Oratorum, ornatiorq; confirmatio, quàm ieiuna illa Dialecticorum argumentatio: cui tamen Rhetores omne orationis robur acceptum ferunt, siquid argumentis aut probare velint, aut reprehendere. Quibus autem orationis figuris Rhetoricæ argumentationes illustrandæ atq; exornandæ sint, superiori libro (vbi de argumentandi ratione tractauimus) expositum est. B C

De confutatione. ✠. V.

¶ Quibus autem aduersarij confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut eleuetur, Cicero in Rhetoricis docet his ferè verbis: Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex his quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid vnum, pluráue, aut his concessis, conclusio ex his confici negatur, aut si genus ipsum argumẽtationis vitiosum ostenditur (veluti cùm docemus falsa esse pro veris assumpta) aut si contra firmam argumentationem alia

D æquè firma aut firmior ponitur. Hæc ab illo pluribus explicantur lib. 1. de Inuent. & à Cornificio. lib. 2. Rhetor. ad Heren. & à Quintil. lib. 5. cap. 13. Vtimur alijs etiam modis Eleuatione, cùm aduersarij argumenta ridemus: Excusatione, vt si ætas, imprudentia, sexus afferatur: Deprecatione: mutua criminatione: Inuersione signi contra nos allati.

De Conclusione seu peroratione. ✠. VI.

¶ Peroratio est extrema pars orationis, seu artificiosus orationis exitus: qui constat ferè vel enumeratione, vel affectibus. Enumeratio est, per quam res disperse & diffusè dictæ, vnum sub aspectum subijciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin variè fiet, & hanc suspicionem & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit id facere, vt plerique faciunt E propter facilitatem singillatim vnamquanque rem attingere: & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem (id quod difficilius est) dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaueris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere, quid sit quod sibi velle debeant, demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes percurrere separatim, tum id, quod artificiosius est, cũ tuis cõtrarias coniungere: & cùm tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & F de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, vt quid, & quo loco quidque dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cùm vobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hîc item vt in nostra persona licebit aliâs singillatim transire omnes argumentationes, aliâs ad partitiones singula genera referre, aliâs ab auditore, quid desideret, quærere, aliâs hęc facere per comparationem suarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei hu-

Hæc ex Cic. lib. 1. de Inuēt.

iusmodi, legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per A
enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nónne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis iudices, cùm vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione (quoniam tota iterum dici non potest) id eligatur, quod erit grauissimum, & vnumquodque quàm breuissimè transeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Hactenus Cicero. His similia dicit Fabius: quæ quanuis ad iudiciales causas magis pertineant, multa tamen ex his elicere possumus, quæ non parum ad institutum nostrum (presertim in suasorij generis peroratione) conducant. Facilè enim ex similibus similia procreantur. Sic igitur Fabius: In peroratione quæ repetemus, quàm breuissimè dicenda sunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita. Nam si morabimur, B
non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris vtique varianda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione velut memoriæ iudicũ diffidentis. Sunt autem innumerabiles, optiméque in Verrem Cicero: Si pater ipse iudicaret, quæ diceret, cùm hæc probarẽtur? Deinde subiecit enumerationem. Aut cum idem in eundem per inuocationem deorum spoliata à Prætore templa dinumerat. Licet dubitare, nunquid nos fugerit, & quid responsuri sint aduersarij his & his, aut quam spem accusator habeat, omnibus ita defensis? Illa verò iucundissima, si contingat aliquod ex aduersario ducere argumentum, vt si dicas: Reliquit verò hanc partem causæ: aut inuidia premere maluit: aut ad C
preces confugit, & meritò, cùm sciret hæc & hæc. Sed non sunt singulæ species persequendæ, ne sola videantur, quæ forte nunc dixero, cùm occasiones & ex causis, & ex dictis aduersariorum, & ex quibusdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modò nostra, sed postulandum etiam ab aduersarijs, vt ad quædam respondeant. Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possunt. Hactenus Fabius.

Alteram verò orationis partem affectibus constare diximus: & quidem Rhetores in iudicialibus causis indignationis & commiserationis affectus excitare conantur. Accusator

D quippe ad indignationem aduersus crimen quod intendit. Defensor verò commiseratione ad reum absoluendum vtitur. Ille igitur vbi crimen admissum esse probauit, ad vindictam & supplicium criminis atrocitate amplificata excitat: iste contrà, vbi argumentis reum probauit innocentem, ad absolutionem & misericordiam hortatur. Qua ex re liquet, perorationis affectus cum ratione causæ, quæ tractata est, conuenire & cohærere debere.

Ad hunc ergo modum prudens concionator pro argumenti & materiæ ratione, quam præcipuè in concione tractauit, argumentandi subtilitate relicta, amplificationi vela pandere debet: sic tamen, vt amplificatio ipsa, quæ quandoque longior, quandoque breuior futura est, cum præcedenti orationis parte cohæreat. Itaque si suademus, vbi rei dignitatem & vtilitatem argumentis probauimus, aculeos in fine exhortationis adijciemus: contrà verò si dissuademus, ad odium, & contemptũ, ac detestationem eius rei acriter incitabimus. Quæ res quanuis variè per totum orationis corpus spargenda sit, in fine tamẽ orationis, quando auditor flectendus, & vel à turpi actione deterrendus, vel ad honesta excitandus est, præcipuas partes habet. Qua de re D. Augusti. sic ait: Si qui audiunt, mouendi sunt potius, quàm docendi: vt in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coërcitiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Et paulò pòst idem, Cùm verò, inquit, id docetur, quod agendum est, E *Lib. 4. de doct. Christia.*

F & ideò docetur, vt agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo discitur, si non ita discitur, vt agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticũ, quando suadet aliquid quod agendum est, non solùm docere vt instruat, & delectare vt teneat, verùm etiam flectere vt vincat. Et paulò antè in eodem capite de eodem genere sic ait: Sicut est autem, vt teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris, ita flectitur, si amet quod polliceris: timeat, quod minaris: oderit, quod arguis: quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cùm quid lætandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis: fugiat eos, quos

cauendos terrendo proponis: & quicquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commouendos animos auditorum, non quid agendum sit vt sciant, sed vt agant, quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius vtique docendi sunt, quàm mouendi. Hactenus Augusti. His igitur affectibus & figuris, quæ D. August. commemorauit post epilogum siue enumerationem, quæ est altera perorationis pars, vti licebit. Commodissimè enim probata iam causa velut strue lignorum composita, affectuum flamma consurgit. Quę tantò erit ardentior, quantò probatio fuerit firmior & efficacior. A

Illud vltimò admonendum duxi, argumentorum epilogum extremam hanc orationis partem, quam Cicero amplificationem vocat, præcedere debere. Non enim in hoc solùm argumentorum summa colligitur, vt auditorum memoria reficiatur, sed vt omnia simul breuiter conglobata, velut agmine facto, in eorum animos irrumpant, & apud illos quod volumus, efficiant. Hanc autem argumentorum enumerationem opportunè amplificatio sequitur: qua vel ab aliquo scelere deterremus, vel ad virtutis eius studium, de qua sermonem fecimus, adhortamur, & acres ad hoc stimulos adhibemus. B

Est etiam commodissimus perorandi modus, quando non ad vnam aliquam virtutem, sed ad omnia virtutum officia adhortamur: quibus æternæ vitæ præmium propositum est. Quo perorationis genere elegantissimè D. Paulus in Epist. ad Romanos vsus est: quam omnium penè officiorum atque virtutum enumeratione clausit. Nec hanc solùm, sed Epistolam quoque ad Hæbreos, cæterasque his virtutum, variorumque officiorum adhortationibus claudit.

Aliquando verò non inutile erit, de cœlesti gloria, & Sanctorum felicitate in regno patris eorum disserere: vt hoc suauissimo animarum ferculo spiritualis doctrinæ epulum finiamus. Quod venustissimè D. Cypri. in Serm. de mortalitate fecit. Hæc autem duo postrema perorationis genera in omnibus concionibus, quacunque de re habeantur, non incommodè quadrare poterunt. Semper enim quæ vel ad flectendos animos potentiora, vel ad oblectandos iucundiora sunt, extremæ orationis parti, quæ de tota ferè concione dijudicat, reseruanda sunt. C

Hæc igitur de sex perfectæ orationis partibus dicta sunt: quę in genere suasorio ac dissuasorio (quod mox tractabimus) præ-

D cipuè locum habent. Ideóque peculiariùs de ipſis in eo genere diſſeremus.

¶ De primo concionandi modo in genere ſuaſorio. Cap. II.

HIS PERFECTÆ ORATIONIS partibus explicatis, reliquum eſt, vt ad peculiares concionandi modos tractãdos deſcendamus: atque in primis ſuaſorium ac diſſuaſorium: quos ſub deliberatiuo genere comprehẽdi ſuperius diximus. Hoc enim genus adeò concionatoris proprium eſt, vt
E in omnibus concionibus (ſiue quæ de Sanctis, ſiue quæ de redemptionis noſtræ beneficijs habentur, ſiue quæ in explanatione Euangeliorum, cæterorúmque ſacrorum librorum verſantur) hunc nobis ſcopum & in tota concione, & ſingulis eius partibus proponere debeamus: vt ad pietatem & iuſtitiam homines adhortemur, vel à vitijs deterreamus: quod ad hoc genus pertinet. Huc enim ſemper omnis oratio noſtra referenda eſt.

De hoc autem genere ſatis multa diximus, cùm ſex orationis partium vim & rationem tradidimus: quæ nullibi commodius, quàm in hoc ſuaſorio genere inueniuntur. Sed nos tamen, quæ de his partibus diximus, ad hunc concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis audi-
F tores faciet, expoſita rei dignitate vel neceſsitate, de qua ſermonem habituri ſumus. Omnes enim attentè audiunt, quæ vel maximè decent, vel quæ ſibi cumprimis neceſſaria ducunt. Exempli cauſa. Siquis vetuſta hominum odia extirpare dicẽdo velit, præfari poterit, eſſe hoc grauiſsimum crimen, dicente
Ioanne: Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Deinde crimen 1.Ioan.3.
hoc quàm diutiſsimè animo infixum hærere. Quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Poſtremo latiſsimè hoc ſcelus patere: cùm varia paſsim irarum atque odiorum incitamenta ab importunis & ſceleratis hominibus vnicuique præbeantur: ideóque operæpretium eſſe, hoc tantum periculum, & tam latè patens malum, quódque tam multa ex ſe ſcelera germinet, ab auditorum mentibus penitus reuellere. Diuerſa au-

tem ratione virtutem aliquam suasuri, insignem eius laudem, A
vtilitatem, aut necessitatem breuiter ostendemus, & quanti nostra referat, eius dignitatem exploratam & perspectam
Cypria. habere. Sic D. Cypri. Ser. de patient. ab hac necessitate orditur his verbis: De patientia locuturus fratres dilectissimi, & vtilitates eius & commoda prædicaturus, vnde potius incipiã, quàm quòd nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: vt ne hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis? Tunc enim demùm sermo & oratio salutaris efficaciter discitur, si patiẽter, quod dicitur, audiatur. Nec inuenio fratres dilectissimi, inter cæteras cœlestis disciplinæ vias, quibus ad consequenda diuinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel vtilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quàm vt, qui præceptis dominicis obse- B
quio timoris ac deuotionis innitimur, patientiam maximè tota obseruatione tueamur. Hanc se sectari Philosophi quoque profitentur: sed tam illic patientia falsa est, quàm & sapientia falsa est.

Narratio in huiusmodi causis ferè locum non habet: propositio tamen ac diuisio necessaria est. Propositio quidem, vt auditores intelligant, quô potissimùm oratio nostra tendat. Qua in re concionatores quidam grauiter delinquunt: qui cùm initio dicendi concionis suæ scopum auditoribus non proponant, vix quisquam est, qui, quô tendant & quid efficere velint, assequatur: atque ita auditor dubius hæret & incertus: neque quid ex doctrina colligere posit, assequitur. Scopus igitur ante omnia præfigendus est, vt auditor apertè videat, quô omnia C
sententiarum & rationum iacula dirigantur.

Propositioni finitima est diuisio, quæ causam in partes diuidit. Ea verò è generibus expetendorum & fugiendorum frequenter sumenda est: illud cùm suademus, hoc verò cùm dissuademus. Cum enim bonum ita humanæ voluntati à natura propositum sit, vt nihil velle posit, nisi quod vel bonum sit, vel aliquam boni rationem induat: danda nobis opera est, vt in eo, quod suademus, omnes boni rationes esse ostẽdamus. Cùm autem tria bonorum genera Philosophi statuant, honestum, vtile, atque iucundum: hæc ipsa, quàm maximè fieri poterit, in eo quod suademus, esse contendamus. Rhetores autem docendi gratia, hæc tria bonorum genera in alia partiuntur, nempe honestum, vtile, tutum, iucundum, facile, ne-

cessa-

D cessarium. Atque hæc omnia, vel plura horum, in eo quod suadent inesse contendunt. Ab honesto suasit cœlestis Magister, *Mat. 19.*
cùm adolescenti dixit: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, &c. Ab vtili suadet Paulus, cùm ait: Itaque fratres, stabiles stote, abundantes in omni *1. Cor. 15.*
opere Domini: scientes, quòd labor vester non est inanis in Domino. A tuto verò idem suadet, cùm infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A iucundo verò argumentatur, cùm nos ad diuinorum mandatorum obedientiam inducit, quòd sit diuinæ legis iugum suaue, & onus leue. A fa- *Matt. 11.*
cili verò, serui Naaman Syri illum ad obediendum Prophetæ imperio excitabant, dicentes: Pater, & si rem grandem tibi *4. Reg. 5.*
dixisset Propheta, certè facere debuisses: quanto magis quia non dixit, nisi, Vade, lauare, &c. Item Moyses ad populum,
E Mandatum, inquit, hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in cœlo situm, vt possis *Deut. 30*
dicere: Quis nostrum valet ad cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, atque opere compleamus? Neque trans mare, &c. Rursumque alibi: Et nunc Israël, quid Domi- *Deut. 10.*
nus petit à te, nisi vt diligas Dominum Deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt bene sit tibi? A necessario verò vrget Dominus, cùm ait: Nisi pœnitentiam egeri- *Luc. 13.*
tis, omnes simul peribitis. ¶ His etiam partibus addunt laudabile: quod quanuis nunquam ab honesto separetur, sunt tamen inter virtutes, quæ sub eo cõtinentur, nonnullæ, quæ magnam apud homines laudem promerentur: qualis magnani-
F mitas, liberalitas, magnificentia, fortitudo, atque prudentia est, & siquæ sunt aliæ. Quia verò homines laudis & gloriæ maxime auidi sunt, hæc quoque laudis pars in eo quod suademus, inesse demonstrandum est. Ab hoc enim loco Iudas Ma- *1. Mac. 9*
chabæus milites suos ad periculosissimum certamen excitauit; ne videlicet vllum gloriæ suæ crimen fugientes inferrent. Capiuntur autem hac esca potissimùm reges & principes viri. Ab hoc autem loco Cicer. pro lege Manilia ad suscipiendum bellum Mithridaticum adhortatur: Et quoniam, inquit, præter *Cicer.*
cæteras gentes appetentes laudis & gloriæ fuistis, delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta. & cæt. Denique fructus omnes & vtilitates & laudes, quas secum ea res affert, quam suademus, non solùm enumerare,

ſed quàm maximè fieri poſsit, amplificare debemus. A

Diuerſa autem ratione diſſuademus, cùm id, à quo deterremus, turpe, damnoſum, periculoſum, ignominioſum, iniucundũ, difficile, aut (ſi fieri poſſet) impoſsibile eſſe probamus. Hoc enim poſtremo loco ſanctus Ioſeph ad ſtuprum repudiandum
Gene.39. vſus eſt, cùm adulteræ fœminę reſpondit: Ecce dominus meus, oĩbus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo ſua, &c. quomodo ergo poſſum hoc malum facere, & peccare in dominum meum? Vtriuſque autem rei clariſsima Deut.28. extant exempla: in quibus Moyſes commoda omnia, quæ pietatem & iuſtitiam conſequũtur: & horrenda item atque formidanda mala, quæ improbitati conſtituta ſunt, magnifica oratione perſequitur. Quæ quidem res maximam in ſuadendo vim habet, cùm ex vtroque latere auditorum voluntatem feriat: dum & bona proponit, quæ eam alliciant, & mala item, quæ terreant: atque B
ita demum in officio contineant.

Poſt confirmationem ſequitur confutatio: qua (vt antea diximus) ea quæ obſtant, quæq; auditorum animos remorantur, quò minus præceptis noſtris pareant, amouemus & con-
Cypria. futamus. Sic D. Cypria. Serm. de eleemoſina, vbi multos huius virtutis fructus & vtilitates commemoraſſet, ea quæ homines ab hoc benignitatis ſtudio remorari poterant, diluit atque confutat. Sic enim ait: Si vereris & metuis ne ſi plurimum operari cœperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam fortè redigatur, eſto in hac parte ſecurus. & cætera quæ ſequũtur. Deinde aliorum excuſationem confutat, qui liberis ſe patrimonium ſeruare dicunt, his verbis: Sed nec illa res fratres à bonis operibus refrænet & reuocet Chriſtianum, quòd excuſa- C
re ſe poſſe aliquis exiſtimet beneficio filiorum. & cætera quæ ſequuntur.

Vltimo loco ſequitur peroratio, ſiue epilogus: cuius (vt antè diximus) duo ſunt officia: alterum, breuiſsimè omnia argumentationum capita in vnum cõgerere, quò multiplici rationum vi ac pondere auditorum animos in noſtram ſententiam pertrahamus: alterum verò, affectus concitare, quibus ad id quod iam probauimus, exequendum impellamus: indignisſimum eſſe oſtendentes, vel rem adeò ſalutarem ſpernere (ſi ſuademus) vel adeò pernicioſam amplecti & perſequi, ſi diſſuademus. Exemplo nobis erit D. Cypria. ſermo de patientia. Vbi enim is patientiæ laudes & fructus expoſuiſſet, orationem tan-

dem

D dem hoc epilogo claudit: Patientia est, quæ nos Deo & cõmendat, & seruat: Ipsa est, quæ iram temperat, quæ linguam frenat, mentem gubernat, pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis extinguit: coërcet potentiam diuitum, inopiam pauperum refouet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam castitatem, in coniunctis & maritatis indiuiduam charitatem: facit humiles in prosperis, in aduersis fortes, contra iniurias & contumelias mites: docet delinquentibus cito ignoscere: si ipse delinquas, diu & multum rogare: tentationes expugnat, persecutiones tolerat, pasiones & martyria consummat. Hactenus Cypria.

✠. I.

E ¶ His autem partibus, quæ concionatori cum oratore communes sunt, proprium ac singulare quiddam addit Ecclesiastes: nẽpe, vt cùm ad alicuius virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deterruerit, perorata causa, modũ ostẽdat, quo vel ea virtutis actio exequenda sit, vel turpis actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, eos, qui ad virtutem adhortantur, nec tamen docent, vel tradunt eam, similes esse ijs, qui lucernam quidem emungunt, nec tamen oleum infundunt, quo ali & sustentari posit. Sic qui ad eleemosynæ studium adhortatur, docere post adhortationem debet, quonam modo vtiliter eleemosyna danda sit: vt videlicet non angusta, sed larga & liberali manu: quando qui parcè seminat, parcè & metet. Deinde, vt prompto & alacri animo: hilarem enim datorem diligit Deus. Præterea vt eleemosyna sit occulta: vt nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiam, vt ex affectu charitatis & compasionis tribuas, quod est misericordiæ proprium: & cætera his similia. Ad eundem quoque modum, vbi ad precandi studium adhortati fuerimus, de animi præparatione ad precandum, de modo precandi, & conditionibus ad precandum necessarijs, quò sit efficax oratio, agendum est: si non ad ostentationem, sed ad salutem animarum dicimus. Atque vt docẽdi gratia de scriptis nostris exempla proponamus, in fine eius libri, quem de orationis & meditationis studio scripsimus, tres in hoc genere suasorio tractatus, de tribus satisfactionis partibus, nempè oratione, ieiunio, & eleemosyna adiecimus. Qui facilius quid hoc argumẽti genus requirat, quàm ipsa præcepta indicabunt. In eo autem volumine, cui Hispano

Plutar.

F

ser-

sermone titulum præfiximus (*Guia de peccadores*) duobus libris A
hoc idem argumentum copiosè persequuti sumus: in quibus ad virtutis studium sumus adhortati. Principiò enim, in exordio attẽtionem captauimus: rem omnium, quæ in vita sunt, maximè necessariam dicturos nos professi. Deinde honesti partes tractauimus immensam Dei bonitatem, eiusque clarissima beneficia explicantes: quæ iure suo obedientiam & amorem nostrum sibi vendicant. Deinde vtilitatis & iucunditatis ratio explicata est. Quo in loco duodecim insignia priuilegia, quibus pij omnes in hac vita potiuntur, exposuimus. Postea excusationes omnes, quibus improbi homines sese à virtutis studio subtrahere solent, tanquam inanes & friuolas apertissima oratione confutauimus atque dissoluimus. In vltimo verò eius libri capite, argumentorum omnium summam complexi B
sumus: & quantum facultas tulit, timoris & amoris affectus concitauimus, quibus languentes animos ad virtutis amorem, diuinique numinis metum excitaremus. Et hæc quidẽ in priori libro: in posteriori verò, qua ratione esset virtus colẽda atque exercenda, præscripsimus.

Illud autem in hoc genere præcipuè admonendum videtur, vt bona & mala, commoda & incõmoda, quæ in hac causa ad suadendum vel dissuadendum adducimus, quantum fieri posit, ijs rationibus, quas supra memoraui, amplificemus. Quò enim maiora ea fecerimus, eò vehementius suadebimus.

Illud etiam admonendum, duo esse hominum genera, alterum indoctum & aggreste, quod antefert semper vtilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponit. Apud hunc autem, argumenta quæ ducuntur ab honesto: apud illum verò, quæ C
sumuntur ab vtili, fortiora sunt.

Hæc de genere suasorio breuiter dicta sint.

¶ De secundo concionandi modo in genere Demonstratiuo, qui Sanctorum festis & laudibus deseruit. Cap. III.

Quem-

D QVEMADMODVM CONCIOnandi modus, qui proximè à nobis descriptus est, in genere Suasorio versatur: ita qui in festis Sáctorum diebus tractatur, ad Demonstratiuum genus pertinet: quo vtimur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperationem. Finem autem eius Rhetores statuunt, vt is quem laudant, laude dignissimus videatur: contrà verò, si vituperant. At iuxta D. Basilij sententiam, laudes Sanctorum nequaquam encomiorum legibus seruiunt: nō enim hoc præcipuè agimus, vt eos sanctissimos fuisse doceamus: sed vt vitam nostram ad eorum normam effingere studeamus: atque vt hoc argumento mirabilem diuini Spiritus virtutem agnoscamus: qui homines natura fragiles & imbecillos, & in peccatis conceptos, ad malumq́ue propensos ita permutauit, vt pares propemodum Angelis, ac mundo superiores effecerit. In hoc genere Rhetores per omnes personarū circunstantias (quas supra enumerauimus) laudationem ducunt. Genus videlicet, parentes, patriam, naturæ dotes, educationem, fortunam, studia, dicta, facta, & quæ sunt huius generis, commemorantes atque amplificantes. Hoc autem ferè ordine D. Gregorius Theolog. laudes scripsit D. Basilij, & Cæsarij fratris, atque Gorgoniæ sororis. Nos tamen, dum laudes Sanctorum prædicamus, non vsquequaque hunc ordinem sequimur: sola enim ferè insignia facta, dictaq́ue, & interdum etiam miracula enumeramus, & quantum possumus amplificamus, auditoresq́ue ad eorum imitationem excitare contendimus. *Basil.* E

F In hoc autem genere, amplificandi ratio præcipuè dominatur: qua, tum ex natura rei & partibus eius, tum ex omnibus alijs circunstantijs, quæ rebus & personis attributæ sunt, egregia Sanctorum facta dicendo illustramus & amplificamus. Sic Apostolus ad Romanos ex personæ circunstantijs fidem Abrahæ amplificat his verbis: Et non infirmatus est in fide: nec cōsiderauit corpus suū emortuū (cùm iam ferè cétum esset annorū) & emortuam vuluam Saræ. In repromissione etiam Dei nō hæsitauit diffidétia, sed cōfortat⁹ est fide, dás gloriá Deo: plenissimè sciés, quia quęcunq; promisit Deus, potés est & facere. Ideò & reputatū est illi ad iustitiá. Sic Origenes homil. de sacrificio Isaac, celeré eius & promptá obedientiam in re adeo graui &

ui & luctuosa ex omnibus circunstantijs amplificat. Vt autem A quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, apertè doceam, clarissimum huius rei exemplum ex lib. Senecæ de Tranquillitate vitæ hoc in loco referam: quo is dictum illud Stilbonis Philosophi (Omnia bona mea mecum porto) re primum exposita, his verbis amplificat.

Seneca.

Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit: ab hoc Stilbon Philosophus interrogatus, nunquid perdidisset: Nihil, inquit: Omnia náque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam violauerat. At is victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantùm, sed indemnem esse testatus est. Habebat ergo secum vera bona: in quæ non est manus iniectio. At quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduentitia, & nutũ fortunæ sequentia: ideò non vt pro- B pria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calũniator, an vicinus potens, aut diues aliquis facere iniuriam posset: cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbiq; gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flãmas & sanguinem, stragemq́ue impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super Deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum, cuius tibi, si parum fidei habes, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere: sed si prodit in medium qui dicat, Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, dãna, vlce C rationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium, securus aspiciat: & dura placidè ferat, & secunda moderatè, nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemq́ue inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte, qua melior est. En adsum hoc vobis probaturus: sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Eripui me nudum domo, & incendijs vndiq; relucẽtibus, per flãmas, per sanguinem fugi. Filias meas quis casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa

Sermocinatio.

me

D me omnia videns, tamen integrum incolumemq; esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutãtia vbi sint, nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderũt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta. Ambitiosi curiam, & forum, & loca exercẽdis in publico vitijs destinata. Fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falsò læta, diuitias imaginatur. Ego itaque omnia integra illibatáque habeo. Proinde istos interroga, qui flent, qui lamentãtur, qui strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. ¶ Ergo ita habe Serene, perfectum illum virum huma- *Redit ad amicũ cui scribebat.*
E nis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & insuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: Non Carthaginis, aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: Non capitolium arcémue. Patent ista hostili vestigio: illa, quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent: excelsa, inexpugnabilia, Dijs æqua. Non est quod dicas, ita vt solet, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non enim ingentem imaginẽ falsæ virtutis cõcipimus: sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibemus. Raro forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. Nec enim magna & excedentia solitum ac vulgarem modum crebrò gignuntur. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec
F lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque Dijs consistit: excepta mortalitate, similis Deo. Hactenus Seneca. Quẽ in medium protuli, vt proposito hoc exemplo, studiosus concionator animaduerteret, qua ratione egregia Sanctorum facta dictaq; amplificare dicendo posit: cùm videat, hanc vnam vocem, Omnia mea bona mecum porto, tam longa oratione à Seneca fuisse verbis & sententijs illustratam. Quòd si hæc egregia hominum facta adeò magnificis verbis & sententijs Seneca extulit, quid is faceret, si agones & certamina nostrorum Martyrum & puellarum scripsisset, quæ spectaculum admirandum Deo, Angelis, & hominibus præbuerunt? Siquis autem cõmodissima huius amplificationis exẽpla videre cupit, legat secundum & tertium D. Chry. de diuina prouidentia librum: in quo

is Noë, Abrahæ, Iacob, Moysi, atq; Dauidis patiētiam, variosq; A
labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hãc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

✠. I.

¶ Quæret fortasse studiosus concionator, qua ratione præclaras Martyrum cæterorumque Sanctorum virtutes amplificare simili ratione posit. Ad hoc igitur nonnihil iuuabit præcepta & amplificandi rationes, quas lib. 3. præscripsimus, probè tenere: deinde disertissimorũ Patrũ scripta, qui in hoc genere magna cum laude versati sunt, studiosè legere: & quibus illi rationibus Sanctorũ virtutes extulerunt, diligenter annotare: & ad eorum imitationem, quæ laudare voluerint, effingere. Exemplis enim multò magis, quàm præceptis animaduertere poterit, quid in hoc genere maximè deceat.

Sed hæc omnia lèuiora sunt, nisi adsit Spiritus ille cœlestis, B
de quo Apostolus ait: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est: vt sciamus, quæ à Deo donata sunt nobis: hoc est, vt eius lumine illustrati, virtutum atque donorum eius dignitatem & amplitudinem æstimare sciamus. Si enim nemo sine arte aurum purum ab adulterino discernere, & lapillorum atque gemmarum pretium & dignitatem (præsertim cùm in puluere atque luto sordent) agnoscere potest: quis sine diuino lumine diuina dona (quæ exuperant omnem sensum) pro dignitate æstimare & admirari queat? Regina Saba, cùm Salomonis regiam, & famulorum, atque pincernarum, & cantorum ordines, vestes, & officia, ac postremò regiæ domus apparatum vidisset, rerum magnitudine atque splendore stupefacta, non habuisse vltrà spiritũ dicitur. C
Siquis autem eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc est, imperuestigabiles diuitias Christi, & famulorum eius virtutes, & clarissima gesta intueri posset, non dubium, quin multò magis, quàm Regina Saba in admirationem extasimque raperetur. Non tamen est omnium, hos oculos habere, quibus latentem Christi & Ecclesiæ suæ splendorem cernere posint: cùm omnis eius gloria ab intus sit in fimbrijs aureis. Ipsa enim Ecclesia de se ait: Nigra sum, sed formosa filiæ
Cant. 1. Hierusalem. Exterius quidem nigra, intus autem miro decoris splendore coruscans. Quonam modo? Sicut, inquit, tabernacula cedar, & sicut pelles Salomonis. Hæc nãque tabernacula atque Salomonis pelles extrà quidẽ puluere deformatæ, atq;

Solis

D Solis ardore exustæ erant: intus tamen regio cultu atque apparatu splendebant. Quid autem magis ad viuum Ecclesiæ ornatũ exprimere potuit, quæ cùm extrà in sanctis martyribus, cæterisq; diuinis hominibus (atque ijs præsertim, qui in solitudinibus vitam inopem agebant) vilis atque abiecta carnalium hominum oculis appareret, supernis tamen mentibus splẽdore & dignitate virtutum ita fulgebat, vt spectatores suos in stuporem atque admirationem raperet? Quis enim non stupeat, audiens Paulum dicentem: Si immolor supra sacrificium fidei vestræ, in hoc gaudeo, & congratulor omnibus vobis: id ipsum vos cõgaudete & congratulamini mihi? Quis vnquã talem gaudij & congratulationis materiam audiuit? Quis nõ stupeat Andream crucem sibi paratam tanta deuotionis alacritate salutãtem, laudantem, desiderãtem, tantoq; gaudio & securitate am-
E plectentem? Quis non stupeat Laurentium inter tormẽtorum suorũ flammas lætantem, & Vincentium moras carnificũ increpantem, & B. P. Dominicum auidissimè martyrium sitientem, & omnia corporis sui membra dissecari cupientem? Quid Agneté virginẽ cõmemorem, tertiodecimo ætatis anno ignes & gladios superãtem? Quid nobilem virginem Eufemiam, rotas, ignes, & bestias vincentem, & iniuriam se à iudice pati clamantem, quòd cùm nobilis esset, ignobiliores sibi in martyrio præferret? Atque vt à Martyribus ad Confessores veniamus, quis beatum Alexium in ipsa paterna domo, patre, matre, spõsaque præsentibus, eiusq; absentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam adeò inopem & asperam inter multas seruorum suorum iniurias, annis decem & octo patientissimè vsque ad
F mortem tollerasse, non obstupescat? Quis nõ diuinæ gratiæ potentiam agnoscat, qui nouerit Eduardum Angliæ regem ab adolescentia sua ad extremum vsque vitæ diem, cum nobilissima & pulcherrima virgine matrimonio sibi copulata, in perpetua castitate vixisse: cùm necesse esset illi conuiuere, & cum ea perpetuò versari, & communi domo atque mensa vti?

Miracula verò Sanctorum multi prædicanda non putant, quòd illorum commemoratione magis Diuorum sanctitas declaretur, quàm auditorum vita instituatur. Ego verò ex eorũ narratione immẽsam Dei nostri bonitatem, & inæstimabilem in suos charitatem, fidem, paternam curam, & prouidentiam hac ratione maximè declarari posse video: vtpote qui eos tanto honore prosequutus sit, vt non modo ipsorum verbis & im-

perio, sed cineribus, & vestibus, & sudariolis, & semicintijs, & A
pulueri postremo tumulorum suorum elementa mundi famu lari, Dæmones obtemperare, morbos cedere, & naturæ leges (quibus mundi Reges & Imperatores subijciuntur) obedire vo luerit. Sed quid ista commemoro? Cùm cæcus quidam videndi facultatē à Domino postulasset, iussus est, vt aqua ea, qua manuum sordes Eduardus Rex (cuius modò mentionem feci) lauaret, oculos ipse suos lauaret: lauit, & oculorum lumen protinus recepit. Quātam quæso dilectionis erga suos vim hoc indicio Dominus ostendit, cùm hunc tantum honorem aquæ sordidæ impendere voluit, non alia vi, quàm quòd ea serui sui ma nus contigisset? Quàm multa autem huiusmodi miracula in vi tis Sanctorum legimus, quæ ineffabilem hanc Domini in suos benignitatem & misericordiam apertissimè testantur & prædi cant? Mihi verò neque Solis, & Lunæ, & stellarum splendor, B
neque cœlum, terræ, maria tantam diuinæ bonitatis significationem præbēt, quātam hoc, quod video, hæc ipsa omnia, quæ æternis Dominus legibus & imperio stabiliuit atque deuinxit, sanctorum nutui & pulueri cedere atque obedire. Quæ quidem bonitas his clarissimis argumentis patefacta, incredibile dictu est, quantam in pijs hominibus amoris flammam excitet, quantumq; accendat desiderium seruiendi ei Domino, à quo nihil ipsi minus sperare poterunt, si fideliter ei diligenterque seruierint. Hæc breuiter de cōmemoratione miraculorū seu narratione dicere volui, qua pius concionator auditorum animos in diuinæ bonitatis amorem excitare commodè poterit.

Non minus autem has easdem diuinæ bonitatis & charitatis opes paterna illa cura & prouidentia declarat, quàm fidelissimus & amantissimus Dominus in Martyrum suorum certa- C
minibus ostendit. Nam præter insuperabilem cōstantiam, quā illis ad tam immania supplicia perferenda contulit, admirandis eos fauoribus, cœlestibusq; signis, & miraculis in tormentis reficiebat & consolabatur. Ignes frequenter extinguebat, īmanes bestias mitigabat, rotas ferreas confringebat, feruentem adipem refrigerabat, vulnera eorum sanabat, defluentem ex vulneribus sanguinem Angelorum manibus abstergebat, trun cata mébra redintegrabat, in carcere positos visitabat, inediaq; maceratos cœlesti cibo reficiebat. Quibus rebus adeò in fidei veritate confirmabantur, vt non modò ipsi in ea stabiles & inconcussi perdurarent, sed infideles etiam ad fidem, miracu-

lorum

D lorum testimonio conuerterent, & ad martyrium excitarent. Quis igitur his indicijs non apertè immensas illas diuinę bonitatis diuitias, & plenissima charitatis & misericordiæ in suos viscera non agnoscat? quis non talem Deum flagrantissimæ dilectionis ardore prosequatur? quis propter illius gloriam millies in tormentis vitam abijcere non concupiscat? O fidelissime piorum amice! ô verè adiutor in opportunitatibus & in tribulatione! Hanc autem paternam in suos curam & prouidentiam Sapiens ille declarauit, cùm de increata sapientia loquens ait: Hæc venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus tutauit illum: descenditque cùm illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni. & cæt. Quisquis igitur Spiritus sancti magisterio doctus, harum rerum non modo intellectum, sed etiam sensum acceperit, is E vtique præclara sanctorum gesta & miracula dignis poterit efferre præconijs, atque his argumẽtis & exemplis ad diuinæ bonitatis cognitionem pariter & amorem auditorum animos poterit excitare.

Hæ sunt igitur (vt ad institutum redeam) veri Salomonis nostri opes, hæc imperuestigabiles diuitiæ Christi, hęc illa virtus, siue (vt alij verterunt) potentia Euangelij in salutem omni credenti; quæ hominem mundo, seipso, atque natura superiorẽ facit.

Hinc etiam licebit diuinæ gratiæ vim & potentiam vehementer admirari: quæ hanc tantam vim, tantamq; puritatem mortali & fragili creaturæ contulit. ¶ Hinc etiam licebit cæcitatem & amentiam eorum hominum accusare, qui laboris ac F difficultatis metu, virtutis iter, tanquam asperũ ac difficile ingredi detrectant: cùm illud tamen diuinæ gratiæ & charitatis virtus nõ modo diuinorũ mandatorum obedientiá, sed cruces etiam & ignes iucundissimos faciat. ¶ Hinc etiam licebit desides ac torpentes acriter obiurgare, qui non præstent leuiora, cùm tamen Sancti omnes ex eadem massa procreati, eodemq; modo in peccatis cõcepti, tanto maiora præstiterint. Quisquis igitur eam mentem atq; spiritum Domini beneficio nactus fuerit, vt hæc tam magnifica Spiritus sancti dona, æqua lance, iustisq; ponderibus librare sciat, is planè quem ipse affectum cõceperit, in auditorum animos transferre dicendo poterit, atq; ita demum Sanctorũ virtutes meritis poterit efferre pręconijs. Quia verò pauci admodum sunt, quibus hæc felicitas cõtingit,

nulli ſermones concionatoribus moleſtiores ac difficiliores A ſunt, quàm qui de Sanctorum laudibus habentur. Quiſquis autem hoc præſtare minus poterit, habet ſanè paratum in promptu remedium: nempe, vt Euangelicam lectionem, quę eo die legitur, more ſolito explanet, & inſignes Sancti virtutes vel ipſi explanationi (vbi locus admonuerit) admiſceat, vel in extrema concionis parte proponat. Eſt autem contentio demonſtratiua, qua vel perſonam cum perſona, vel rem cum re laudis aut vituperationis gratia conferimus: de qua ſequẽti libro inter ſententiarum figuras diſſeremus.

¶ Tertius concionandi modus, qui lectionis Euangelicæ narrationem continet. Cap. IIII.

EST ETIAM TERTIVS CONcionandi modus, idemque in vſu frequen B tiſsimus, qui in Euangelicæ lectionis explanatione verſatur. Quomodo autem Eccleſiaſtes in hoc concionum genere ſegerere debeat, paucis expediam.

Principiò, Euangelica lectio ante eius explanationem breuiter recitanda eſt: ea tamen breuitate, quæ venuſtate & ſermonis elegantia non careat. Non enim ea ieiuna & arida eſſe debet (quod quidam nimis iniucundè faciunt) ſed ſuo quodã ornatu perpolita. Paraphraſten quippe concionator magis, quàm interpretem hac in re agere debet. Ea enim, quæ ſancti Euangeliſtæ breui atq; ſim C plici oratione tradiderũt, ipſe paulòfuſius narrare curabit. Nec hoc tñ perpetuò faciendum eſt: præſertim cùm Euangelica lectio ſolito longior extiterit (qualis Lazari quatriduani & Samaritanæ hiſtoria eſt) aut etiam cum commodius videbitur eam cum ipſa ſimul explanatione coniungere. Quod concionatoris iudicio relinquitur. Neque enim hæc quæ dicimus plebiſcita ſunt ære inciſa, vt non aliter facere liceat, cùm id videbitur commodius.

Sacra verò lectione breuiter expoſita, ſequatur eiuſdem explanatio. Ante quam non ab re fuerit, ab aliqua ſententia, vel communi loco ordiri, quæ propoſito quadret, & in ea paululum

lum immorari:atq; ita demum ad id,quod initio explanationis dicturi sumus, inclinare. Erit autem operępretium, ante Euangelicę lectionis explanationem vel narrationem,quid illam in cōtextu Euangelicæ historiæ præcesserit,indicare:quando videlicet ea quæ sequuntur,ab antecedentibus pēdeant. Sic, cùm sacram illam lectionem explicamus, Caro mea verè est cibus,&c.exordium à miraculo quinque panum capiendum est: quo cùm Dominus Iudæos ad fidem inducere vellet, ipsiq; contra signum tale ab eo flagitarent (quale fuit Māna Patribus in deserto exhibitum) hac occasione sumpta, quantò nobiliorem panem cibumque esset ipse mundo præstiturus, disserere cœpit: qui non corpoream & temporariam,sed æternam esset hominibus vitam largiturus. Sic etiam parabola illa de Patrefamilias operarios ad vineæ suæ culturam vocante, ab ea Petri

E interrogatione pendet, qua de præmio, ijs, qui omnia propter Deum reliquerūt, proposito inquirit: cui Dominus, post præmij huius magnitudinē expositā,de varijs præmiandi rationibus,partim ex diuina iustitia, partim ex gratia,parabola proposita,disserit. Hoc igitur exordiū breuiter absoluamus: ne tēpus explanationi Euangelicæ destinatū,hac occasione subtrahatur. Qua in re dupliciter à multis peccatur,qui & maximam concionis partem in hac cōnexione insumunt: & cùm non est necesse, sequentibus antecedentia cōnectunt. Sic enim multi communia quædam concionandi decreta sibi proposuerunt,vt quod in vna cōcione decet,in omnibus decere credant:& quod semel faciendum esse statuunt, vbique esse faciendum arbitrētur.

F Est et aliud exordij genus,quo nonnunquam vti debemus, vt auditorum animos ad audiendum præparemus. Quicquid enim impedimento est, quò minus auditores vel moueantur, vel persuadeantur,initio dictionis amouendum est. Vehementer autem concionum fructum impedit,quòd multi magis consuetudine ducti, quàm studio proficiendi concionibus intersunt: alij verò curiositatis affectu, alij negligentēr & oscitanter concionem audientes,vacui atque ieiuni a concione redeūt. Commodum igitur erit, huiusmodi impedimenta, cæteraque his similia initio dicendi amouere, summumque eorum,qui sic audiunt, periculum explicare. Cùm enim malorum nostrorum remedia in diuinorum eloquiorum medella posita sit, quæ spes reliqua erit ægroto, cui toties adhibita hæc medicina,

nihil profuit? Hoc igitur triplici principio in huiusmodi concionibus vti licebit. Iudicio autem concionatoris relinquitur, quando hoc aut illo principio vtendum sit. Hoc enim solùm in hac disciplina perpetuum est, quòd nihil perpetuò fieri debeat: sed pro ratione Euangeliorum, temporum, & auditorũ, omnia dicentis consilio varianda sunt. A

Porrò autem in ipsa Euangelij explicatione hæc admonẽda esse duco. Primùm, vt tria solùm, vel quatuor, aut ad summum quinque loca sibi tractanda Ecclesiastes proponat. Si enim plura his fuerint, oratio sæpe intercisa erit, cùm frequenter dicendi impetum deponere atq; refrigerare necesse sit, ac denuò nouum exordium atque spiritum resumere. Adde etiam, quòd cùm præcipuum Concionatoris munus sit, affectus commouere: hos autem nisi re iam probata aut amplificata excitare nequeat, efficitur sanè, vt quantò probatio ipsa & amplificatio lõgior atque vehementior fuerit, tantò affectus acriores cõcitari possint. Quisquis ergo pauciora loca tractare constituit, habet vtiq; lõgiora spatia, quibus & res copiosiùs probare & amplificare, atq; ita affectus vehementiores accendere queat. Qua cõmoditate caret, qui multa Euágelicæ lectionis loca vnius horæ spatio (quod nobis ad dicendũ datur) tractare decreuit. Ingẽs nanq; flãma ex magna lignorum materia, parua autem ex tenui excitari solet. Si enim (vt Sapiens ille ait) secũdum ligna syluæ, sic exardescit ignis, consultius est pauciora loca copiosè digerere, quàm multa breuiter ieiuna oratione percurrere. B

Deinde illud admonendum, ne in ipsa explanatione (quod multi faciunt) vim scripturis faciamus: ne germanum sensum vel adulteremus, vel violenter detorqueamus: sed id assumamus, quod Scriptura sponte sua vigilanti atque studioso lectori offert: & ea potissimùm deligamus, quæ non curiositati, aut otiosæ subtilitati seruiant, sed quæ ad mores componendos, & obiurganda vitia plurimùm valeant. C

Cæterùm, quas sententias ex sacra lectione deprompserit, alijs scripturarum & sanctorum Patrum testimonijs studeat confirmare. Vt enim D. Hieronymus ait: Sermo presbyteri scripturarum sale conditus esse debet. In locis autem scripturarum adducendis, quatuor hæc mihi obseruanda videntur. Primùm, vt, quatenus fieri possit, ne sint nimium trita atque vulgata, & cuilibet passim obuia (nisi ea insigni aliqua expositione illustrentur) sed reconditiora, & minus

Ad Nepotianum

D nus trita loca adducenda: qualia multa ſunt, quæ in Prophe-
tarum & Sapientiæ libris continentur: quæ nouitate ſua & di-
centium & audientium animos alliciant. Deinde in his locis
afferendis modus adhibendus eſt: ne videlicet quicquid nobis
occurreret, propriæ inuentionis amore illecti (quod multis ſa-
nè contingit) protinus arripiamus. Sed commodiſsima quęque
& minus cuique obuia eligamus. Præterea illud etiam viden-
dum, ne rem per ſe ſatis apertam, aut iam probatam, teſtimo-
nijs non neceſſarijs oneremus. Quod quidam faciunt, oſtentan
dæ magis memoriæ, aut eruditionis, quàm neceſsitatis cauſa.
Deinde id etiam prouidendum, vt quas ſententias vel ex literis
ſanctis, vel ex Patribus attulerimus, ſic interpretemur, vt fide
& integritate ſententiæ conſeruata, cum quadam venuſtate, &
E ſermonis noſtri proprietate ita reddamus, vt non ex Latina lin
gua tranſlatæ, ſed in noſtra natæ eſſe videantur. Dupliciter e-
nim hac in re multi peccant. Quidam enim ſic Latina vertunt,
vt Latini ſermonis idiomata ſeruent: atque ita magnam ſen-
tentijs gratiam adimunt. Cùm enim vnaquæque lingua ſua
habeat idiomata, proprietatesq́ue loquendi, optimi interpre-
tis eſt, Latini ſermonis idiomata in alterius linguæ idiomata,
quæ tantundem valeant, conuertere. Alij verò, vt hoc crimen
effugiant, ineptè rhetoricantur, nimiaq́ue verborum copia lu-
xuriantes, nec allatæ ſententiæ grauitatem, nec veritatem con
ſeruant.

Cæterùm, vt de elocutione aliquid hoc loco dicam, eſt pla-
nè methodus valde accommodata, ad multa lectionis Euange
licæ loca explicanda: ſi ea ſub quæſtionis aut dubitationis fi-
F gura proponamus. Exempli gratia. In Euangelio de Regulo ſa
lutem filio petente quæri primùm poteſt, cur Dominus illum
infidelitatis arguat: cùm fidem habere videretur, qui ſalutem
filio petebat: neque enim ſalutem ab eo peteret, quem non
crederet ſaluatorem. Deinde, cur Principi, qui ſimili ratione
ſalutem filiæ petebat, nihil tale dixit: imo cum eo perrexit, &
in ipſo itinere in fide nutantem benignè confirmauit: cùm ta-
men & acriter Regulum corripuerit, & cum eo ire noluerit.
Item, cur in Centurionis domum (qui ſalutem ſeruo petebat)
ire ſponte ſua non rogatus voluit: in domum verò Reguli ro-
gatus, etiam ire noluit. Vnaquæque harum quæſtionum adhi-
bitis dubitandi rationibus proponenda eſt. Deinde verò re-
ſponſio eius aſsignanda, ſimiliq́ue modo confirmanda, & ad

vtilitatem auditorum accommodanda est. Quisquid enim in A
concione dialogi formam præsefert (præterquam quòd attentionem dubitatione ipsa excitat) ad pronunciationis varietatem plurimùm conducit. Vnde D. Chrys. tractandorum animorum artifex peritissimus, crebris sæpe interrogatiunculis dormientem excitat auditorem.

Postremò illud etiam admonendum est, vt cùm aliquod scripturæ testimonium citamus, nequaquam sola eius interpretatione, quæ vulgari sermone fit, contenti esse debemus: quod multi faciunt, qui totidem verbis Latina patrio sermone reddunt. Danda enim opera est, vt aliquid in testimonio adducto obseruatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel emphasim, quæ in vno aliquo verbo latet, explicamus, vel metaphoram aliquam excutimus. Est enim metaphora omnis in arctum contracta similitudo: ideóque per illam explicanda est. B
Interdum etiam sententiam breuiter comprehensam dilatamus, aut amplificamus. Ad quod, dilatandi atque amplificandi rationes, (quæ superius à nobis expositæ sunt) iuuare poterunt. Hoc satis sit breuiter monuisse. Plena quippe huius rei cognitio, totius vitæ studio comparatur. Hoc enim præcipuè agimus, cùm sacris literis operam damus. Nec enim earundem intelligentia contenti sumus: sed ea etiam ponderamus, quæ aliquid obseruatione dignum continent. Hæc autem admonitio in ijs scripturarum testimonijs locum non habet, quæ ad mysticam nominum interpretationem pertinét: vt cùm aquæ nomine diuinam gratiam & sapientiam significari, vel calicis nomine sortem, quæ cuique obtigit, aut olei vocabulo misericordiam intelligi debere dicimus. In his enim satis est, vocis significationem ex alio loco breuiter indicasse. C

¶ Quartus concionandi modus ex superioribus mixtus. Cap. V.

EST

D. EST AVTEM QVARTVS concionandi modus ex his, quæ diximus, temperatus, ac D. Chryſoſtomo valde familiaris: cuius ſunt duæ præcipuæ partes: quarum altera Euangelicæ lectionis explanationem continet: altera in hoc genere Suaſorio, vel Diſſuaſorio verſatur: in quo vir ſanctus cõmunia virtutum & vitiorum loca tractare ſolet: in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterret: vtriusque rei bona & mala, commoda & incommoda enumerans & amplificans. Qua de re nihil eſt ſingulare ac proprium, quod in hoc genere præcipi debeat. Cùm enim hic concionandi modus ex duobus ſuperioribus conflatus ſit, quid in toto fieri debeat,
E ex partium doctrina, è quibus totum conſtat, intelligi facilè poteſt. In quo tamen genere periculũ eſt, ne dum vtrique parti ſatisfacere volumus, plus iuſto longiores in concione ſimus. Quæ res magnopere concionatoribus fugienda eſt: ne, dum auditores tædio afficimus, omnium, quæ rectè dicta ſunt, gratiam & fructum amittamus: cùm fatigatus auditor, neque quid dicas, attendit, & eorum, quæ audiuit, ſuauitatem ac memoriã perdit.

His ita conſtitutis, non erit alienum hos quatuor concionãdi modos inter ſe cõferre, vt cuiuſque ipſorum ratio, dignitas, atque vtilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicunque alij reperiantur, ad tria mihi capita reuocari poſſe vidẽtur. Primus quidem ſimplex appellari poteſt, cùm vnum aliquod ar-
F gumentum, ſiue in genere Suaſorio, ſiue in Demõſtratiuo tractatur: in Suaſorio, cùm ad vnam aliquam virtutẽ hortamur, aut ab aliquo ſcelere dehortamur: quod facit D. Cypr. in ſerm. de patiẽtia, de eleemoſyna, de mortalitate, de inuidia: idemq́; non raró cæteri quoq; Patres. In Demõſtratiuo autẽ, cùm totus ſermo, alicuius Sãcti virtutes, & egregia facta, atq; inſignia miracula prædicat & amplificat: quod ijdem ſæpe faciunt. Secundus verò modus Euangelicam lectionem explanat: in qua varia moralis vitæ documenta & argumenta, vt cuiuſq; loci ratio exigit, explicátur. Quod genus cõcionandi ſancti quoq; Patres frequenter ſecuti ſunt. Quocirca nemo ex his duobus concionãdi modis alterum ita probare debet, vt alterũ deprimat: quando vterque veteribus Patribus in vſu fuerit: nemoq́; iure

reprehendere potest, quod eorum exemplo & autoritate de- A fenditur. Hic autem concionandi modus & auditoribus propter rerum varietatem gratus, & propter diuersa vitæ documenta vtilis, & concionatori quoque facilis admodum est. Neque enim sex illis partibus, quas antea commemorauimus, neque artificiosa argumentorum dispositione eget, cùm lectionis Euangelicæ seriem atque ordinem sequatur: neque magnam admodum in concionatore eruditionem requirit: cùm nulla tam angusta ingenij vena sit, neque tam curta rerum supellex, vt non singulis explanationis partibus aliquid aliunde sumat, quò illas locupletare & illustrare queat. Sed hic tamen concionandi modus, vt audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens esse videtur. Rerum enim amplificatio & concitatiores affectus causam argumentis iam probatam consequuntur: tantóque sunt (vt antea diximus) vehementiores, B quantò probatio longior atque firmior est. Huiusmodi autem probationes in Euangeliorum explanatione longiores esse nequeunt, quando qui multa (& ea quidē inter se diuersa) vnius horæ spatio tractare debet, diutius in vna aliqua re immorari non potest: ideóque breuis & ieiuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit. ¶ Adde etiam, quòd ille dicendi ardor atque impetus (in quo tota penè dicendi vis posita est) frequenter refrigerandus atque interrumpendus est. Quoties enim ab vna re ad aliam longè diuersam transitum facimus, toties impetum illum subsidere & intercidi necesse est. Neque quisquam adeò affectuum suorum est dominus, vt facilè posit affectum, quo erat iam permotus, exuere, & nouum illum, qui ex dissimili rerum natura consurgit, protinus C induere.

Cæterùm cùm vna aliqua res in tota concione tractatur, vt cùm ad dilectionem inimicorum, ad eleemosynæ, humilitatis, charitatis, & patientiæ studia exhortamur, ardentior oratio esse poterit, quòd multiplex argumentorum vis maiorem affectibus concitandis materiam præbeat. Difficilior tamen huius causæ tractatio est. Primùm quòd maiorem in concionatore dicendi facultatem, vberiorem'que sententiarum copiam requirat: vt satietatem, quæ ex vnius rei tractatione excitatur, rerum varietate & copia vitare posit. Hic igitur primus huius operis labor est. Proximus verò (& haud scio an multò maior) reliquas orationis partes, nempe exordium, diuisio-

D uiſionem, confutationem, & perorationem confirmationi (in qua tota vis cauſæ ſita eſt) aptare & accommodare. Eſt enim huiuſmodi oratio velut perfectum quoddam corpus, ſuis partibus, & quaſi membris compactum, quæ omnia, tanquam vnius corporis membra, cohærere inter ſe, ſibiq́ue mutuò reſpondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, penſatur, quòd huiuſmodi oratio vehementior, & ad permouendos animos accommodatior eſt.

Quòd ſiquis à me requirat, quem ex his concionandi modis ſequi potiſsimùm debeamus (quanuis non is ſim, qui hoc mihi iudicium arrogare poſsim) tamen pro tenuitate ingenij mei, quid cenſeam, paucis indicabo. Non probo illos, qui vnā duntaxat concionandi formam ſequuntur, & quòd ſemel faci-
E unt, ſemper faciendum eſſe decernunt. Commodius ergo videtur, vt pro rerum natura ac dignitate, aut etiam auditorum vtilitate vel neceſsitate nunc hoc, nunc illo concionandi genere vtamur. Aliquando enim tota concio in lectionis Euangelicæ explanatione verſabitur: quandoque verò vnum aliquod argumentū in genere diſſuaſorio vel demonſtratiuo perſequetur. Satietas verò, quæ ex vnius rei tractatione gigni poſſe videtur, hac ratione vitabitur, ſi eadem de re varias quæſtiones explicemus. Exempli gratia: Si de charitate dicimus, pars prima de laude & commendatione charitatis: altera verò de his, quæ ad charitatem conſequendam adiuuant: tertia autem de præcipuis charitatis impedimentis (quæ remouenda ſunt) diſputabit. Item de humilitate dicturus, eaſdem partes verſabit, atque item de diuerſis veræ humilitatis gradibus & ſignis diſſe-
F ret. Eodem modo de orationis quoque virtute diſputare poterit. Cui argumento illud etiam liberum erit adiungere, vt de præparatione animi ad orandum, deq́ue varijs virtutibus, hoc eſt, fide, humilitate, deuotione, ieiunio, & miſericordia (quibus efficax oratio fulcienda atque iuuanda eſt) haberi ſermo poterit. Hac ergo multiplici eiuſdem rei varietate ſatietas atq; faſtidium vitari poterit. Hoc autem meum iudicium ſanctorum Patrum autoritate tueri poſſum, quos apertè videmus in vtroque concionandi genere verſatos: ſed inter hos tamen concionandi modos, quartus (quem paulò antè indicauimus) commodiſsimus mihi videtur. Nam & Euangelicam lectionem enarrat, ac deinde vnum aliquod argumentū perſequitur. Hunc enim concionandi modum (vt antè dixi) ſummo illi con-

cio-

cionatori D. Chryſoſt. video placuiſſe. Hoc igitur frequentius: A
alijs verò tum pro natura & cōditione rerum, tum pro faculta
te & ingenio dicētis vti licebit. Neque enim omnibus ingenijs,
aut omnibus etiam argumentis eadem conueniunt.

¶ De genere concionis Didaſcalico. Cap. VI.

EST ET ALIVD CONCIO-
num genus, quod Didaſcalicum appellāt:
quod docendi gratia magis, quàm mouen
di adhibetur. Occurrere tamen aliquan-
do ex ſingulari aliqua ratione poteſt (pr-ę B
ſertim in aliquibus concionis partibus,
quæ hoc exigūt) cùm populus non ſolùm
mouendus, ſed etiam docendus eſt. Id ve-
rò eſt, cùm alicuius rei plenam notitiam atque ſcientiam tra-
dere volumus.

In hoc igitur genere hic ferè ordo ſeruandus erit, vt primùm
oſtendamus quid res ſit, deinde qualis ſit, hoc eſt, quas habeat
qualitates & affectiones. Tum cauſas eius & effectus, ac poſtre
mò eius partes per diuiſionem indagemus. Sic de gratiæ natu-
ra tractaturus, primùm quærit quid ſit gratia: ſecundò quas
habeat proprietates: tum præcipuas eius cauſas & effectus,
quos in anima viri iuſti operatur: ac poſtremò gratiæ partes
variarum gratiarum diuiſione numerabit ac diſcutiet. Ho- C
rum exemplorum D. Thom. cæterique Theologiæ tractatores
pleni ſunt. Ariſtoteles verò aliam methodum non admodum
huic diſsimilem tradit. Præcipit enim, vt primùm probemus
rem eſſe, deinde quid ea ſit, poſtea qualis ſit, ad extremum cur
talis ſit. Quo quidem ordine, cùm commodiſsimè quælibet
res tractetur, non dubium eſt, quin optimus doctrinæ ordo in
eadem re tractanda cenſendus ſit. Quanquam non erit neceſ-
ſe hæc omnia perſequi, cùm de vno aut pluribus conſtiterit.
Ad hos quatuor quaſi gradus reuocantur omnia, quæ de quali-
bet re quæri poſſunt. Hac enim ratione & rerum effectus,
& cauſæ item explicantur: quarum cognitio ſcientiam parit.
Ad hunc ergo modum in tractatione cuiuſque virtutis, pri-
mum

D mùm, An propoſita virtus ſit neceſſaria humanæ perfectioni,
necne, diſſeritur. Quod ad quęſtioné, an res ſit, reducitur. Dein
de, quænam ſit eius materia, tum obiecta, tum ſubiecta : quod
ad quæſtionem naturæ pertinet. Tum quæ ſint virtutis affe-
ctiones ac conditiones : quod ad quæſtionem qualitatis per-
ſpicuè ſpectat. Ad extremum, quonam pacto ipſam poſsimus
conſequi : quod ad quartam quæſtionem reuocatur, in qua de
cauſis & impedimentis virtutum agitur. Itaque omnia, quæ
de vna re diſſeruntur, ad illa quatuor reuocantur, eodemq́ue
ordine ferè tractantur.

Concionator tamen in hac ipſa tractatione meminiſſe de-
bet, quid potiſsimùm inter doctorem & concionatorem inter-
ſit. Scholaſticus enim doctor docere ſolùm, & intellectum eru-
dire ſtudet : concionator autem voluntatem mouere, & ad
E pietatis & iuſtitiæ ſtudium inflammare debet : ideoq́ue omnia
ad hunc ſcopum (quatenus fieri poterit) dirigere atque refer-
re conabitur.

¶ De Diſpoſitione. Cap. VII.

DIXIMVS HACTENVS DE
inuentione argumentorum : reliquum eſt,
vt breuiter de ipſorum ordine atq; diſpoſi-
tione dicamus. Ordo igitur (quòd ad hunc
locum attinet) eſt argumentorum inter ſe
apta ad perſuaſionem collocatio. Quæ qui-
F dem quàm ſit neceſſaria diſſerenti, nemo
eſt qui non videat. Vt enim domui conſtruendæ ſatis non eſt
lapides & reliquam materiam in aceruum congerere, niſi
his diſponendis ac collocandis artificum manus adhibeatur :
vtq́ue milites, quantunlibet fortes ac ſtrenui, niſi periti du-
cis induſtria formam exercitus accipiant, ad bellum inferen-
dum idonei non ſunt : ſic argumenta ex locis traditis coacta
tumultuantur, nec ad finem adipiſcendum apta ſunt, niſi ad
perſuaſionem appoſitè collocentur ac diſponantur. Turbati
quippe exercitus, ſibi ipſis ſunt impedimento : & artus etiam
leuiter loco moti, perdunt, quo viguerunt, vſum. Sic ora-
tio carens hac virtute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore
fluitet, nec cohæreat ſibi : multa repetat, multa tranſeat, velut
nocte

nocte in ignotis locis errás: nec initio, nec fine proposito, casum potius, quàm consilium sequatur. A

Primus igitur dispositionis ordo est, cùm sequimur eam præceptionem, quam paulò antè exposuimus: hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem quemadmodum præceptũ antè est, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodũ in secundo libro docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: vna per orationes, altera per argumentationes ab institutione artis profecta.

In confirmatione autẽ & confutatione argumentationum, dispositiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumẽtationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque vtiles ad dicendum, neque necessariæ ad probandum (quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt: cum cęteris tamen coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt) interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, vtile est, cùm dicere desinemus, recẽtem aliquã relinquere in animis auditorũ bene firmam argumẽtationem. B

Est & alius doctrinæ ordo, qui in quouis orationis genere seruandus est. Primùm enim ea priori loco tractare debemus, quæ ad eorum quæ sequuntur intelligentiã vel necessaria sunt, vel maiorem illis lucem afferunt. Præterea semper à communioribus, ad minus communia: à genere, ad speciem: a facilioribus, ad difficiliora: à magis notis, ad minus nota procedendũ est. Ideoq; ab effectibus ad eorũ causas, & ab his, quæ sensu cognoscũtur, ad ea quæ intellectu pręuidentur, cõsurgimus: quòd ea nobis, vt magis vicina & familiaria, ita magis nota sunt. Hac enim ratione (vt Apostolus ait) inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Hactenus de inuentione ac dispositione ferè coniunctim, quæ tradenda videbantur, exposuimus: nunc ad elocutionem (quæ præcipua huius artis pars est) transitum faciemus. C

D ECCLESIASTICAE RHETORICÆ, SIVE DE RAtione concionandi liber quintus de Elocutione.

PRÆFATIO.

NVNQVAM PVTARAM, STVdioſè lector, cùm libellum hunc ſcribere
E cœpiſſem, vt ad hæc minuta elocutionis præcepta deſcenderem. Sed cùm huius artis inſtitutio ad vnam bene dicendi rationem dirigatur, quæ multis tamẽ partibus & virtutibus conſtat, ita omnes inter ſe cohærent & colligatæ ſunt, vt vix vna aliqua citra aliarum cognitionem intelligi perfectè poſsit. Quocirca ne mutila & manca admonitio noſtra relinqueretur, néue ſtudioſus concionator, per varias Rhetorum officinas,& perplexa eorum documenta vagaretur, quæ propoſito noſtro maximè neceſſaria viſa ſunt, quàm potui dilucidè atque recto ordine collegi, eáque perſpicuitatis gratia plurimis D. Cypriani exemplis, qui omnium orthodoxorum Patrum eloquẽtiſsimus & ornatiſsimus in dicendo eſt, illuſtranda curaui. Sicut Rhetores vnius Ciceronis
F exempla ad omnia dicendi præcepta & ornamenta illuſtranda ſufficere credunt: ita ego hunc Chriſtianum Ciceronem ad omnia elocutionis præcepta elucidanda ſatis eſſe arbitror: vt omittam interim, quòd is non ſolùm præceptis explicandis, ſed etiam formandis modis,& vitæ rectè conſtituendæ ſeruit.

DE ELOCVTIONIS COMMENdatione & qualitate, ex Fabij lib. 8. Cap. I. A

HINC IAM ELOCVtionis rationem tractabimus, partem operis, vt inter omnes oratores conuenit, difficillimá. Nam & Marcus Antonius ait, à se disertos visos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis, satis putat dicere quæ B oporteat: ornatè autem dicere, proprium esse eloquẽtissimi. Quæ virtus si vsq; ad eũ in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est, & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficilima fuit. Et M. Tullius inuentionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat: eloquentiam, oratoris. Ideóque præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit: quòd eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, palàm declaratur. Eloqui enim, hoc est, omnia, quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam hęrenti. Hoc itaque maximè docetur, hoc nullus nisi arte asse- C qui potest, huic studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hîc omnis ætas consumitur, hoc maximè orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs potiora. Neque enim Asiani, aut quocunque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocauerunt: neque quos aridos vocamus, stulti aut in caussis cæci fuerunt: sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt: vt appareat in hoc & vitium, & virtutem esse dicendi. ¶ Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, & velut in vestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meá, resistam his, qui omissa rerum, qui nerui sunt in caussis, diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo, mea quidem opinione pulcher-

D cherrimum: ſed cùm ſequitur, non cùm affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex ijſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires. Nanque & colorata, & aſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadem, ſiquis vulſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſsima ſunt ipſo formæ labore. Et cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus (vt Grę co verſu teſtatum eſt) autoritatem. At muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa tranſlucida, & verſicolor quorundam elocutio res ipſas effœminat, quæ illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo eſſe ſolicitudinem: nam plerunque optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant ſemper, ſeque ſubducant. Ita nunquam putamus E circa id eſſe, de quo dicendum eſt, ſed ex alijs locis petimus, & inuentis vim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia eſt: quæ ſi toto corpore valet, vngues polire, & capillum reponere, non exiſtimabit ad curam ſuam pertinere. Sed euenit plerunque, vt hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primùm, quia ſunt optima, minimè accerſita, & ſimplicibus, atq; ab ipſa veritate profectis ſimilia: nam illa, quę curam fatentur, & ficta atque compoſita videri etiam volunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt: propter id quod ſenſus obumbrant, & velut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod rectè dici poteſt, circũimus amore verborum: & quod ſatis dictum eſt, repetimus: & quod vno verbo patuit, pluribus oneramus: & pleraque ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid? quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur F diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſsimo quoque Poëtarum, figuras ſeu tranſlationes mutuamur: tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendum nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis apertè Cicero præceperat, in dicendo vitium vel maximum eſſe, à vulgari genere orationis, atque conſuetudine communi abhorrere. Sed ille durus atque ineruditus, nos melius, quibus ſordent omnia, quæ natura dictauit: qui non ornamenta quærimus, ſed lenocinia. Quaſi verò ſit vlla verborum, niſi rei cohęrentiũ virtus: quæ vt propria ſint, & dilucida, & ornata, & aptè collocẽtur, ſi tota vita laborandũ eſt, omnis ſtudiorũ fructꝰ amiſſus eſt. Atq; ploroſq; videas hærẽtes circa ſingula, & dũ inueniũt, & dũ inuẽta ponderãt, ac dimetiũtur. Quæ ſi idcirco fierẽt, vt ſemper optimis vteremur, abominãda tñ hæc infelicitas

tas erat, quæ & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (vt sic dicam) pauper orator est, qui nullum verbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primùm cognouerit, tum lectione multa & idonea, copiosam sibi verborum supellectilem compararit, & huic adhibuerit artē collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit: vt semper in promptu sint, & ante oculos. Nanque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanq; ista quærendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus adhibenda est, non cùm dicimus. Hactenus Fabius. Et paulò inferius idem: In hac igitur cura est aliquid satis. Cum enim Latina verba significantia tum aptè sint collocata, quid amplius laboramus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis penè syllabis commorandi: qui etiam cùm optima sint reperta, quærunt aliquid, quod sit maximè antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua verba laudātur. Sit igitur cura elocutionis quàm maxima, dum sciamus nihil verborum causa esse faciendum, cùm verba ipsa rerū gratia sint reperta: quorum ea sunt maximè probabilia, quæ sensum animi nostri optimè promunt, atq; in animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præstare sine dubio & admirabilem, & iucundam orationem. Verùm admirabilem, non sic, quomodo prodigia miramur: & iucundam orationem, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta. Hactenus Fabius. Hæc in genere de elocutionis qualitate dicta sunt: nunc ad singulares eius siue partes, siue virtutes veniamus. In quibus hunc tenebimus ordinem, vt primo loco virtutes, quæ ad elocutionis rationem pertinent, collocemus: deinde vitia illi contraria subijciamus.

¶ De quatuor præcipuis elocutionis virtutibus: ac primò de Latinitate. Cap. II.

QVA-

D QVATVOR PRÆCIPVE IN elocutione Cicero ſpectanda eſſe ait, nempe vt Latinè, vt perſpicuè, vt ornatè, vt ad id quodcunque agitur, aptè congruenterq; dicamus: de quibus eſt nobis ſigillatim hoc libro dicendum.

Primùm igitur eſt, vt oratio Latina ſit atque emendata. Quæ res ad Grammatici officium præcipuè pertinet: cuius eſt de oratione congrua, & incongrua iudicare. Quod non in Latino ſolùm, aut Græco ſermone, ſed in quouis alio inſpiciendũ eſt. Habet enim vnaquæque lingua non modò ſuas phraſes & idiomata, ſed etiam ſuam ſintaxim & conſtructionem verborum, qua diſerti in ea lingua vti ſolent: quã

E etiam ſequi debet, quiſquis caſtè & emendatè loqui deſiderat.

¶ Aduerſus autem primã hanc virtutem (quæ aliorum omniũ fundamentum eſt) tria vitia numerantur: nempe Barbariſmus, Solœciſmus, & barbara lexis. Barbariſmus autem in vna dictione committitur, cùm ea verba vſurpamus, quæ apud eius linguæ peritos, in qua loquimur, non reperiuntur. Soleciſmus verò in oratione locum habet, cùm voces quidem Latinè, ſed malè tamen, hoc eſt, contra artis Grãmaticæ præcepta copulantur. Barbara verò lexis barbariſmo affinis eſt: cùm videlicet peregrina dictione vtimur, vt cùm latina in hiſpano ſermone, vel hiſpana in latino miſcemus. Caſtus enim & proprius ſermo hoc etiam vitare ſtudet. ¶ Hîc autem non alienum erit, vt quemadmodum peregrina verba, ita etiam phraſes & idiomata peregrina magno ſtudio fugiamus. Quod vitium frequẽ-

F ter etiam in diſertiſsimos viros cadit. Nam in T. Liuio miræ facundiæ viro, putat ineſſe Aſinius Pollio Patauinitatem quãdam. Quare ſi fieri poteſt (inquit Fabi.) & verba omnia, & vox huius alumnum vrbis oleant, vt oratio Romana planè videatur, non ciuitate donata. Quo quidem vitio nõnulli concionatores haud carent: qui patrio ſermone loquẽtes, Latini aut Hebrei ſermonis phraſes admiſcent. Quod tunc vel maximè faciunt, cùm ſcripturarum vel ſanctorum Patrum teſtimonia vulgari ſermone reddunt.

¶ De secunda elocutionis virtute, videlicet Perspicuitate. Cap. III. A

ORATIONIS PERSPICVITAS tum in verbis singulis, tum in coniunctis, hoc est, in contextu orationis diligẽter obseruanda est. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima sermonis pars constare debet. Proprietas tamen ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est, sua cuiusque rei appellatio, qua non semper vtimur. Nam & obscœna vitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. ¶ Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter B probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, vt maximè propriè dictum id sit, quo nihil inueniri possit significantius: vt Cato dixit, C. Cęsarem ad euertendam Rempu. sobrium accessisse: Annibalem quoque dirum & acrem tibiam hoc modo dicimus. Et ea quoque, quæ bene translata sunt, propria dici solent. Possunt videri verba, quæ plus significant, quàm eloquũtur, in parte ponẽda Perspicuitatis: intellectum enim adiuuãt. Quod facit Emphasis: de qua suo loco dicemus. ¶ Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus sermo, vt eum prosequi nõ posit intentio: nec traiectione tam tardus, vt in hyperbaton finis eius differatur. ¶ Vitanda etiam ambiguitas, non hæc solùm, quæ incertum intellectum facit, vt Chrementem audiui C percusisse Demeam: sed illa quoque, quæ etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit: vt si quis dicat visum à se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, malè tamen composuerat, feceratque ambiguum quantum in ipso fuit. Etiam interiectione siue parenthesi: qua & oratores & historici frequenter vtuntur, vt medio sermone aliquem inferant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur, breue est.

Est etiam in quibusdam turba inanium verborum: qui dum cõmunem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili iungentes

miscen

D miſcentesque, vltra quàm vllus ſpiritus durare poſsit, extendunt.

Alij breuitatis æmuli, neceſſaria quoque orationi ſubtrahunt verba: & velut ſatis ſit ſcire ipſos quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima ſit virtus Perſpicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neque deſit, neque ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam rerum perpiſcuitas quomodo præſtanda ſit, in præceptis narrationis traditur. Similis autem ratio eſt in omnibus. Nam ſi neque pauciora quàm oportet, neque plura, neque inordinata aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. D. autem Auguſt. iuxta illud Græcorum adagium: Quantumuis rudius dicito, modo clarius, minus latinis verbis vti admonet, ſi perſpicua magis fuerint. Sic enim ait: Quid prodeſt locutionis integritas, quam non ſequitur intellectus audientis: cùm loquendi omnino nulla ſit cauſa, ſi quod loquimur, non intelligunt, propter quos vt intelligant, loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba, quæ non docent. Et ſi pro eis alia integra, quæ intelligantur, poteſt dicere, id magis eliget. Si autem non poteſt, ſiue quia non ſunt, ſiue quia in præſentia non occurrunt, vtetur etiam verbis minus integris: dum tamen res ipſa doceatur atque diſcatur integrè. Et paulò poſt, Bonorum, inquit, ingeniorum inſignis eſt indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodeſt clauis aurea, ſi aperire quod volumus, non poteſt? Aut quid obeſt lignea, ſi hoc poteſt, quando nihil quærimus, niſi patere quod clauſum eſt? Hæc ille.

Aug. li. 4 de doctr. Chriſt.

E (margin letter beside "intellectus audientis")

F (margin letter beside "prodeſt clauis aurea")

Eſt autem alia non in verbis, ſed in rebus ipſis obſcuritas: vbi quidam concionatores abditas atque difficiles quæſtiones ex ipſis Philoſophiæ atq; Theologiæ penetralibus deſumptas, rudi & indoctæ multitudini proponunt: quò ingenium ſuum oſtentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minimè cum Apoſtolo dicere poſſe videntur: Non noſmetipſos prædicamus, ſed Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: nos autem ſeruos veſtros per Ieſum. Vehementer autem indignum eſt, vt quo in loco & officio alios à vanitatis & iactationis vitio deterremus, nos in idem vitiũ, quod perſtrĩgimus, incidamus.

2. Cor. 4.

Quòd si admonitio mea aduersus hanc multorum consuetudi- A
Augu. nem minus valet, valeat sanè D. Augustini in. 4. de Doctr. Christ. libro dicentis: Sunt quædam, quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumuis planissimè dicentis versentur eloquio: quæ in populi audientiam vel rarò, si aliquid vrget, vel nunquam omnino mittenda sunt. Hactenus August.

¶ De tertia elocutionis virtute, quæ in ornatu posita est, Cap. IIII.

Hæc ex Fab. li. 8. cap. 3.

VENIO NVNC AD ORNAtum, in quo sine dubio plusquàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget concionator. B
Nam emendatè quidem ac dilucidè dicentium tenue præmium est: magis enim hoc est vitijs carere, quàm vt magnam aliquam virtutē adeptus esse videaris. Nec verò hic ornatus parum causæ confert. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, & plerunque ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantùm, non etiam ipse fulgor timeretur. Rectéque Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadā in epistola scribit: Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico. Arist. quoque eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus, repetam enim virilis, fortis, & san- C
ctus sit, nec effœminatam leuitatem, nec fuco eminentem colorem amet, sanguine & viribus niteat. Hoc autem adeò verum est, vt cùm in hac parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitijs vtuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse cultè dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amœnos fontes surgentes, quàm vbi plena messis, aut graues fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonsasque myrtos, quàm maritam vlmum, & vberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullúsne etiam fructiferis adhibendus est decor? quis

egat?

D negat? Nam & in ordinē certaq́ue interualla redigam meas arbores. Quid enim illo quincūce ſpecioſius? quid, in quācunque partem ſpectaueris, rectius? Sed protinus in id quoque prodeſt, vt terræ ſuccum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coërcebo, in orbem ſe formoſius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius aſtricta ilia, idem velocior. Pulcher aſpectu fit athleta, cuius lacertos exercitatio expreſsit, idem certamini paratior. Nunquā vera ſpecies ab vtilitate diuiditur. Hactenus Fabius. D. verò Auguſt. de hoc orationis ornatu, quo potiſsimùm auditorum animi oblectantur, ſic ait: *Aug. vbi ſupra.* Sicut autem ſæpe ſumenda ſunt & amara ſalubria: ita ſemper vitāda eſt dulcedo pernicioſa. Sed ſalubri ſuauitate quid melius? Quantò enim magis illic
E appetitur ſuauitas, tantò facilius ſalubritas prodeſt. Sunt ergo Eccleſiaſtici viri, qui diuina eloquia non ſolùm ſapienter, ſed & eloquenter etiam tractauerunt. Quibus legendis magis non ſufficit tempus, quàm deeſſe ipſis ſtudentibus & vacantibus poſſunt. Hæc ille.

¶ De ornatu, qui eſt in verbis ſingulis. Cap. V.

QVONIAM ORATIONIS TAM ornatus, quàm perſpicuitas, aut in ſingulis verbis eſt, aut in cōiūctis, primùm quid ſingula verba, deinde quid coniuncta exi-
F gant, conſideremus. Qua in re illud primo loco ſtatuendum eſt, quòd quemadmodū perſpicuitas proprijs verbis, ſic ornatus transſlatis, vel quouis alio Tropo figuratis, præcipuè conſtat. Sed cùm eandem rem frequenter plura verba ſignificent, quod Synomimia vocatur, commodiora ſemper & meliora eligenda ſunt. Conſtat enim inter hæc ipſa verba, alia eſſe alijs conſonantiora, grandiora, honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Exempli gratia: Conſonantiora ſunt quanquam, moderatio, & concertare, quàm ſi dixeris, & ſi, modeſtia, confligere. Grandiora ſunt immanis, contrucidare, optimus, officioſiſsimus: quàm hæc, magnus, necare, bonus, officioſus. Nitidius etiam bos quàm vacca. In vniuerſum quidem

optima ex ſimplicibus verbis creduntur, quæ aut maximè ex- A
clamant, aut ſono ſunt iucundiſsima. Et honeſta quidem turpi-
bus potiora ſemper: nec ſordidis vnquam in erudita oratione
locus.

Cæterum quòd ad vſum attinet (in quo maior obſeruatio
eſt) delectus verborum ſic habendus eſt, vt cum rerum, de qui-
bus dicimus, natura & dignitate cohæreant. Rebus enim atro-
cibus verba etiam ipſa auditu aſpera magis conuenient. Quod
enim verbum in re grandi aptum & magnificũ fuerit, in re hu-
mili tumidum erit. Cõtrà verò quæ humilia circa res magnas,
apta circa minores videntur. Et ſicut in oratione nitida nota-
bile eſt humilius verbum, & velut macula: ita à ſermone tenui
ſublime nitidumque diſcordat, fitque corruptum, qui in plano
tumet. B

Hæc de proprijs verbis dicta ſunt. Tranſlata verò (de qui-
bus modò dicendum eſt) niſi in contextu probari non poſſunt.
Sed nec inornata ſunt quidem, niſi cùm ſunt infra rei, de qua
loquendum eſt, dignitatem.

¶ De Tropis. Cap. VI.

QVONIAM (vt paulò antè diximus)
perſpicuitas quidem proprijs, ornatus ve-
rò tranſlatis verbis, vel quouis alio tropo
figuratis præcipuè conſtat, de Tropis iam
dicere incipiamus, atque eò libentius, quò
in Prophetarum libris frequentior eorum C
vſus eſt. Omnia enim Prophetarum ſcri-
pta (quoniam de rebus maximis diſſerunt, ſiue cùm hominum
ſcelera corripiunt, ſiue cùm vltrices ſcelerum pœnas improbis
denunciant, ſiue cùm pijs hominibus, & in officio manentibus
ingentia diuinæ gratiæ beneficia pollicentur) metaphoris & al-
legorijs plena ſunt: quibus illi magnarum rerum ſimilitudini-
bus, quæ ipſi quoque maxima dicunt, amplificare & ante ocu-
los ponere ſolent. Cuius rei non alienum puto loca aliquot
indicare: vt apertè liqueat, omnia Prophetarum ſcripta meta-
phoris & allegorijs referta eſſe. Talis eſt locus ille Iſaię, Et egre
dietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, &c.
Virgæ enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem

Do-

D Domini Saluatoris designauit. Deinde sequentia allegorijs plena sunt. Habitabit lupus cum agno, &c. Et cap. 8. Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, &c. Deinde futuram populi vastitatem fluminis inundatione designat & amplificat. Cap. verò 35. conuersionem & lætitiam Gētium pulcherrimis metaphoris declarat, cùm ait: Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: & quæ sequuntur. Hiere. verò cap. 4. Assiriorum Regē leonis nomine significat, cùm ait: Ascendit leo de cubili suo, &c. Ezechiel verò cap. 17. eūdem Regem ingentis aquilæ nomine exprimit, cùm ait: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, venit ad Libanū, & tulit medullam cedri, & c. Pharaonem verò Ægypti Regē draconem appellat: vt eius superbiam & atrocitatem ostendat, his

E verbis: Ecce ego ad te draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorū, & dicis, Meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Verùm hæc exempla in omnibus ferè Prophetarū paginis reperiuntur. Quæ tamen hoc in loco referre volui, vt Troporum vtilitatem & vsum etiam ostenderē. Apparet enim, res magnas & atroces his nominibus attolli, earumq; magnitudinē his verbis magis, quàm proprijs significari. ¶ Est igitur Tropus verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Incipiamus igitur ab eo, qui cùm frequentissimus est, tū longè pulcherrimus, translationē dico, quæ metaphora Græcè vocatur. Latissimè enim patet. Eam necessitas genuit inopia coacta, post autē delectatio iucūditasq; celebrauit. Nam vt vestis frigoris depellēdi causa reperta primo, post adhiberi cepta

Ex Fab. li. 8. c. 6.

Metaphora.

F est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Est autem translatio, cùm nomen aut verbum transfertur ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo propriū deest, aut translatū proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriē esse in herbis, lætas segetes, etiā rustici necessitate dicunt. Oratores durum hominem aut asperum. Non enim proprium erat, quòd darent his affectionibus nomen. Iam incensum ira, inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quàm his accersitis magis proprium erat. Illa verò ad ornatū, lumen orationis, & generis claritatē, & concionū procellas, & eloquētiæ flumina, vt Cice. pro

Milone: Clodium fontem eius gloriæ vocat, & alio loco segetem, ac materiam. Illud autem admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectētur verbis, quàm proprijs & suis. Nam si res suum nomen, & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt in vite gemma, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maximâ copiâ, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Causa autem illa est, quòd translatio est similitudo ad vnum verbum contracta: similitudine autem mirificè capiuntur animi. Eo tamen distat, quòd illa comparatur rei, quam volumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cùm dico fecisse quid hominem, vt leonem. Translatio, cùm dico de homine, leo est. A

Metaphoræ autem vis omnis quadruplex est. Cùm in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: vt Liuius, Scipionem à Catone allatrari solitum refert. Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur: vt, Concentu virtutum nihil est suauius. Aut pro rebus animalibus inanima: vt, Duo fulmina belli Scipiades. Præcipuéque ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cùm rebus sensu carentibus actum quendam, & animos damus: qualis est: Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum. Arcanæ autem literæ propter rerum magnitudinem hac eadem metaphora non rarò vtuntur, qua & rebus inanimatis affectus & actiones humanas tribuunt, & ad ipsas etiam sermonem cõuertũt. Tale est illud: Flumina plaudẽt manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini. Et alio loco: Tunc exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, &c. Rei enim magnitudo, nempe Christi Domini in mundum aduentus, hoc exigere videbatur, vel ipso Domino testante, qui ait: Si hi tacuerint, lapides clamabunt. B C

In translationibus autem fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennij, Cœli ingentes fornices. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum: Syrtim patrimonij: scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum: voraginem potius. Facilius enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædam & humiles translationes, vt, Saxea est verruca: quædam maiores, quàm res postulat, vt,

D Tempestas comessationis: quædam minores, vt comessatio tempestatis. ¶ Vt modicus autem atque opportunus eius vsus illustrat orationem, ita frequens & obscurat, & tædio complet: continuus verò in allegoriam & ænigma exit. Quòd si vereare, ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est proposito sæpe verbo: vt, Si olim M. Catone mortuo pupillum Senatum quis relictum dicat: paulò durius: sin, vt ita dicam, pupillum: aliquantò mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque vt precario, non vi venisse videatur. Diligenter etiam cauendum est, ne omnia, quæ Poëtis permissa sunt, conuenire orationi putemus: nec enim pastorem populi autore Homero dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Vergilius in apibus E ac Dædalo speciosissimè sit vsus. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: eoque in illo explicando meritò longiores fuimus.

¶ Synedoche tropus est, in quo ex parte totum, aut contrà, aut ex antecedentibus sequentia intelliguntur. Quæ descriptio octo illos modos comprehendit, quibus fit Synedoche, quos grauissimi scriptores tradiderunt. Ex parte totum intelligitur, vt ex puppi nauis: ensis ex mucrone: aut ex tecto domus. Cicero: Mucrones eorum à iugulis nostris reiecimus. Huc pertinet, cùm vel ex vno plures significantur. Liuius: Romanus prælio victor: & Vergilius: Hostis habet muros. Vel genus ex forma siue specie. Verg. Dentesque Sabellicus exacuit sus: pro quouis sue. Vel ex materia res confecta: qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro naui, & aurum atque argentum pro aurea & F argentea pecunia sumitur. Cicero: Homines instructi, & certis locis cum ferro collocati. Contrà verò ex toto pars declaratur, vt in illo Vergilij: Fontemque ignemque ferebant. De quo genere est, cùm aut è pluribus vnus intelligitur. Cicero ad Brutum, Populo, inquit, imposuimus, & oratores visi sumus: cùm de se tantum loqueretur. Aut è genere pars illi subiecta, Vergilius: Prædamque ex vnguibus ales proiecit. Ex antecedentibus quoque sequentia monstrantur: vt cùm ait idem Poëta: Aspice aratra iugo referunt suspensa iuuenci. Ex his autem perspicuum est, translationem ad mouendos animos, & res pene sub oculos subijciendas repertam esse: synedochen verò ad locupletandum sermonem pertinere.

Synedoche.

¶ Nec procul ab hoc genere discedit Metonymia: in qua causas

Metonymia.

sas per effecta, vel effecta per causas, vel ex eo quod continet, A
id quod continetur, vel rem è signo intelligimus. Per causas effecta declaramus, cùm inuentor, aut alicuius rei autor pro re inuenta ponitur, Vergi. Onerantque canistris, dona laboratæ Cereris. Hoc modo Platonem, Aristotelem, Demosthenem frequenter pro eorum scriptis ponimus. Cicero: Lectitasse Platonem studiosè, audiuisse etiam Demosthenem dicitur. Ex effectis autem causa significatur, cùm sacrilegium deprehésum & scelus dicimus pro scelerato. Hinc mœstum timorem, tristem senectutem, & pallidam mortem eleganter optimi dicunt autores. Vergil. Mœstumque timorem mittite. Horatius: Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumq; turres.

Ex eo quod continet, id quod continetur, venustè etiam B intelligitur. Sic bene moratæ vrbes vocantur, sic seculum felix, sic Roma pro Romanis, Athenæ pro Atheniensibus frequenter ponuntur. Verg. Cælo gratissimus amnis, id est, cœlestibus. Cicero: Vt omittam illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inuenta est, & perfecta: pro Atheniensibus. Huc referuntur etiam illa, cùm ex possessore res, quæ possidetur, aut ex duce exercitus significatur. Verg. Iam proximus ardet Vcalegon: idest, Vcalegontis domus.

Sic hominem deuorari, cuius patrimonium deuoratur: & ab Annibale apud Canas cæsa sexaginta millia hominum dicimus, idest, ab eius copijs. E signo denique res monstratur: Vnde toga, quæ pacis erat insigne & otij, pro pace: & fasces vsurpantur pro magistratu. Verg.

Non illum populi fasces, non purpura regum C
Flexit.

Metonymiam, vt ait Cicero, Rhetores hypallagé vocant.

Antonomasia. ¶ Antonomasia ponit aliquid pro nomine: vt, Euersor Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione. Et, Romanæ eloquentiæ princeps, pro Cicerone. Et per Epitheton, Talamo quæ fixa reliquit impius: Impium pro Ænea posuit. sic Philosophum pro Aristotele, Poëtam pro Vergilio excellétiæ causa dicimus. Differt Antonomasia à Periphrasi, quòd illa ad sola personarú nomina referatur: Periphrasis verò (de qua mox dicemus) latissimè ad cætera patet, quæ circuitione aliqua melius, quam proprio nomine significantur.

¶ Epi-

D ¶ Epitheton, siue Latinè appositum, Diomedes speciem facit *Epithetō.*
antonomasiæ. Estque frequenter adiectiuum nomen proprio nomini adiectum ornandi, aut amplificandi, aut indicādi causa. Non rarò etiam alijs nominibus adiungi: quæ personarum propria non sunt. Neque refert, an hæc epitheta sint adiectiua nomina, necne, modò quocunque pacto proprietas quædam attribuatur, non personis tantum, verumetiam rebus: vt, Prçceps iuuenta, præceps, amens, & inconsultus amor: esca malorum voluptas: morosa ac difficilis senecta: vitiorum expultrix philosophia: humanæ vitæ speculum comœdia: vitæ magistra historia. In poëmatis licebit naturalibus epithetis vti: vt, Candida nix, liquidi fontes, frigida nox, volubilis amnis, aureus Sol. In oratione prosa nōn oportebit adhiberi, nisi emphasim quandam habeant, & ad rem propositam pertineant:
E vt, Non impetrabis causam tam iniquam ab Aristotele iustissimo. Et, coram Catone seuerissimo morum censore audes agere Floralia? Id potissimùm fiet in citationibus exēplorum, aut sententiarum. Aristarchus eruditissimus, & idem diligentissimus, Cicero Eloquentiæ princeps, Plato certissimus autor. Exornantur autem epitheta maximè translationibus: vt, cupiditas effrænata, insanæ substructiones. & cæt. Solet etiam fieri alijs adiunctis Epitheton tropis apud Vergil. Turpis egestas, & tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huius virtutis, vt sine appositis nuda sit & velut incompta omnis oratio, nec oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita: vt, in quæstionibus eam iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque: in quo & numerus est duplex, nec duplum virium.

F Interdum autem epitheta eleganter ita multiplicantur, vt instar diffinitionis vel descriptionis sint, imo & frequenter totam rei naturam, eiusque proprietates explicent. Hîc Ioannes Clymacus, Superbia, inquit, est Dei abnegatio, asperna- *Ioan. Cly.*
tio hominum, laudum progenies, sterilitatis argumentum, diuini auditorij expulsio, stuporis præcursor, lapsuum ministra, casus materia, iracundiæ fons, simulationis ianua, firmamentū Dæmonū, delictorum custos, duritiæ & crudelitatis artifex, compassionis & misericordiæ ignoratio, amarus exactor, immitis iudex, Dei aduersatrix, blasphemię radix. Hæc ille. Sic Origenes de muliere Cananęa, Mulier, inquit, caput peccati, *Orige.*
arma

arma Diaboli, expulsio paradysi, mater delicti, corruptio legis A antiquæ veniebat ad Dominum Iesum. Sic etiam Iudas Apostolus in Epistola sua de Pseudoapostolis loquens, Hi sunt, inquit, in epulis suis maculæ conuiuantes, sine timore semetipsos pascentes, nubes sine aqua, quæ à ventis circunferuntur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sydera errantia.

Catachresis. *Fab. vbi supra.* ¶ Catachresis, quam rectè dicimus abusionem, non habentibus nomen suũ accõmodat, quod in proximo est. Sic: Equum diuina Palladis arte, ædificant. Et, Pyxides, cuiuscũque materiæ sunt: & parricida matris quoq; aut sororis interfector dicitur. Valde similis est metaphoræ, sed ab ea tamen distinguitur, quòd abusio nomẽ ex vicina ac finitima re accommodat alteri rei, quæ sine nomine est: metaphora verò etiam si nomen non B deest, vndecunq;, modò similitudinem res habeat, alienum nomẽ ascisc it. Quid tam propinquũ patris interfectori, quàm matris, aut sororis, aut fratris interfector? Ergo is, quia nomen Latino sermone non habet, per abusionẽ parricida vocatur. Quid rursus magis seiunctum, quàm arbor, atque Respublica, quæ florere, verbo ab arbore translato, dicitur? Vnde apparet, duos hos tropos ita similes esse, vt tamen sint diuersi.

Allegoria. *Idem vbi supra.* ¶ Allegoria, quam inuersionem interpretamur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Vergilius: Sed nos immensum spatijs confecimus æquor. Et: Iam tempus æquum spumantia soluere colla. Habet vsum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raró totius, plerunque apertis permixta est. Tota apud Cicer. talis est. Hoc miror enim querorque, C quenquam hominem ita pessundare alterum verbis velle, vt etiam nauem perforet, qua ipse nauiget. Illud verò commixtum allegoriæ genus frequentissimum est. Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putaui esse subeundas: Nisi adiecisset, fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. ¶ Illud verò lõgè speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quãtas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus

vnus,

D vnus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, vt quo genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi enim cùm initium à tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt, quæ est in consequentia rerum fœdissima. Hactenus Fab. Cæterùm scripturæ Prophetarum, vt alijs tropis, ita pulcherrimis allegorijs, & mira verborum consequentia illuminantur, qualis est illa Isaiæ 5. de vinea plantata à dilecto in cornu filio olei. Quam etiam nō minori elegantia septem continuis versiculis persequitur Dauid, cùm ait: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti Gentes, & plantasti eam, extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius: & cætera quæ sequuntur.

E Ironia, quam illusionem vocant, allegoria est, quæ non solùm aliud sensu, aliud verbis ostendit, sed contrarium. Ea aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam siqua earum verbis dissentit, apparet diuersam esse orationi voluntatem. Cic. in Clodium: Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita antè acta seruauit. Et Turnus apud Vergilium: Meque timoris argue tu Drance, quando tot cædis aceruos Teucrorum tua dextra dedit. *Ironia.*

Periphrasis, siue Latinè Circuitio, sicut & allegoria, non in vno verbo, sed in coniunctis fit, cùm id, quod simpliciter dici poterat (quò sit oratio vel plenior, vel significantior) pluribus verbis dicimus. Quod frequentissimè fit, cùm recto obliquum decoris gratia adiungimus: vt, Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit, pro eo quod est, Scipio Carthaginem F deleuit. Sic dicimus admirari virtutis decus & elegantiam, pro virtutem: & odisse sceleris deformitatem, vel turpitudinē, pro scelus. Qua loquendi figura frequentissimè et ornatissimè vtitur eloquentissimus Osorius. ¶ Constat autem alijs modis tropus hic, nempe etymologia, notatione, finitione. Etymologia, cùm nominis rationem explicamus: vt siquis hæredipetam dicat, qui hæreditates alienas appetat, captetque. Aut pro parasito, hominem cibo ventrique deditum: aut pro Philosopho, hominem sapientiæ studiosum: pro Grāmatico, qui literas doceat: pro locuplete, qui plurima loca possideat: pro pecunioso, qui magnam pecorum copiam possideat. ¶ Notatione constabit, cùm notis quibusdam accidentium rem quampiam describimus: vt siquis iram intelligens, animi aut bilis effer- *Periphrasis.*

uescen-

uescentiam dicat, quæ pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Eiusdem generis est & illud: Qui digito scalpunt vno caput: quo molles & parum viri significantur. Aut si dicas, Cubito se emungit, salsamentarium indicans. A
¶ Finitione cōstabit, vt siquis artē bene dicendi pro Rhetorica dicat. Peculatorem, virum, qui ciuitatis ærariū cōpilasset. Hominē tyrānum, qui vi leges ac ciuium libertatem oppresisset.

Hæc de tropis dicta sint: quæ (vt antē diximus) ornamenti plurimum orationi conciliant: quorum omnium vna est ratio atque natura: nempe pro noto & proprio alicuius rei nomine aliud subrogare, quod vel ornatius, vel significantius sit, vel etiam vim habeat probationis & argumenti. Atque vt huius virtutis fontem aperiam, quæ magnam huic facultati lucem præferet, sciendum nequaquam nomen aliud pro alio subijci posse, nisi illi valde finitimum & quasi cognatum sit. Cognata B
autem rebus sunt ea, quæ supra diximus, esse rebus aut personis attributa, vnde Topica, hoc est, argumentorum sedes oriuntur. Qualia sunt genus rei, species, diffinitio, propria, accidentia siue antecedentia, siue concomitantia, siue consequentia causæ, effectus, totum, & partes, similia, & cætera eiusdem generis. Cùm ergo omnia hæc vim habeant argumenti, periti artificis erit, quò sit oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipsis vti: quòd huiusmodi nomina vicem argumenti, siue (vt Dialectici vocant) medij vim habeant. Sic sapiens illa fœmina. 2. Reg. 20. Ioab Ciuitatem Abæla obsidenti ait: Quare præcipitas hæreditatem Domini? In qua oratione verbo præcipitandi obsidionis malum amplificauit: verbo autem hæreditatis, quod pro ciuitatis proprio nomine posuit, vim argumenti & quidem acris inclusit. Quo exemplo C
apertè liquet, ad omnem vsum, cui Topica deseruiunt, tropos etiam deseruire: qui ab illis originem ducunt. Cùm autem similitudo inter Topica numeretur, ea vero ad probandum, ad amplificandū, ad inferendum rebus lucem, ad rem oculis subijciendam, & ad delectandū accōmodata sit, consequens est, vt metaphora etiam, quę breuis similitudo esse dicitur, ad oēs hos vsus deseruiat, eoq; principem inter omnes tropos locū teneat.

Illud etiam admonendum, quòd non modò ad orationis ornatum, sed ad intelligenda quoque scripta Prophetarū hæc facultas plurimùm cōducit, quòd frequentissimè his tropis vtā tur. Siquis enim in scriptis eorū diligenter aduerterit, quid pro

no-

D nominibus proprijs earum rerũ, de quibus dicunt, vſurpaue-
rint, inueniet eos non ſolùm metaphoricis & allegoricis locu-
tionibus vſos, ſed alijs etiã Tropis, dum aut effectum pro cauſa,
aut cauſam pro effectu, aut totũ pro parte, aut partem pro to-
to, aut propriũ nomen pro cõmuni, aut cõmune pro proprio,
aut inſtrumẽta pro re cõfecta, aut quæ rebus adiuncta ſunt, pro
rebus ipſis ponũt. Tale eſt illud Hiere. Interrogate & videte ſi *Hiere*.30
generat maſculus. Quare ergo vidi omnis viri manũ ſuper lũ-
bum ſuum quaſi parturientis? Hic ex cõſequentibus calamita-
tis magnitudinẽ ſignificauit. Simile eſt huic illud eiuſdẽ: Voca-
te lamẽtatrices, & ad eas quæ procul ſunt mittite, &c. His enĩ
ſignis venturæ cladis acerbitatem voluit oſtendere. Cùm verò
Amos diuitum inhumanitatẽ exaggerans ait, Nihil patiebãtur *Amos*.30
E ſuper contritione Ioſeph, propriũ nomen pro cõmuni pauperũ
& miſerorũ nomine poſuit, vt D. Aug. annotauit, qui hũc Pro- *Aug. li*.4
phetæ Tropum plurimùm cõmendauit. Cùm verò Apoſtolus *de doctr.*
ait, Non regnet peccatũ in veſtro mortali corpore, ad obedien *Chriſt.*
dum concupiſcẽtijs eius: effectũ poſuit, pro cauſa peccati: nẽpè
concupiſcentia & fomite, vnde peccata oriuntur. Contrà verò
cùm fide ait homines iuſtificari, partem pro toto poſuit. Fides
quippe radix & fundamentũ eſt omniũ, quæ ad iuſtificationem
requiruntur: pro quibus fidem poſuit. Sic vbi in ſcripturis legi-
mus, quinquageſimum caput, vel quinquaginta capita, ex præ-
cipua parte totum intelligimus.

Cęterùm, qua ratione ſibi Eccleſiaſtes ornatiſsimorũ ver-
borum copiam, in quibus hæc troporum lumina inueniantur,
comparare poſsit, ſuo loco explicabimus.

F

¶ De ornatu, qui eſt in verbis coniunctis ac iunctis. cap. j. de figuris. Cap. VII.

CVM paulò ſuperius dictum à nobis ſit, ora-
tionis ornatum partim in verbis ſingulis,
partim in coniunctis poſitũ eſſe, vbi iam de
tropis, qui ad priorem ornatus partẽ deſer-
uiũt, diximus, reliquũ eſt, vt de poſteriori,
qui in verbis coniunctis cernitur, nunc dica
mus. Hic autem præcipuè conſtat figuris, cõ
poſitione, & varijs dicẽdi formis ad rerũ dignitatem accommo
datis. De his igitur in reliqua huius libri parte tractandum eſt,
à figuris (quæ Græcè Schẽmata dicuntur) initium ſumentes: in
qui-

quibus maxima ornatus & elegantiæ pars sita est. His autem A
Demosthenes ita est vsus, vt omnia ferè quæ dicit, aliqua huiusmodi figura exornare curet. Quo nomine multi putant (vt autor est Cicero) eloquentiam eius maximè esse mirabilem.

Principiò igitur figuræ definitio ac diuisio tradenda est. Figura autem (vt Rhetores definiunt) est conformatio quædam orationis, remota à communi & primùm se offerente ratione, qua rectus sermo in alium cum virtute mutatur. Vt hoc autem rudi (quod aiunt) Minerua explicemus, sciendum est, quòd quemadmodum eidem corpori vestimenta plura aptari possunt, quorum alia ad venustatem, alia ad grauitatem, alia ad luctum & mœstitiam, alia ad humilitatem & sanctitatem accommodantur: ita eadem sententia diuersis potest figuris & formis explicari, & quodammodo vestiri: quorum alię venustatem, aliæ grauitatem, aliæ vim & acrimoniam præseferant. B
Eruditi autem artificis est, eam figuram, & velut habitum eligere, qui vel sententiæ enunciandæ, vel proposito nostro maximè quadret. Subijciamus huius rei exempla. Simplici & recta oratione Apostolus dicere poterat: Siquis infirmatur, & ego infirmor: si scandalizatur, & ego vror. Sed ab hac simplici & primùm se offerente ratione discedens, multò acrius & elegantius per interrogationis figuram dixit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Simili quoque ratione dicere poterat: Nulla res poterit nos à charitate Christi separare. &c. At quantò vehementius & elegantius est, Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an periculum? &c. Item simplici oratione dicere poterat, Non possunt homines Deum inuocare, de quo nihil audierunt: neque audire, nisi illis annuncietur: neque quis annunciare poterit, nisi à Deo mittatur. At multò elegantius ait: Quo modo inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audiernnt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? Hîc enim multæ simul elocutionis virtutes coëunt. Est enim repetitio, & interrogatio, & gradatio, & membra item orationis ex pari ferè numero syllabarum. Potuisset etiam D. Gregorius simpliciter dicere: Mirum est peccatricem mulierem ad Dominum venire: & mirum item, eandem ab eo misericorditer trahi, & benignè recipi. Sed quantò elegantius est, hanc sententiam figurata oratione ad hunc modum explicari? Quid igitur C

2. Cor. 11.

mira-

D miramur fratres, Mariam venientem, an Dn̄m ſuſcipientem? ſuſcipienté dicam, an trahenté? dicam melius & trahentem & ſuſcipientem. Ad hunc modum Sedulius cùm dicere potuiſſet, Vehementer nobis prima illa fœmina & antiquus ſerpens nocuerunt, multò ornatius atque vehementius dixit: Heu noxia coniux. Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille? Perfidus ille Draco, ſed tu quoque noxia coniux. Item ſimpliciter dicere ſolemus, Virtutis comes inuidia eſt, quæ viros bonos plerunque inſectatur: acrius tamen per exclamationem dicitur, ô virtutis comes inuidia, quæ bonos plerunque inſequeris atque adeò inſectaris! His exemplis, vt arbitror, facilè figuræ definitio, & eius item vſus percipi poteſt.

Definitionem ſequitur diuiſio. Sunt enim duplices figuræ, E aliæ verborum, aliæ ſententiarum. Verborum ſunt, quæ venuſta & concinna eorũdem verborum collocatione conſtant: qua ſublata, mutatur, vel tollitur figura. Sententiarum verò ſunt, quæ non in verbis, ſed in rebus ipſis ſunt poſitæ: vt cùm vel exclamamus, vel interrogamus, vel obſecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiam optamus. Deſcriptiones quoque rerum & perſonarum, hoc eſt, ſermocinationes, notationes, ſententiæ, & epiphonemata, de quibus ante diximus, & multæ item aliæ inter ſententiarum figuras numerantur.

Cùm autem verborum figuræ ornatum & elegantiam orationi concilient, vnde hic ornatus originem ducat, diligenter animaduertendum eſt. Huius enim rei cognitio plurimum ad earum vſum conducet. Sciendum eſt igitur, rerum omnium decorem & pulchritudinem, quæ vel ſenſibus, vel intellectu F percipitur, proportione quadam & concinnitate partium ſibi inuicem apte conſentientium præcipuè conſtare. Vnde ſapientiſsimus ille rerum omniũ architectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere, & menſura perfecit, ipſumque inter cætera hominem ea natura condidit, vt numeris & apta rerum concinnitate maximè caperetur. Hac enim de cauſa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum concentus ſuis numeris dimenſus aures recreat, & Poëtarum carmina, quæ numerorum legibus eleganter aſtricta ſunt, voluptate nos afficiunt. Quò minus mirandum eſt, ſi ornatus, qui in verborum figuris eſt poſitus, in quadam apta & concinna verborum collocatione & proportione conſtitutus ſit. Quid autem proportionis huius nomine intelligam (liceat enim hac

voce vti) proposita exempla facilè declarabunt. Sumamus illam Euseb. Emisse. sententiam, Ferina immanitas est, Deum æstimare minorem, quia maiora contulit: vt ideo à te minus accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis. Hîc apertè vides proportionem inter contraria & similiter cadentia verba. Idem Eusebius locum illum explanans, Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, sic ait: Natus est nobis, qui sibi erat. Datus est ergo ex diuinate, natus ex Virgine. Natus, qui sentiret occasum: datus, qui nesciret exordium. Natus, qui & matre esset iunior: datus, quo nec pater esset antiquior. Natus, qui moreretur: datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hîc humiliatur. Sibi regnat, & mihi militat. Idem etiam de corporum resurrectione disputans, sic ait: Ipsa caro honoratur præmijs, quæ est probata supplicijs: ipsa in muneribus gaudebit, quæ in doloribus triumphauit: quæ ideo tolerabiliter doluit se afflictam, quia fideliter credidit reformandam. In his omnibus quis non videt numerum & proportionem similium, dissimilium, & cõtrariorum sibi inuicem respondentium? Quin & in Ecclesiasticis quoque antiphonis & versiculis interdum idem numerus atque proportio reperitur: quale est illud in laudibus D. Martini: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum: qui nec mori timuit, nec viuere recusauit! Hîc apparet quomodo sibi respondeant, laborem & mortem, victũ & vincẽdum, mori & viuere, timere & recusare. Est autem in his omnibus exemplis oratio colis & commatis vbique rotunda: de quibus suo loco dicemus.

Quia verò D. August. (vt cæteros quoque Patres omittam) hoc loquendi genere maximè delectatus est, libet nonnulla eius exempla referre, quæ Prosper Aquitanius annotauit atque collegit: quæ hanc præceptionem maximè illustrabunt: vt omittam interim, quòd eadem ipsa, citra hanc commoditatem, non indigna sunt, quæ legantur. Sic igitur ait: Lex data est, vt gratia quæreretur: gratia data est, vt lex adimpleretur: quæ non vitio suo non poterat impleri, sed vitio prudentiæ carnis. Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam fuit sanandum. Idem: Diuina bonitas ideò maximè irascitur in hoc seculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer temporalem adhibet seueritatem, ne æternam iustè inferat vltionem. Idem: Vera confessio est benedicentis, cùm idem sonus est & oris & cor-

D cordis. Bene autem loqui, & malè viuere, nihil aliud est, quàm sua se voce dánare. Idem: Hoc affectu & desiderio colendus est Deus, vt sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum ideò colit, vt aliud magis, quàm ipsum promereatur, nō Deū colit, sed illud, quod assequi concupiscit. Idem: Iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit nolēs, quantum mali sit, quod perpetrauit volens. Idē: Mala mors putanda non est, quā bona vita præcesserit. Non enim facit malā mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaq; multùm curandum necessariò morituris, quid accidat vt moriātur, sed moriendo quónam ire cogantur. Idem: Iustis quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non pœna est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiam si seruiat, liber est: malus autem & si regnet, seruus E est: nec vnius hominis, sed (quod est grauius) tot dominorum, quot vitiorum. Idem: Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: Christus humilis hominem obedientē reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit consentientem: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentē. Idē: In rebus spiritalibus cùm minor maiori adhæret, sicut creatori creatura, illa fit maior quàm erat, nō ille: & hoc est maius esse, quod est melius esse: quia adhærens creatura creatori, non mole auctior, sed virtute fit maior. Idē: Omnes beati habent, quod volunt. Miseri autem sunt, qui vel non habent, quod volunt, vel id habent, quod non rectè volunt. Propior est ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta quod cupit, quàm praua, etiam si quod cupit, obtinuit. Idem: Qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus vltionū. Nam F & blanditur, & minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio: si non minaretur, nulla esset correctio. Hactenus ille. In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis cōcinnitas satis apparet, qua singula verba singulis verbis contraponuntur, sibiq́ue mutuò respondent. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non maxima copia, & passim obuia, vt meritò accusari possim, quòd rem adeò perspicuam tot exemplis onerauerim. Verùm hoc feci, vt ostenderem hanc decoris & venustatis partem, quæ in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, vnde omnis aliarum rerum pulchritudo, quæ vel arte vel natura constant, manare solet: simul vt hac ratione admonerentur, qui eleganter dicere volunt, vt ad hanc dicendi formam ea reuocare studeant,

quorum natura huius decoris capax eſt. Hæc enim orationis A
gratia ſequi rerum naturam debet, non affectari. Et tunc etiã parcius hoc loquendi genere vtendum eſt, cùm in veritate dicemus, quò affectationis vitium omnium aliorum peſsimum fugiamus: vtpote quod fidem dicenti adimat. Hoc enim loquendi genere venerandi Patres Auguſtinus, Euſebius Emiſſenus, Petrus Rauenas, D. Bernar. ita delectati ſunt, vt vix alio elocutionis genere frequentius vtantur. D. verò Greg. omnes ferè ſententias his numeris aſtringit. Quam rem adeò venuſtè Petrus Rauenas agit, vt hac potiſsimùm ratione Chryſologi nomen inuenerit. Quanuis autem Rhetores hac loquendi figura parcius vtendum eſſe præcipiant, quòd ea plus habeat iucunditatis & ſuauitatis, quàm grauitatis, hi tamen (quos ſupra memoraui) Patres, vt eorum ſcripta monſtrãt, frequẽtiſsimè
ea vſi ſunt. B

Sed vt ad id, cuius gratia hæc à me inducta ſunt, veniam, ſciendum eſt, pleraſque verborum figuras ex hoc proportionis fonte manare. Eſt enim (quod ad præſens attinet inſtitutũ) triplex proportionis genus, nempe eiuſdem verbi ad idem verbum certo ordine & numero ſibi reſpondens: aut ſimilis ad ſimile, aut contrarij ad contrarium, quacunque ratione contrarium ſit. varia ſiquidẽ contrariorũ genera à Dialecticis numerantur. Ex hoc ergo triplici proportionum genere tres veluti claſſes figurarum oriuntur, quæ in verbis poſitæ ſunt: de quibus vbi mox dixerimus, nõnullas alias partim ſimiles, partim contrarias adijciemus. Vtrunque enim ad eundem ordinẽ atque tractationem pertinet.

C

¶ Prima claſsis de figuris verborum, quæ eiuſdem verbi repetitione conſtant. Cap. VIII.

EX prima igitur claſſe, vbi idem verbum eleganter repetitur, primum locum tenet Repetitio: quæ eſt, cùm continenter ab vno atque eodem verbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumuntur. Sic D. Cyprianus, Si, inquit, filij Dei ſumus, ſi templa eius eſſe iam cœpimus, ſi accepto

D pto Spiritu ſancto, ſancti & ſpiritualiter viuimus, ſi de terris oculos ad cœlum ſuſtulimus, ſi ad ſuperna & diuina plenum Deo & Chriſto pectus ereximus, nõ niſi quæ ſunt Deo & Chriſto digna faciamus. Idemque rurſus contra quoſdam Chriſti confeſſores paulò licentius agentes, ſub vnius nomine ſic inuehitur: Confeſſor eſt, ſed poſt confeſsiònem periculum maius eſt: quia plus aduerſarius prouocatus eſt. Confeſſor eſt, hòc magis ſtare debet cum Domini Euangelio, per Euangelium gloriam conſecutus à Domino. Confeſſor eſt, ſit humilis & quietus, ſit in actu ſuo cum diſciplina modeſtus: vt qui Chriſti confeſſor dicitur, Chriſtum, quem confitetur, imitetur. Confeſſor eſt Chriſti, ſed ſi non poſtea blaſphemetur maieſtas & dignitas Chriſti. Lingua Chriſtum confeſſa non ſit maledica, non ſit turbulenta, non conuitijs & litibus perſtrepens audia-
E tur. Cæterùm ſi culpabilis & deteſtabilis poſtmodum fuerit, ſi confeſsionem ſuam mala conuerſatione prodiderit, ſi vitam ſuam turpi fœditate maculauerit, ſi Eccleſiam denique, vbi confeſſor factus eſt, derelinquens, & vnitatis concordiam ſcindens, fidem primam perfidia poſteriore mutauerit, blandiri ſibi per confeſsionem non poteſt. & cæt. Hactenus Cyprianus.

Conuerſio

¶ Conuerſio eſt, per quam non, vt antè, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur. Cyprianus: Deus videri non poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt. Et ideo ſic Deum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Idem: Quiſque ille eſt, quem zelo perſequeris, ſubterfugere & vitare
F te poterit, tu te fugere non potes: vbicunque fugeris aduerſarius tuus tecum eſt, hoſtis ſemper in pectore tuo eſt, pernicies intus incluſa eſt, ineluctabili catenarum nexu ligatus & vinctus es, zelo dominante captiuus es, nec ſolatia tibi vlla ſubueniunt. Tale eſt illud Apoſtoli: Hebræi ſunt? & ego. Iſraelitæ ſunt? & ego. Semẽ Abrahæ ſunt? & ego. Miniſtri Chriſti ſunt? (vt minus ſapiens dico) plus ego. Sic etiam Seneca, Hoc eſt, *Lib. 6.* inquit, Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla *Nat.* bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, occidit *Quæſt.* Perſarum multa millia, opponetur, & Calliſthenem. Quoties dictum erit, occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat, opponetur, & Calliſthenem. Quoties dictum erit, omnia Oceano tenus vicit, ipſum quoq; tẽtauit nouis claſsibus,

& imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos A
protulit, dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq́ue exempla transierit, ex his, quæ facit, nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenis.

Complexio.

¶ Complexio est, quæ vtranque complectitur exornationem, & hanc & quam antè posuimus, vt & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum reuertamur. Cyprianus: Solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus non est, qui templum Dei seruans vbique fuerit, sine Deo non est. Sed hæc breuis complexio est. Potest autem esse multò longior. Cuius rei exemplum non verebor ex sanctissimo Bonauentura afferre: cuius oratio quamuis non adeò leniter fluat, sententiarum tamen pondere non minus grata sanis ingenijs esse debet, quàm quæ elegantia & nitore sermonis exornata est. Is igitur precandi studium hoc genere exornationis commendat his verbis: Si vis patienter tolerare aduersa, vaca orationi. Si vis tentationes & tribulationes superare, vaca orationi. B
Si vis prauas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis astutias Sathanæ cognoscere, ac eius fallacias vitare, vaca orationi. Si vis lætanter viuere in opere Dei, & per laboris & afflictionis viam incedere, vaca orationi. Si vis spirituali in vita te exercere, & carnis curam non agere in desiderijs, vaca orationi. Si vis vanas cogitationum muscas effugare, vaca orationi. Si vis animam tuam sanctis cogitationibus & desiderijs impinguare, vaca orationi. Si vis cor tuum virili spiritu & constanti proposito in Dei beneplacito stabilire, vaca orationi. Denique si vis vitia extirpare, & virtutibus ornari, vaca orationi. In ea enim recipitur sancti Spiritus vnctio: quæ de omnibus mentem docet. C
Hac eadem figura D. Greg. vtitur, hoc modo: Considero, inquit, Patres noui & veteris testamenti Dauid, Danielem, Amos, Petrum, Paulum, & Mattheum, & apertis oculis fidei intueor. Implet nanque Spiritus sanctus puerum citharœdum, & Psalmistam facit: implet abstinentem puerum, & iudicem senum facit: implet pastorem armentarium, & Prophetam facit: implet piscatorem, & principem Apostolorũ facit: implet persequutorem, & doctorem gentium facit: implet publicanũ, & Euangelistam facit. Quàm ergo insani sumus, qui hunc Spiritum non quærimus? Hic videre licet eadem esse verborum initia eosdemq́ue fines.

D

Traductio.

¶ Traductio est, quæ facit, vt cùm idẽ verbũ crebrius ponatur, nõ modò non offendat animũ, sed etiam concinniorẽ orationẽ reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucũdius vita, is cum virtute vitã non potest colere. Item, Eum tu hominẽ appellas, qui si fuisset homo, nũquam tam crudeliter vitam hominis petijsset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcisci voluit, vt ipse sibi reperiretur inimicus. Item, Diuitias sine diuitũ esse, tu verò virtutem præfer diuitijs. Nam si voles diuitias cum virtute cõparare, vix satis idoneæ tibi videbũtur diuitiæ, quæ virtutis pedissequæ sunt. ¶ Repetũtur autẽ eadem nomina. Primũ quidẽ in diuersis casibus, quale est illud: Imprecor arma armis: pugnãt ipsiq; nepotes. Littora littoribus cõtraria, fluctibus vndas. Eleganter etiam Ioannes Picus Mirandul. cũ Deo loquẽs sic ait: *Polyptoton.*

E

Nanque tua est nostris maior clementia culpis,
Et dare non dignis res magè digna Deo est,
Quanquam sat digni, si quos dignatur amare,
Qui quos non dignos inuenit, ipse facit.

Hoc autem Polyptoton Græci vocant. ¶ Huc etiam pertinet Epanalepsis: hoc est, à postremo ad primum verbum regreßio. Quale est illud.

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Item illud Cic. in Verrẽ: Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Quod etiam fit, sententia aliqua interiecta, hoc modo: Bona miserũ me (consumptis enim lachrymis, tamen animo infixus hæret dolor) bona, inquam, Cn. Põpeij acerbißimæ voci subiecta preconis. ¶ Finitima huic quoq; *Epanalepsis.*

F est Anadiplosis, quæ idem verbum in fine præcedentis & initio sequentis orationis repetit. Quale est illud: *Anadiplosis.*

Vrbs Etrusca solo sequitur pulcherrimus Astur
Astur equo fidens & versicoloribus armis.

Sic etiã Cic. cõtra Catil. O tẽpora, ô mores. Senatus hoc intelligit, Consul videt, hic tamen viuit: Viuit? imo verò etiam in Senatum venit, &c. Et oratio quoque hoc modo iteratur. Quale est illud Sedulij, de prima fœmina loquens.

Heu noxia coniux.
Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille?
Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux.

Simile est & illud Ioa. Pici Mirandulani.

Sed premit heu miseros tantæ indulgentia sortis

Quos fecit natos gratia, culpa reos. A
Culpa reos facit, sed vincat gratia culpam:
Et tuus in nostro crimine crescat honor.

Epizeusis. ¶ Est etiam affinis huic Epizeusis, Latinè Conduplicatio, quæ vel idem verbum, vel eandem sententiam conduplicat. Idem verbum, quale est illud: Tu tu faces illas incendisti. Et: Me me adsum qui feci, in me conuertite ferrum. Et Cic. contra Catilinam: Viuis & viuis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam In oratione verò hoc modo: Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit, quasi aliquod telum B sæpius perueniat in eandem partem corporis.

Gradatio.

¶ Gradatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quæ quãdam verborum catenam efficit: estque & ad docendum, & ad delectandum cumprimis accommodata. D. Cypria. Ser. de liuore, Zelare, inquit, quod bonum videas, & inuidere melioribus, leue apud quosdam crimen videtur: dumque existimatur leue, non timetur: dum non timetur, contemnitur: dum contemnitur, non facilè vitatur. D. item Gregor. Considerandum est, ad culmen quisque regiminis qualiter veniat, & ad hoc ritè perueniens qualiter viuat, & bene viuens qualiter doceat, & rectè docens, infirmitatem suam quotidie quanta *Roma.5.* consideratione cognoscat. Et Apostolus, Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia probationem, probatio verò C spem, spes autem non confundit. Et iterum, Quos, inquit, præsciuit & prædistinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, illos & iustificauit. &c. Et in eodem capite per Interrogationem & Repetitionem venustissimè ait: Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt, quomodo verò credent ei, quem non audierunt? &c. Item: Non sensi hæc & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. In hoc autem nouissimo exemplo, non decus modò, sed vis etiam & acrimonia inest. Hactenus de figuris, quæ eiusdem verbi repetitione constant.

¶ In his autem figuris non inopia fit, vt ad idem verbũ reddatur sæpius, sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus diju-

D dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. Huic autem virtuti, sicut omnibus alijs suum quoque vitium finitimum est, quod Tautologiam appellant, hoc est, eiusdem verbi vitiosam repetitionem, quæ non decoris gratia, sed inopia verborum fit, quæ etiam aurium iudicio dijudicatur: qualis est illa: Nam cuius rationis oratio nō extet, ei rationi ratio non est fidem adhibere.

¶ Secunda classis de figuris, quæ verborum similitudine constant. Cap. IX.

E SECVNDI verò ordinis figuræ, quæ proportione verborum similium sibi inuicem respondentium cōstant, quatuor præcipuè numerantur, nempe Compar, Similiter cadens, Similiter desinens, & Agnominatio.

Compar, quod Græcè Isocolon dicitur, est quod habet in se membra, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc nō de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est: sed tantū affert vsus & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus. Cypria. Mundus ipse occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie sata læta sunt, nec
F adeò arboreis fœtibus autumna fœcunda sunt. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non magna copia est.

Similiter cadens, Similiter desinens.

¶ Similiter cadens exornatio dicitur, cùm in eadem constructione verborum duo aut plura sunt verba, quæ similiter ijsdē casibus efferuntur. At Similiter desinens est, cùm tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt. Vtriusque rei exemplum patet his D. Cypriani aduersus Demetrianum verbis: Certè & labor irritus & nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto: cùm nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. In hoc autem genere pulcherrimā & iucūdissima sunt illa, in quibus non extrema tantùm, sed media quoque variè & multipli-

plici-

pliciter sibi respondent. In quibus quanta sit varietas, exempla declarabunt. Cypri. ad Donatum, Accipe, inquit, non diserta, sed fortia: nec ad audientiæ popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad diuinam indulgentiam prædicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, ante quàm discitur: nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiæ maturantis hauritur. Idem contra Demetrianum: Qui ad malum motus est, mendacio fallente, multò magis ad bonum mouebitur, veritate cógente. Longior quidē illa, sed non minus ornata D. Aug. sententia, qua natiuitatis & mortis diem in beato Martyre comparans, sic ait: Illo die ex fastidioso matris vtero in hanc lucem processit, quæ oculos carnis illecebrat: isto autem die ex profundissimo carcere in illam lucem discessit, quæ visum mentis illustrat. Ad pretiosam mortem iuste viuendo venit: ad gloriosam verò vitam iniustè moriendo perrexit. A B

Agnominatio.

¶ Agnominatio est verborum similitudo, in dissimili tamen sententia. Quale est illud Cypriani de habitu virginum: Capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Idem serm. de Mortali. Defunctos fratres non esse lugendos, cùm sciamus non eos amitti, sed præmitti. Tale est illud Fabij: Nihil putamus esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuatur. Est autem D. Bernardus vt frequentissimus, ita etiam festiuissimus in hac figura: quale est illud eiusdem: Benigna charitas affluit, non defluit. Item, Futuram hominis gloriam Dæmon vidit, & inuidit. Et, Cain munera Deus non respicit, quia illum despicit. Et, Magna superbia est vti datis, quasi innatis. C
Sic multa alia apud eundem.

¶ Tertia classis ex figuris verborum, quæ contrarijs nominibus aut rebus constant. Cap. X.

D TERTIVS figurarum ordo contrariorum proportione cõſtat: in quibus tantum ineſt leporis & gratiæ, vt quocunque ferè modo contraria copulentur, ornamẽti plurimum orationi afferant: neque iucundam modò, ſed acrem interdum efficiant. Tale eſt illud in Catilinam: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Nec minorem vim & acrimoniam habet illud Cypria. in Epiſto. ad Cornelium contra Nouatianos. Sic enim ait: An ad hoc, frater chariſsime, deponenda eſt Eccleſiæ catholicæ dignitas, & ſacerdotalis autoritas ac poteſtas, vt iudicare velle ſe dicant de Eccleſiæ præpoſito extra Eccleſiã conſtituti, de Chriſtiano heretici, de ſano ſaucij, de

E integro vulnerati, de ſtante lapſi, de iudice rei, de ſacerdote ſacrilegi? Hactenus ille. Nec minori acrimonia Iſaias aduerſus ſuperbum atque laſciuum fœminarum ornatum ait: Et erit pro ſuaui odore fœtor, pro zona funiculus, pro criſpãte crine caluitium, & pro faſcia pectorali cilicium. Sed quoniam hæc figura ornatiſsima eſt, pluribus à nobis exemplis illuſtranda erit: vt hac ratione multiplex eius vſus intelligi poſsit. Cypri. Gratulandum eſt, inquit, cùm improbi de Eccleſia ſeparantur, ne columbas, ne oues Chriſti, ſæua ſua & venenata contagione prædentur. Cohærere & coniungi non poteſt amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluuia cum ſerenitate, pugna cum pace, cum fœcunditate ſterilitas, cum fontibus ſiccitas, cum tranquillitate tempeſtas. Idem: Quemadmodũ Sathanas trãſfigurat ſe velut in angelum lucis: ita miniſtros ſuos ſubornat,

F velut miniſtros iuſtitiæ, aſſerẽtes noctem pro die, irritum pro ſalute, deſperationem ſub obtentu ſpei, perfidiam ſub prætextu fidei, Antichriſtum ſub vocabulo Chriſti: vt dum veriſimilia mentiuntur, veritatẽ ſubtilitate fruſtrentur. Idem ſer. de Eleemoſyna: Dei filius, hominis filius eſſe voluit, vt nos filios Dei faceret. Humiliauit ſe, vt populum, qui prius iacebat, erigeret. Vulneratus eſt, vt vulnera noſtra ſanaret. Seruiuit, vt ad libertatem ſeruientes extraheret. Mori ſuſtinuit, vt moriens immortalitatem mortalibus exhiberet. Idem etiam ſerm. de Patientia, de admiranda Dñi Saluatoris patiẽtia ſic ait: Sub ipſa autem paſsionis hora quæ conuitiorum probra, quæ contumeliarum tolerata ludibria? vt inſultantium ſputamina patienter exciperet, qui ſputo ſuo cæci oculos paulò antè formauerat:

& cuius in nomine nunc à seruis eius Zabulus cum Angelis suis A
flagellatur, flagella ipsa pateretur: coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat æternis: palmis in faciem verberaretur, qui palmas vincentibus tribuit: spoliaretur veste terrena, qui indumento immortalitatis cæteros vestit: cibaretur felle, qui cibum cœlestem dedit: potaretur aceto, qui poculum salutare propinauit. Hac eadem figura Apostolus vsus est, cùm ait:
1. Cor.4. Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus. Dei quoque filius
Esai.61. apud Esaiam in hoc se à Patre missum esse testatur, vt lugentibus daret coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, palliũ laudis pro spiritu mœroris. ¶ Est etiam pulcherrimum illud cõtrariorum genus, quo D. Basilius in laudem Martyrum vtitur his verbis: Pericula non respicit Martyr, coronas respicit: B
plagas non horret, sed præmia numerat: non videt lictores infernè flagellantes, sed Angelos supernè lætos hominibus acclamantes: non spectat ad temporalia pericula, sed ad præmiorũ æternitatem.

Cohabitatio.

¶ Est etiam cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel personæ simul coniunguntur: quod fieri posse sub diuersis rationibus Dialectici concedunt. Sic Lactantius de Phenice post mortem exurgente ait: Ipsa quidem, sed non eadem: quia est ipsa, nec ipsa est: Æternam vitam mortis adepta bono. Tale est illud Herẽnianæ Rhetoricæ: Ades, abesse vis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. Sic D. Greg. Dedignantur, inquit, iusti, sed nõ dedignantes: desperát, sed non desperantes: persecutionem commouent, sed amantes. C

Paradiastole.

¶ Huic cõtraria est Paradiastole. Sicut enim illic contraria copulantur, ita hîc simillima discernuntur. Hac elegantissima figura elegantissimè Apostolus vsus est, cùm ait: In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed nõ destituimur: persecutionẽ patimur, sed nõ relinquimur: humiliamur, sed non cõfundimur: deijcimur, sed nõ perimus. Sic D. Cyprianus similia hoc modo disiũgit: Aliud est, inquit, martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Sic etiam Seneca de homine deside & otioso loquens, Non, inquit, diu vixit, sed diu fuit. Idẽ, Pergimus, inquit, non quô eundum est, sed quô itur: nec ad rationẽ, sed ad similitudinẽ viuimus. Et dũ

D vnusquisque mauult credere, quàm iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur. Et iterũ: Quæramus quid optimũ factu sit, non quid vsitatissimum. Idemque, Opes, inquit, meas fortuna abstulit, non auulsit. Item D. August. Sic diligendi sunt homines, vt eorum non diligantur errores: quia aliud est amare quòd facti sunt, aliud odisse quod faciunt. Item D. Cyprianus: Nos autem fratres charissimi, qui Philosophi non verbis, sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus: qui virtutum magis conscientiam, quàm iactantiam nouimus: qui non loquimur magna, sed viuimus: quasi serui & cultores Dei patientiam, quam magisterijs cœlestibus discimus, obsequijs spiritualibus præbeamus. Hactenus ille. In epistola verò, quam presbiteri Romani ad eundem Cyprianum *Cypr. ser. de patiēt.*

E de lapsis miserunt, sic inter cætera scribunt: Maximè illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inuerecunda. Pulsent sanè fores, sed non vtique confringant: adeant ad limen Ecclesiæ, sed non vtique vt transiliant: castrorum cœlestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant se desertores fuisse: resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. In his exemplis apertè liquet, quæ similia videntur, ratione disiungi, & quantum inter se differant, explicari.

Contrarium in sententijs.

¶ Est etiam Contrarium in sententijs, quod Dialectici inter ea argumenta, quæ à contrarijs ducuntur, referunt. Quia tamen hoc genus argumentationis cæteris ornatius est, inter exornationes collocatur. Tale est illud: Nam qui suis rationibus ini-

F micus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Item: Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Ad hoc etiam genus Cõtrarij argumẽta ab imparibus, hoc est, à maiori & minori referuntur hoc modo: Quos ex collibus deiecimus, cùm ijs in campo metuimus dimicare? Qui cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores?

Contentio.

¶ Huic autem figuræ finitima est Contentio: quæ non tam ex contrarijs, quàm ex imparium circunstantiarum comparatione constat: quæ quidem sicut & præcedens magis ad sententiarum, quàm ad verborum figuras pertinet. Quia tamen contra-

rij speciem habet, his eam adnectere, docendi gratia, volui- A
mus. Ea verò frequentissimè vtimur, cùm proposita similitudine aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, vtriusque rei circunstantias excutimus: vt ostendamus id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut maius esse. Sic Cic. pro lege Manil. Maiores, inquit, nostri sępè pro mercatoribus aut nauiculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot ciuium Romanorum millibus vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati, quòd erant appellati superbiùs, Corinthum patres vestri totius Gręciæ lumen extinctam esse voluerunt: vos eum Regem tutum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? illi libertatem ciuium Romanorum imminutam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius legatio- B
nis verbo violatum illi persequuti sunt, vos legatum Po. Ro. omni supplicio interfectum inultum relinquetis? Subiecit deinde conclusionem his verbis: Videte ne vt illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conseruare non posse. Verùm de hac contentione paulò fusius, cùm de exemplorum tractatione agendum erit, disseremus.

Commutatio.

¶ Ad hoc genus contrariorum pertinet Commutatio, quę Grę cè dicitur Antimetabole. Ea verò est, cùm duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, vt à priore posterior, cōtraria à priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item: Ea re poëmata non facio, C
quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item: Si poëma, loquens pictura est: pictura, tacitum poëma debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Item in sacris literis: Nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, sed propter gentem locum. Item Sedulius: Nam sabbata propter condita sunt hominem, non homo sabbata propter.

¶ Quarta classis de reliquis verborum figuris. Cap. XI.

D

POST hæc tria figurarum genera, quæ proportione quadam verborum sibi inuicem respondentium constare diximus, superest quartum genus figurarum, in quibus non ita apertè hæc proportio deprehenditur: quanuis non prorsus ea careat. Hoc enim præcipuè figuræ verborum à sententiarum figuris distant, quòd in eis sic verba collocantur, vt quandam proportionis imaginem præseferant: vnde venustas omnis atque iucunditas orationis manat. Quò fit, vt huiusmodi verborum figuræ ad delectandum plurimum conferant: quę res inter tria orationis officia numeratur.

Adiunctio.

¶ Inter has ergo figuras prima est Adiunctio, quæ Græcè Zeuma dicitur: in qua vnum ad verbum, quod primum aut postremum collocatur, plures sententiæ referuntur: quarum vnaquæque desideraret, si sola poneretur. Fit autem præposito verbo, ad quod reliqua respiciant, hoc modo: Vicit pudorem li-
E bido, timorem audacia, rationem amentia: aut postposito, quo plura clauduntur. Nec enim is es Catilina, vt te, aut pudor vnquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat: vt, formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Quia verò in his tribus locis verbum illud collocari potest, in principio videlicet, medio, & fine, tres zeumatis species Gręci fecerunt, nempe Protozeuma, Messozeu-
F ma, & Hyperozeuma: quibus hanc differentiam significarent.

Disiunctio.

¶ Huic contraria est Disiunctio, qua vnicuique orationis membro suum verbum apponitur, cùm tamen vnum aliquod toti orationi sufficere potuisset. Vt autem illa figura breuius, ita hac ornatius & elegantius dicimus. Sic D. Cyprianus contra Demet. Quid, inquit, cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congredere, virtutem mentis infringe, fidem destrue, disceptatione, si potest, vince. Idem sermo. de mortalit. Si auaritia prostrata est, exurgit libido: si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contempta est, ira exasperat. Item Cicero pro Archia de studijs suis loquens sic ait: Me autem quid pudeat, qui tot annos ita viuo,

vt ab illis nullo me vnquam tempore aut cõmodum, aut otiũ A
meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit. Et in eadem oratione: Homerum Colophonij ciuẽ esse dicunt suum, Chij suum vendicát, Salaminij repetũt, Smyrnæi verò esse suum confirmant.

Distributio.

¶ Distributio duplex est: altera in sententijs, quæ inter sententiarũ figuras reddetur: altera in verbis, quæ est huius loci propria: & superiori, hoc est, adiunctioni finitima, nisi quòd est multò ornatior. Sed illa quidem plura verba idem significantia repetit, hæc verò diuersa, siue verba, siue nomina rebus accommodatissima iungit. Quo in genere vt frequentissimus, ita elegantissimus est D. Cypria. Hinc in Epist. ad Donat. de prauæ consuetudinis violentia loquens, sic ait: Tenacibus semper illecebris necesse esse (vt solebat) vinolentia inuitet, inflet su- B
perbia, iracũdia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Idem de habit. virg. Cœlestis hominis imaginẽ virgines portát, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinẽdam iniuriá mites, ad faciendam misericordiá faciles, fraterna pace vnanimes atque concordes. Idẽ contra Demetri. Qui alios, inquit, iudicas, aliquando esto tibi iudex. Conscientiæ tuæ latebras intuere: aut enim superbia inflatus es, aut auaritia rapax, aut iracundia sæuus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulentus, aut liuore inuidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus: & miraris in pœnas generis humani iram Dei crescere, cùm crescat quotidie quod puniatur? Idem Ser. de patien. exẽplo Domini in ingratos etiam beneficia conferre sua- C
det his verbis: Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxijs, religiosis & impijs Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias messium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata virere.

Interpretatio.

¶ Pertinet etiam ad figuras verborum Interpretatio, quam Græci Synonymiam appellant: cum instádi, augendi, & interdum etiam apertiùs dicendi causa plura verba idem significantia congregantur. Sic D. Cypria. Serm. de lapsis: Doleo fratres, doleo v[obis]cum. Cum singulis pectus meum copulo, mœroris & funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plá-

go,

D gõ, cùm deflentibus defleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis grassantis inimici mea membra simul percussa sunt: sæuientes gladij per mea viscera transierunt. Idem Ser. de liuore: Si recesserunt de pectore tuo tenebræ, si nox inde discussa est, si caligo detersa est, si illuminauit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse cœpisti, quæ sunt Christi, sequere: quia lux & dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo liuoris inuoluis? quid inuidiæ cæcitate omne pacis & charitatis lumen extinguis? Item Cicero: Quæ cùm ita sunt Catilina, perge quô cœpisti: egredere aliquando ex vrbe. Patent portæ: proficiscere. Idem de eodem, Abijt, excelluit, erupit, euasit. ¶ Est etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidæ cum Deo in hymno loquentis interpretatio.

Sisq; alijs metus, vt libet, ac formidinis horror.
E *At mihi blandus amor, mihi sis placidissimus ardor.*
Noctes atq; dies toto te pectore versem:
Te sine sit mihi dulce nihil, te pro omnibus optem.
Vnum depeream: totis hunc sensibus æstum
Implicitem: hunc imis exardens ossibus hauriam.
Hoc mihi soluantur flagrantes igne medullæ:
Hos mihi mens vnos semper suspiret amores.

¶ Verborum autem idem significantium copia (quæ ad hanc figuram cumprimis necessaria est) non modo synonymia, sed etiam tropis, ac præcipuè metaphoris & allegorijs paratur: quando quod propijs verbis enunciatum est, metaphoricis significamus. Quale est illud H. Vidæ cum Domino agentis:

Nam quanuis hominem admoneas, foueasq;, tegasq;,
F *Quodlibet audendi est tamen omnibus æqua potestas,*
Et nobis laxas nostri vsq; relinquis habenas.

Hic postremus versiculus idem allegoricè aut metaphoricè dicit, quod duobus præcedẽtibus proprijs verbis enunciauerat.

Neque verba modò, sed sensus quoque idem facientes aceruantur: quale est illud: Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum obfusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt.

Mixta quoque, & idem & diuersa significantia, hoc eodem modo coniungũtur. Cypria. de habitu virg. Si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuuentutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscẽdi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, vt &

si ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium te & A
venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente
casta sis & pudica.

Hoc in loco monendus est concionator, ne pluribus verbis idem significátibus eandē sententiam oneret: nisi vel augendæ rei, vel alicuius obscurioris sententiæ explicandæ gratia, quæ nisi hoc modo exprimi satis non potest. Quod quidā parum aduertentes, plura verba idē pollentia temere congerunt: quæ res dicenti fidem abrogat, propterea quòd magnā ostentationis & affectationis significationem det.

Congeries vel Synathrismus.

¶ Finitima est huic figuræ Synathrismus, cuius inter amplificādi rationes meminimus: nisi quòd interpretatio est vnius verbi multiplicatio, Synathrismus verò multarū rerum congeries: qua in augēdis & amplificandis rebus pręcipuè vti solemus. In B
qua plura siue verba, siue commata, siue membra orationis interpositis coniunctionibus, aut etiam sublatis (quod est acrius) coniungūntur. Cypria. contra Demet. Innoxios, iustos, Deo charos domo priuas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, gladio, bestijs, ignibus punis. Idem de simpli. Præla. Quam verò vnitatem seruat, quam dilectionem custodit, qui discordiæ furore vesanus Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum pro-
Esai.3. phanat? Ad hoc genus pertinet illud Esaiæ: In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorū, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures & annulos, &c.
Simile est & illud Apost. Vsque in hanc horam & esurimus, & C
sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus, operantes manibus nostris. Verùm hæc figura Frequentationi (de qua posterius erit sermo) admodum similis; ad sententiarū figuras magis pertinere videtur. Eius autem vsus in augendo & amplificando potissimū cernitur. Estq; hæc amplificandi ratio maximè naturalis, & cuique vel imperito obuia, qua videlicet in vna re multa inesse dicimus, quæ illam augeant & exaggerent. Hactenus de verborum figuris: nunc ad sententiarum figuras: in quibus vt minor iucunditas, ita maior vis dicendi est.

¶ De

D

¶ De figuris Sententiarum, ac primùm de his, quæ ad docendum magis pertinere videntur. Cap. XII.

CVM tria ſint (vt D. Auguſt. ait) præcipua concionatoris officia, nempe docere, flectere, & delectare (de quibus ſuo loco dicemus) omnes figuræ tum verborũ, tum ſententiarum in loco additæ hæc tria maximè preſtant. Exẽpli gratia: Tranſitio ad docendum præcipuè pertinet: quæ quid dictum ſit, & quid ſit dicendum, perſpicuitatis gratia breuiter exponit. *In 4. de doct. Christia.*

E Eadem autem vim & acrimoniam orationi adiungit hoc modo: Audiſtis grauiſsima, audietis grauiora. Quædam tamen inter figuras ſunt, quæ magis ad delectandum, quàm ad docendum, aut flectendum accommodantur: quales ſunt verborum figuræ (de quibus hactenus locuti ſumus) quanuis nonnullæ inter eas vim & acrimoniam habeant: qualis Repetitio, Conduplicatio, Interpretatio, & Synathriſmus, ſiue Congeries eſt. Contraria verò (vt propoſita exempla declarant) non modò magnam venuſtatem, ſed vim etiam & acrimoniam habent. At Sententiarum figuræ minus fortaſſe ad delectandum valẽt: ad docendum tamen atque flectendum plurimùm conducunt: ideoq; illas perſpicuitatis gratia in duas claſſes diuiſimus: quarum prior eas figuras continet, quæ magis ad docendum pertinent: poſterior verò, quæ ad flectendum magis, hoc eſt, ad inſtandum, & animos commouendos magis ſeruiunt: quanuis non abnuam pleraſque earum ad omnia ſimul conferre. Nam & exempla & ſimilia aliquando rem aperiunt & perſpicuam faciũt: aliquando orationẽ ornant atque delectant: quandoq; verò rem amplificant & augent: quo nomine inter amplificandi rationes (vt ſuo loco expoſuimus) numerantur. Sic etiam rerum & perſonarum deſcriptiones non ad flectendum modò (quod earum præcipuum eſt) ſed interdum etiam ad docendum & delectandum adiuuant.

F

¶ Prima

¶ prima clasſis de figuris ſententiarum, quæ maximè ad docendum pertinent. Cap. XIII. A

Diffinitio.

DIFFINITIONEM conſtat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter ſententiarum figuras ponitur, quia non ſolùm ad perſpicuitatē (quod eius eſt proprium) ſed etiam ad orationis ornatum nō parum conducit. Ea verò eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolutè, hoc modo: Maieſtas Reip. eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ ſunt, quę aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuſpiam violant. Item, Non eſt iſta diligentia, ſed auaritia: ideò quòd diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum, auaritia iniurioſa appetitio alienorum. Item, Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas: propterea quòd fortitudo eſt contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſiderata laborum perpeſsione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuſpiam vim & poteſtatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neq; pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur. B

Hæc autem breuis & abſoluta definiendi ratio ex Dialecticorum officina deſumpta eſt. Eſt autem alia longior atque copioſior laudis aut vituperationis cauſa aſſumpta, quæ ad Rhetores magis pertinet. Vituperationis, vt Cyprianus in Epiſto. ad Cornel. de Nouatiano loquens, Magis, inquit, durus ſecularis Philoſophiæ prauitate, quàm Philoſophiæ dominicæ lenitate pacificus, deſertor Eccleſię, miſericordiæ hoſtis, interfector pœnitentiæ, doctor ſuperbiæ, veritatis corruptor, perditor charitatis. Laudandi verò gratia idem Cyprianus de habitu virginum diſciplinam hoc modo definit: Diſciplina cuſtos ſpei, retinaculum fidei, dux itineris ſalutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magiſtra virtutis, facit in Chriſto manere ſemper, ac iugiter in Deo viuere, ad promiſſa cœleſtia & diui- C

D diuina præmia peruenire. Idem de oratione Dominica, Euangelica præcepta, inquit, nihil sunt aliud, quàm magisteria diuina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad cœlestia regna perducunt.

Diuisio.

¶ Diuisio quoque, sicut diffinitio, inter locos argumentandi ponitur. Quæ quoniam & perspicuitatem & ornatum quendam orationi addit, inter sententiarum figuras collocatur. Ea verò res omnes aliquando in formas siue species, aliquando in partes distribuit. Ab ea verò sic argumentum ducitur: Duæ E res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque auaritia. Te auarum in fraterna diuisione cognouimus: inopem atque egentem nunc videmus: quî potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est (de qua alibi diximus) hoc interest: illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat orationem.

Est etiam diuisionis quædam species in his D. Cypriani verbis: Primus est victoriæ titulus, Gentilium manibus apprehensum dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione subtractum, domino reseruari. Illa publica, F hæc priuata confessio est.

Subiectio.

¶ Subiectio inter argumentorum formas posita est, quòd vim habeat argumentandi. Eademque inter figuras numeratur, quòd ornatissima sit. Qua frequenter in Confutatione vtimur, cùm ijs, quæ contra nos obijci possunt, breui rationis subiectione respondemus. Sic enim D. Hieronymus in Episto. ad Heliodorum, qua illum ad eremiticam vitam hortatur, tacitis obiectionibus respondet, hoc modo: Paupertatem times? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore terreris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum exesa ieiunijs membra collidere? sed Dominus tecum iacet. Squallidi

capitis horret inculta cæsaries? sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas terret? sed tu paradysum mente deambula. Quotiescunque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis: sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lauare. Et vt breuiter ad cuncta audias Apostolum respondentem: Non sunt, inquit, condignæ passiones huius seculi ad superuenturam gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Hactenus Hiero. D. verò Cyprianus hac eadem figura beatissimos Christi confessores ad fodienda metalla damnatos, commendat & laudat his verbis: Non fouetur in metallis lecto & culcitris corpus, sed refrigerio & solatio Christi fouetur. Humi iacent fessa laboribus viscera, sed pœna non est cum Christo iacere. Squallent sine balneis membra situ & sorde deformia: sed spiritualiter intus abluitur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illic exiguus: at non in pane solo viuit homo, sed in sermone Dei. Vestis algentibus deest: sed qui Christum induit, & vestitus abundanter & cultus est. Semitonsi capitis capillus horrescit: sed cùm sit caput viri Christus, qualecunque caput illud deceat necesse est, quod ad domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis & fœda Gentilibus, quali splendore pensabitur?

A

Rom. 8.

B

Distributio.

¶ Diuisioni finitima est Distributio, quam inter verborum figuras retulimus. Est autem distributio alia in sententijs, cùm in plures res, aut personas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui vestrum Iudices nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissimè enim semper iste oppugnauit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite in istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Item Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem Senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos suis sententijs eligere & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere quæ scierit, aut audierit. Quæsitoris est, vnumquenque horum in officio suo continere. D. quoque

C

D Cyprianus serm. de lapsu, de corruptis seculi sui moribus sic ait: Non in sacerdotibus religio deuota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in fœminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidæ fraudes, circunueniendis fratribus subdolæ voluntates. Ad hunc modum Ezechiel Propheta cap. 22. varia ætatis suæ crimina, & corruptam personarum omnium disciplinam moresque describit. Contrà verò Apost. 5. & 6. cap. Epist. ad Ephes. variorum statuum personas, hoc est, viros, vxores, filios, parentes, seruos, atque dominos ad virtutum officia vnicuique debita hortatur. Quod vtinam nostri seculi concionatores frequenter in concionibus
E suis facerent: vt quid quisque in statu suo persequi deberet, voce concionatoris agnosceret. ¶ Est & illa non inelegans neque infrequens Distributionis species, qua frequenter in descriptionibus vtimur: qualis est illa Nasonis.

Iamq; aliquis posita monstrat fera prælia mensa,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.
Hâc ibat Simôis, hîc est Sigeïa tellus:
Hîc steterat Priami regia celsa senis.
Illic Æacides, illic tendebat Vlysses:
Hîc lacer ad missos terruit Hector equos.

Sic etiam Maro varios terrarum fructus describens, ait.

Hic segetes, illic veniunt felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atq; iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
F *India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?*
At Chalybes nudi ferrum, virosaq; Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum?

D. verò Cypri. in Epist. ad Donat. vtranque Distributionis speciem coniungit his verbis: Flagrant vbique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subijcit, ille falsum capitali fraude conscribit: hîc arcentur hæreditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, vtrobique grassatur in mendacium criminum prostitutæ vocis venalis audacia.

Ratiocinatio.

¶ Ratiocinatio duplex est: altera, quæ amplificationi seruit,

quam à Fabio hoc nomine appellari superius diximus: altera, A quæ inter sententiarum figuras numeratur, subiectioni (de qua modo diximus) admodum similis: nisi quòd subiectio inter argumentationum formas collocatur, ideóque partes omnes interrogando enumerat, vt ad vnam aliquam perueniat: ratiocinatio autem huic partium enumerationi adstricta nō est, quáuis illius speciem interrogando & respondendo referat. Ea vero est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quicquid dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri, si quam vnius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? Quoniam quam impudicam iudicarant, eam veneficij quoque damnatam existimabant. Quid ita? Quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere B permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? Quos tantopere timeat, eos necesse est, vt quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? Quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficij damnatam? Putabant impudicam quoque necessariò. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor & intemperans libido commouere potuit: cùm cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse nō putarint. Quid in viris? idémne hoc obseruabant? minime. Quid ita? Quia viros ad vnumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item: C Bene maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? Quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorū supplicio consumere, quos eadem fortuna paulò antè in amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contrà duxit? Desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines iudicare: vt possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? non profectò tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? Quia talem stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est: & animum auditoris red-

D dit attentum, tum venuſtate ſermonis, tum rationum expecta-
tione. Hoc exemplo ſatis liquet, qua ratione quiſque & inter-
rogare, & ſibi ipſi reſpondere queat. Eſt autem (vt dixi) figura
hæc ad concionandi rationem vtiliſsima: propterea quòd na-
turam quodammodo Dialogi imitatur, & rectum orationis
curſum atque impetum, quo auditores interdum fatigantur,
Dialogi ſpecie atque varietate reficit. Quin etiam attentio-
nem excitat: dum qui audiunt, ea, de quibus concionator vel
dubitat, vel requirit, ipſi etiam ſimili ratione dubitare, & re-
ſponſionem expectare coguntur: atque in hunc modum varijs
interrogationibus & reſponſionibus ineſcantur ac detinentur.
Id adeò verum eſt, vt non defuerint autores non pœnitendi,
qui conciones, quas literis mandauerunt, in Dialogorum ſpe-
ciem & formam retulerint. Cuius rei cùm multæ ſint commo-
E ditates, non poſtrema illa eſt, quòd cùm apta pronunciatio-
nis varietas, variaque vocis figura auditores plurimùm deti-
neat, hæc interrogandi atque reſpondendi ratio magnam ex
natura ſua varietatem, vt in ipſis rebus, ita in pronunciatione
petit: vt res non tam in concione, quàm in ſcæna quodammo-
do agi videantur.

Diminutio.

¶ Diminutio eſt, cùm aliquid eſſe in nobis, aut in ijs, quos de-
fendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicimus egre-
gium: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminui-
tur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iu-
re Iudices dico, me labore & induſtria curaſſe, vt diſciplinam
militarem non in poſtremis tenerem. Hîc ſi quis dixiſſet, vt
F optimè tenerem, tametſi verè dixiſſet, tamen arrogans viſus
eſſet: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparan-
dam ſatis dictum eſt. Item, Vtrum igitur auaritiæ cauſa, aut
egeſtatis acceſsit ad maleficium? Auaritiæ? at largiſsimus fuit
in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria aua-
ritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dice-
re, non tenuiſsimum patrimonium reliquit. Hîc quoque vi-
tatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. Tale eſt illud
D. Cypri. in Epiſt. ad Donat. Cæterùm quale vel quantum eſt,
quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenij anguſta
mediocritas, tenues admodum fruges parit: nulliſque ad co-
piam fœcundi ceſpitis culminibus ingraueſcit. Aggrediar tamẽ
facultate, qua valeo.

Com-

Commoratio. A

¶ Commoratio est, cùm in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac vti maximè conuenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit: propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis. Hac vti Ecclesiastes poterit, cùm rem aliquam ad salutem maximè necessariam auditorum animis infigere cupit: vt hac repetita admonitione, rei dignitatem & necessitatem intelligant. Sic D. Hierony. in Epist. ad Demetriadem, Finem, inquit, iungo principio, nec semel monuisse cōtentus. Ama scientiam scripturarum, & amabit te sapientia. Hoc autem Apostolū Thimotheo præcepisse arbitror, cùm dixit: Insta B opportunè & importunè.

Frequentatio.

¶ Finitima est huic figuræ Frequentatio, cùm res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quò grauior, aut acrior, aut criminosior ratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est Iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Hac figura in fine concionis vti possumus, præsertim in suasorijs cōcionibus, cùm argumenta omnia, quæ in tota concione tractauimus, breuiter in vnum colligimus: vt velut agmine facto in C animos auditorum irrumpamus, & illis vim quodammodo inferamus. Qua de re in superiori libro diximus, cùm de suasorij generis partibus ageremus. ¶ Neque in fine solùm concionis, sed in eius etiam partibus, vbi longa aliqua disputatio vel argumentatio absoluta fuerit, auditorum memoriam refricare hac eadem figura licebit, non solùm vt meminerint, sed etiā vt vi argumentorum assentiant & conuincantur. Quo in genere non grauiora modò, sed etiam leuiora argumenta colligēda sunt. Feriunt enim, si non vt fulmine, certè vt grandine. Eadem etiam figura ad amplificandum aptissima est: quando omnia, quæ rem augent, in vnum simul cogit. Qua de re superius dictum est.

D

Breuitas.

¶ Breuitas est res, ipsis tantummodo verbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Tarsi præsidium reliquit: pòst vrbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modò Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur in Asiam: deinde exul & hostis est dictus: post Imperator, postremò Consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cùm tempus non sinit commorari, aut res non longa eget narratione. Qua de causa D. Ambros. super Lucam multa breui comprehendit his verbis: Non solùm ab Angelis & pastoribus, sed etiam à senioribus & iustis generatio Domini accepit testimonium. Omnis ætas, & vterque sexus, euentuumq́; E miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, magus adorat, vtero clausus Ioannes exultat, vidua confitetur, iustus spectat. Hìc videre licet quàm multa paucis comprehensa sint: quia hoc satis erat ad id explicandũ, quod ad rem propositam pertinebat. Quæ quidem oratio quò breuior, eò ad augendum potentior est.

¶ Secunda classis de figuris sententiarum, quæ maiorem vim & acrimoniam habent. Cap. XIIII.

F SEQVITVR deinde altera classis de figuris sententiarum: quæ quanuis ad omnia valeant, præcipuè tamen ad commouendos auditorum animos adiuuãt. Maiorem quippe vim & acrimoniam, quàm præcedentes habent. Incipiamus igitur ab ea, quæ magis in vsu est, & ad plura valet, nempe Interrogatione. Simplex est, sic rogare: Magister bone, quid boni faciam, vt habeam vitam æternam? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Cypri. de simpli. Præla. Quid facit in pectore Christiano luporũ feritas, & canum rabies, & venenum letale serpentum, & cruenta sæuitia bestiarum? Idem ibidẽ: Quam verò vnitatem seruat, quã dilectionẽ custodit aut cogitat, qui discordiæ furore vesanus

Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem A dissipat, sacramentum prophanat? Idem Ser. de liuore: Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo liuoris inuoluis? quid inuidiæ cæcitate omne pacis & charitatis lumen extinguis? quid ad zabulum, cui renunciaueras, iterum redis? quid Cain similis existis? Nec minus vrget illa eiusdem interrogatio in Ser. de lapsu: Putásne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium præponere maluisti, cuius templum sacrilega contagione violasti? Putas facilè eum misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Sed hæc exempla indignationi, sequens verò, quod modò subijciam, admirationi & optationi magis seruit: quale est illud eiusdem Ser. de Eleemo. Quæ illa erit fratres charissimi operantium gloria, quam grandis & summa lætitia, cùm populũ suum Dominus cœperit recensere; & meritis atque operibus nostris præmia promissa retribuere, pro terrenis cœlestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna præstare? Instat etiam illa eiusdem interrogatio in Ser. de Mortalitate: Quis non peregre constitutus properet in patriam regredi? Quis non ad suos nauigare festinans, ventum prosperum cupidius optaret, vt velociter charos liceret amplecti? Patriam nostram paradysum computamus, parentes nostros patriarchas habere iam cœpimus, quid non properamus & currimus, vt patriam nostram videre, vt parentes salutare possimus?

Cæterùm cùm præcipua orationis virtus existat, vt non iners & languida, sed viua & mobilis sit, hoc quidem cùm aliæ figuræ, tùm præcipuè Interrogatio præstat: quæ neque dicentem, neque audientem languescere aut dormitare sinit. Semper enim acrior sententia est, quæ interrogatione, quàm quæ simplici oratione effertur. Quæ eò est ornatior, quò & longior: qualis est pulcherrima illa Apostoli inductio varijs exemplis & similibus decurrens: Quis (inquit) militat stipendijs suis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hæc dico? An & lex hæc dicit? & cætera quę hac eadem figura sequuntur, atque etiam præcedunt. B C

Occupatio.

¶ Occupatio est, cùm dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus. Cyprianus in Epist. ad Corn. Taceo de fraudib⁹ Ecclesię factis: cõiurationes, &

D & adulteria, & varia delictorum genera prętereo. Vnum illud, in quo non mea, neque hominum, ſed Dei cauſa eſt, de eorum facinore non puto eſſe reticendum: quòd à primo ſtatim perſecutionis die, cùm recentia delinquentium facinora feruerét, & ſacrificijs nefandis nõ tantùm Diaboli altaria, ſed adhuc manus ipſæ lapſorum atque ora fumarent, communicare cum lapſis, & pœnitentiæ agendæ intercedere non deſtiterunt. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere, occultè admouiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facilè poteſt reprehendi.

Præciſio.

¶ Præciſio eſt, cùm dictis quibuſdam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic: Mihi tecũ præ-E certatio non eſt, ideò quòd Pop. Rom. me: nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item, Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non auſim dicere, ne cùm te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hîc atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Hac etiam figura Vates regius vehemens animi ſui deſiderium ſignificauit, cùm ait: Anima mea turbata eſt valde, ſed tu Domine vſque quò? Idem'que alibi: Et calix meus inebrians. Nam quod deinde ſequitur (quàm præclarus eſt) ab interprete explicationis gratia adiectum eſſe oſtendit Hieronymi verſio ex Hebræo, quæ hac particula caret. Hac eadem figura Eccleſiaſtes in rebus indigniſsimis, quas cum ad ſummũ dicendo perduxit, pręciſa oratione interiecta, & in ipſo F calore dicendi paululum moratus, ingentem animi affectum ſignificat: quem quia loquendo explicare non poteſt, ſilentio indicat. Quæ res cùm in veritate ex animo fit, vehementer auditores commouere ſolet. D. Hieron. in Epiſt. quorundam hominum vitia tectè caſtigans, neque quid ſignificare vellet apertè explicans, hac breui præciſione ſententiam clauſit: Prudens mecum lector intelligis quid taceam, & quid magis tacendo loquar.

Emphaſis.

¶ Vicina huic Emphaſis, altiorem præbens intellectum, quàm quem verba per ſeipſa declarant. Eius duæ ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat, quàm dicit: altera, quæ etiam id, quod non dicit. Prior eſt apud Ciceronem pro Ligario ad Cæſarẽ: Quòd

ſi in

si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quàm tu per te, per A
te inquam, obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui illum ad crudelitatem impellerent. Est in vulgaribus quoque verbis Emphasis: Virum esse oportet: Et, Homo est ille. Et in sacris literis: Homo natus de muliere: Emphasim habet mulier: quam explicuit D. Gregor. dicens: Quid in se habet fortitudinis, qui natus est de infirmitate? Item Apostol. ad Timoth. Hæc, inquit, meditare: in ijs esto. Vnico verbo (Esto) multa comprehendit: studium, curam, amorem, occupationem, diligentiam, & similia. Omnes quippe animæ vires, & omne tempus, cæteris omnibus prætermissis, in hoc vno esse voluit. Emphasis enim est, cùm dicimus, Hisce oculis vidi, ne nega. Item cùm Absalon famulis præcepit, vt Amon fratrem inter- B
ficerent, adiecissetque, Nolite timere: ego sum, qui præcipio vobis: verbum illud (Ego) Emphasim habet. Sic etiam cùm Saluator ait: Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, &c. Item cùm Apostolus ait: Det ei Dominus misericordiam inuenire in die illa. Pronomen (illa) non vulgarem Emphasim habet. Est autem non infrequens in literis sanctis hæc figura: in qua excutienda non minima pars Theologicæ eruditionis posita est.

Dubitatio.

¶ Dubitatio est, cùm quærere videtur Orator, vtrum de duobus potius, an quid de pluribus potissimùm dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimùm Reipub. Consulum siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrunque. Item, Tu C
istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? quæro quonam te digno ac moribus tuis appellé nomine. Item D. Hiero. Nostri Doctores ita eloquentia suos refarcierunt libros, vt nescias quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem seculi, an scientiam scripturarum. Item Cyprianus ad Christi Confessorem Celerinum, eundemque parentibus martyribus natum, sic ait: Non inuenio quem beatiorem magis dicam, vtrúmne illos de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Item Euseb. Emiss. homil. de Nati. Domini: Quid primùm mirer, quidue postremum? quòd sine conceptu est collata fœcunditas, an quòd per partum magis est glorificata virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat. Item D. Gregor. de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam venien-

niens

D nientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam, an trahentem? Dicam melius trahentem, & suscipientem. Hac etiam figura quærimus quid dicamus, aut vnde incipiamus. Cyprianus sermo de lapsu: Quid hoc loco faciam dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quàm verbis opus est. Item Bernar. ad Eugenium: Vnde iam initium sumam? Libet ab occupationibus tuis.

Concessio.

¶ Concessio est, cùm aliquid ei, aduersus quem disputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, vt causæ atq; proposito nostro non obsit, aut certè nihil illum iuuet, quod in sententiæ suæ defensionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, E vt honorē quidem appetant, sed verum tamē & solidum, nō futilem & inanem. Sic etiam, vt opes quęrant, nō tamen fragiles & caducas, sed in ęternum permansuras. Sic voluptates atq; delicias permittimus, nō turpes & carnales, quæ hominē in pecudem transforment, sed spirituales & castas, quibus Angeli perfruuntur. Sic Eucherius Episcopus ad veræ vitæ amorem hortatur his verbis: Cupiditas vitæ nos delectatione rei præsentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Vera ratio est persuadendi, cùm id poscitur, vt impetremus à vobis, quod cōcupiscitis. Pro vita, quam diligitis, legatione apud vos fungimur: & hanc quam omnes exiguam amatis, insinuamus, vt ametis æternam. Quam quo pacto amemus, nescio, si non hanc, quam amamus, esse quàm speciosissimam cupimus. Itaque istud, quod & arctum sit, placet, placeat magis si F potest esse perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cùm finem habeat, sit nobis supra pretium, si potest esse sine fine. Hactenus ille. Item Cyprianus de habitu virginum: Locupletem te esse dicis & diuitem, & vtendum putas ijs, quæ possidere te Deus voluit: vtere, sed ad res salutares: vtere, sed ad bonas artes: vtere ad illa, quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostēdit. Diuitem te esse sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. Patrimonia tua Deo fœnera, Christum ciba. Possessiones tibi, sed cœlestes magis compara, vbi fructus tuos iuges ac perennes, & ab omni contactu iniuriæ secularis immunes, nec rubigo atterat, nec grando cædat, nec sol vrat, nec pluuia corrumpat. Idem etiam sermo de Morta. sic ait: Mori planè timeat, sed qui ex aqua & spiritu non renatus, gehennę ignibus man-

mancipatur. Mori timeat, qui non Christi cruce & passione cẽsetur: mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte trãsibit: mori timeat, quem de seculo recedentem perennibus pœnis æterna flamma torquebit: mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, vt cruciatus eius & gemitus interim differatur. A

Adhortatio.

¶ Adhortatio (vt ipsum nomen indicat) est, cùm plura monita atque præcepta sub vno orationis impetu simul coniungimus: quibus aliquid fieri, aut non fieri adhortamur. Est autem huiusmodi adhortatio velut conclusio, qua post alicuius rei probationem aut amplificationem vti solemus: qua etiam (vt antè diximus) commodissimè in epilogo suasoriæ concionis vtimur. Talis est illa Domini adhortatio apud Esaiam post Israëlitici populi scelera amplificata: qua præteritis & futuris B malis remedium adhibet, his verbis: Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere peruersè, discite benefacere. Quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me, dicit Dominus. Cyprianus contra Demetrianũ sic argumẽtationem claudit: Respicite itaque dum tempus est ad veram & æternam salutem: & quia iam mundi finis in proximo est, ad Dominum Deum mentes vestras Dei timore conuertite. Deum vel serò quærite: quia iam pridem per Prophetam præmonens hortatur, & dicit: Quęrite Dominum, & viuet anima vestra. Credite illi, qui omnino nõ fallit: credite illi, qui hæc omnia futura prædixit: credite illi, qui credẽtibus præmiũ vitæ æternæ dabit: credite illi, qui incredulis æterna supplicia C gehẽnæ ardoribus irrogabit. Idem serm. de liuore, post inuidię morbum amplificatum sic orationem claudit: His meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi. Eiusmodi exercitationibus contra omnia Diaboli iacula firmãdus. Sit in manibus diuina lectio, in sensibus Dominica cogitatio. Oratio iugis omnino nõ cesset. Salutaris operatio perseueret. Spiritualibus semper actibus occupemur: vt quotiescunque inimicus accesserit, quoties adire tentauerit, & clausum aduersus se pectus inueniat & armatum. Idemque paulò post: Venena fellis euome, discordiarum virus exclude, purgetur mẽs, quã sempiternus liuor infecerat. Amaritudo omnis, quæ intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Ama eos, quos antè oderas: dilige

D lige illos, quibus iniustis obtrectationibus inuidebas. Bonos imitare, si potes: si sectari non potes, collætare certè & gratulare melioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio charitatis & fraternitatis vinculo cohæredem. Dimittentur tibi debita, quando tu ipse dimiseris. Accipientur sacrificia tua, cùm pacificus ad Deum veneris.

Sustentatio.

¶ Sustentatio est figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexpectatum subiungitur, vt in Verrem Cicer. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, an prædam aliquam? Deinde cùm diu suspendisset iudicum animos, subiecit quod multò esset improbius. Aliquando etiam cùm expectationem alicuius rei grauissimæ orator concitauerit, ad aliquid, quod leue sit, aut nullo modo criminosum, de-

E scendit. Hac ratione Pharisæorum leuitatem amplificare possumus, qui discipulos Domini accusandos putabant, quòd illotis manibus manducarent. Prius enim scribarum & Pharisæorum dignitatem exponimus, atque eorum præcipuè, qui ab Hierosolymis veniebant: qui omnes vno consilio Dominum adeuntes, ampla oratione accusationem suam illi proposuerunt. Quare (inquiunt) discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Magnum certè & intolerandum crimen, cùm scriptum sit: Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. Sed videamus quale sit hoc crimen, qualis ista transgressio. Non (inquiunt) lauant manus suas, cùm panem manducant. Quid hac accusatione magis ridiculum? Hóccine erat crimen illud, quod tanti Doctores communi consilio ex-

F probrare volebãt? Hac igitur figura duplici in loco vtimur, vel cùm leue aliquid hoc modo inferre, vel summum aliquid & inexpectatum amplificare volumus: vt quod natura sua magnũ est, præmissa hac præparatione maius appareat.

Ironia.

¶ Ironia, cùm vno verbo aut breui oratione fit, Tropus est, in quo pro rei nomine proprio aliud subijcitur. Quale est illud: Egregiam verò laudem & spolia ampla refertis, tuque puerq; tuus. Cum verò longa oratione fit, inter sententiarum ornamenta numeratur. Sic Cypria. aduersus Pupianum, qui ipsum Cyprianum negabat Episcopum esse, acri Ironia hoc modo inuehitur: Nisi, inquit, apud te purgati fuerimus, & sententia absoluti, etiam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum,

nec

nec plebs præpositum, nec grex pastorem, nec Ecclesia guber- A
natorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subueniat Pupianus & sententiam dicat: Iudicium Dei & Christi in apertum referat, ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accersitus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur. Et mox: Annue aliquando & dignare pronunciare de nobis, & episcopatum nostrum cognitionis tuæ autoritate firmare: vt Deus & Christus eius agere tibi gratias possint, quòd per te antistes & rector altari eorum pariter & plebi restitutus sit. Et paulò post: Quare in hunc scrupulum non inciderunt Martyres Spiritu sancto pleni, qui ad Cyprianum Episcopum literas de carcere direxerunt? nisi si omnes isti communicantes mecum (secundum quod scripsisti) polluto ore nostro polluti sunt: & si spem vitæ æternæ communicationis nostræ contagione perdiderũt: Pupianus solus integer, inuiolatus, sanctus, pudicus, qui nobis B
miscere se noluit, in paradyso atque in regno cœlorum solus habitabit. Hactenus ille. Est etiam in sacris literis huius figuræ vsus. Sic Hieremias, Confortamini, inquit, filij Beniamin in medio Hierusalem, & in Thecua clangite buccina, & super Bethacaré leuate vexillum: quia malum visum est ab Aquilone, & contritio magna. Idem alibi eadem Ironia vtitur, cùm denũciato Chaldæorum aduentu subdit: Præparate scutum & clypeum, & procedite ad bellum, iungite equos, & ascendite equites, state in galeis, polite lanceas, induite vos loricas. Quid igitur vidi ipsos pauidos, & terga vertentes, & cæt. Tale est & illud Salomonis: Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quòd pro C
omnibus his adducet te Deus in iudicium. Simile est & illud ex Apoca. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Exemplum.

¶ Exemplum & Simile constat esse argumentandi loca; quæ tamen inter figuras numerantur, propterea quòd magnum orationi ornamentum afferant: presertim cùm illustrandæ aut ornandæ rei gratia adhibentur. Quia verò duo hæc orationis ornamenta magnam inter se affinitatẽ habent, atq; eodem ferè modo tractantur, de vtrisque hoc in loco dicemus.

Exemplum est, alicuius facti aut dicti præteriti cum certi autoris nomine propositio. Id sumitur ijsdem de causis, quibus simi-

D similitudo. Rem ornatiorẽ facit, cùm nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorẽ, cùm id quod sit obscurius, dilucidum reddit. Probabiliorem, cùm magis verisimilem facit. Ante oculos ponit; cùm exprimit oĩa perspicuè, vt res dicta propè manu tentari possit. Mouẽt autem potissimùm animos antiqua, illustria, nostratia, domestica, id est, suam quæq; gẽtem, suũ quęq; genus. Aut longè minora, vt mulieris, pueri, serui, barbari. Adhibentur autem exempla aut vt similia, aut dissimilia, aut contraria. Rursùm aut vt maiora, aut vt minora, aut vt paria. Dissimilitudo & inæqualitas constat genere, modo, tempore, loco, cæterisq́; fermè circunstantijs, quas supra recensuimus.

Augentur autem & crescunt exempla tractandi ratione. Licebit enim vel ab autoris laude vel gentis, vnde ducitur exẽ-
E plum, hoc modo pręfari. Siquis è Plutarcho citabit exemplũ, præfari licebit, eum autorem vnum omnium esse grauissimũ, quippe qui summam philosophiæ scientiam, cum historicorum eloquentia coniunxerit, vt in eo non solùm historiæ fidẽ, verum etiam autoritatem & iudicium sanctissimi doctissimiq́; Philosophi spectare oporteat. Item siquis M. Attilij Reguli ad hostem redeuntis exemplum velit adducere, poterit ad hunc præloqui modum: Inter tam multa Romanæ virtutis insignia decora, nullum vnquam facinus pulchrius extitit, aut etiam laudatius, quàm M. Attilij. Huiusmodi commendatiunculas licet affigere, vel longiores, vel breuiores, vtcunque locus postulabit. Affigendæ sunt autem, quæ maximè sint ad id, quod agitur, appositæ. Veluti si in exemplo desiderabitur fides, autor à grauitate fideq́; cõmendetur. Si pium videri voles, quod
F adfers, sumatur à pietate commendatio. Atque item de cæteris.

Quod verò ad tractandi rationem attinet, aliquando quidem breuiter, vbi res notior est, quàm vt longam orationẽ desideret: quale est illud D. Hierony. Memento Daretis, & Entelli. Aliquando verò longius, quemadmodum idem Hierony. ad sapientiæ studium commendandum, peregrinationem Pythagoræ, Platonis, & Apollonij in præfatione, quam vniuersæ scripturæ diuinæ præponunt, tractat. Cùm autem exempla imparia aut dissimilia sunt, poterunt latius per collationem & contentionem dilatari: cùm videlicet ostendimus, id, quod adducimus, pro ratione & commoditate causæ nostræ esse simile, dissimile, contrarium, par, maius, aut minus. Atque

ea collatio sumitur ex omnibus rerum & personarum circun- A
stantijs. Adiuuatur & orationis artificio, cùm verbis aut figuris accommodis alia consultò eleuantur, alia attolluntur. Porrò qui copiosissimè volet exemplum tractare, is singulis similitudinis aut dissimilitudinis partes explicabit, atque inter se per contentionem comparabit. Extat locupletissimum huius rei exemplum apud D. Bernardum in vita Malachiæ Episcopi: quo vitam eius & mores cum aliorum Episcoporum moribus confert. Sed quoniam exornatio hæc frequenter in dicendo solet incidere, alia eius exempla ex secundo de copia rerum cõmentario desumpta, subijciemus. Siquis hortetur aliquem, vt filij mortem moderatè ferat, & ex Ethnicorum exemplis mulierem aliquam obijciat, quæ plurium liberorum mortem fortiter tulerit, post enarratam rem ita comparabit: Quod mulier imbecilla potuit, tu vix barbatus non feres? Illa cum sexu B
vicit & affectum matris: tu ab altero superaberis? Illa complurium liberorum iacturam animo infracto pertulit: tu, vnum extinctum inconsolabiliter defles? Adde, quòd illius filij simul omnes naufragio perierunt, morte videlicet ingloria: tuus in bello fortiter pugnans, occubuit. Illa non habebat cui filios honestè imputaret: tu filium impendisti patriæ. Illi verè totíque perierunt: tuus immortali gloria semper victurus est. Illa naturæ gratias agebat, quòd aliquando tot liberorum mater fuisset: tu tantùm meministi, te optimum perdidisse filium. Illa non habebat sartiendæ orbitatis spem, quippe maior, quàm vt vterum iam ferre posset: tibi & vxor fœcunda, & ætas etiamnum integra valensque. Ergo quod barbara muliercula præstitit, tu vir Romanus non præstabis? Quod contemnere potuit C
literarum imperita, hoc te tot præditum literis, tantum philosophiæ professorem frangit? Denique quam animi fortitudinem præstitit Pagana, hanc homo Christianus non exhibebit? Illa credens post rogum nihil superesse, tamen luctum indecorum existimauit: tu doctus eos demum verè viuere, qui cum laude excesserint ex hac vita, sine fine clamas tibi perijsse filiũ? Et quod illa æquo animo reddidit naturæ, tu Deo repetenti nõ reddes? Illa fortiter paruit necessitati: tu Deo repugnas? Ex hac forma satis, opinor, apparet, quibus modis oporteat exẽpla conferre: quanquam in veris causis, quoniam maior est circunstantiarum copia, facilius est inuenire varias contentiones. Illud obiter admonendum, in huiusmodi contentionibus

D ſententias & epiphonemata non inconcinnè poſſe admiſceri. Velut in hoc eodem exemplo poſt primam collationem: Quod mulier imbecilla potuit, tu vir barbatus non poteris? ſubijci poterant ſententiæ: Natura diſcreuit ſexum, tu non diſcernis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem expectat: Vir niſi fortis ſit animo, nec viri nomine cenſetur. Vir vtrunque ſignificat, & ſexum robuſtiorem, & animum infractum. Turpiter barbam geſtat, qui pectoris robore ſuperatur à fœmina. Item poſt illam contentionem: Illa non habebat, cui filium imputaret honeſtè, tu filium impendiſti patriæ: Poterant affigi ſententiæ fermè huiuſmodi: Magnum doloris ſolatium eſt, habere cui honeſtè poſsis imputare fortunam. Vt nulli iuſtiùs, ita nec glorioſiùs impenditur filius, quàm patriæ. Rurſum poſt

E illam: Illi verè totiq; perierunt, tuus immortali gloria ſemper victurus eſt: adijci poterát huiuſmodi: Longe felicius honeſta fama, quàm hoc communi ſpiritu viuitur. Corporis vita & calamitoſa eſt, & omnino vt nihil accidat, breuis: denique cum pecudibus communis: illa clara ſempiternaq; homines in Diuorum conſortium referens. Ad eundem modum ſingulis collationum partibus ſententiæ ſubijci poterant. Sed hæc obiter indicaſſe ſat fuerit.

Hæc exempla, quæ propoſuimus, ſatis apertè huius figuræ naturam explicant: quæ docendi gratia paulò fuere longiora. Cæterùm cùm res agitur ſeria, breuiùs, aut longiùs pro ratione earum rerum, de quibus dicimus, tractanda eſt. Superius autem admonuimus D. Chry. vbi aliqua ſimilitudine aut exemplo, id, quod dicit, ad ſummum vſque perduxerit, operam da-

F re, vt aliquarum circunſtantiarum comparatione rem, quam amplificat, maiorem adhuc faciat.

De Contentione demonſtratiua, quæ ad exemplorum ordinem ſpectat. ✠. I.

¶ Eſt & generalis quædam Contentio, præſertim in genere Demonſtratiuo: quoties laudandi vituperandíue gratia perſonam cum perſona conferimus. Sic Gregorius Nazian. in homilia de laudibus Baſilij eum cum omnibus laudatiſsimis veteris & noui teſtamenti Patribus, nempe cùm Noe, Abraham, Iacob, Ioſeph, Moyſe, Dauide, Ioanne baptiſta, Petro, Paulo, cæteriſq; patribus comparat, eorumq; virtutes vel ſectatum fuiſſe vel æquaſſe ait. Sic enim incipit: Agè igitur, cùm multi viri tum in veteri tum in nouo teſtaméto pietate illuſtres extiterint,

terint, legislatores, militares duces, Prophetæ, doctores, fortes vsque ad sanguinis profusionem, cum illis Basilium nostrũ conferamus: vt hinc, qualis fuerit, perspiciamus. Est & rerum comparatio: quod genus est, si quis historiam laudans, eam cum laudatissimis quibusque disciplinis comparet. Atque in his duplex ratio. Aut enim alterius partis bona eleuas, alterius amplificas: aut alterius partis sic exaggeras laudes, vt præferas tamen, aut certè æques, quod laudandum susceperis. In vituperando attollis vitia, sed sic, vt scelestiorem tamen, aut æquè scelestum ostendas, quem insectaris. ¶ In his illud obseruandum, vt quæ adhibentur ad comparationem, sint tum confessa, tum insignia. Vt si bonum principem conferas cum Traiano, aut Antonino philosopho: contrà malum cum Nerone aut Caligula. Rursus si hominem maledicum conferas cum Zoilo & Hyperbolo: aut hominem obtrectatorem cum Dipsade aut Regulo: hominem voluptatibus effœminatum, cum Sardanapalo. ¶ Crescet autem comparationis copia, si quemadmodum modò attigi, ad vnius hominis aut rei laudem seu vituperationem, complures aut personæ, aut res adhibeatur. Veluti si quis principem laudaturus, è multis excerpat, quod in vno quoque maximè excelluit. E Iulio Cæsare, felicitatem animiq; præsentiam: ex Alexandro, magnanimitatem: ex Augusto, vrbanitatem: ex Tito seniore, ciuilitatem: ex Traiano, sanctimoniã & clementiam: ex Antonino, gloriæ contemptum: atque item de cæteris. Similiter & in vituperando. Præterea si iracundiam detestans, conferas eam cum enormi temulentia, cum phrenesi, cum morbo comitiali aut dæmoniaco. Aut si linguæ virulentiam damnans, componas eam cum halitu hominis pestilentia laborantis, cum afflatu serpentum, quibus est venenum præsentissimum, cum exhalatione quorundam lacuum aut specuum subitam mortem afferente.

A B C

Similitudo.

Ad Her. li. 4. ¶ Similitudo est oratio traducens ad rem quãpiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornãdi causa, aut probãdi, aut apertius dicẽdi, aut ante oculos ponẽdi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per cõtrariũ, per negationẽ, per collationẽ, per breuitatẽ. Ad vnam quanq; sumendæ similitudinis causam accõmodabimus singulos modos pronunciãdi. Ornãdi causa sumitur per dissimile siue contrariũ, hoc modo: Non enim vt domus noua, aut nauis, aut etiã vestis

me-

D melior vetusta & vel senio confecta est: ita melior nouus amicus, quàm antiquus: illius enim adhuc dubia & parũ firma fides est, hęc vt aurum, quod igne explorant, multis experimentis & longa die probata et perspecta est. Dicitur autem simile à contrario, quòd negemus rem quam adducimus, eis similem esse, quam probamus. ¶ Per negationem verò ducitur simile probãdi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quanuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas vtilitates, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quanuis sit ingeniosus, ad virtuté potest peruenire. Hoc probabilius factũ est, quod magis est verisimile, nõ posse virtuté sine doctrina cõparari: quoniã nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. Ergo sumptũ est probandi causa. Dictũ est autem per negatio-
E nem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. ¶ Apertius dicẽdi causa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, vt quoad necesse sit, peruenire possis: sed vt productus studio & viribus vltra facilè procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, vt efferatur vsque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, vt vltrà quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per breuitatem: non enim ita vt in cæteris rebus res ab re separata est, sed vtræque res coniunctè & confuse pronunciatæ. ¶ Ante oculos ponendi negotij causa sumetur similitudo per collatio-
F nem sic: Vti citharędus, cùm prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purperea, coloribus varijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam: ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem: si cùm magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus & contemptus eijcitur: ita siquis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus & naturæ commodis omnibus abũdabit, si virtutis & artiũ (quę virtutis magistri sũt) egebit: quò magis cęteris rebus erit copiosus, & illustris, &

expectatus, eò vehementius derisus, & contemptus ex omni cō- A
uentu bonorum eijcietur. Hoc simile exornatione vtriusque rei & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectum rem omnem subiecit. Dictum autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine paria sunt relata omnia. ¶ In similibus obseruare oportebit diligenter, vt cùm rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata: id est huiusmodi: Ita vt hirundines æstiuo tempore presto sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitę tempore pręsto sunt, simul atq; hyemem fortunę viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vsitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, qua aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, B
aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Extat libellus quidā ex D. Chrysostomi, aliorumq; autorum similitudinibus collectus, qui studiosum concionatorem ad similium inuentionem non mediocriter iuuare poterit. Meminerit tamē nequaquam ex rebus sordidis & humilibus, neque item ex obscuris, nimiumq; subtilibus & ad intelligendum difficilibus similitudines sumendas esse: illud, quia orationē sordidant, hoc verò, quia obscurant: & in id præcipuè nocent, ad quod similitudo reperta est.

C
Cæterùm quod ad tractandi rationem attinet, quemadmodum exempla (sicut paulò antè diximus) quandoque breuius, quandoque latius tractantur, sic etiam similitudines. Nā aliquando vno verbo notantur: vt, Non intelligis tibi vertenda vela. Aut, Desine lauare laterem. Vt iam vel allegoria sit, vel metaphora. Aliquando latius explicatur, & apertiùs accommodatur. Quod facit Cicero pro Murena. Quòd si è portu soluentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere summo studio solent tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura fert, vt his faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo me tandem animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione ter-

D ram videntem, in hunc, cui video maximas tempeſtates eſſe ſubeundas? Hanc Ciceronis parabolam ſic imitatus Diuus Hieronymus in epiſtola ad Heliodorum: Et ego non integris rate vel mercibus moneo: ſed quaſi nuper naufragio eiectus in littus, timida nauigaturis voce denuncio. In illo æſtu Charybdis luxuriæ ſalutem vorat. Ibi ore virgineo ad pudicitiæ perpetranda naufragia Scyllæum renidens libido blanditur. Hîc barbarum littus: hîc Diabolus pyrata cum ſocijs portat vincula capiendis. Nolite credere, nolite eſſe ſecuri: licet in modum ſtagni fuſum æquor arrideat, licet vix ſumma iacentis elementi ſpiritu terga criſpentur, magnos hic campus montes habet. Intus eſt periculum, intus eſt hoſtis. Expedite rudentes, vela ſuſpendite. Crux antennæ figatur in frontibus. Tranquillitas illa tempeſtas eſt. Hîc ſi quis ſingula pericula, quæ à vitijs aut
E improbis, aut aliunde bonis moribus imminent, velit conferre cum ſingulis, quæ nautis vitæ diſcrimẽ adducere ſolent: deinde per comparationem maius aut minus, item diſsimile aut contrarium oſtendere: poſtremò ſententijs & epiphonematis, vt inciderint, exornare: nimirum copioſiſsimè dilatabit orationem. Velut in hoc exemplo: Vt quò pretioſior eſt res, hòc & diligentius ſolet adſeruari, & impendi circunſpectius: ita temporis (quo nihil eſt pretioſius) ſumma habenda eſt ratio, ne quid effluat ſine fructu. Etenim ſi curatores dari ſolent his, qui gemmas & aurum temere profundunt: quæ tandem erit inſania, tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus,
F aut otio, aut inhoneſtis ſtudijs turpiter conſumere? Quid enim perdis, cùm tempus perdis, niſi vitam? At vita quid eſſe poteſt charius? Et cùm vna gemmula perit, iacturam vocas: cum totus perit dies, hoc eſt, bona vitæ portio, iacturam non vocas? Præſertim cùm illa perdita aliunde poſsint recuperari, temporis irreparabilis ſit iactura. Præterea illa cùm tibi pereunt, alijs plerunque lucro ſunt: at temporis diſpendium in nullius tranſit compendium. Nullum eſt damnum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod ſentiat, præter damnum temporis. Adde his, quòd illarũ opum iactura ſæpe ſaluti fuit. Nam diuitiæ plerunque vitiorum materiam miniſtrant, ita, vt præſtet temere profudiſſe, quàm attentè adſeruaſſe. Quantò cuiuſque rei vſus honeſtior, tantò turpior profuſio. At nihil pulchrius, nihil præclarius, quàm bonas horas bene collocare. Illas vt quàm maximè ſerues, ſæpenumero tamen vel ca-

ſus eripit, vel homo tollit, vt iactura te calamitoſum dũtaxat, A non etiam turpem reddat. At temporis amiſsio, quoniam non niſi noſtro vitio contingit, nõ miſeros ſolùm, verùm & infames reddit. Peſsimũ infamię genus, quoties culpa in nullum cõferri poteſt, præterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos aut ędes mercari poteras, hoc præter alia animi ornamẽta, parare poteras immortalitatẽ. Nulla eſt tam breuis vitæ portio, in qua non magnus aliquis ad felicitatẽ gradus fieri poſsit. Poſtremò de illis malè inſumptis, patri fortaſsis rationẽ redditurus eras: de horis malè tranſactis, Deo. ſed ſatis eſt indicaſſe, in quantã amplitudinẽ dilatari poſsit collatio, ſi quis ad eum modum ſingulas circunſtantias velit componere atque ornare.

Hoc exemplum docẽdi gratia paulò fuſius tractatum eſt. At cùm in veritate dicemus, cõtrahenda eſt oratio: ſic tamen vt cùm à minori vel maiori ducitur ſimilitudo, imparitas hæc ma B ximè conſpicua fiat: quò vis argumẽti maior appareat. Sumamus exẽpli gratia hoc à minori argumentũ. Si dominus de ſeruo delinquente ſupplicium ſumit, cur nõ Deus ab homine peccante idem faciat? Qui igitur artis expers eſt, hoc ſane modo dixiſſet. Vide autem quanto aliter dixerit Cyprianus contra Demetria. Ipſe (inquit) de ſeruo tuo exigis ſeruitium, & homo hominem parere tibi & obedire compellis, & cùm ſit vobis eadẽ ſors naſcendi, conditio vna moriendi, corporum materia conſimilis, animarum ratio communis, æquali iure, & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mundo poſtmodum recedatur, tamen niſi pro arbitrio tibi ſeruiatur, niſi ad voluntatis imperium pareatur, imperioſus & nimius ſeruitutis exactor flagellis verberas, fame, ſiti, nuditate, frequenter ferro & carcere C affligis & crucias, & non agnoſcis Dominum Deum tuum, cùm ſic exerceas ipſe dominatum? In hoc exemplo D. Cypria. ſumma tum copia, tum breuitate vſus eſt. Summa enim breuitas eſt, quod ait: Non agnoſcis Dominum tuum, cùm ſic exerceas ipſe dominatum? Totam enim collationem, quam diuinę maieſtatis amplitudine expoſita, latius tractare poterat, breuiſsimo ſermone comprehendit. Similitudo verò, quæ præceſſit, copioſè admodum explicata eſt.

Quamuis autem exemplorum & ſimilium vſus ad faciẽdam fidem non vulgariter adiuuent, tamen hoc præcipuè præſtant, cùm per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus eſt Socrates Platonicus. Exẽplum per inductionẽ adhibetur hoc

modo:

D modo: Dic mihi quẽ tandẽ fructũ attulit Demosthẽni insignis eloquẽtia? Nẽpe præter alia incõmoda, infelicissimum & miserandum exitum. Quid autem præmij Tib. & C. Gracchis attulit? Nimirum cædem & miseram, nec satis honestã. Quid porrò illi tantoperè laudato Antonio? Certè & hic latronũ sicis crudelissimè cõfossus est. Agè Ciceroni eloquentiæ parenti, quam mercedem attulit? Nónne mortem & acerbam & miserãdam? I nunc, & tot vigilijs ad summã eloquentiæ laudẽ enitere, quæ præstantissimis quibusq; viris semper exitio fuit. Simile adhibetur per inductionẽ, hoc modo: De nauigãdo nũ melius dispu tabit nauta, quàm medicus: an nõ medicus rectiùs de medendi ratione differet, quàm pictor? Num pictor de colorum, & vmbrarum, ac linearũ ratione melius dicet, quàm sutor? Num auriga de ratione moderandi currũ melius, quàm nauta? Ea si plu
E rima conferantur, faciunt vt omnino probabile videatur, vnũquenq; melius de ea re dicturũ esse, quam melius norit. Sic D. Cypria. de simplicitate præla. Ecclesia vna est, quæ in multitudinẽ latius incremẽto fœcunditatis extenditur: quomodo Solis multi radij, sed lumẽ vnũ: & rami arboris multi, sed robur vnũ tenaci radice fundatũ: & cùm de fõte vno riui plurimi defluũt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tñ seruatur in origine. Auelle radiũ Solis à corpore, diuisionẽ lucis vnitas non capit. Ab arbore frange ramum, fractus germinare nõ poterit. A fonte præscinde riuum, præcisus arescet. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, vnum tamẽ lumen est, quod vbiq; diffunditur, nec vnitas corporis separatur: ramos suos in vniuersam ter
F ram copia vbertatis extendit: profluentes largiter riuos latius expandit: vnum tamen caput est, & origo vna, & vna mater fœcunditatis successibus copiosa.

Hæc de Tropis & figuris cùm verborum tum sententiarum dicta sint: in quorum numero, nominibus, vi, & natura explicanda vehementer dissentiunt autores tum Græci tum Latini: neque modò inter se ipsi discordant, sed (quod magis mirandũ est) Cicero ipse sibi discrepat, qui vt ornatissim⁹ in dicẽdo fuit, sic in præcipiẽdo diligẽtissimus. Nã, vt Quintil. animaduertit, multas figuras in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto, quoniã de illis mentionẽ non fecit, videtur repudiasse. Quasdã posuit inter verborũ exornationes, quæ sententiarum sunt lumina, Quædam ne figuræ quidem sunt. Iam nu-

numerus illarum nec fuit olim certus, nec verò vnquam eſſe A
poterit. Cuius rei duas ego reperio cauſas: altera eſt, quòd no-
uæ figuræ, Quintiliano etiam autore, fieri adhuc & excogitari
poſſunt: altera, quòd tam verborum, quàm ſententiarum fi-
guræ non in formas ſeu ſpecies (quarum certus eſt numerus)
ſed in partes & quaſi membra, quorum infinitior eſt numerus,
diſtribuuntur.

De vſu figurarum.
Cap. XV.

NON multum prodeſt figurarum nomina
& diffinitiones tenuiſſe, niſi earum vſum
ſciamus: hoc eſt, quonam modo & quibus
potiſsimùm in rebus illis vti debeamus. B
Hoc autem ex tribus præcipuis conciona-
toris officijs colligendum eſt. Ad eum enim
ſpectat auditores primùm docere, deinde
delectare, ac poſtremò flectere. Et quidem docere neceſsitatis,
delectare ſuauitatis, flectere victoriæ eſſe dicunt. Ex figuris igi
tur quædam ad docendum, quædam ad delectandum, quędam
ad flectendum, & affectus concitandos potiſsimùm ſeruiũt. Et
quidem ad docendum figuræ, quas inter argumentorũ formas
poſuimus, præcipuè pertinent: quibus adiũgi poteſt ratiocina-
tio, quam modò inter ſententiarũ figuras numerauimus: & nõ-
nullæ aliæ, quæ vel ad probandum vel ad expoſitionem rerum
conducunt. Inter quas meritò collocatur Tranſitio: quæ cùm
exponat quid dictum ſit, quidq; deinceps ſit dicendum, hac di C
ſtinctione lucem orationi affert. Quæ tamen interdum vim ha
bet & acrimoniam, vt paulò antè admonuimus. Ad delectan-
dum verò pertinent cùm aliæ figuræ, tum præcipue quas inter
figuras verborum in ſecunda & tertia claſſe collocauimus: quæ
ſimilium & contrariorum proportione conſtant. Ex alijs ve-
rò figuris ſiue verborum, ſiue ſententiarum, pleræque vim &
acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliæ, & quidem
non paucæ, quæ ad hæc omnia valent. Conſtat enim, rerum,
perſonarum, locorum, ac temporum deſcriptiones, modò ad
delectandum, modò verò ad amplificandum, interdum e-
tiam ad docendum valere. Idem de contrarijs diximus, quæ
præter venuſtatem & gratiam, vim quoque & acrimoniam in
loco

D loco habet. Iam verò exempla, ac præcipuè similitudines, quid non efficiunt? Quid enim rebus obscuris maioré lucem, quàm similitudines præferunt? Quid non eisdem amplificamus, aut oculis spectandum subijcimus? Quantum præterea iucunditatis commodè inducta similitudo affert? Studiosi autem cōcionatoris erit, non solùm numerum, & nomina, & naturam figurarum nosse, sed multò magis earum vsum: vt quibus figuris in quauis concionis parte vtendum sit, probè teneat. Cùm autem eadem sententia pluribus figuris explicari, & quodammodo vestiri posit, periti artificis erit, eam potissimùm figuram deligere, quæ sensum animi sui apertissimè, breuissimè, atque appositissimè explicet. Hactenus de figuris: deinceps de compositione dicendum est.

E

¶ De compositione.

Cap. XVI.

POST Tropos & figuras, de quibus hactenus dictum est, sequitur tertia pars ornatus, quæ est in compositione, & in apta, ac numerosa verborum collocatione posita. Quam D. August. non prorsus concionatori negligendam esse ait, licet ea in sacris literis minus inueniatur. Eius hęc verba sunt. Sanè hunc elocutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est autoribus nostris. Quod vtrum per interpretes factū sit, an (quod magis arbitror) cōsultò illi hæc plausibilia deuitauerint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quòd si quisquam huius numerositatis peritus illorum clausulas eorundem numerorum lege componat (quod facillimè fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantundem significatione valent, vel mutato eorum, quæ inuenerit, ordine) nihil eorum, quæ velut magna in scholis Grāmaticorum aut Rhetorum didicit, illis diuinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet elocutionis genera tanti decoris, quæ quidem & in nostra, sed maximè in sua lingua decora sunt: quorum nullum in eis, quibus isti inflantur, literis inuenitur. Sed cauendum est, ne diuinis grauibusq; sententijs dum addicitur numerus, pondus detrahatur. Nam illa musica disci- *Li. 4. de doct. Christiana.* F

plina,

plina, vbi numerus iste plenissimè discitur, vsque adeò non A defuit Prophetis nostris, vt vir doctissimus Hieronymus quorundam etiam metra commemoret in Hebræa duntaxat lingua. Cuius veritatem vt seruaret in verbis, hæc inde non transtulit. Ego autem vt de sensu meo loquar, qui mihi quàm alijs, & quàm aliorum est vtique notior, sicut in meo eloquio, quantum modestè fieri arbitror, nō prætermitto istos numeros clausularum: ita in autoribus nostris hòc mihi plus placent, quòd ibi eos rarissimè inuenio. Hæc ille. Cuius exemplum sequi poterit, quisquis aliquid eleganter scribere parat. Habet enim hoc præcipuè oratio numerosa, & verba apte collocata, vt sine ostentatione & splendore verborum legentis animum adeò latenter oblectet, vt idem ipse, qui delectatur, rationem reddere nequeat, cur tantopere delectetur. Eadem etiam compositio non mediocriter intellectum adiuuat, quando orationis mem- B bra ita sibi respondent & connexa sunt, vt planissimum orationis sensum efficiant. Verùm hæc ad scribendum. Ad concionandum autem (vt ij etiam, qui hac de re scripsere, fatētur) huiusmodi numerosa cōpositio minus necessaria est: ideóq; prætermissis præceptis, quæ multa Rhetores hac de re tradunt, quàm breuissimè hanc partem absoluam. Cornificius ergo de ea sic ait: Compositio est verborū constructio, quæ facit omnes partes orationis ęqualiter perpolitas. Et cōseruabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atq; hiantem orationem reddunt, vt hoc est: Vaccæ æneæ amœnissimæ impēdebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo: O Tite tute Tati tibi tanta Tyrāne tulisti. Et hic eiusdem poëtæ: Quidquam quisquam cuiquā, C quod cōueniet, neget? Et, si eiusdē verbi assiduitatem nimiam fugiemus. Ea est huiusmodi: Nam cuius rationis oratio nō extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non vtemur cōtinenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et, si verborum traiectionē vitabimus, nisi quæ erit concinna. Quo in vitio est Lucilius assiduus, vt hoc est in priori libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Æli. Tale est illud Politiani: Legit epistolam mihi nuper ad se tuam Picus hic Mirandula noster. Quę quidem compositio puerilis, ab omni grauitate aliena videtur. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit.

D *De duplici specie compositionis.* ✠. I.

¶ Quisquis autem compositionis rationem exactius assequi cupit (quæ res ad artificiosè scribẽdum necessaria est) scire debet, aliam esse compositionem simplicem, aliam duplicem, siue compositam. Simplex est à numerorum lege, & periodis longioribus soluta, qua in familiari sermone vtimur, quaq; plerisque in locis sacræ literæ vtuntur. Simplex enim veritas sermonis simplicitate gaudet. Tale est illud Geneseos: In prícipio creauit Deus cœlum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitq; Deus: Fiat lux, & facta est lux. &c. Composita verò siue duplex oratio ab hac simplicitate recedens, flexuosa & longiori vtitur oratione: cuius partes & velut membra explicare necesse est: vt eis cognitis, totum quod
E ex illis constat, facilius agnoscatur. Vt autem in manu ipsam quidem manum velut totum quoddam consideramus, deinde digitum vt eius membrum, ac postremò digiti articulos, qui sunt variæ huius membri partes: ita in oratione similes partes atttendimus. Sunt enim velut articuli ea, quæ Græci cõmata, Latini cæsa vel incisa vocant. Sunt deinde veluti membra, quæ Græci cola, Latini verò eodem nomine membra vocant. Sunt rursus periodi, quas Latini tum ambitum, tum cõprehensionem, tum circunscriptionem appellant, quæ pluribus membris cõstant. Quia verò D. Aug. 4. de doct. Christ. horũ omniũ exẽpla ex 2. ad Coríth. Epistola ponit, nos quod ille fecit, in hac parte sequemur. Cæsa igitur vel incisa sunt quatuor illa: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in
F plagis supra modum, in mortibus frequenter. Et illa item quatuordecim: In itineribus sæpè periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, & cætera quæ sequuntur. Membra verò sunt duo hæc: Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Periodus verò bimembris est apud eundem: Libenter suffertis insipientes, cùm sitis ipsi sapientes. Trimembris verò, cùm ait: In quo quis audet, in insipientia dico, audeo & ego. Quadrimembris autem, cùm ait: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Potest autem periodus plura etiam membra habere. Cùm verò membra constant pari ferè numero syllabarum, Isocolon siue Compar

appel-

appellari inter figuras verborum diximus. A

D. autẽ Aug. posteaquàm totius loci huius diuinã eloquẽtiam miris laudibus extulisset, & dicẽdi flores annotasset, potissimũ cõmendat compositionis varietatem, quòd modò cæsis, modo membris, modò periodis hæc oratio fluat, quodq́ue decentissimè modò post cæsa, modò post mẽbra periodos intermisceat: quibus orationis compositio variatur, & tædium legentis excutitur, & respirandi spatium datur. Quod Apostolum non humana quidem arte, sed diuina sapientia (quam sequitur & comitatur) vera eloquentia fecisse constat. Sapientiæ enim est, rectè & pro dignitate res concipere & ponderare: eloquentiæ verò, quod ita conceperis, simili oratione proferre. Hanc verò sapientiam sequi solet vera & naturalis eloquentia, qua viri sancti maximè vtuntur, qui sine arte artificiosissimi & eloquẽtes sunt. Rectè enim ille, Si rem, inquit, potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec sermo te deseret vllus. Eadem varietate vtitur. D. Ambro. cùm in lib. de virgin. beatissimæ Virginis virtutes laudesq́ue percenset. Eadem enim venustate & gratia modò post incisa, modò post membra, periodos bimẽbres aut trimembres interponit, vt sequenti cap. videbimus. B

Sciendum est etiam, duplicem esse periodi formam: alteram, qua vel cæsim, vel membràtim dicimus: alteram verò, qua circunscriptè dicimus, qua videlicet ab initio ad finem vsq; quasi in orbem inclusa fertur oratio, quæ nisi in fine sententiã non absoluit. Itaque imaginem refert vel perfecti syllogismi, vel interdum etiam propositionis Hypotheticæ, idq́ue modò breuius, modò longius, vt instituta ratio vel argumentatio postulauerit. Hoc autem præter ea exempla, quæ modò ex Pauli Epistola proposita sunt, sequentia quoque declarant. Membratim quidem fluit illa D. Cypriani periodus contra Demetrianum: Mundus occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie sata læta sunt, nec adeò arboreis fœtibus autumna fœcunda sunt. Minus de effossis & fatigatis montibus eruũtur marmorum crustæ, minus argenti & auri opes suggerunt exhausta iam metalla, & pauperes venæ. Cæsim verò perfluit, quæ deinde sequitur: Breuiatur in dies singulos ac deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitijs concordia, in artibus pe- C

ritia,

D ritia, in moribus disciplina. Huiusmodi autem periodi quan-
uis possint bimembres esse, maiorem tamen gratiam habent,
cùm vel trimembres sunt, vel etiam quadrimembres: quorum
illa Græci tricola, hæc verò tetracola vocant. Tricola, vt illud:
Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.
Tetracola, vt illud Cypriani: Quemadmodum sponte Sol ra-
diat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se cœlestis
ille spiritus infundit. ¶ Singula quoque verba cæsam orationē
faciunt, vt illud: Acrimonia, voce, vultu inimicos perterruisti.
¶ Periodus verò, qua circunscriptè dicimus, in qua (vt Ari-
stoteles ait) principio ita respondet finis, vt plenum sensum fa-
ciat, absoluatq; sententiam, quandoque breuior, quandoq; lon
gior est. Breuis est illa:

E *Finem qui quæris amori,*
Cedit amor rebus: res age, tutus eris.

Hîc perfectus syllogismus est. Breuior item & illa D. Cypriani
in Ser. de Lap. Nemo fratres, nemo hanc confessorum gloriam
mutilet: cùm dies negātibus præstitutus excessit, quisquis pro-
fessus intra diem non est, Christianum se esse confessus est. Pau
lò verò longior illa eiusdem, qua sermonem de patientia exor-
ditur hoc modo: De patientia locuturus fratres dilectissimi, &
vtilitates eius & commoda prædicaturus, vnde potius incipiā,
quàm quòd nunc quoque ad audientiam vestram patientiam
video esse necessariam: vt nec hoc ipsum, quod auditis & disci-
tis, sine patientia facere possitis. Paulò etiam longior est ea,
quæ deinde sequitur, periodus: Nec inuenio fratres dilectissi-
mi, inter cæteras cœlestis disciplinæ vias, quibus ad consequen
F da diuinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid
magis sit vel vtilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quàm vt
qui præceptis dominicis obsequio timoris ac deuotionis inniti-
mur, patientiam maximè tota obseruatione tueamur. Seruiūt
autem huiusmodi periodis frequenter coniunctiones aduersa-
tiuæ, quanquam, & si, licet: & item comparatiuæ, vt, sicut, ita,
&c. quia vbi hæ particulæ intercedunt, sensus orationis nisi in
eius fine non absoluitur: quod huius periodi, quo circunscriptè
dicimus, proprium est. Participia quoque in hoc præcipue re-
perta sunt, vt plura verba sub vna circunductione continerен-
tur. Participia nanque verborum vim habent.

His tribus compositionis speciebus, cæsis, membris, & pe-
riodis additur quarta, Græcis peribole dicta, id est, circuitus,

aut flexus. Ea verò est oratio sinuosa & prolixior, constans ferè A
pluribus membris, quàm vulgata periodus: & hic flexus proprius est Historicorum, in quo plura membra & commata sua serie ita se æqualiter consequuntur, vt tamen perspicua sit continuata & longior constructio. Differt autem peribole à periodo nõ ita multum, nisi quòd in periodo tam rerum, quàm orationis consequentia & cohærentia requiritur bene coagmentata. Sed peribole est historica & longior constructio orationis non ita nexis inter se antecedentibus & consequentibus, quin facillime posit in sua membra resolui. Cauere tamen oportet, ne illa sit iusto prolixior, & obscuritatem vel tædium pariat. Summatim ergo, periodus est circuitus orationis oratoriæ, peribole est circuitus orationis historicæ. Talis est illa Sanazarij de partu Virginis oratio, qua sanctorum Patrum in Lymbo
residentium lætitiam de filij Dei conceptu grandi orationis figura (de qua mox dicemus) his verbis describit. B

Interea maneis descendit fama sub imos,
Pallenteisq; domos veris rumoribus implet:
Optatam aduentare diem, quo tristia linquant
Tartara, & è victis fugiant Acheronta tenebris,
Immanemq; vlulatum, & non lætabile murmur
Tergemini canis, aduerso qui carceris antro
Excubat insomnis semper, rictusq; trifauci
Horrendum, stimulante fame, sub nocte profunda
Personat, & morsu venienteis adpetit vmbras.

Huic verò quintam addunt constructionis speciem, quam Aristoteles Camptera, Latini tractum, vel nexum vocant, aut
productionem spiritus: quæ re vera idem est, quod peribole, C
quam definiuimus: nisi quòd est paulò longior: & quò longior, eò elegantior, dum tamen (vt diximus) modum in hac longitudine seruet. Exemplo erit illud D. Cypri. in Epist. ad Cornel. quod etiam grandi figura profluit. Tuetur enim vir sanctus episcopatus sui dignitatem aduersus hæreticos, qui illũ episcopum esse negabant, eiusq; vitæ & electioni detrahebant. Sic igitur ait: Cæterum dico, dico enim prouocatus, dico dolens, dico compulsus, quando episcopus in locum defuncti substituitur, quãdo populi vniuersi suffragio deligitur, quãdo Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi suæ in episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete seruiens disciplinæ, in tempestate proscriptus, applicato

D cato & adiuncto episcopatus sui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphiteatro dominicæ donationis testimonio honoratus: cùm talis frater à quibusdam desperatis, & perditis, & extra Ecclesiá constitutis impugnari videtur, apparet quis impugnet: non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit, aut protegit: sed ille, qui Christi aduersarius, & Ecclesiæ eius inimicus, ob hoc Ecclesiæ præpositum sua infestatione persequitur, vt gubernatore sublato, atrocius atque violentius circa Ecclesiæ naufragia grassetur. Hactenus ille. His igitur quinque constructionis speciebus pro rerum natura, quas tractamus, vtendum erit. Quo fiet, vt satietatem varietate vitemus, & rebus ipsis suum velut habitum & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animaduertere, quando his vel illis E vti debeat: neq; enim huius rei plena obseruatio præceptis artis comprehendi potest. Illud tamen constat, cæsa & membra nõ rarò instandi gratia adhiberi, præsertim cùm plura sint. Periodis tum in argumentando, tum in exordijs frequentius vtimur, quanquam hîc longioribus, illic verò breuioribus. Peribole ad historiæ narrationes & amplificationes accommodatior est. Quanquam hæc omnia & in alijs quoque orationis partibus non ineptè locum habeát. Hactenus de Compositione (quam tertiam ornatus partem esse diximus) qua leniter, iucundè, & apertè decurrit oratio. Deinceps de quarta elocutionis virtute, nempe aptè dicendi, agendum est.

F

¶ De aptè dicendo.
Cap. XVII.

HACTENVS de tribus Elocutionis virtutibus, nempe Latinitate, Perspicuitate, & Ornatu dictum est. De Ornatu quoque, qui est tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compositione disseruimus. Sequitur aptè dicendi ratio, quæ & ipsa ornatè dicendi pars maxima est. Cicero autem paucis totam eius naturam atque rationem breuiter complexus est, cùm .2. de Orato. lib. ait, non omni causæ, neq; auditori, neque personæ, nec tempori cõgruere orationis vnum genus. His igitur rebus aptè atque appositè orationem accommodare, *Cic.*

id demum aptè dicere est. Quod quidem (vt Fab. ait) non in A
Elocutione tantum, sed in Inuentione quoque spectatur. Nam
si tantum habent etiam verba momentum, quantò res ipsæ
maius?

Quatuor sunt autem, quæ præcipuè obseruare debet, qui
aptè dicere cupit, nempe vt oratio tum dicenti, tum audienti,
tum rebus ipsis, quas tractat, & officio, quod gerit, maximè
conueniat. Hoc est, quis dicat, cui dicat, qua de re dicat, & quid
potissimùm dicendo cõsequi velit. In his igitur omnibus, quid
maximè deceat, considerandum est: quod quidem non ad artis
præcepta solùm, sed ad prudentiæ iudicium (quod sicut rerum
omnium gerendarum, ita dicendarum moderator est) præci-
puè pertinet. Inter eius autem officia & maximum & difficil-
limum est, quid vbique deceat, intelligere. Hinc enim decorum B
illud nascitur, quod omnibus in rebus captandum est. Cæte-
rùm quid in his quatuor rebus, quas supra memorauimus, ma-
ximè deceat, ordine tractandum est.

Primùm igitur, eius qui dicit, ratio habenda est. Non enim
eadem oratio omnibus conuenit: aliter enim iuniores, aliter se-
nes, aliter principes viri, aliter humiles atque priuati, aliter
inferioris ordinis ministri, aliter Episcopi & superiores prælati
dicere debent. His enim multa licent, quæ alijs non perinde li-
cent. Quod quidem in D. Chrysost. concionibus apparet: in
quarum exordijs auditorum beneuolentiam captat, suam erga
illos charitatem, paternamq; curam & prouidentiam decla-
rans, illorumq; interdum laudes & virtutes prędicans. Hoc au-
tem, quod Episcopum & virum sanctissimum maximè dece- C
bat, alios non perinde deceret. Cum enim (iuxta Fabij senten
tiam) Rhetorica sit prudentia dicendi, præcipuum autem pru-
dentiæ opus sit, intelligere quid maximè in agendo deceat, nõ
minus eiusdem erit, videre quid vnâquanque causam deceat
in dicendo. Vnde cùm Socrati Lysias orationem, quam in eius
defensionem composuerat, recitasset: Præclara, inquit, & ele-
gans oratio est, sed non conuenit Socrati. Erat enim forensi
instituto aptior, quàm philosopho, ac tali philosopho. Rursus
Lysiæ percontanti, cur si bonam iudicaret orationem, putaret
sibi non conuenire: Nónne, inquit, fieri potest, vt amictus aut
calceus elegans sit ac pulcher, qui tamen alicui non conueniat?
Ad omnes tamen in vniuersum pertinet, ne quid dicant, quo
auditores offendi iure possint: hoc est, vt nihil insolẽter, nihil
arro-

D arroganter, nihil inuerecundè, nihil petulanter, nihil contumeliosè, nihil sordidè, nihil scurriliter, nihil abiectè, nihil licenter, aut aliâs indecenter & vitiosè dicant, sed totus orationis caracter modestiam, humanitatem, charitatem, & communis salutis studium, & ardens veræ pietatis desiderium præseferat. Hæc autem modestia cùm alijs concionis partibus, tum exordijs maximè conuenit, quæ submissa esse debent & verecunda. Has in dicendo virtutes cùm alij Patres, tum præcipuè D. Cyprianus vbique præfert: nihil enim in eo reperies, quod ad ostentationem ingenij videri posit ascitum. Talis vbique sermonis habitus est, vt loqui sentias verè Christianum Episcopum, & martyrio destinatum. Pectus ardet Euangelica pietate, & pectori respondet oratio, loquitur diserta, sed magis
E fortia, quàm diserta. Hunc autem pietatis & dilectionis affectum declarat, cùm in concionibus suis hanc vocem charitatis plenissimam frequentissimè repetit, Fratres dilectissimi. Sed hunc tamen affectum in ser. de Lapsis præcipuè declarauit: cuius hæc verba sunt: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? Quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quàm verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentāda iactura est. Quis enim sic durus ac ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres ac multo squalore deformes reliquias constitutus, siccos oculos tenere præualeat?
F nec erūpente statim fletu prius gemitus suos lachrymis, quàm voce depromat? Quis igitur in his verbis pectus Apostolicum & charitatem plusquam paternam non agnoscat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium animarum interitu dolorem Ecclesiastes aliqua saltem ex parte imitari studeat, & quatenus cuique liceat, dicendo quoque manifestare curabit.

Verùm hoc in loco non tam virtutem nostram ostendere, quàm vitia fugere studeamus. Illud enim ostentationi proximum est, si nimium sit, in hoc autem nihil esse potest nimium. Inter cætera autem vitia, quæ fugere debemus, omnem vitiosam sui iactationem maximè fugiendam esse monet Fabius, quòd ea audientibus afferat non fastidium modò, sed plerunq; etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam, & erectum, & impatiens superioris. Ideoq; abiectos aut submittentes se libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam

maiores videmur: & quoties discessit æmulatio, succedit huma- A nitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se maiorem, quàm minores cæteros facere. Inuident humiliores (nam hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt, nec possunt contendere) rident superiores, improbant boni. Hactenus ille. Ab hoc autem vitio non admodum abhorrent, qui ostentandi ingenij & eruditionis gratia, difficiles quęstiones, quæ nihil ad animarum salutem conducunt, in concionibus tractant. Hac enim ratione seipsos ostentare & venditare populo volunt. Nec minus peccant, qui eloquentiæ laudem affectantes, plurima verba idem significantia temerè congerunt: quibus apud imperitum populum & rudem concionem hac loquendi facultate & volubilitate linguæ admirationem sui faciant, cùm tamen nihil esse possit magis eloquentiæ contrarium. Hæc sunt igitur & his similia, quæ qui dicit, partim B cauere, partim obseruare debet.

Nec solùm quis dicat, sed apud quos etiam dicat, considerandum esse ratio ipsa monet. Aliter enī apud rusticos & agrestes homines, aliter apud eruditos aut nobiles, aut principes viros, & delicatas aures dicendum est. Apud hos enim sublimis & elaborata oratio, apud illos verò concitatior esse debet. Prę-terea aliter apud monachos & virgines Deo dicatas, hominesq; diuinarum rerum studio & contemplationi addictos, aliter apud eos, qui sine vllo diuini numinis metu in omnia scelera prolabuntur. Denique pro varietate tum personarum, tum vitiorum, quæ in populo grassantur, variè sermo tractandus est. Cuius rei monitorem habemus Apostolum, qui Timotheo præscripsit, quid viros, quid vxores, quid seniores, quid iunio- C res, quid diuites docere debeat. Quin & Ecclesiasticus huius rei nos admonuisse videtur, cùm ait: Cum viro irreligioso tracta de sanctitate: & cum iniusto, de iustitia: & cum muliere, de his, quæ ęmulatur: cum timido, de bello: cum negotiatore, de traiectione: cum emptore, de venditione: cum viro liuido, de gratijs agendis: cum impio, de pietate: cum inhonesto, de honestate: cum operario annuali, de consūmatione anni: cū seruo pigro, de multa operatione. His igitur verbis nō obscurè Ecclesiasticus docet, pro auditorū varietate sermonem esse variè accommodandū. Hoc autem parum aduertunt, qui cùm neque Episcopi, neq; vrbium pręfecti, neque cognitores causarū in concione adsunt, aduersus illos tonare ac fulminare solét, cùm

hoc

D hoc non sit plebem erudire, sed indignationem atque odium, quod fortè aduersus illos conceperunt, irritare atque exsatiare: quod est à Christiana pietate maximè alienum. Sed hæc ad auditorum personam spectant.

Nunc quid res ipsas, de quibus dicimus, & concionatoris officium maximè deceat, consideremus. Quia verò hoc non solùm ad eloquendi, sed etiam ad inueniendi rationem pertinet, quid in hoc genere concionatorem deceat, in superiori libro, cùm de inueniendi ratione ageremus, nonnulla obseruáda esse docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus, ille aptè dicere, quod ad inueniendi rationem attinet, putandus est, qui pro ratione causæ, quam tractat, commodissima, maximeq; propria, & ad rem potissimùm pertinentia dicit: neque ad ea, vel ad cō E munia loca, vel ad peregrina, minimeq; instituto suo deseruientia (nisi cùm hoc ratio argumenti exigit) digreditur. Qui enim ita vagatur, quanuis eleganter fortasse dicat, aptè tamen minimè dicit: quia non id agit, cuius gratia dicere instituit. In quo vitio sunt concionatores ij, qui instituti sui obliti (quod in hominum moribus castigandis & instituēdis positum est) aliena, minimeq; huic proposito seruientia tractant, miserosq; auditores (qui huius rei gratia cōciones adeunt) ieiunos vacuosq; domum dimittunt. Verùm hæc in rebus ipsis obseruatio (vt modò diximus) ad inuentionis rationem pertinet. Quod autem Elocutionis genus rebus ipsis pro ipsarum natura & varietate conueniat (in quo huius operis difficultas præcipuè sita est) deinceps aperiendum est. Quæ enim hactenus diximus, quanuis maximè necessaria, quiuis concionator vel mediocriter erudi- F tus facilè aduertere & præstare poterit, præsertim si fraterna charitate præditus sit. Difficiliora sunt, quæ sequuntur, & quæ non tam à communi prudentia, quàm ab artis pręceptionibus, maturo iudicio, & dicendi exercitatione pendent.

Cuius modi elocutionem varia genera causarum, variaq́ concionatoris officia exigant. ✠. I.

¶ Sciendum est igitur, non idem Elocutionis genus omnibus causis & argumentis conuenire. Hoc enim perinde esset, atque idem indumenti genus diuersis personarū statibus, nēpe dominis & seruis, viris & fœminis, sacratis Deo hominibus & prophanis velle accōmodare: cùm constet vnicuique harum personarū suum peculiarē habitū & cultū pro cuiusque personæ condi-

 tione

tione & fortuna conuenire. Sic igitur aliud Elocutionis genus A in paruis causis, aliud in mediocribus, aliud in grauibus desideratur. Qua de re sic Fab. ait: Parata facultate scribendi, &c. proxima est cura vt dicamus aptè, quam virtuté elocutionis quartam Cicero demõstrat, quæq; est (meo quidem iudicio) maximè necessaria. Nam cùm sit ornatus orationis varius & multiplex, conueniatq; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest esse verba & Latina, & significantia, & nitida, nisi cum his, in quæ auditorem duci formariq; volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, limatumq; grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus, vt monilibus & margaritis, ac veste longa (quæ sunt ornamenta fœminarum) deformentur viri: nec habitus triumphalis (quo nihil cogitari potest augustius) fœminas deceat. Hactenus Fab. Ideq; lib. 8. de vario orationis ornatu disserens, eandem ferme sententiam, aliquantò tamen apertius, explicat his verbis: Illud obseruatione dignius, quòd hic ipse honestus ornatus pro materiæ genere debet esse variatus. Atque vt à prima diuisione ordiar, non idem Demõstratiuis, & Deliberatiuis, & Iudicialibus causis conueniet. Nanque illud genus ostentationis compositum solam petit audientium voluptatem, ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit: vt qui non insidietur, nec ad victoriam, sed ad solum laudis & gloriæ finem tendat. Quare quidquid erit sententijs populare, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidam eloquentiæ intuendum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum, nõ ad causam refertur. At vbi res agitur seria, & vera dimicatio est, vltimus fit famæ locus. Præterea non debet quisquam, vbi maxima rerum momenta versantur, de verbis esse solicitus. Neque hoc eò pertinet, vt in his nullus sit ornatus, sed vt pressior & seuerior, eò minus confessus, præcipuè verò ad materiam accommodatus. Nam & suadendo, sublimius aliquid exigit senatus, concitatius populus, & in iudicijs publicæ capitalesq; causæ poscunt accuratius dicendi genus. At priuatum consilium, causasq; paucorum, vt frequenter accidit, calculorum, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non pu-

[Margin notes: *Fab. li. 11* (beside "ratur. Qua de re"); *Idem li. 8* (beside "lib. 8."); section letters B and C in right margin]

D pudeat certam creditam pecuniã periodis postulare? aut circa stillicidia affici? aut mancipij rehibitione sudare? Hactenus Fabius.

Cornificius autem hæc omnia dicendi genera ad tria reuocat his verbis: Tria sunt dicendi genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est, quæ constat ex verborum grauium magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vsitatissimam puri consuetudinem sermonis. In graui consumetur oratio figura, si quę cuiusque rei potuerunt ornatissima verba reperiri, siue propria siue extranea, vnamquanque in rem accommodabuntur: & si E graues sententiæ, quæ in amplificatione & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum aut verborum, quæ grauitatem habebunt, adhibebuntur. In mediocri autem figura versabitur oratio, si hæc (vt antè dixi) aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus. Attenuatum autem figuræ genus, ad infimum & quotidianum sermonem demissum est. *Ad Heren. li. 4.*

Hæc autem tria dicendi genera, quæ rebus ipsis, quas dicimus, pro earum natura atque varietate aptanda sunt, tribus etiam Oratoris aut Cõcionatoris officijs præcipuè conuenire, D. Aug. ex Cic. sententia autor est. Eius hæc verba sunt: Dixit quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Deinde addidit: Docere F necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium, quod primo loco positum est, hoc est, docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus: reliqua verò duo, in modo quo dicimus. Sicut est autem vt teneatur ad audiendum delectandus auditor, ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris, ita flectitur, si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid lætandum prædicas, gaudeat, misereatur eorũ, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos, quos cauendos terrẽdo proponis, & quicquid aliud grandi eloquentia fieri potest, ad cõmouendos animos auditorũ, non quid agendum sit vt sciant, sed vt agant quod agendũ esse iam sciũt. Si au- *Augu. 4. de doctri. Christ.*

tem

tem adhuc nesciunt, prius vtique docendi sunt, quàm mouen- A
di. Et fortasse rebus ipsis cognitis, ita mouebuntur, vt eos non opus sit maioribus eloquentiæ viribus iam moueri. Quod tamen cùm opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando cum scierint quod agendum sit, non agunt, ac per hoc docere, necessitatis est. Possunt enim homines & agere & non agere quod sciunt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia semper opus non est: si tamen docenti, vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriæ est flectere, quia fieri potest, vt & doceatur, & delectetur, & non assentiatur. Cùm verò id docetur, quod agendum est, & ideo docetur, vt agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse, quo B
dicitur, si non ita dicitur, vt agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid, quod agẽdum est, non solùm docere vt instruat, verumetiam flectere vt vincat. Hactenus Augustinus.

Ex his autem tribus concionatoris officijs colligit idem Sanctus, tria esse dicendi genera, siue tres formas atque figuras, quæ his tribus officijs respondeant. Sic enim eodem in loco ait: Cùm vir eloquens tria præstare debeat, idest, vt doceat, vt delectet, vt flectat, ad eundem etiam hæc tria dicendi genera pertinere ait idem ipse Romani autor eloquij. Sic enim inquit: Is erit eloquens, qui poterit parua submissè, modica temperatè, magna granditer dicere: tanquam si adderet etiam illa tria, & sic explicaret vnam eandemque sententiam dicens: Is igitur erit eloquens, qui vt doceat, poterit parua submissè: C
vt delectet, modica temperatè: vt flectat, magna granditer dicere. Hactenus August. Ex cuius verbis apertè liquet, hæc tria dicendi genera ad tria illa concionatoris officia docendi, delectandi, atque mouendi pertinere.

De tribus eloquendi generibus, & quibus potissimùm ornamentis vnumquodq; eorum constet.

✠. II.

Cùm igitur & varietates causarum, de quibus antè diximus, & hæc tria concionatoris officia, quæ modo exposuimus, variam elocutionis rationem habitumq; requirant, de his modò, quot sint, & quibus potissimùm ornamentis constent, ex D. August. sententia dicendum est. Sunt igitur (vt modò diximus)

D mus) tria dicendi genera: vnum submissum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copiosum, & graue: tertium est interiectũ, & intermedium, & quasi temperatum: in quo nec est acumen superioris generis, nec vis posterioris.

In genere autem submisso & acuto forma debet esse orationis à vinculis numerorum libera & soluta, non tamen vaga, vt ingredi liberè, non vt licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba prætermittenda est, & omnis insignis ornatus remouendus. Ponentur tamen acutæ crebræque sententiæ: ornamenta verborum & sententiarum cum tropis verecundè parceq; adhibebuntur: translationes tamen poterunt esse crebriores, nec tam crebræ tamen, quàm in genere dicendi amplissimo. Genus temperatum vberius est aliquantò & robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est: submissius

E autem, quàm illud (de quo dicetur) amplissimũ. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac oratione suauitatis. In idem cadunt lumina omnia & verborum, & sententiarum. Hoc in genere neruorum vel minimum, suauitatis autem est vel plurimũ. At illud amplum, graue, copiosum, ornatum, vim profectò habet vel maximam: modò enim perfringit, modò irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Hîc Orator & defunctos excitabit, vt Appium Cæcum. Apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquandoq; (vt apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu) alloquetur. Hîc & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum (pro rei natura, quam tractat) excutere & cõcitare poterit ¶ Cæterùm quòd ad verborum delectum attinet, genus

F hoc dicẽdi amat verba ampla & magnifica, & in rebus atrocibus (vt antè diximus) auditu ipso aspera & veluti confragosa. Ex Tropis autem illustres metaphoras, Epitheta, & Hyperbolẽ, similesq; tropos. Huiusmodi sunt illa Prophetæ verba: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Et, Ignis accensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima: deuorabitque terram cum germine suo: & montium fundamenta comburet. Inebriare autem sagittas sanguine, & gladium deuorare carnes, insignes illæ & audaces metaphoræ sunt, de quibus antè diximus: deuorare autẽ terram, & montium fundamenta cõburere, Hyperbole esse videtur, quæ ad rem augendam maximè accõmodata est. Epitheta quoq; & aduerbia epitasim, hoc est, incrementũ significantia

tia ad hoc genus præcipuè pertinent. Hæc omnia breuiter indicat illa D. Cypriani oratio in Epistola ad Cornel. vbi ait: Gentiles & Iudæi minantur, & hæretici atque omnes, quorum pectora & mentes Diabolus obsidet; venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur: non tamen idcirco cedendum est, quia minantur: aut ideò aduersarius & inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vendicat & assumit in seculo. Manere debet apud nos frater fidei robur immobile, & stabilis atq; inconcussa virtus contra omnes incursus atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petræ obiacentis fortitudine & mole debet obsistere. Huius autem figuræ in Hereniana Rhetorica commodissimum extat exemplum: quod vel solùm quid hoc dicendi genus requirat, absque vllis etiam artis præceptionibus poterit indicare: ideóq; quanuis sententia, quæ in eo tractatur, ab instituto nostro nonnihil dissideat, libuit tamen hoc in loco ascribere: quoniam facile cuique erit, ex similibus similia effingere atque perficere. Sic igitur ait: Quis est vestrum Iudices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In his, qui violassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic verò truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, omni consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feroces animos! O crudeles cogitationes! O derelictos homines ab humanitate! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus ouantes irruerent in ciuitatem: quomodo Deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribusfamilias & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbissimo concideret incendio conflagrata? qui se non putant id quod voluerint ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem? Nequeo verbis consequi Iudices indignitatem rei, sed negligẽtius id fero, quia vos mei nõ egetis. Vester enĩ vos animus amãtissimus Reip. facilè edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem

per-

D perturbetis ex ipsa ciuitate, quam iste hostium spurcissimorũ dominatu nefario voluit obruere. Hactenus Cornifi: qui hoc amplissimo dicendi genere proditionis indignitatem & atrocitatem exaggerat. ¶ Ex figuris autem verborum & sententiarũ, quas vim & acrimoniam habere diximus, cùm de illis loqueremur, & præcipuè descriptiones rerum & personarum, Conformatio & Congeries illa, quæ Græcè Sinathrismus dicitur, qua multa simul, quæ rei magnitudinem attollunt, vnum in locum congeruntur, ad hoc genus pertinent. ¶ Compositio verò longiores periodos, & flexuosam orationis formam, quæ multa cęsa & membra includit, desiderat: de quibus paulò antè propositis eiusdem D. Cypriani exemplis locuti sumus. Omnes verò amplificandi rationes, de quibus etiam suo loco diximus, huic generi præcipuè seruiunt. ¶ In hoc autem gene-
E rę licet interdum (cùm rei dignitas postulat) tonare, ac fulminare, & cœlum ac terram inuocare: quale est illud Isaiæ exordium: Audi cœlum, & auribus percipe terra: quia Dominus locutus est. Et apud Hiere. Dominus, Obstupescite cœli super hoc, &c.

¶ Quibus in rebus, his tribus dicendi figuris siue generibus vti debeamus: ex D. Augustini sententia lib. 4. de doctr. Christ. Cap. XVIII.

F QVONIAM quid vnaquæque harum figurarum exigat, & quibus potissimùm ornamentis conficiatur, ostendimus, ordo exigit, vt quando non omnes hæ formæ omnibus causis & argumentis conueniunt, quibus potissimùm vnaquæque harum cõueniat, explicemus. Hunc autem nobis laborem D. August. in 4. de doct. Christiana lib. nobis ademit, qui varijs sanctarum scripturarum & sanctorum Patrum propositis exemplis præcipuam hanc Rhetorices artis partem copiose tractauit. Quia verò is nonnulla alia huic præceptioni obiter admiscet, ne harum rerum admixtio lectori tenebras offundat, nos, quæ ad hanc præceptionem maximè pertinent, ab alijs seiuncta, eiusdem D. Aug. verbis hoc in loco ascribenda

cura-

curauimus. Is igitur vbi ex Ciceronis mente dixisset, eum esse eloquentem, qui vt doceat, parua submisse: vt delectet, modica temperatè, magna granditer diceret, sic ait: Hæc tria insignis ille Orator in causis forensibus posset ostendere. Non est autem hoc in Ecclesiasticis quæstionibus, in quibus huiusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parua dicuntur, vbi de rebus pecuniarijs iudicandum est: ea magna, vbi de salute, ac de capite hominũ: ea verò, vbi nihil horũ iudicandum est, nihilq́; agitur, vt agat, siue decernat, sed tantũmodo vt delectetur auditor, inter vtrũq; quasi media, & ob hoc modica, hoc est, moderata dixerũt. Modicis enĩ modus nomẽ imposuit. Nam modica pro paruis abusiuè, non propriè dicimus. In istis autẽ nostris, quandoquidẽ omnia maximè, quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominũ salutem, nec temporariá, sed æternam referre debemus, vbi etiam cauendus est æternus interitus, omnia sunt magna, quæ dicimus: vsqueadeo, vt nec de ipsis pecuniarijs rebus, vel acquirendis, vel amittẽdis parua videri debeát, quæ doctor Ecclesiasticus dicit, siue sit illa magna, siue paruá pecunia. Neq; enim parua est iustitia, quã profectò & in parua pecunia custodire debemus, dicẽte Dño, Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Quod ergo minimũ est, minimum est: sed in minimo fidelẽ esse, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis, idest, vt à puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadem est & in magno disco, quæ in nũmulo paruo: ita vbi parua iustè geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo. Et tamen cum Doctor iste debeat rerum dictor esse magnarum, nõ semper eas debet granditer dicere, sed submissè cùm aliquid docetur, temperatè cùm aliquid vituperatur, vel laudatur. Cùm verò aliquid agendum est, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea, quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de vna eademq́; re magna, & submissè dicitur, si docetur, & temperatè, si prædicatur: & granditer, si auersus inde animus, vt cõuertatur, impellitur. Quid enĩ ipso Deo maius est? Nunquid ideò non discitur? Aut qui docet vnitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, vt res ad intelligendum difficilis, quantum datur, possit intelligi? Nunquid hìc ornamenta, & non documenta quæruntur? Nunquid vt aliquid agat, est flectendus auditor, & non potius vt discat instruendus? Porrò cùm laudatur Deus, siue de ipso, siue de ope-

D operibus suis, quanta facies pulchræ ac splẽdidæ dictionis oboritur ei, qui potest? quantum potest laudari, quem nemo conuenienter laudat? quem nemo quomodocunque non laudat? At si nõ colatur, aut cum illo, vel etiam præ illo colantur idola, siue dæmonia, siue quæcunque creatura, quantum hoc malũ sit, atque vt ab hoc malo auertantur homines, debet vtique grãditer dici. Submissæ dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum (vt planius aliquid cõmemorem) vbi ait: Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera: sed ille quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testaméta: vnum quidem in mõte Sina, in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons E est in Arabia, quæ coniuncta est huic, quæ nũc est Hierusalem, & seruit cum filijs suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra: & cætera. Itemq; ibi ratiocinatur & dicit: Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit in seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testamentum cõfirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non infirmat ad euacuandas promissiones. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Vt quid ergo data est lex, si ex illa non est F hæreditas? ipse sibi hoc obiecit, atque ait velut interrogans: Quid ergo lex? Deinde respondit: Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnius non est: Deus verò vnus est. Et hîc occurrebat, quod sibi ipse proposuit: Lex ergo aduersus promissa Dei? Et respondit: Absit. Redditq; rationem dicens: Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. & cætera. Hæc igitur omnia, quæ docendi gratia inducta sunt, submisso dicendi genere tractantur.

In illis autem Apostolicis verbis dictio temperata est: Se-

niorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, iuniores vt fratres, anus vt matres, adolescentulas vt sorores. Et in illis: Obsecro autem vos fratres per miserationem Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem. Et totus ferè ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: vbi illa pulchriora sunt, in quibus propria proprijs tanquam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est: Habentes dona diuersa secundum gratiam, quæ data est nobis: siue prophetiam secundum regulam fidei: siue ministerium, in ministrando: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhortatione. Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine: qui miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione: odientes malum, adhærentes bono, charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore mutuo præuenientes, studio non pigri, spiritu feruentes, Domino seruientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum cōmunicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipsum inuicem sentientes. Et quàm pulchrè ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminantur? Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Et aliquantò pòst, In hoc ipso, inquit, perseuerantes. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Quæ membratim fusa clauduntur etiam ipso circuitu, quem duo membra connectunt. Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. A B

Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto tēperato genere, quod non tam verborum ornatibus acceptum est, quàm violentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta penè omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem, si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis est enim ei propter quod agitur, vt verba congruentia non oris eligantur industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gēmatoq; ferro vir fortis armetur intentissimus pugnæ, agit quidem ille armis quod agit, nō quia speciosa, sed quia arma sunt, idem ipse est tamen, & valet plurimum etiam cum rimāti telo mira facit. Agit Apostolus, vt pro Euangelico ministerio patienter mala huius temporis cōsolatione donorum Dei omnia C

2. Cor. 6. tolerentur. Magna res est & granditer agitur, nec desunt ornamenta

D menta dicendi: Ecce nunc, inquit, tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam cuique dantes offensionem, vt non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commédantes nosmetipsos, vt Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces, vt qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes & ecce viuimus, vt coërciti & non mortificati, vt tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide adhuc ardentem: Os nostrum
E patet ad vos ò Corinthij, cor nostrum dilatatum est. & cætera, quæ persequi longum est. ¶ Item ad Romanos agit, vt persecutiones huius mundi charitate vincantur spe certa in adiutorio Dei. Agit autem granditer & ornate: Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositũ vocati sunt sancti: quoniam quos ante præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos autem prædistinauit, illos & vocauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donabit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui
F condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est: Quoniam propter te mortificamur *Psal. 43.*
tota die, æstimati sumus vt oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eũ, qui dilexit nos. Certus sum enĩ, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque præsentia, neq; futura, neque virtus, neque altitudo, neq; profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. ¶ Ad Galatas autem quamuis tota illa Epistola submisso dicendi genere scripta

sit, nisi in extremis partibus, vbi est eloquium temperatum, ta A
men interponit quendam locum eo motu animi, vt sine vllis quidem talibus ornamentis, qualia sunt in his, quæ modò posuimus, non posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, obseruatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo vos, ne fortè sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut & ego: quia & ego sicut vos. Fratres, precor vos, nihil me læsistis. Scitis quia per infirmitatem carnis iam pridem euangelizaui vobis, & tentationes vestras in carne mea non spreuistis neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quæ ergo fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum prædicans? Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, vt eos æmulemini. Bonum est autem in bono æmulari semper, & non solùm B
cùm præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis: Vellem autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis. Nunquid hîc aut contraria contrarijs verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut cæsa & membra circuitúsue sonuerunt? Et tamen non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquiũ feruere sentimus. Sed apostolica ista sic clara sunt, vt & ꝑfunda sint: atq; ita cõscripta, memoriæq; mãdata, vt nõ solùm lectore, vel auditore, verũ etiam expositore op⁹ habeat, siquis in eis, non superficie contentus, altitudinem quærat.

Quapropter videamus ista genera dicendi, in eis, qui istorum lectione ad rerum diuinarum atque salubrium scientiam profecerunt, eademq; Ecclesiæ ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi genere vtitur in eo libro, vbi de sacramen C
to calicis disputat. Soluitur quippe ibi quæstio, in qua quæritur, vtrum calix Dominicus aquam solam, an eam etiam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo Epistolæ, iam soluere incipiens propositam quæstionem, Admonitos autem nos scias, inquit, vt in calice offerendo, Dominica traditio seruetur, neque aliud fiat à nobis, quàm quod pro nobis Dominus prior fecit, vt calix, qui in commemorationem eius offertur, vino mixtus offeratur. Nam cùm dicat Christus, Ego sum vitis vera: sanguis Christi non aqua est vtique, sed vinum, nec potest videri sanguis eius, quo redempti & viuificati sumus, esse in calice, quan

Cypria.

do

D do vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Inuenimus enim in Genesi circa sacramentum Noë hoc idẽ præcurrisse, & figurã Dominicæ passionis illic extitisse, quòd vinũ bibit, quòd inebriatus est, quòd in domo sua nudatus est, quòd fuit recũbens nudis & patẽtibus fœmoribus, quòd nuditas illa patris à medio filio denotata est, & foras nũciata, à duobus verò maiore & minore cõtecta: & cætera, quæ necesse nõ est exequi, cùm satis sit hoc solum cõplecti, quo Noë typũ futuræ veritatis ostendens, nõ aquam, sed vinum biberit, & sic imaginẽ Dñicæ passionis expresserit. Item in sacerdote Melchisedech Dominici sacramenti præfiguratum videmus mysterium, secũdum quod scriptura diuina testatur & dicit: Et Melchisedech
E Rex salem protulit panem & vinum. Fuit enim sacerdos Dei summi, & benedixit Abraham. Quòd autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus sanctus ex persona Patris ad Filium dicens: Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in æternum, secũdum ordinem Melchisedech. Hęc & alia, quæ sequuntur huius Epistolæ, submissæ dictionis modum seruant: quod facile est explorare legentibus. ¶ Sanctus quoque Ambrosius cùm agat rem magnam de Spiritu sancto, vt eum Patri & Filio demonstret æqualem, submisso tamen dicendi genere vtitur: quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cætera in principio huius operis ait: Commotus oraculo Gedeõ, cùm audisset quòd deficientibus licet populorum millibus, in vno viro Dominus
F plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum caprarum. Cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azima supra petrã posuit, & ea iure perfudit. Quæ simul, vt virgæ cacumine, quã gerebat Angelus Dei, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium, quod offerebatur, absumptum est. Quo indiciò declaratũ videtur, quòd petra illa typum habuerit corporis Christi: quia scriptum est, Bibebant de consequenti petra: petra autem erat Christus. Quod vtique non ad diuinitatẽ eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solùm delicta factorum, sed etiam cupiditates animorũ. Caro enim hœdi ad culpam facti re-

Ambro.

refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: Quia A concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt: Quis nos cibabit carne? Quòd igitur extendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exijt, ostendit quòd caro Domini & Spiritu repleta diuino, peccata omnia humanæ cõditionis exureret. Vnde & Dominus ait: Ignem veni mittere in terram, &c. In quibus verbis Ambrosius rei docẽdæ ac probandæ maximè incumbit.

De genere temperato est apud Cyprianum virginitatis illa laudatio: Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quò sublimior gloria est, maior & cura. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritalis, lęta indoles, laudis & honoris opus integrum atque incorruptum, imago Dei respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in ipsis largiter floret sanctæ matris Ecclesiæ gloriosa fœcunditas: quantoq; plus gloriosa virginitas numero suo addit, tantò plus gaudium matris augescit. Et alio loco in fine Epistolæ, Quomodo portauimus, inquit, imaginem eius, qui de limo est, sic portemus & imaginem eius, qui de cœlo est. Hanc imaginem virginitatis portat integritas, sanctitas portat & veritas, portant disciplinæ Dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace vnanimes atque concordes. Quæ vos singula obseruare, diligere, implere debetis, quæ Deo, & Christo vacantes, ad Dominum, cui vos dicastis, maiore & meliore parte præceditis. Prouectæ annis, iunioribus facite magisterium. Minores natu, præbete paribus incitamentum: hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam prouocate, durate fortiter, pergite spiritaliter, peruenite feliciter, tantùm mementote tunc nostri, cùm incipiet in vobis virginitas honorari. ¶ Ambrosius etiam genere dicendi temperato & ornato professis virginibus proponit matrẽ Dñi tãquam sub exempli forma, quod moribus imitentur, & dicit: Virgo erat nõ solùm corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu syncerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis grauis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non in incerto diuitiarum, sed in prece pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda sermonibus, arbitrum mentis solita non hominem, sed

Cypria. (margin)

Ambro. (margin)

D ſed Deum quærere: nullum lædere, bene velle omnibus, aſſurgere maioribus natu, æqualibus non inuidere, fugere iactantiam, rationem ſequi, amare virtutem. Quando iſta vel nutu læſit parentes? quando diſſenſit à propinquis? quando faſtidiuit humilem? quando irriſit debilem? quando vitauit inopem? Eos ſolos ſolicita cœtus virorum inuiſere, quos miſericordia non erubeſceret, neque præteriret verecundia. Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum, non geſtus fractior, non inceſſus ſolutior, non vox petulantior: vt ipſa corporis ſpecies ſimulachrum fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipſo veſtibulo debet agnoſci, ac primo prætendat ingreſſu, nihil intus latere tenebrarum, tanquam lucernæ lux intus poſita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum parſimoniam, officiorum redundantiam: alterum ſuper naturam ſuperfuiſſe, alterum ipſi naturæ penè defuiſſe? Illic nulla intermiſſa tempora, hîc congeminati ieiunio dies: & ſi quando reficiendi ſucceſsiſſet voluntas, cibus plerunque obuius, qui mortem arceret, non delicias miniſtraret. &c. Hæc autem propterea in exemplo huius temperati generis poſui, quia non hîc agit vt virginitatem voueant, quæ nondum vouerunt, ſed quales eſſe debeant, quæ iam votæ ſunt. Nam vt aggrediatur animus tãtum ac tale propoſitum, grandi vtiq; dicendi genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu Virginum, non de ſuſcipiendo virginitatis propoſito ſcripſit. Iſte verò Epiſcopus etiam ad hoc eas magno accendit eloquio.

E (margin)

Verùm ex eo, quod ambo egerunt, dictionis grandis exempla memorabo. Ambo quippè inuecti ſunt in eas, quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant: quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cætera. Siquis pingendi artifex vultum alicuius, & ſpeciem, & corporis qualitatem æmulo colore ſignaſſet, & ſignato iam cõſummatoq; ſimulachro manus alius inferret, vt iam formata, iam picta quaſi peritior reformaret, grauis prioris artificis iniuria & iuſta indignatio videretur. Tu te exiſtimas impunè laturam tam improbę temeritatis audaciam, Dei artificis offenſam? Vt enim circa homines impudica & inceſta fucis lenocinantibus non ſis, corruptis violatiſque, quæ Dei ſunt, peior adultera detineris. Quòd ornari te putas, quòd putas comi, impugnatio eſt iſta diuini operis, prę-uaricatio eſt veritatis. Monentis Apoſtoli vox eſt: Expurgate

vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. A
Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis. Nũ synceritas perseuerat & veritas, quando quæ syncera sunt, polluuntur, & adulterinis medicaminum fucis, in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit: Non potes facere capillum vnum album, aut nigrum: & tu ad vincendam Domini tui vocem, vis te esse potiorem? Audaci conatu, & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præsagio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicaris. Longum est inserere omnia, quæ sequuntur. ¶ Ille verò posterior, vt in tales diceret: Hinc illa, inquit, nascuntur incentiua vitiorum, vt quæsitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidant, & de adul- B
terio vultus, meditantur adulterium castitatis. Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, picturam quærere? Et dum verentur maritale iudicium, suum perdiderunt. Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare, quod nata est: ita dum alij studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem mulier veriorem deformitatis tuæ requirimus, quàm te ipsam, quæ videri times? Si pulchra es, cur absconderis? si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientiæ, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu adultero vis placere: & irasceris, si amet aliam, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari refugit etiam, quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia, hîc natura adulteratur. Satis, vt exi- C
stimo, apparet, fœminas, ne suam fucis adulterent formam, & ad pudorem, & ad timorem hac facundia vehementer impelli. Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem, quos duos ex omnibus proponere volui, & in alijs ecclesiasticis viris, & bona, & benè, id est, sicut res postulat, acutè, ornatè, ardenterq; dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione, vel auditione, admixta etiam exercitatione studentibus inolescere.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere: imo quantum congruè fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando prolixa est in vno genere,

minus

D minus detinet auditorem. Cùm verò fit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quamuis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere vel tepescere sensibus. Veruntamen facilius submissum solum, quàm solum grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quantò magis excitanda est, vt nobis assentiat auditor, tantò minus in ea diu teneri potest, cùm fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cauendum est, ne dum volumus altius erigere, quod erectum est, etiam inde decidat, quò fuerat excitatione perductum. Interpositis verò quæ sunt dicenda submissius, bene reditur ad ea, quæ opus est granditer dici, vt dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit, vt grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse E solum, sed aliorum generum interpositione varietur: ei tamen generi dictio tota tribuatur, cuius copia præualuerit. Interest enim, quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur certis & necessarijs locis: nam & in grandi genere semper, aut penè semper temperata debent esse principia. Et in potestate est eloquentis, vt dicantur nonnulla submissè, etiam quæ possent granditer dici: vt ea, quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tanquam vmbris luminosiora reddantur. In quocũque autem genere aliqua quæstionum vincula soluenda sint, acumine opus est, quod sibi submissum genus propriè vendicat. Ac per hoc eo genere vtendum est, & in alijs duobus generibus, quando in eis ista incidunt, sicut laudandum aliquid, vel vituperandum: vbi nec da-F mnatio cuiusquam, nec liberatio, nec ad actionem quamlibet assentio requiritur: in quocunque alio genere occurrerit, genus adhibendum & interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inueniunt suos locos duo cætera, & in submisso similiter. Temperatum autem genus, non quidem semper, sed tamen aliquando submisso indiget, si (vt dixi) quæstio, cuius modus est soluendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submisso sermone dicuntur, vt quibusdam quasi thoris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad mouendos ipsa suscipitur. Non sanè si dicenti crebrius & vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim &

acumina submissi generis, & ornamenta faciunt temperati. A
Grande autem genus plerunque pondere suo voces premit, sed lachrymas exprimit. Denique cùm apud Cæsaream Mauritaniæ dissuaderem populo pugnam ciuilem, vel potius plusquã ciuilem, quam cateruam vocabant (neque enim ciues tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremò parentes, ac filij lapidibus inter se in duas partes diuisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solenníter dimicabãt, & quisque, vt quenque poterat, occidebat) egi quidem granditer quantum valui, vt tam crudele atque inueteratum malum de cordibus & moribus eorum auellerem pelleremq; dicendo: non tamen egisse me aliquid putaui, cùm eos audirem acclamantes, sed cùm flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri & delectari, flecti autem lachrymis indicabant. Quas vbi aspexi, immanem illam consuetudinem à patribus & auis longè à maioribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, deuictam, antequam re ipsa id ostenderent, credidi. Moxq; sermone finito, ad agendas Deo gratias, corda atque ora conuerti. Et ecce iam fermè octo vel amplius anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt & alia experimenta multa, quibus dicimus homines, quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis non clamore potius, quàm gemitu, aliquando etiam lachrymis, postremò vitæ mutatione monstrasse. Submisso etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed vt, quod nesciebant, scirent, aut quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem vt agerent, quod agendum iam nouerant, & agere nolebant. Ad huiusmodi nanque duritiem flectendam, debet granditer dici. C
Nam & laudes & vituperationes, quando eloquenter dicuntur, cùm sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, vt non solùm in laudibus & vituperationibus eloquentia delectentur, verum etiam ipsi laudabiliter appetant, fugiantq; vituperabiliter viuere. Et mox. Illud verò, quod agitur genere temperato, id est, vt eloquentia ipsa delectet, non est propter seipsum vsurpandum: sed vt rebus, quæ vtiliter honesteq; dicuntur (si nec docente indigent eloquio, nec mouente: quia scientes, & fauentes auditores habent) aliquantò promptius ex ipsa delectatione elocutionis accedant, vel tenacius adhæreat assensus. Nam cùm eloquentiæ sit vniuersale officium in quocũq; istorum trium generum dicere aptè ad persuasionem: finis autem,

id,

D id, quod intendis, persuadere dicendo: in quocunque istorum trium generum dicit quidem eloquens ad persuasionem, sed nisi persuadeat, ad finem non peruenit eloquentia. Persuadet autem in submisso genere, vera esse, quæ dicit. Persuadet in grandi, vt agantur, quæ agenda iam esse sciuntur, nec tamen aguntur. Persuadet in genere temperato pulchrè ornateq; se dicere. Quo fine nobis quid opus est? Appetant eum, qui lingua gloriantur, & se in Panegyricis, talibusq; dictionibus iactant, vbi nec docendus, nec ad aliquid agendum mouendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos verò istum finem referamus ad alterum finem, vt scilicet quod efficere volumus cùm granditer dicimus, hoc etiam isto velimus: id est, vt bona morum diligantur, vel deuitentur mala: si ab hac actione non sic alieni sunt homines, vt ad eam grandi genere dictionis vr-
E gendi videantur: aut si iam id agunt, vt agant studiosiùs, atque in eo firmiter perseuerent. Ita fiet, vt etiam temperati generis ornatu non iactanter, sed prudenter vtamur: non eius fine contenti, quo tantùmodo delectatur auditor, sed potius hoc agentes, vt etiam ipso ad bonum, quod persuadere volumus, adiuuetur. Hæc omnia ex D. August. ad verbum selecta sunt: quibus hæc præceptio de triplici dicendi genere, siue de tribus orationis formis adeò copiose & apertè tradita est, vt facilè quisq; Concionator intelligat, quo dicendi charactere in quauis concione, vel concionis parte sit vsurus.

His autem, quæ vir sanctus adeò copiosè explicauit, totq;
F commodissimis exemplis illustrauit, nihil deesse videtur, nisi vt caueamus quod Cornificius diligenter admonet, ne dũ hæc tria dicendi genera consectamur, in finitima his virtutibus vitia incidamus. Nam graui figuræ quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ est fugienda, quæ rectè videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea quæ turget, & inflata est, cùm aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliũde translatis, aut grauioribus quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriá, nõ satis supplicij dederit, si præceps in neptunias depultus ierit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cùm declinauissent, & ab eo quo profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui

in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non A potuerunt, errantes perueniunt ad cõfinium eius generis, quod appellamus dissolutum, quod est sine neruis & articulis: vt hoc modo appellē fluctuans: eo quòd fluctuat huc & illuc, nec potest cõfirmare, nec viriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socij nostri cùm belligerare nobiscũ vellēt, profectò ratiocinati essent etiám atq; etiam, quid possent facere, siquidem sua spõte facerent, inde haberent, hinc adiutores multos malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Nõ potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quicquam cõprehendēs, perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam ille istic in balneis accessit, B ad hunc postea dixit: hic tuus seruus me pulsauit: postea dixit hic illi: considerabo: post ille conuiciũ fecit: & magis magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam & illiberalis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura puris verbis & electis compositam orationem. Hactenus Cornificius.

¶ De grandiloqui generis materia. Cap. XIX.

QVIA verò grande genus orationis sublimitatem & vim ad commouendos animos C habet (quod quidem est præcipuum & singulare concionatoris officium) danda illi opera est, vt in omni concione vnam aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura prosequatur. Ad hoc autem pertinent (vt ex D. Aug. exemplis colligitur) quæcunque in suo genere maxima sunt, & ad mouēdos animos potentissima: cuiusmodi nonnulla docendi gratia hoc in loco breuiter annotabimus. Periti autem Concionatoris erit, eadem rationibus & ornamentis, quæ paulò antè exposuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia sunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quæ de seueritate extremi iudi-

D dicij, de atrocitate & æternitate pœnarum, quas impobi apud inferos patiuntur, de letalis peccati grauitate dicuntur. Qua amplificata vehementer aduersus eos, qui sine vllo pungentis conscientiæ aculeo tot letalia peccata cõmittunt, incandescere possumus. ¶ Similiq; ratione aduersus eos indignamur, qui leuissimis de causis, hoc est, propter exiguum lucrum, aut etiam sine vllo suo commodo diuinam maiestatem gratis offendere, & eius amicitiam & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipse Dominus sic apud Hieremiam amplificat cùm ait: Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius dessolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c. ¶ Hac item ratione illorum periculum amplificamus, qui statim à confessione nulla interposita mora in eadem crimina relabun-
E tur, atque hunc tota vita ludum ludunt: & eorum etiam, qui de die in diem conuersionem suam procrastinant: at multò magis eorum, qui ad extremum vitæ diem pœnitentiam differunt: & eorum etiam, qui quàm diutissimè peccatis assueuere: quorum conuersio adeò difficilis est, vt Dominus per Hieremiam dicat: Si potest Æthyops mutare pellem suam, & pardus varietates suas: ita & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malè. Verùm maius adhuc periculum est obdurati & excæcati cordis, ad quod eadem peccandi consuetudine peruenitur. Eodem modo amplificamus summum redemptionis nostrę beneficium: quo summus ille rerum omnium conditor, vt nos diuinitatis & gloriæ suæ participes efficeret, atrocissimum crucis supplicium subire, & sanguinem suum pretiosum pro nobis fundere dignatus est. In quo quidem beneficio omnia sunt adeò
F magna, vt maiora esse nequeant, hoc est, & meritum, & præmium, & supplicium, & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis impetum flectimus ad hominum tum malitiam, tum ingrati animi crimen exaggerandum: qui ne tanta quidem Domini sui bonitate à peccatis cohibentur, nec pro tãto beneficio dignas redemptori gratias agunt. Neque dissimilis ratio est, cętera diuina beneficia, & ingratitudinem hominum amplificandi: atque eorum præcipuè, qui diuinis muneribus non ad largitoris gloriá, sed (quod est multò indignius) ad eius iniuriá abutũtur. Hoc auté genus arguméti mira orationis grã diloquẽtia Moses nõ quidé rhetorico, sed ꝓphetico spũ afflatus tractat in Cãtico illo, cuius initiũ est, Audite cœli quæ loquor: in quo plurimùm diuina beneficia, deinde populi ingratitudinem,

nem, & scelera, ac postremò diuinæ iustitiæ supplicia scelera- A
tis hominibus inferenda amplissima oratione attollit. Simili-
que ordine & facultate dicendi idem argumentum tractat
Ezechiel cap.17. sub metaphora virginis derelictæ, & à Deo in
sponsam assumptæ, & multis opibus auctæ & ornatæ: quæ ta-
men fidem sponso datam violauerit, & adulterum admiserit.
Eadem orationis figura Amos cap.6. aduersus Israëlitici po-
puli principes exclamat his verbis: Væ vobis, qui opulẽti estis
in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates, capita po-
pulorum, ingredientes pompaticè domum Israël. Transite in
Calenne: & cætera quæ sequntur. Huius autem loci grandilo-
August. quentiam D. August. 4. de doctri. Christ. lib. miratur, & varia
eius ornamenta copiosè declarat. Verùm hæc, quæ docendi
gratia subiecimus, exempla ad indignationis affectum cõmo-
uendum pertinent. In quo quidem amplificationis genere, il- B
la, quam Græci Dinosim vocant, præcipuè dominatur, quæ rei
indignitatem magnopere auget & attollit: de qua mox dice-
mus.

Nemo tamen his exemplis admonitus existimet, ad hos
tantùm affectus hoc orationis genus deseruire. Quæcunque e-
nim alia res, siue nimium fausta & læta, seu vehementer tri-
stis & luctuosa existat, hoc orationis genere tractãda est. Vtri-
Cypria. usque rei commodissimum extat exemplum apud D. Cypria-
num in sermo. de lapsis: initio nanque rem tractat lætissimam.
Gratulatur enim Ecclesiæ de insigni confessorum gloria atque
fortitudine, qua Christi fidem apud infideles iudices constan-
ti animo confessi fuerant. Deinde verò miserandam lapsorum
ruinam & inconstantiam, qui tormentorum metu à fide desci- C
uerant, mœstissima oratione lamentatur. Confessores igitur
gloriosos initio sermonis his verbis collaudat. Exoptatus vo-
tis omnibus dies venit, & post longæ noctis horribilem te-
tramq; caliginem, Dei luce radiatus mundus eluxit. Confesso-
res pręconio boni nominis claros, & virtutis atque fidei laudi-
bus gloriosos, lætis conspectibus intuemur, sanctis osculis ad-
hærentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complecti-
mur. Adest militum Christi cohors candida, qui persecutionis
vrgentis ferociam turbulentam stabili congressione frege-
runt: parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam
mortis, repugnastis fortiter seculo: spectaculũ gloriosum præ-
buistis Deo: secuturis fratribus fuistis exemplo. Quàm vos
læto

D læto ſinu excipit mater Eccleſia de prælio reuertentes. Quàm
beata, quàm gaudẽs portas ſuas aperit, vt adunatis agminibus
intretis, de hoſte proſtrato trophæa referentes! Cum triũphan
tibus viris & fœminæ veniunt, quæ cùm ſeculo dimicantes, ſe-
xum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiæ ſuæ glo-
ria virgines, & pueri annos ſuos virtutibus tranſeuntes, & cęt.
Sunt & argumenta alia, quæ hoc genus dicendi exigunt. Ea ve
rò facilè quiſque ex his, quæ diximus, intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco aduertendum eſt, vnius rei ampli-
ficationem alteri aditum præbere. Vt exempli cauſa, cùm ex-
tremi iudicij ſeueritatem aut gehennæ ſupplicium amplifica-
uerimus, incandeſcere licebit aduerſus multorum hominum
ſtuporem atque cæcitatem: qui cùm hoc certiſsima fide te-
neant, non verentur præcipites in omnia ſcelera, atque adeò in
E ipſa gehennæ ſupplicia ſine vllo doloris ſenſu irruere.

¶ De alijs ornatus virtutibus, ac in primis de Energia, quæ Latinè Euidentia dicitur. Cap. XX.

PRÆTER has autẽ quatuor ornatus vir-
tutes, quas in Tropis, Figuris, Compoſitio-
ne, & aptè dicendi ratione poſuimus, ſunt
& aliæ, quæ ad eundem ornatum pertinent,
quas modò breuiter attingemus.

F Eſt enim in primis Energia, quæ Latinè
dicitur Euidentia, ſiue repræſentatio: quæ
rem oculis euidenter veluti ſpectandam proponit & repræ-
ſentat. Qua de re ſic Fabius ait: Magna virtus eſt, res, de quibus *Fab. li. 8.*
loquimur, clarè atque vt cerni videantur, enunciare. Quod a- *c. 13.*
liquando breui oratione, aliquádo longiori efficitur. Hoc mo-
do Cicero luxurioſum conuiuium deſcribit his verbis: Vide-
bar videre alios intrantes, alios verò exeũtes, quoſdam ex vi-
no vacillantes, quoſdam heſterna potatione oſcitantes. Hu-
mus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, &
ſpinis cooperta piſcium. Quid plus videret qui intraſſet? Sic
vrbium captarum creſcit miſeratio. Sine dubio enim qui dicit
expugnatam eſſe ciuitatem, complectitur omnia, quæcunque
talis

talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat breuis hic A
velut nuncius. At si aperias hæc, quæ verbo vno inclusa erant, apparebunt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorũ fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu suorum cohærentes, & infantium, fœminarumq́; ploratus, male vsq; in illũ diem seruati fato senes, tum illa profanorum sacrorumq́; direptio, afferentium prædas, repetentiumq́; discursus, & acti ante suum quisque prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter victores. Licet enim hæc omnia, vt dixi, complectatur euersio, minus est tamen totum dicere, quàm omnia. Hactenus Fabius. Ex cuius exemplis liquet, ad hoc genus virtutis rerum & personarum descriptiones (de quibus in tertio huius operis libro disseruimus) maximè pertinere. B Eæ nanque rem oculis ita subijciunt, vt qui dicit, non dixisse, sed pinxisse, & qui audit, non tam audisse, quam inspexisse videatur.

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitudinis genus obscuris rebus explicandis accommodatum: quo, ex rebus familiariter notis, ea quæ sunt reconditiora & obscuriora patefacimus, & velut ex tenebris in lucem producimus. Est enim (vt Aristoteles ait) innatum nobis, vt ex notioribus, & ijs quæ sensu percipiuntur, ad ignotiora & quę intellectu cõprehendũtur procedamus. Hoc autẽ similitudinis genere aliquãdo quidẽ breuius, aliquando latius sacræ literę vtũtur. Tale est illud: Sicut ouis ad occisionẽ ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, &c. Et apud Hieremiã: Quis est iste, qui quasi flumen ascendit, & veluti fluuiorum intumescunt gurgites eius? C
Ægyptus fluminis instar ascendet, & velut flumina mouebuntur fluctus eius. Et Dominus in Euangelio, Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Longiores sunt illæ apud Esaiam: Quomodo si rugiat leo super prædam suam, cùm occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit: sic descendet Dominus exercituum super montem Sion, vt prælietur. Et alio in loco idem: Sicut somniat esuriẽs & comedit, cùm autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens & bibit, & cæt. Sic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion.

D Ad hanc etiam virtutem Emphasim quoque pertinere idem Fab. autor est. Ea nanq; appositissimo nomine, reiq; naturam maximè significante, exprimit: quam inter verborum figuras collocauimus. ¶ Præcisio quoque, quæ plus tacendo, quàm docendo significat, ad hoc genus pertinet: quam etiā inter sententiarum figuras numerauimus.

Dinosis. ✠. I.

¶ Est etiam virtus alia, quam Græci Dinosim, idest, grauitatem vocant: qua vtimur in exaggeranda rei indignitate. Qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur. Hac enim fit, vt rei indignitas tanta appareat, quanta est: & interdum etiam maior, quàm est. Vtinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatē cōcederet, vt peccati indignitatem, & peccati E supplicia, & multorum fidelium stuporem, & salutis suæ neglectū, cæteraq; his similia oratione nostra, non dico supra id quod sunt, attollere, sed saltem exæquare posemus, & tanta dicendo efficere, quanta sunt. Sed quæ dicendi facultas hæc ipsa pro dignitate amplificare queat? Danda tamen nobis opera est, vt quàm proximè fieri poterit, ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus: quò torpentium atque ignorantium animos salutari & necessario metu concutere & excitare possimus.

De Copia. ✠. II.

¶ Pertinet etiam ad eloquendi rationem orationis vbertas & copia, qualem in D. Chrysostomo videmus. Vt enim eruditæ aures breuitate & acumine sententiarum, & pressa oratione F gaudent: ita rudes & indoctæ copia rerum maximè capiuntur. Ad hanc verò copiam pertinet, vt quicquid aptè & commodè pro ratione argumenti dici potest, ad causam afferamus: neque quicquam, quod eam magnopere tueatur, prætermittamus. Deinde vt ea ipsa, quæ adducimus, non indigesta & angusta, sed copiosa oratione ita prosequamur, vt quidquid virium in rebus ipsis latet, eruamus, & in medium proferamus. Quod Exornationis proprium esse superius diximus, cùm Collectionis partes explicauimus. Cuius rei exempla ex Diuo Cypriano, Gregorio Niceno, & Eusebio Emisseno adduximus. ¶ Ad hanc etiam virtutem pertinet vitare Tautologiam (cuius superius mentionem fecimus) quæ est eiusdem verbi vitiosa repetitio inopiæ causa facta: cùm is, qui dicit,

dicit, adeò inops verborum est, vt rem eandem significaturus, A verbum aliud tantundem efficiens non inuenit, quo eam exprimat. Qui enim copiæ studet, non rerum modò, sed verborum etiam diues esse debet: ne inopię causa idem verbum centies (vt multi faciunt) repetere cogatur.

Porrò autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vitia finitima sunt, nempè auaritia, & prodigalitas: quorum alterum defectu, alterum redundantia virtutis mediocritatem deserit: ita planè copiæ vtroque modo sua vitia aduersantur. Nam illi primùm orationis ariditas contraria est, commune barbarorum & imperitorum vitium, qui animi sui sensus ieiuna & sterili oratione declarant. Hi enim non vident hoc vel maximè (vt antè diximus) dialecticam & scholasticam orationem ab oratoria distare: quòd illa neruis & ossibus tantum constat, hæc istis cutem, & carnem, & sanguinem, & coloris pulchritudinem addat. B ¶ Per redundantiam verò illi aduersatur vitium illud, quod Asiatismum ab Asianis appellant: qui longissima oratione minimeq; necessaria vtebantur, inaniq; verborum congerie luxuriabant. ¶ Aduersatur etiam hoc eodem modo Macrologia, de qua mox dicemus.

De orationis varietate. ✠. III.

¶ Est etiam varietas, non vulgaris orationis virtus: cui cõtrariũ est vitiũ mirè tædiosum, Homœologia: quæ nulla varietatis gratia leuat tædium, estq; tota coloris vnius. Est igitur primùm quidem in rebus ipsis adhibenda varia & multiplex supellex, quam varia autorum tum nostrorum, tum etiam Ethnicorum lectio præstabit. Ad quod non modò sententiæ, sed etiam exempla, similia, & apophthegmata mirè faciunt. Vtẽdum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hactenus C diximus, infimo, temperato, atque grandi, quæ magnam orationi varietatem conciliant. Cùm autem multa membra in eadem orationis serie coniunguntur, ne longa rerum enumeratio fastidium pariat, varietas figurarum adhibenda est, quæ orationem à molesta illa rerum continuatione vendicet. Ad quod cùm aliæ figuræ, tum præcipuè interrogatio maximè conducit. Sic Ambro. in eo exemplo, quod paulò antè posuimus, cùm multas beatissimæ Virginis virtutes recto orationis ductu enumerasset, orationem hac interrogatione variauit: Quando illa vel nutu læsit parentes? quando vitauit inopem? quando fastidiuit humilem? &c. Deinde repetitione quoque varietatem

D tem auxit: Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum: non gestus fractior, & cætera quæ sequuntur. Denique omnes tam verborum quàm sententiarum figuræ, huic orationis varietati deseruiunt. Vt enim personæ alio atque alio cultu, ita eædem sententiæ alio atq; alio verborum & figurarum habitu vestiri possunt. Quod vt planius fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem Rhetores commendant, subijciemus. Non est miserum mori: &, Vsqueadeo ne mori miserum est? Nihil est te vanius, an quicquam est te vanius? Hîc per interrogationem variata est figura. Non magnam laudem assecutus es: egregiam verò laudem es assecutus. Non ista curat populus: Id populus curat scilicet. Hic per Ironiam commutata est sermonis facies. Vehementer amat pecuniam: Bone Deus, quàm amat pecuniam. Per admirationem versus est orationis
E color. Tum Deum contemnit, tum homines. Haud scio, magis ne Deum contemnat, an homines. Hîc per dubitationem commutata est orationis forma. Nihil mihi charius aut antiquius fama: Dispeream, si quid mihi charius fama. Hic per admirationem variatus est sermo. Est vir insigni vanitate: O singularem hominis vanitatem! Hîc per exclamationem. Non modò virgines aliquot constuprauit, verũetiam Vestalem incestu polluit. Virgines complures stuprauit, vt interim de vestali incestu polluta sileam. Hîc per occupationem variatus est sermo. Cùm & genere sis obscurissimo, & re nulla, nullis literis, nulla forma, nullo ingenio, quid est cur te adeò iactes? Quid habes cur tam sis insolens? Natalium splendorem? Atqui genere es obscurissimo: Opes? at vel Iro ipso pauperior es: Eruditionem? sed bonas
F literas neque attigisti vnquam: Formam? at ipso Thersite deformior es: Ingenium? at istud profectò nactus es stupidissimum. Quid igitur ista tua iactãtia est, nisi mera insania? Hîc per subiectionem variatus est orationis habitus.

Variatur etiam oratio per æquipollentiam: de qua Dialectici quoque disserunt. Ea constat negationis additione, detractione, geminatione, & verbis cõtrarijs. Vt, primas obtinet, non est in postremis. Vir egregiè doctus, vir minimè indoctus. Omnia fecit, nihil non fecit. Placet, non displicet. Accipio conditionem, non recuso conditionem. ¶ Ad hanc formam pertinent, quæ actionem & passionem declarant. Ab illo graue vulnus accepit, Inflixit illi graue vulnus. In Cicerone quædam desiderantur à doctis. In Cicerone docti quædam desiderant.

Facilis est item variandi ratio per dictiones relatiuas, quæ & ipsa ad contrariorum genus pertinēt. Vxor illius esse nō vult: non vult illum maritum. Recusat illius esse socer: recusat illum generum. Pudet me huius nurus: pudet me huius socrum videri. Non alium mihi patrem optem: nullius malim esse filius. O me tali felicem præceptore. Felicē me, qui tuus sim discipulus. Hæc de Elocutionis virtutibus dicta sufficiant: nunc ad vitia illis aduersantia transeamus. A

¶ De vitijs Elocutioni ac præcipuè ornatui oppositis. Cap. XXI.

QVONIAM de Elocutionis, ac præcipuè de ornatæ orationis virtutibus diximus, reliquum est, vt quoniam virtutibus vitia cōtraria sunt, de vitijs quoque orationis nonnulla dicamus, quò ea studiosè declinantes, virtutes plenius consectari valeamus. Et quidem cum initio huius libri quatuor præcipuas Elocutionis virtutes esse dictum sit, vt videlicet oratio esset emendata, perspicua, ornata, & rebus quæ dicuntur apta & accommodata: quæ essent emendatæ & perspicuæ orationi contraria vitia simul cum ipsis virtutibus exposuimus. Ornatæ autem atque aptæ orationis vitia, quoniam plurima sunt, in hūc locum reseruauimus: propterea quòd ea nisi cognitis virtutibus haud facilè dignosci poterant. Atque vt summatim rem totam perstringamus, quæcunque aduersus ea, quæ ad ornatè aptéque dicendum requiri diximus, pugnant, orationis vitia sunt. Cùm igitur ornatus tria illa potissimum exigat, delectum verborum cum rebus ipsis cohærentium, accommodatas eisdem verborum & sententiarum figuras, lenem & numerosam compositionem: quidquid aduersus ista peccat, vitium est. Nec minus vitiū est, si oratio personis & rebus apta non sit. Sed quia sub hac cōmuni admonitione varia vitia continentur, operæpretium erit, eadem sigillatim enumerare, suisque nominibus, quò apertius cognoscantur, annotare. Incipiamus ab eo vitio, quod honestissimo cuique cumprimis vitandum est, nempè cacemphaton, id est, obscœna pronunciatio, cùm turpe aliquod verbum, vel parum honestum dicimus. Cuius rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quod vitandum præcipimus. Verum

B (margin, beside "cō-traria") · C (margin, beside "Cùm igitur")

cum

D cùm aliquid huiusmodi significandum necessariò est, periphrasi, aut aliquo alio tropo vtemur.

Deformitati proximum vitium est Tapinosis, qua rei magnitudo vel dignitas verbis aut sententijs minuitur, cùm videlicet rei honestæ vel splendidæ sordidum nomen tribuimus, paruumq́; rei dignitati eius accommodatum. Cui natura contrarium, sed errore par est, paruis dare excedentia modum nomina: vt si quis parricidam appellauerit nequam hominem, aut deditum meretrici, nefarium. Illud enim parũ, hoc nimium est. Debent enim verba rebus cõuenire, nisi cum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus dictum est. *Fab. li. 8.*

Tautologia, hoc est, vitiosa eiusdem verbi repetitio non nitoris, sed inopiæ causa facta: id quod aridis & inexercitatis euenit, vt eadem per eadem dicant, & eandem quasi cantilenam re- E cantent, cordaq́; oberrent eadem. Vnde adagium manauit, Crābe bis posita mors. Varietas ergo verborum adhibenda est, cùm res eadem sæpius est dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Pleonasmos adiectio verbi superuacua: vt, Sic ore locuta est. Itaque non inurbanè Cicero aduersus Pansam declamās, cum is dixisset filium à matre decem mensibus in vtero latum, ille cõtrà, Quid igitur? aliæ in penula gestare solent? Omne enim verbum, quod intellectum aut ornatum non adiuuat, vitiosum dici potest. Excusatur tamẽ hoc, cùm asseuerationis gratia fit: quale est illud, Vocéq́; his auribus hausi. &, Hisce oculis vidi: ne nega. *Idē ibidē.*

Macrologia, id est, iusto longior sermo, quale est illud: Legati non impetrata pace, retro domum, vnde venerant, reuersi F sunt. Verum hic in breui sententia peccatum est. Peius tamẽ est cùm hoc eodem modo in tota oratione peccatur, hoc est, quando quæ breuiter & dici & intelligi poterant, longa & perplexa oratione tractantur, quæ res prudentem auditorem obtundit enecatq́ue.

Cacozelon, id est, mala affectatio per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Denique Cacozelon vocatur, quicquid est vltra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cætera cùm vitentur, hoc petitur. In hoc autem vitium incidit quisquis eam orationem affectat, cui non est par neque assuetus. *Idē ibidē.*

Brachilogia, id est, concisum, cùm de re graui nimis breuiter A
& angustè loquimur: quæ longiorem & apertiorem requirebat sermonem. Quòd si is qui dicit, aliò properans hoc ipsum præstare non poterit, causam reddere conueniet, cur rem amplam angustis terminis comprehenderit.

Miosis, id est, diminutio superiori vitio affinis, nisi quòd pluribus verbis fit, vbi de re magna & ardua est iusto tenuior & simplicior oratio, quàm eius dignitas, & natura postulat: vt si quis materiam grandem & splendidam sermone quotidiano & iacente, seruiliq; proferat. Hoc enim eloquentiæ proprium est, sermonem dignitati rerum parem adhibere.

Bomphiologia, hoc est, tumiditas, contraria Miosi, vbi res tenues & leuiculæ efferũtur affectata, tumida, & speciosa, nimisq; magnifica oratione: vt siquis ad amicum in epistolio, vel ad rusticos & indoctos splendidis nugetur periodis. Quod vitium sic B
irridet Horat. in Arte.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Fab. li. 21 cap. 1. Hoc idem Fabius reprehendit his verbis: Vt orantem pro capite solicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationẽ quasi machinæ: ita in paruis rebus iudicijsque vana sint eadem: rideaturq; meritò, qui apud disceptatorem de re leuissima sedens dicturus, vtatur illa Ciceronis confessione, non modo se animo commoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere.

Asiatismus, id est, Asianum genus orationis, immodicum verbis & figuris, sed rebus inane. Hoc enim orationis genere Asiani vtebantur: à quibus huius vitij nomen desumptum est, vt paulò antè diximus.

Idem li. 8 cap. 3. Homœologia, mirè tædiosum vitiũ, quod nulla varietatis gratia leuat tædium, estq; tota coloris vnius: quæ maximè deprehenditur carens arte oratoria. Eodem quippe ducitur semper tenore, sicut cantilena aliqua tædiosior, neque numeris, neque sonis probè distincta & variata: ideoq; non animis solùm, sed etiã auribus est ingratissima. Estq; hoc vitium superiori finitimum, & sequenti contrarium. C

Picilogia, coloratum, superiori contrarium vitium, vbi nihil in oratione rectum aut proprium est, sed omnia immodicè figurata, & sicut versicolor vestis, scurriliter picturata & consuta sunt. Talis est ferè sermo Apulcianus: atque hoc quidem vocatur aliàs immodice-floridum, eò quòd pueriliter & effœminatè

D natè flosculis figurarum abutatur.

Periergia, id est curiositas, & superuacua, vt sic dixerim, operositas: vt à diligenti curiosus, & à religione superstitio distat. Ea verò est, cum de re nihili, & in sententia leuicula multum verborum absumimus, nimisq; futiliter immoramur. Quod vitium copiam malè affectantibus est valde familiare.

Cacophonia, id est, absurditas, vel absonum: cùm duriter & confragose inter se cohærent, & colliduntur, stridentq; literæ & syllabæ. Est aût hoc vitium in versu maximè cauendum, nisi vbi res tumultuosior requirit talem asperitatem. Peccat autem hoc vitium contra compositionis lenitatem & concinitatem.

Arithmon, idest, sine numeris, est oratio carens numeris & compositione tolerabili: vt siquis merè breuibus breuia, aut merè longis longa continuet, aut perpetuis commatibus tinniat,
E vel continuatis membris abundet, vel perpetuis periodis incedat pompose. De quo vitio Fabius lib. 9. cap. 4. & Cicero in Oratore perfecto præcipit. Etenim quædam temperatura syllabarum est facienda, quam & aures mediocriter purgatæ sentiant, & probent: vt Pontanus scribit in opere de Euphonia.

Oniconomiton, id est, indistinctũ superiori affine vitium, peccãs contra decorum orationis & dispositionis, in qua nulla est œconomia, sed omnia confusa sursum deorsumq; miscentur: & fit plerunque verbis pluribus in oratione longa, quæ caret arte & ordine, neque habet dispositionem artificialem neque naturalem. Verùm hoc vitium non contra elocutionem, sed contra orationis dispositionem est: de qua superius diximus: in quod tamen non raró multi concionatores incidunt: presertim cùm parum meditati suggestum conscendunt.
F

Præter hæc autem vitia numerantur breuiter à Fabio alia. Est enim oratio hebes, in qua nihil est acuminis. Est item sordida, in qua nullus est nitor, nullus sermonis cultus & elegantia. Est sterilis & ieiuna, quam nulla dicendi vbertas & copia orationis ornat atq; dilatat, qualis imperitorum est, & arte carentium. Est item subtristis, quæ nihil habet lætum, nihil floridũ, quo capiat auditorem. Est & ingrata, quæ nihil habet suauitatis & iucunditatis. Est & vilis, sordidæ affinis, in qua nihil accuratè dicitur. Vt igitur hæc vitia fugienda, ita contrariæ virtutes captandæ sunt: quas quidem facilè consequetur quisquis ea, quæ de orationis ornatu hactenus dicta sunt, seruare conabitur. Hæc de elocutionis virtutibus simul ac vitijs dicta sufficiant.

ECCLESIASTICAE RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI LIBER SEXTUS: IN QUO DE ACTIONE, SIUE PRONUNTIATIONE, & QUIBUSDAM ALIJS AD CONCIONANDUM ADIUMENTIS DISSERITUR.

Præfatio.

SVPEREST vtilissima eademq; ad scribēdum difficillima huius operis pars, quam Rhetores pronunciationem, siue actionem nuncupant: sed illud nomen ad figuram vocis, hoc ad corporis gestum & motum pertinet. De hac virtute Fabius & Cornificius copiosius quàm cęteri Rhetores scripserūt. Cui quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit, vt non magis inuétionem, dispositionem, elocutionem, & memoriam sine pronunciatione ad agendum cōferre dicat, quàm solam sine his omnibus pronunciationē. Quam sit verò difficile de hac re præcepta tradere, idē etiam declarat his verbis: Quia nemo de pronunciandi ratione diligenter scripsit (nam omnes vix putarunt posse de voce, vultu, & gestu dilucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res cōsideranda. Hæc ille. Idem etiam, vbi de gestu corporis præcepta dedisset, hæc verba subiecit: Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verùm nec hoc confisus sum posse fieri, vt de his rebus satis commode scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere voluimus, quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Hactenus ille. Nos igitur

horum

D horum autorum vestigijs insistentes, prætermissis ijs, quæ illi multa ad ciuiles causas tractandas literis commiserunt (quæ lectori fastidium parere possent) ea solùm eligemus, quæ instituto nostro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quæ (vt paulò post videbimus) est omnium præstantissima, studioso cōcionatori defuisse videamur. Sed quoniam viri adeò eloquentes difficile esse docent, pronunciationis precepta tradere, danda nobis venia erit (qui vix quod sentimus, explicare dicendo possumus) si minùs plenè & apertè quæ de ea dicenda erunt, exponemus. Quamuis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili & dilucida oratione tradere valeamus: quia tamen res magni momenti est, nullo modo ea quæ præcipi possunt, negligenda sunt. Hæc enim legentium ingenia ad ea quæ desunt, quæq; verbis exprimi nequeunt, excitare poterunt. Incidi paucis an-
E te diebus in librum quendam Gallica lingua scriptum, qui de arte atque ratione venandi disserebat: qui eousque ad singularia artis huius præcepta descendit, vt ijs notis quibus Cantores ea quæ concinunt, designare in libris solent, insinuaret, qua vocis figura atque sono canes à venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi essent. Demiratus certè sum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modò præcepta excogitarunt, sed etiam genus quoddam cantici & vocis, quo bruta animantia vocanda essent, non loquendo, sed scribendo, tradere tentarent. Si ergo isti adeò studiosi in re nihili fuerunt, cur nos in tradenda re omnium præstantissima, maximeq; concionatoribus necessaria, ab illis superabimur? Ego itaq; non modò ex his eloquentissimis viris (quos supra memoraui) huius rei ob-
F seruationes & præcepta in medium offeram, sed etiam quæ ipse longo concionandi vsu consequi potui, illis adiungam, eaq; varijs exemplis illustranda atque exponenda curabo.

(*,*)

¶Pronunciationis necessitas & commendatio. Cap. I. A

QVANTA SIT RECTÆ pronunciationis necessitas & vtilitas, non video qua ratione magis explicare possim, quàm quòd non raro mihi videre contigit, imò verò nemo non passim videt, cõcionatores plurimos, quibus neque eruditio in disputando, nec eloquentia in scribendo, nec pietas & religio in vita deest, B quorũ tamen conciones vix vllę aures patienter ferre possunt. cuius rei non alia profectò causa est, quàm quòd hac vna pronunciandi virtute destituti sunt. Hos autem auditorum vulgus eruditos quidem viros, dicendi tamen gratia carere ait; gratiæ videlicet nomine hanc agendi & pronunciandi virtutem designans. Hæc igitur vna pars maximè in dicendo dominatur: sine qua summus etiam concionator esse in numero nullo potest: mediocris verò hac instructus, summos sæpe superare. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti multi deformitate agẽdi infantes putati sũt. Cuius rei ea vel præcipua causa esse videtur, quòd auditores ita afficiuntur, vt ad eorum oculos & aures, vultus, ser-

Bernard. moq; peruenit. Hinc D. Bernar. Epist. 66. Solet, inquit, acceptior C esse sermo viuus quàm scriptus, & efficacior lingua quàm litera: nec tam affectum exprimit scribens digitus, quàm vultus. Non tam enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quàm quo vultu & actione dicas, attendere homines solent. Id adeò verum est, vt si rem indignissimam lenta & languida voce pronuncies, ita ipsi quoque eandem concipiant, neque pro rei indignitate moueantur. Contra verò si leuem alioqui iniuriam acri voce & vultu enunciaueris, similem motum auditorum animis incuties. Est enim pronunciatio (vt in priori libro diximus) velut extrema orationis forma, quæ tales in auditorũ animis motus & affectus ingenerat, quales dicentis vox, vultus, & gestus præseferunt. Nec ad motus animorum tantùm, sed ad fidem etiam faciẽdam apta pro-

D pronunciatio plurimum valet. Quam rem aduersus Callidium ostendit Cicero. Callidius nanque Gallum accusauit, M. Tullio defendēte: cumq; accusator affirmaret, se testibus, chirographis, quæstionibus probaturum, sibi à reo fuisse preparatum venenū: sed interim rem tam atrocē remisso vultu, languida voce, ac reliquo gestu parum concitato pronunciaret, M. Tullius: An ista, inquit, si vera essent, sic à te dicerētur? Tantum abest, vt inflammares nostros animos, vt somnum isto loco vix teneremus. Sed commodius erit, Fabium huius virtutis laudes commemorātem audire. Is igitur. II. oratoriarum institutionum libro sic ait.

Habet pronunciatio miram quandam in oratione vim ac potestatem. Neque enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quo modo efferātur. Nam ita quisq;
E vt audit, mouetur. Quare neque probatio vlla, quæ modo venit ab oratore, tam firma est, vt non perdat vires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, & totius prope habitu corporis inardescāt. Nam cùm hæc omnia fecerimus, felices tamen si nostrum illū ignem iudex cōceperit, ne dum eum supini securiq; moueamus, ac non & ipse nostra oscitatione soluatur. Documento sunt vel scenici actores, qui & optimis Poëtarū tantum adijciunt gratiæ, vt nos infinite magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & vilissimis etiam quibusdam impetrent aures, vt quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequēs in theatris. Quòd si in rebus quas fictas esse scimus & inanes, tantum pronunciatio potest, vt iram, lachrymas, solicitudinem afferat, quātò plus valeat necesse est vbi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem cō-
F mendatam viribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quàm optimam, eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in toto genere dicendi summum interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemq; secūdum ac tertium locum: donec ab eo quæri desierit: vt eam videri posit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideóq; ipse tam diligenter apud Andronicum Hipocritem studuit, vt admirantibus etiam eius orationē Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse videatur: Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero vnam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulū plus opinionis consecutū, quàm eloquentia tradit. Eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Rom. lachrymas concitasse, Antoniū & Crassum multum valuisse, plurimum verò Q. Hortensium: cuius rei fides

est,

est, quod eius scripta tantum infra famam sunt, qui diu princeps A oratorum, aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, nouissime quoad vixit, secundus: vt appareat placuisse aliquid eo dicēte, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum valeant multū verba per se, & vox propriam vim adijciat rebus, & gestus, motusq; significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cùm omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusq; animi tulit, actionem, iudicent fortiorem, & solam viris dignam, sed non alij fere, quàm qui etiam in dicēdo curā, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, vt affectata, & parum naturalia solent improbare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate (vt L. Cottam dicit Cicero fecisse) imitationem antiquitatis affectant. Verùm illi persuasione sua fruantur, qui hominibus vt sint oratores, satis putant nasci: B nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuetur: in hoc igitur non contumaciter cōsentio, primas partes esse naturæ. Nam certè bene pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his quæ subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmaq;, vt volumus, vti licet: mala, vel imbecilla, & inhibet multa: vt insurgere, exclamare: & aliqua cogit, vt summittere, deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra precipitur. Hactenus Fab.

Cùm sit autē omnis actio in duas diuisa partes, vocem scilicet C & gestum: quorum alter oculos, altera aures mouet (per quos duos sensus omnis ad animam penetrat affectus) prius quidem de voce, deinde de gestu, qui voci accommodatur, dicendū est. Sed antequam singulares huius partis obseruationes & præcepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicādum est: vt fine rei cognito, facilius ea quæ ad finem destinata sunt, percipiamus.

¶ In quem finem siue scopum omnia huius partis præcepta referenda sint. Cap. II.

D QVANVIS multa ac varia de rectè pronunciandi ratione à Rhetoribus sint tradita, tamen omnia ad vnum duntaxat finem referuntur: hoc est, vt ita dicamus, quemadmodum natura ipsa, & communis ac naturalis loquendi modus dictat esse loquendum: à quo declinare, vt contra naturam, ita contra decorum est. Neque enim aliud tota artis obseruatio agit, quàm vt hunc naturalem loquendi modum exprimat. Qua in re vehementer errant, qui aliam putant esse debere vocis figuram, cùm concionantur, quàm cùm loquuntur: cùm eadem rerum natura eandem vtrobique agendi & pronunciandi rationem exigat: nisi quod cùm loquimur, vox quidem submissior, cùm vero concionamur, propter loci amplitudinem auditorumq;
E frequentiam, eadem attollẽda sit, vt ab omnibus audiatur. Quo magis mirandum est, tam paucos esse concionatores, qui in hac parte naturam ducem sequantur, cùm nihil facilius esse prima fronte videatur, quàm illius ductũ & motum, qui natura omnibus insitus est, sequi. Vt autem quid in hac parte sentiam, apertius significare valeam, quid mihi & cuidam nouitio concionatori acciderit, indicabo. Is igitur rogauit me, vt concionantem audirem, quò illum postea, si quid mihi animaduersione dignũ videretur, admonerem. At is concionem omnem (quam ad verbum edidicerat) sine vlla vocis varietate ita pronunciauit, ac si aliquem Dauidis psalmum memoriter recitaret. Cùm autem finita cõcione domum repeterem, vidi in itinere duas mulierculas acriter inter se contendentes atque rixantes. Quæ vt veris
F animi affectibus concitatæ loquebantur, ita varias quoque vocis figuras & flexus, pro ipsorum affectuum varietate subinde commutabant. Tunc ego socio qui mihi aderat, Si ille, inquam, concionator has mulierculas audisset, & hanc ipsam pronunciandi rationem imitaretur, nihil ei ad perfectam actionem (qua prorsus destitutus est) deesset. Qua ex re colligitur, quòd quemadmodum pictores cum vel arborum, vel auium, vel aliorum animantium corpora effingunt, dant operam, vt quàm maxime possint, ad viuum ea exprimant: vt qui illa cernit, non tã picta, quàm vera se corpora cernere putet: ita concionator naturalem loquendi cunctorum hominum modum diligẽter obseruet, atq; eorum præcipue qui hoc aptius, & elegantius, & cum quadam dignitate faciunt: & hac vna obseruatione quicquid hic longa

oratione præcipimus, erit assequutus. Animaduerti aliquando A pictorem quendam paruulum Iesum in tabula exprimentem, qui passerculum manu prehensum teneret: is autem vt probè auiculam exprimeret, eandem in manu viuam contemplabatur, vt ita demum effigies auis veram eius formam repræsentaret. Idem ergo nobis agendum, vt diligenter & attente naturalem pronunciandi rationem, qua viri eleganti ingenio præditi in familiaribus colloquijs vtuntur obseruemus, vt eandem nos dum concionamur, pro virili nostra referre valeamus. Verum hoc quanlibet facile ac naturale esse videatur, multi, vt iam diximus, minime assequuntur, ac multominus illi, qui cum verborum inopes sint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum conciones ediscunt: & ita illas eodem vocis tenore, cæcorum mendicantium more pronunciant. Hæc ideo à me dicta B sunt, vt studiosus concionator intelligeret, in quem finẽ omnia huius partis præcepta referenda sint. Omnia enim eò tendunt, vt illam pronunciandi rationem sequamur, quam mortalibus cunctis natura ipsa nullo docente præscripsit. Quam qui probè fuerit assequutus, non admodum his nostris præceptionibus indigebit.

¶ Quatuor esse præcipuas pronuntiationis virtutes, quarum prima est, vt sit emendata, hoc est, vt careat omni vitio. Cap. III.

EST autem cõmodissima maximeq; naturalis illa Fabij partitio, qua dicit easdem in pronunciatione virtutes, quas in elocu- C tione posuimus, spectandas esse. Sic enim ait: Nõ est alia ratio pronũciationis, quàm ipsius orationis. Nam vt illa emendata, dilucida, ornata, & apta esse debet: ita hæc quoque primum emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, vrbanũ, id est, in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur, Barbarum Græcumve. Nam sonis homines, vt æra tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit, suauiloquenti ore Cethegum fuisse: non quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere. Curabit etiam, ne simplicem vocis naturam pleniori quodã sono (quod qui-

Fab. li. 11 cap. 3.

D quidam faciunt)circumliniat.Itaque si ipsa vox primum fuerit, vt sic dicam,sana,id est, nullum eorum,de quibus nunc dixi, patietur incommodum:deinde non absurda,rudis, immanis,dura, rigida,varia,præpinguis,aut tenuis,inanis,acerba,pusilla , mollis,effœminata: spiritus, nec breuis,nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. ¶ Et quoniam in gestu quoque & motu corporis sua vitia sunt, de his quoque hoc in loco breuiter dicendum est , quòd ea sint cum vitijs pronunciationis coniuncta: quanuis hac de re copiosius suo loco (vt polliciti sumus) disseremus. Curandum ergo est, vt quoties exclamandum erit , laterum conatus sit ille , non capitis : vt gestus ad vocem , vultus ad gestum accommodetur. Obseruandum erit etiam,vt recta sit facies dicentis,ne labra detorqueantur , ne immodicus hiatus rictum
E distendat,ne supinus vultus,ne deiecti in terram oculi,nec inclinata vtrolibet ceruix . Nam frons pluribus generibus peccat . Vidi multos , quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuarentur, aliorum constricta,aliorum etiam dissidentia , cũ altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem,vt mox dicemus, in his quoque rebus momentum est.Et nihil potest placere, quod non decet.

Secunda pronunciationis virtus,vt sit dilucida. ✠.I.

¶Dilucida verò erit pronunciatio,primùm,si verba tota exegerit,quorum pars deuorari,pars destitui solet,plerisque extremas syllabas non proferentibus,dum priorũ sono indulgent:expressa enim debent esse verba.Vt autem est necessaria verborũ explanatio,ita omnes computare & velut annumerare literas,molestum & odiosum . Nam & vocales frequentissimè coëunt , &
F consonantium quædam insequẽte vocali dissimulantur. ¶ Præcipue verò ad hanc virtutem parandam adiuuat distinctio, hoc est,vt oratio velut ipsa corporis membra, articulis suis distincta sit:hoc est,vt qui dicit, & incipiat vbi oportet,& desinat.In ipsis tamen distinctionibus tempus aliâs breuius , aliâs longius dabimus.Interest enim,sermonẽ finiat,an sensum.Vbi enim orationis sensus perfectè finitur, deponam & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiam in periodis, vt in illa: In cœtu verò pop.Rom. negotium publicum gerens, magister equitum,cui ructare turpe esset,& cætera,multa habent membra : sensus enim sunt alij atque alij: & sicut vna circunductio est, ita paulum morandum in his interuallis, non interrumpendus est contextus : & è contrariò

trariò spiritū interim recipere sine intellectu moræ necesse est: A
quo loco quasi surripiendus est, alioqui si inscitè recipiatur, non
minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autē
distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in
agendo potest. Hæc omnia ex Fab. qui paucis sane verbis hanc
virtutem ita commendauit, vt sine ea nullam aliam esse censeat.
Qua ex re liquet grauiter eos delinquere qui summa celeritate
tota ferè cōcione ita dicunt, vt nullo in loco sistant, nihil distincte dicant, sed vno spiritu, atque vno impetu omnia percurrant:
Aut enim memoriæ diffidentes ita dicunt, ne si aliter dixerint,
aliquid è memoria excidat, aut ita metu & trepidatione eorum
animus obsessus est, vt sui iuris esse nō sinantur, quod metus ille
omnem animi sensum quodammodo ebibat, & vix quid dicant,
aut quomodo dicant, attēdere permittat. Quod quidem vitium B
inter maxima computandum est: in quod tamen plerique concionatores incidunt, atque ij maxime qui huius officij rudes &
velut tyrones sunt, vel magno oppressi metu dicunt. Hinc idem
Fabius. Nec volubilitate nimia confundenda quæ dicimus, qua
& distinctio perit, & affectus, & nonnunquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimiæ tarditatis. Nam & difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos. Promptum ergo sit os, non præceps: moderatum, nō
lentum. Spiritus quoq; nec crebro receptus, concidat sentētiam,
nec eousque trahatur, donec deficiat. Quare longiorem dicturis
periodum, colligendus est spiritus: ita tamē, vt id neq; diu, neq;
cum sono faciamus, neque omnino vt manifestum sit: reliquis
partibus, optime inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercendus autem est, vt sit quam longissimus: quod Demosthenes vt C
efficeret, scandens in aduersum continuabat quàm posset plurimos versus.

Tertia pronunciationis virtus, vt sit ornata. ✠. II.

¶ Ornata est pronunciatio, cui suffragatur vox facilis, magna,
beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra,
auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accōmodata, non
magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, vtique habens omnes in se qui desiderantur sonos, siue intentiones, quæ toto (vt aiunt) organo instructa, cui aderit lateris firmitas; spiritus,
cum spacio pertinax, tum labori non facilè cessurus. Nec grauissimus vt in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit.
Nam & ille parum clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre ani-

D mis motũ poteſt:& hic præ tenuis, & immodicæ claritatis, cum eſt vltra verum, tum neque pronunciatione flecti, nec diutius ferre intentionem poteſt. Nam vox, vt nerui, quò remiſsior, hôc grauior & plenior: quò tenſior, hôc tenuis & acuta magis eſt. Sic ima vim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Medijs igitur vtendum ſonis, hiq; cum augẽda intẽtio eſt, excitandi, cum ſummittenda, ſunt temperandi.

Ad hunc etiam ornatum pertinet, vt vox quatenus fieri poſsit, cum ſuauitate quadam nõ quidem fœminea, aut etiam affectata, ſed virili & naturali prodeat: quæ quidem res, vt in cantu, ita etiam in dicẽdo aures mulcet ac detinet. Quod vt præſtare poſſimus, curandum, ne cùm ſermo in cõtentione eſt, ita vocem vltra vires vrgeamus, vt arteriæ lædantur. Sic enim velut exaſperatur vox, & inſuauem quãdam raucedinẽ contrahit, quæ ipſas
E etiam auditorum aures exaſperat. Hinc Fabius: Vox, inquit, vltra vires vrgenda non eſt: nam & ſuffocata ſæpe, & maiore niſu, minus clara eſt. Moderãdus ergo eſt ille impetus, nec ex toto ſic effundendus, vt & vox lædatur, & ſequentibus non ſufficiat. Hoc autem efficere ſingularis cuiuſdam dexteritatis eſt. Impetus enĩ ille animi ſępe ita mentem obruit, vt hoc animaduertere non ſinat. Quid autem ad hanc vocis ſuauitatem, & firmitatem conducat, paulò fuſius Herenniana Rhetorica docet. Cuius ſententiam hoc in loco attexere libuit.

Primum enim admonet, vt quam maximè ſedata & depreſſa voce principia dicamus. Nam læduntur arteriæ, ſi ante quàm leni voce permulſæ ſint, acri clamore complentur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim vox ſpiritu, &
F arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet. Commutationes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: & ſi quis ſplẽdor eſt vocis, conſumitur clamore vniuerſus. Et vno ſpiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. Fauces enim caleſiunt, & arteriæ complentur, & vox quæ variè tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atque cõſtantem. Quod ad vocis integritatem vtile ſit, id eſſe etiam auditoribus gratum. ¶ Sæpe rerum naturæ gratia quędam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronunciationis:

vt quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. A Vtilis est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. Quid verò insuauius, quàm clamor in exordio causæ. Interualla vocẽ confirmant: eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat vocem continui clamoris remissio: & auditorem quidem varietas maximè delectat, cùm sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat, eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid? Hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Hactenus Hereniana Rheto.

Ornatam quoque facit pronunciationem vocis varietas rebus ipsis accommodata: de qua tamen mox dicemus: quòd hoc ad rationem aptè pronunciandi magis pertineat: id quod non minus ad eius ornatum facit. Ars enim variandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, & dicentem ipsa laboris mutatione reficit: vt standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt, nihilque horum pati vnum diu possumus. B

¶ Quarta pronunciationis virtus, vt sit apta. Cap. IIII.

HActenus de tribus pronunciationis virtutibus, hoc est, de ratione emendatè, dilucidè, & ornatè pronunciandi diximus: superest quarta & ea quidẽ præcipua ac summa aptè pronunciandi virtus, quæ rebus ipsis quas dicimus, pro ipsarum natura vocis figuram accommodat. Quæ res ad attentionem auditorum excitandam, fastidiumq; vitandum miro modo adiuuat. Ad singulas quippe vocis mutationes & flexus, auditoris animus qui ex loquentis ore pendet, tot intra se concipit motus, quot ille sonos subindè mutat. Intelligit enim, non frustra illum rectã pronunciandi formam in aliam atque aliam vocis figuram flectere: atque ita frequenter & attẽtionem renouat, & satietatem varietate vitat. Qua de re sic Fabius ait: Iam tempus est dicendi, quæ sit apta pronũciatio, quæ certè ea est, quæ his de quibus dicimus, C

accom-

D accommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatq; vox vt feritur. Sed cùm sint alij veri affectus, alij ficti & imitati, veri naturaliter erumpunt, vt dolentium, irascentium, indignantiũ: sed carent arte: ideoq; non sunt disciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura: ideoq; in his primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moueri: sic velut media vox, quem habitum à nobis acceperit, hunc auditorum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodammodo hilaris fluit. At in certamine erecta, totis viribus, & velut omnibus neruis intenditur. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis E & submissa. Suadentium & monentium, & pollicentium & consolantium grauis: in metu & verecundia contracta: adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consulto quasi obscurior: in expositione ac sermonibus recta, & inter acutum sonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis & sedatis descendit, pro vtriusq; rei modo altius vel inferius. Hactenus Fabius. Ex cuius verbis haud obscurè quænam sit apta pronunciatio colligitur. Ea namque est, quæ non vno & eodem tenore decurrit, sed quæ (vt antè diximus) pro rerum varietate & natura subindè vocem commutat: quæ grandia grauiter, mediocria temperatè, submissa leniter, atrocia vehementer atque acriter efferat, vt & verbis & rebus quas dicimus atq; animo vox ipsa respondeat. Qua de re sic Fab. ait: Vitemus illam quæ Græce mo-F notonia vocatur, vna quædam spiritus ac soni intentio, non solùm ne dicamus omnia clamosè, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: sed vt in ijsdem partibus, ijsdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, provt aut verborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit: vt qui singulis pinxerunt coloribus alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt: sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nónne ad singulas penè distinctiones, quamuis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? Et si vereor iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere

incipientem timere. Etiam si est toto proposito contractum atq; A submissum, quia & exordium est, & soliciti exordium, tamē fuerit, necesse est, aliquid plenius & erectius, dū dicit: Pro fortissimo viro dicere, quàm, & si vereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increscat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauidè dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostēditur: Minimeq; deceat, cùm. T. Annius ipse magis de Reip. salute quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est: Me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse. Tum inuidiosiora: Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa verò iam penè apertis, vt aiunt, tibijs: Qui quocunque inciderunt, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latū etiam atque fusum est. Non enim corona consesus vester cinctus est, vt solebat. Quod notaui, vt appareret non solum in mēbris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronunciandi va- B rietatem, sine qua nihil nec minus nec maius est.

Verùm hæc in genere de communibus pronunciandi virtutibus dicta sunt: reliquum est, vt cuius modi pronunciatio singulis orationis partibus adhibenda sit, diligenter inspiciamus. Atque vt ordine hanc partem plenius tractemus, neque quicquam à nobis prætermissum esse videatur, eam methodū sequemur, quam Dialectici cæteræq; disciplinæ obseruare solent: quæ rem totam & partes eius ad prima vsque elemēta reuocāt. Itaq; Dialectici, quibus de syllogismo tractare propositum est, prius quàm ad hoc veniatur, de syllogismi partibus, nempè de propositionibus, ex quibus syllogismus conficitur, differunt. Quia verò propositiones singularibus vocibus constant, de illis etiam in libris Prædicamentorum tractant: atque ijs omnibus prælibatis, C ad syllogismorum rationem explicandam veniunt. Hanc igitur methodum nos quoque in pronunciandi facultate tradenda sequemur: nisi quod primo loco de præcipuis orationis partibus, secundo verò de varijs sententijs, quæ in eisdem partibus continentur, ac postremo de singulis verbis, ex quibus sententiæ constant, quomodo pronuncianda sint, disseremus.

Cuiusmodi pronunciatio tribus præcipuis orationis partibus, hoc est expositioni, argumentationi, & amplificationi conueniat. Cap. V.

VT

D VT igitur quod primo loco posuimus, expediamus, meminisse debemus, quid in huius operis initio à nobis dictum sit: nempè orationē omnem aut in expositione, aut in argumentatione, aut in amplificatione versari. Constat autem vel rudibus etiam, aliam pronunciandi rationem in expositione, aliam in argumentatione, aliam in amplificatione requiri. Hæc autem tres partes alias etiam sub se continent. Expositioni namque exordium, narratio, propositio atque diuisio finitima sunt. In argumentatione verò aliquando probamus, aliquando improbamus & confutamus: & interdum quidem sedatius atque subtilius, interdum verò acrius, & concitatius, & vehementius disputamus. In amplificatione autem maior varietas est. In hac enim diuer-
E sarum rerum magnitudinem attollimus & amplificamus, & varios item affectus, nempe amorem, odium, admirationem, dolorem & metum, aliosq; similes animi motus excitare nitimur: inter quos indignatio & commiseratio à rhetoribus præcipuè numerantur. In his ergo affectibus tractandis tam varia esse actio debet, quàm affectus ipsi varij sunt, vt suo loco monstrabimus. Nunc quid vnaquæque harum partium exigat, consideremus.

✠. I.

¶ Expositioni igitur (quam ex tribus orationis partibus primā fecimus) finitima est (vt diximus) exordij & narrationis actio: hæc enim tria non acrem & concitatam, sed sedatam actionem postulant. In expositione ergo cùm citra argumentationem rem aliquam, aut obscurum locum exponimus, sedata pronunciatio- *Expositio*
F ne opus est, interuallis tamen distincta, voceq; paululum pro sententiarum natura variata: vt ipsa pronūciatione eas res, quas demonstrabimus, animis auditorum inserere videamur.

De exordio verò sic Fabius ait: Exordio frequentissime lenis conuenit pronunciatio. Nihil enim ad conciliandum gratius verecundia. Itaque & vox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in vtranque partem motus, eodem spectantibus oculis decebit. Hactenus Fabius. Qua in re non leuiter concionatores quidam peccare solent, qui vel ostentandæ eruditionis, vel ingenij, vel libertatis cuiusdam gratia ita dicere incipiunt, vt quadam arrogantiæ suspicione non careant. Quin & auditores hac agendi libertate quodammodo se contemni arbitrantur. Alij verò in ipso etiam exordio acri actione *Exordiū.*

vtuntur. Quod tunc maximè faciunt, cùm frequentissimus ad audiendum populus confluxit. Tunc enim partim maiori ad dicendum calore atque impetu concepto, partim vt vox ab omnibus audiatur, eam plus quàm par est, vrgent atque attollũt. Quò fit, vt eos non modo vox, sed vires etiam in medio orationis cursu destituant: atque ita qui acriter cœperunt, lentè & languidè viribus fatiscentibus sermonem finiant. Hi autem non aduertũt, quod vulgò dici solet, non ex flamma fumum, sed ex fumo flammam excitari debere. Hoc ergo tempore peritus cõcionator prudenter animi sui impetum cohibeat, & ad maiora illum magisq; necessaria reseruet. A

Narratio. Sequitur narratio. Ea verò (vt Fabius ait) magis prolatam manum, gestum distinctum, & vocem sermoni proximam. Sonum autem simplicem frequẽtissimè postulabit in his, quæ nullos continent animorum motus, aut quid simile quod variam agendi rationem exigat. Est autem difficilior narrationis quàm argumentationis aut amplificationis actio. In his enim partibus disputandi aut amplificandi ardor & motus animi actionem instruunt & adiuuant. At cùm narratio minus actuosa, minimeq; ardens & concitata esse debeat, sola dicentis arte atque prudentia moderãda est. Quanuis non inficior esse narrationes aliquas, quæ hos affectus recipiant: quarum actio non perindè difficilis est. In omni igitur narratione vocum varietate opus est, vt quo pacto quidque gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: Deinde modo acriter, tum clementer, mœstè, hilariter in omnes partes commutabimus, vt verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter aduertemus, vt omnium personarum sensus atque animos voce exprimamus. B C

Argumentatio. Maximè varia est actio probationũ: nam proponere quæ sis dicturus, atque in partes diuidere, & explicare quid conueniat, & quid in controuersia sit, expositioni de qua modò diximus, similia sunt. ¶ At argumẽtatio plerunque agilior, & acrior, & instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum: id est fortem celeritatem. Instandum quibusdam in rebus & densanda oratio. Hic oportebit augere vocem, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. Asseueratio autem quæ inter probandum occurrit, interdum plus ipsis probationibus valet.

D Fiducia igitur appareat, & constantia, vtique si autoritas subest. Cæterum cùm rationes ac probationes difficiles ad intelligendum sunt (vtpote ex Philosophiæ aut Theologiæ abditis petitæ) tunc impetus hic cohibendus est, & sedata actione, acuta voce, & longioribus interuallis vtendum est: vt hac distinctione apertior sit oratio, & auditoribus mora detur ac spatium cogitandi, & percipiendi quæ dicta sunt. Celeritas enim & volubilitas linguæ non modo tardioribus, sed eruditis etiam impedimento est, quò minus ea quæ dicuntur, intelligant. Hæc igitur argumētandi ac probandi ratio, expositioni, ac demonstrationi, quàm argumentationi similior est.

Amplificatio verò quæ tertiam sermonis partem complectitur, in affectibus præcipuè locum habet: qui (vt paulo antè diximus) tam variam vocis & actionis figuram desiderant, quàm E sunt ipsi varij. Prima igitur ad hoc cura esse debet, vt affectus & motus animi in nobis sint: tunc enim ipsi naturali vi sua erumpent: & vt veri motus sunt, ita verè auditores afficient. Neque aliud agit ars, quàm vt naturam imitetur: ad quam tamē ars nulla, quamlibet consummata sit, pertingere potest. Ideóq; nunquā declamatores id efficiunt, quod sancti viri spiritu Dei acti, & veris affectibus concitati efficere dicendo potuerunt. Qui sic igitur commotus fuerit, is planè ipso affectu docente intelliget, quàm dissimili vocis figura affectus tractandi sint. Aliud enim vocis genus postulat miseratio, ac mœror: flexibile, plenū, interruptum, flebili voce. Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abiectum. Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis. Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, F ac remissum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebro incidens. Atrox enim vox esse debet in ira, aspera ac densa, & respiratione crebra: neque potest esse longus spiritus, vbi immoderatè effunditur.

Amplificatio.

Sequitur deinde altera pronunciationis obseruatio, quæ ad peculiares sententias pertinet: quæ sub his præcipuis orationis partibus (quas supra memorauimus) continentur: de qua nō nulla iam diximus, cùm de apta pronunciandi ratione disseruimus. Sed quoniam hæc pars præcipuam pronunciandi virtutem continet, de ea copiosius paulo post propositis varijs exemplis tractabimus. Nunc ad aliam veniamus.

Superest enim quod tertio loco polliciti sumus, de singularium verborum pronunciatione. Non enim in sententijs solùm

sed frequenter etiam in singulis verbis alia atque alia vocis figura adhibenda est. An non hæc, inquit Fab. Misellus, & pauperculus, submissa atque contracta: fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda sunt? Accedit enim vis & proprietas rebus tali astipulatione: quæ nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendet. Quid? quod eadem verba mutata pronunciatione indicant, interrogant, irrident, eleuāt? Aliter enim dicitur, Tu mihi quodcunque hoc regni. Et, Cantando tu illum? Et, Tu ne ille Æneas? Et, Meq; timoris Argue tu Drance. Et ne morer, intra se quisque, vel hoc, vel aliud quod volet, per omnes affectus verset, verum esse quod dicimus sciet. Hactenus Fab. Plurima autem in scripturis sanctis verba inuenire licet, quæ hac vocis acrimonia enuncianda sint. Tale est illud: Ignis accensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitq; terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Et: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Hîc singula verba peculiarem quandam vocis amplitudinem cum acrimonia coniunctam desiderant. Sic illud. D. Chrys. Vt leones ignem spirantes ab illa mensa discedimus, terribiles Dæmonibus effecti. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem affectata quadam amplitudine à naturali sono detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil à natura ipsa degenerans placere potest. In quo vitio sunt, qui cùm tenuem & pusillā vocem habeát, inflatis (vt ita dixerim) buccis hanc vocis amplitudinem & acrimoniam referre volunt.

A B

¶ De gestu & motu corporis.
Cap. VI. C

DIXIMVS perfectam pronunciandi & agēdi rationem apta vocis figura & gestu corporis contineri. Quia verò de vocis figura & varietate satis dicta sunt, proximum est, vt de gestu & motu corporis pauca dicamus: atque ea in primis quæ à Fabio animaduersa sunt, qui hanc partem diligentissimè tractauit: vtpote qui nullam ferè corporis partem pretermisit, cui non suam faciem, gestumque præbuerit. Gestus ergo primum (vt idem ait) voci consentiat, & vtrunque, vox scilicet & gestus, animo simul

D simul pareat. Is verò quantum habeat in oratione momenti, satis vel ex eo patet: quòd pleraque etiam citra verba significant. Quippe non manus solùm, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt: & salutatio frequenter sine voce intelligitur, atq; afficit, & ex vultu ingressuq; perspicitur habitus animorum, & animalium quoque sermone carentium, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdam alijs corporis signis deprehenditur. Nec mirum si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valeant, cùm pictura tacens opus, & habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret affectus, vt ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contrà si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non autoritas modò verbis, sed etiam fides desit. Decor quoque à gestu atque à motu E venit: ideóque Demosthenes grande quoddam speculum intuens, componere actionem solebat. Adeò quamuis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. ¶ Præcipuũ verò in actione, sicut in corpore ipso, caput est, *Caput.* cùm ad ipsum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris illa sunt, vt sit primo rectum & secundum naturá. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato, languor, & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, vt cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodem vertitur quò gestus, exceptis quæ aut damnare, aut cõcedere, aut à nobis remouere oportebit, vt idem illud vultu videamur auersari, manu repellere: quale est illud.

F *Dij talem terris auertite pestem. Et,*

Haud equidem tali me dignor honore.

Significat verò plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandiq; motus, sunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum, scenici quoque doctores vitiosum putauerunt. Etiam frequens eius nutus non caret vitio, adeò iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum est. ¶ Dominatur autem maximè vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc *Vultus.* blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus: hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic est sæpe pro omnibus verbis.

Oculi. ¶ Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat, vt citra motum quoque, & hilaritate eniteſcāt, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lachrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore aut lętitia manant. Motu verò intenti, remiſsi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiunt: quæ vt actus popoſcerit, fingantur. *Labra.* Labra & porrigũtur male, & ſcinduntur, & aſtringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur. Lambere quoq; ea & mordere deforme eſt, cùm etiam in efferendis verbis modicus eſſe eorum debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendum eſt. *Ceruix.* ¶ Ceruicem rectam oportet eſſe, non rigidam aut ſupinam. *Manus.* ¶ Manus verò, ſine quibus trunca eſſet actio ac debilis, vix dici poteſt quot motus habeant, cùm penè ipſam verborum copiam perſequantur. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, hæ (propè eſt vt dicam) ipſæ loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudiũ, triſtitiam, dubitationem, confeſsionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus? Non eædem concitant? inhibent? ſupplicant? probant? admirantur? verecũdantur? Non in demonſtrandis locis atque perſonis aduerbiorum atque pronominum obtinent vicem? vt in tanta per omnes gentes nationesq; linguæ diuerſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo videatur. Et hi quidem de quibus ſum locutus, cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus. Hactenus Fab. Idemque multa de digitorum & manuum motu atque compoſitione docet: quæ nos, quòd minus inſtituto noſtro conueniant, conſultò miſſa fecimus.

Illam autem manus atque digitorum figuram probamus, qua cum pollice duo ſequentes digiti coeunt: aut quando ſolus index cæteris ſub pollice compreſsis, directus & protenſus eſt. Hic autem digitorum poſitus ad omnia ferè quæ dicimus valet. Interdum etiam diducto pollice quatuor reliqui aptè iunguntur, quādo aut pectori manum admouemus, aut etiam aliquid auerſantes ab eodem remouemus. Siniſtra verò manus nunquam ſola rectè geſtum facit, dexteræ ſe frequenter accommodat, idq; pręcipue dexteræ manus indice in ſiniſtræ pollicem, aut indicē incidente: aut alternis motibus, modò pollicem, modò indicem feriente. Hic veteres artifices illud rectè adiecerunt, vt manus cum ſenſu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem

crit

D erit gestus, aut post vocem: quod est vtrunque deforme. Illud
etiam aduertendum, ne vox à gestu, vel gestus à voce dissentiat.
Vnde Polemon sophista histrionem tragœdiarũ, qui in Olym-
pijs, O Iupiter! pronunciaret, ostensa terra: O terra! manu in cœ-
lum proiecta, submouit à præmijs (præsidebat enim ei certami-
ni) dicens: Hic manu commisit solœcismum. Cætera verò quę de
corporis & membrorum gestu præcipi possunt, communis pru-
dentiæ iudicio & naturæ instinctui relinquimus.

¶ De vitijs pronunciationis & actio-nis. Cap. VII.

E QVEMADMODVM in superiori libro,
postea quàm elocutionis virtutes exposui-
mus, communia quædam eius vitia anno-
tauimus: ita nũc idem facere visum est, cùm
de pronunciandi ratione agimus. Quanuis
enim facile sit virtutibus cognitis, vitia co-
gnoscere (vitium enim est quicquid virtuti-
bus aduersatur) apertior tamen doctrina fuerit, si seorsum vitia
designentur. Primum autem atque vulgatissimum vitium est,
vocis æqualitas (quod Græci monotoniam, hoc est, vnum quen-
dam vocis sonum appellant) cùm is qui dicit, eodem vocis teno-
re sine vllo eius flexu ac varietate, tota ferè concione decurrit,
more eorum, qui quam orationem memoria complexi sunt, re-
citare solent. In hoc autem vitium huius officij tyrones frequen-
ter incidunt. Metu enim ac trepidatione quadam insoliti operis
F pressi, vix quicquam aliud, quàm ne quod dicturi sunt, memo-
ria excidat, attendunt. Nunquam autem quisque aptè dicet, nisi
qui hoc metu & cura solutus, liber, & sui ipsius compos sit: quò
& quid dicat, & quomodo dicat, prudenter inspiciat.

Huic autem contrarium vitium est, vocis inæqualitas: in quo
peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim
frequenter accidit, vt qui vitium aliquod vitare student, in alte-
rum quod ei aduersatur, incidant: vt ij faciunt, qui auaritiæ labẽ
& infamiam fugientes, in prodigalitatis foueam labuntur. Vt
enim simplicem illum vocis tenorem declinent, vocem ipsam,
non pro natura rerum, sed pro suo arbitratu temerè illam modò
in sublime attollunt, modò ad imum deprimunt: quæ res & gra-
uiter auditorum aures lædit, & insanam ac temerariam liberta-

tem præseferre videtur. Ab hac autem pronunciandi ratione A graues homines & sana ingenia maximè abhorrent.

Est autem aliud æqualitatis vitium, quod vtriusque huius naturam referre videtur. Habet enim cum inæqualitate coniunctã æqualitatem. Est autem vitium hoc adeò occultum, vt vix verbis indicari possit. Quidam enim hunc simplicem vocis sonum fugere studentes, quandam pronunciationis formam captant, quæ suos etiam vocis flexus & varietatem habeat: & neq; à cõmuni & familiari loquendi consuetudine abhorreat: quam tamen omnibus concionis partibus accommodant. Siue enim aliquid narrent, siue argumententur, siue rem attollant, atque amplificent, eandem fere pronunciandi figuram retinent. Quod perinde est, ac si quis omnibus corporis partibus idem vestimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime stupidus in nonnullis concionatoribus deprehendet. Qua quidem B animaduersione, facilius intelliget, quod nos hoc in loco vix verbis explicare possumus.

Est & aliud vitium nimiæ tarditatis, quo quidam lenta pronunciatione, longioribusq; interuallis tota fere concione vtuntur. Quæ res tantum abest, vt auditores afficiat, vt somnũ etiam frequenter illis incutiat. ¶ Cui contrarium est vitium nimiæ celeritatis: quo multò plures laborãt, siue quod memoriæ diffidãt, nisi ita dicant, siue quòd ea libertate careant, qua dicunt, qui nullo trepidationis affectu oppressi, sui ipsorum & eorum quæ dicuntur, compotes sunt. Isti enim modò celerius, modò tardius, modò longioribus, modò breuioribus interuallis pro rerum natura & dignitate vti solent. Vtrunque enim vitium est, & celeri omnia & tarda voce pronunciare. Quocirca varietas, vt in vocis C figura, ita in celeritate & tarditate adhibenda est. Quanuis si in alteram partem peccandum sit, fortasse grauius peccant, qui nimia velocitate, quàm tarditate dicunt. Initio tamen concionis (quandiu dicentis animus nondum incalescet) vt sedatæ & lenes sententiæ, ita sedata & lenis actio, & longioribus interuallis distincta (quæ aliquam dicenti ad ea quæ dicit excogitanda moram præbeat) non immerito commendatur.

Vt autem in tarditate & celeritate, ita in acrimonia, & remissione, atque languore sua vitia his non admodum dissimilia notantur. Sunt enim quidam acri & vehementi ingenio, qui tota fere concione velut quodam perciti furore dicunt. Quod quidem non raro ex quadam animi trepidatione proficiscitur. Vt enim

D enim arbores arboribus, ita affectus affectibus inſeruntur: atque ita alij ex alijs vim & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommodum incidunt, vt cùm rem indignam acri pronunciatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoueant, propterea quod animaduertunt eos omnia quæ dicunt, ſiue leuia ſiue grauia ſint, ſimili vocis impetu pronunciare. Quocirca delectum habere conuenit, vt ſciamus quæ acriori, quæ lentore voce proferenda ſint, vt ſuum cuiq; velut ius atque habitum prębeamus. Non abnuo tamen, magis ad dicendum compoſitos eſſe, qui acres & ardentes ſunt, ſi hunc ardorem ſuum regere ſciant, eoq; ſuis in locis vtantur: ſic tamen, vt ne tunc quidem cùm eo vtendum eſt, totas feruori ſuo habenas permittant, ne fauces ita lædant, vt vocem exaſperent, & illiberali quadam atq; incondita raucedine inficiant. Videant hi quoq; non protinus E ad hanc pronunciandi rationem initio ſtatim concionis veniendum eſſe. Si enim nondum pręparatis auditoribus in hunc affectum irruperint, inſanire tanquam vinolenti videbuntur.

Quia vero multi concionatores ſe ſe ad aliorum, qui ſunt huius artificij principes, imitationem accingunt, eorumque non modò eloquentiam, ſed etiam agendi & pronunciandi rationem referre ſtudent, monendi ſunt, vt cautè hoc atque prudenter agant. Cum enim in actione præcipuè ſpectetur decorum, ſciant hi non omnia omnes decere. Eſt enim in hoc (vt Fab. ait) latens quædam ratio, & inenarrabilis, & vt verè dictum eſt, caput eſſe artis decere quod facias, ita id nec ſine arte, nec totum arte tradi poteſt. In quibuſdam virtutes non habent gratiam, in quibuſdam vitia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum F Demetrium & Stratoclem placere diuerſis virtutibus vidimus. Fuit enim eorum natura diuerſa. Nam vox quoque Demetrij iucundior, illius acrior erat. Quare norit ſe quiſque, nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam ex natura ſua capiat conſilium formandæ actionis. Itaque quod idem Fabius in clariſſimorum autorum lectione atq; imitatione docet, idem in imitanda inſignium concionatorum pronunciatione conſilium ſequi debemus. Sic enim ait: Neque verò id ſtatim legenti perſuaſum ſit, omnia quæ magni autores dixerint, vtique eſſe perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorũ ſuorum voluptati: nec ſemper intendunt animos, & nonnunquã fatigantur, cùm Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio verò etiam Homerus ipſe videatur. Summi enim ſunt, homi-

homines tamen, acciditq; his, qui quicquid apud illos repere- A
runt, dicendi legem putant, vt deteriora imitentur: id enim est facilius, ac se abundè similes putent, si vitia magnorum consequantur. Hæc sunt communia pronunciationis vitia: nunc simili ratione actionis, hoc est, gestus vitia, quæ ferè contingunt, indicanda sunt.

Gestus vitia. ✠. I.

¶ Vt autem à digitis & manibus ordiamur, primum vitium est, diductis omnibus digitis supinam palmam, more eorum qui stipem postulant, protendere. ¶ Secundum verò ab hoc diuersum est, quo quidam digitos omnes ita comprimunt, vt ij faciunt, qui è fonte aquam manu haurire volunt, quod non minus indecorum est. Auerso autem pollice demonstrare aliquid, receptũ magis putat Fabius, quàm oratori decorum.

Brachijs quoque non vno modo peccatur. Primùm enim vi- B
tiosè dextrum brachium proferunt, & cubito pronũciant. Quod ego vitium in diserto etiam concionatore animaduerti. Aliud verò brachiorum vitium est, cum plus nimio vel in summum, vel in imum, vel in latera, instar eorum qui cruci affixi sunt, protenduntur. Hinc Fab. Tolli, inquit, manum artifices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem demittere vitiosum est. ¶ Idemque palmas cõplodere (quod modo multi concionatores passim faciunt) scenicum esse ait. Quanuis enim hoc in re maxima nonnunquam deceat, frequenter tamen illud facere, & aures & oculos auditorum offendit, cùm præsertim is cùm hoc facit, ardeat, illi verò sæpe langueant, vel minus fortasse attenti sint. Nec minus fœdè quidam suggestum palmis feriunt. Vitiũ enim hoc sicut & illud.
¶ Fœmur autem ferire (inquit Fabius) quod Athenis primus fe- C
cisse creditur Cleon, & vsitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem. Idq; in Callidio Cicero desiderat: Non frons, inquit, percussa, non fœmur: quanquam si licet, de fronte dissentio. Hactenus ille. ¶ Idemq; humerorum vitium his verbis describit: Iactantur & humeri, quod vitium Demosthenes ita dicitur emẽdasse, vt cùm angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret, vt si calore dicendi vitare id excidisset, offensione illa commoneretur.

Quid autem hîc illos referam, qui & pedibus, & brachijs, & irrequieto corporis motu digladiari magis quàm agere videtur? Modò enim medium corpus frangunt, modò se intra suggestum

D demisso corpore condunt, modò inde velut emergunt, & in sublime attolluntur. Vt igitur languida actio motu caret, ita nimium actuosa deformis & indecora est. Modus enim est rebus adhibendus: quod enim aut supra modum, aut infra est, & à recto declinat, & intuentes offendit.

Superest aliud vitium, cui auditorum voluptas & ignorantia, virtutis nomen indidit: cùm videlicet partim gestu, partim etiam voce aliorum dicta, aut facta histrionum more imitamur. Gestus autem exemplum ponit Fab. si videlicet ægrum tentantis venas medici similitudine, aut citharœdum, formatis ad modum percutientis neruos manibus ostendas, quod genus quam longissimè in actione est fugiendum. Abesse enim plurimum à saltatore debet orator, vt sit gestus ad sensus magis quàm ad verba accommodatus, quod etiam histrionibus paulò grauioribus facere moris fuit. Ergo vt ad se manum referre cùm de se ipso loquatur, & in eum quem demonstret, intendere, & alia his similia permiserim, ita non effingere status quosdam, & quidquid dicet, ostendere. Nec id in manibus solum, sed in omni gestu ac voce seruandum est. Non enim aut in illa periodo: Stetit soleatus Prætor Populi Ro. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est. Aut in illa: Cædebatur in medio foro Messanæ: motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: aut vox qualis dolore exprimitur, eruenda. Cùm mihi comœdi quoq; pessimè facere videātur, qui cùm in expositione aut senis sermo aut mulieris incidit, tremula vel effœminata voce pronunciant. Adeò in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Hactenus Fab. qui si in oratore, qui de rebus ad breuis huius æui vsum pertinētibus disputat, hanc imitationem indecoram putat, quid idem faceret in concionatore, qui de æterna vita æternoq; supplicio disserit? Neque verò me mouet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant, laudāt quippè quod eorū aures mulcet, quodq; illis voluptatis cuiusdam & risus materiam præbet, quemadmodum histrionem laudant, qui probè voces & actus hominum effingit. Quin tamen graues & eruditi viri reprehendunt: quorum magis iudicium sequi quàm populi plausum captare debemus. Hi nanque indignum esse putant Ecclesiastici doctoris autoritatem ad histrionum gesticulationem & leuitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quæ Fab. in prima futuri rhetoris institutione

tutione vitanda esse docet his verbis: Curabit etiam, vt quoties A
exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: vt gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Obseruandum erit etiam, vt recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata vtrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere quod non decet. Hactenus Fab. Cætera vel actionis vel pronunciationis vitia facilè horum quæ breuiter exposuimus, admonitu, prudens concionator deprehendet.

B

¶De varia pronunciandi ratione in sententijs. Cap. VIII.

HÆC omnia quæ de pronunciandi atq; agẽdi facultate dicta sunt, ex Quintiliano huius artis principe ad verbũ penè desumpsimus: prætermissis tamẽ his, quæ minus apta instituto nostro essent, vel quæ lectori fastidium aut obscuritatem párere potuissent. Hæc autem satis esse putamus, vt concionator minimè stupidus his documẽtis instructus, reliqua per se intelligere queat. Sed quoniam hæc pronunciandi virtus (vt initio diximus) summa est, & multi nullum laborem inutilem putabunt, dummodo eam plenius assequantur, his etiam morem gerendum esse duxi. Itaque eadem ipsa quæ hactenus in commune C
de vocis figura tradita sunt, rudi (vt ita dixerim) crassáq; Mineruа explicare constitui. Nequaquam tamen hoc in loco absolutum concionatorem, sed nouitium, ac penè infantem à primis huius disciplinæ rudimentis instituendum suscipio. Vt enim ludi magistri, qui vel legendi, vel scribendi artem docent, ab ipsis primùm singularibus literarum elementis incipientes, ad maiora gradum facere solent (sic enim perficiunt, vt inoffensè postea vel legere vel scribere sciant) ita ego per plurima sententiarum genera, ex quibus præcipuæ concionis partes constant, decurrens, & qua vocis figura vnaquæque earum pronũcianda sit, insinuans,

D sinuans, facilem ipsi aditum aperiam, vt quonam modo cæteræ pronunciandæ sint, intelligat. Quæ enim Fabius in commune dixit, ego ad peculiares etiam & singulares sententias accommodabo, propositisq́; varijs exemplis illustranda curabo. In quibus exemplis pronunciandis exerceri poterit quisquis hanc facultatem plenius consequi desiderat.

Neque verò hoc ipsum sine eiusdem Fabij autoritate facio, qui ediscere insignia autorum loca monet: in quibus variá pronunciandi rationem exercere valeamus. Eius hæc verba sunt, Ediscere autem, quo exercearis, erit optimum: nam ex tempore dicenti auocatur cura vocis, ille qui ex rebus ipsis concipitur, affectus, & ediscere quam maximè varia, quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, vt simul in omnia paremur. Hactenus ille. Idemq́; rursus Rhetoricæ artis tyronem Æ comœdiarum actori tradi præcipit, vt ab illo hanc naturalem pronunciandi formam discat: quanuis & ibidem, & vbique doceat, aliam oratoris, aliam verò actoris pronunciationem esse. Ibidem etiam præcipit quod modò diximus, nempè eligendos esse locos aliquot insigniores, in quorum pronunciatione tyrones exerceantur. Sic enim ait: Debet etiam docere Comœdus, quomodo narrandum, qua sit autoritate suadendum, qua concitatione consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quòd ita optimè faciet, si certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maximè idoneos, id est, actionibus similes. Iidem autem ad pronunciandum non modò vtilissimi, verùm ad augendam quoque eloquentiam maximè accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterùm cum legere orationes oportebit, cùm virtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis F ac peritus assistat, neque solum lectione formet, verùm discere etiam electa ex his cogat, & ea dicere stantem clarè: & quemadmodum agere oportebit, vt protinus pronunciatione vocem & memoriam exerceat. Hactenus ille. Quia verò nobis neq; licet, neque decorum est ex comœdijs loca eligere, in quorũ pronunciatione exerceamur, aliqua ex literis sanctis loca in mediũ proferemus, atque ea in primis, quæ dialogorum speciem præseferunt: quæ ad huius facultatis exercitationem commodiora videbuntur. Quòd si diutius in his exemplis fuerim immoratus, nemo mihi iure succensere debet. Quia enim sapientibus & insipientibus debitor sum, vbi hactenus pronunciandi rationem sapientibus demonstraui, modò eandem rudioribus aperire contendam.

Fab. li. 11

Li. 1. cap. 19.

tendam. Sed vt verum ingenuè fatear, illud me ad hunc laborem magis excitauit, quòd paucos admodum concionatores videam, qui rectam hanc & naturalem pronunciandi rationem teneant. Quod eò magis dolendum eſt, quia huius rei ignoratio in nonnullos cadit, qui cæteris eloquentiæ partibus inſtructiſsimi, quoniam hac virtute deſtituuntur, omnem laboris ſui & communis vtilitatis fructum prorſus amittunt. Huic igitur publicæ vtilitatis iacturæ (ſiquid per nos preſtari poſsit) hac noua docendi ratione conſulendum putaui. A

¶ Varia ſententiarum exempla è ſanctis literis excerpta. Cap. VII.

QVID autem præcipuè hoc in loco perſequi velim, paucis indicabo. Tripartita eſſe B pronunciandi rationem ſuperius diximus. Aliam enim pronunciandi rationem præcipuis concionis partibus (hoc eſt expoſitioni, probationi, & amplificationi) aliam varijs ſententijs, quæ in has partes incurrunt, aliam verò ſingulis ſæpe verbis quæ his ſententijs continẽtur, conuenire diximus. Quia verò ſumma pronunciationis obſeruatio in huiuſmodi ſententijs aptè pronunciandis ſita eſt, hãc partem (quam ſuperius carptim & breuiter attigimus) huic loco reſeruauimus, vt de ea, quàm fieri poſſet, copioſe ageremus, eamq́; varijs (vt dixi) exemplis illuſtraremus. Sed prius tamen infantiam meam confitebor, quòd nequaquam varios vocis flexus atque figuras ſcribendo exprimere potero. Vnum tamẽ illud C præſtabo, vt prudentem lectorem admoneam, aliam atq; aliam vocis figuram in diuerſis propoſitæ cuiuſlibet ſententiæ partibus eſſe adhibendam: quam ipſe per ſe, niſi ſtupidus admodũ fuerit, facilè deprehendet. Verum quia omnia ſententiarum genera perſequi, & variam pronunciandi rationem vnicuique illarum aſsignare, infiniti propemodum operis eſſet, hanc ego methodũ commodiſsimam iudicaui, vt propoſitis aliquot verborũ & ſententiarum figuris, de quibus in ſecundo & quinto huius operis libro diſſeruimus, quam pronunciandi rationem vnaquæque exigat, expendamus. Vt enim figuræ omnes peculiarem quendam veluti geſtum & formam elocutionis habent, ita peculiarẽ quoque pronũciandi formam requirunt. Ab his autem primum

incipia-

D incipiamus, quæ affectum aliquem & motum animi exprimunt: in his enim pronunciandi ratio manifestior est.

✠. I.

¶ Prima igitur figura (sic enim & hanc, & alias huic similes hoc in loco appellare libet) optatio est, quæ suam quandam pronunciandi formam requirit, quæ videlicet desiderantis animi affectum exprimat: qualis illa Sponsæ in Cant. Quis det te fratrem meum sugentem vbera matris meæ, vt inueniam te foris, & deosculer te? Paulò tamen acrior & magis anxia atque indignabunda illa Hieremiæ optatio: Quis dabit me in solitudinem, diuersorium viatorum, vt fugiam populum meum, quia omnes adulteri sunt, & cœtus præuaricatorum. Clementior tamen, & veluti commiserantis illa: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei? Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. In his omnibus eadem vocis figura cum aliqua tamen dissimilitudine pro sententiarum natura retinenda est. *Optatio.* *Cant. 8.* *Hier. 9.* *Idē ibid.* E

Contraria huic est imprecatio, qualis illa: Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Vehemens est & illa Didonis apud Maronem imprecatio, Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat, vel pater omnipotēs adigat me fulmine ad vmbras &c. antè pudor quàm te violem, aut tua iura resoluam. Hæc autem imprecatio acri & horrenda voce pronuncianda est. ¶ Bona precatiò verò sicut huic contraria, ita longe diuersam vocis figuram desiderat: qualis illa Prophetæ: Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & quæ sequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille Psalmus pronunciandus, cuius est initium, Exaudiat te Dominus in die tribulationis. & c. Similem vocis figuram exigunt & benedictiones illæ in sacris literis frequentes, quallis illa Isaac ad Esau: Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: Crescere te faciat Deus meus, det tibi de rore cœli, & de pinguedine terræ, & cætera quæ sequuntur. *Imprecatio.* *Iob. 3.* *Bona precatio.* *Psal. 40.* F *Gene. 8.*

Finitima est huic obsecratio, quæ blandam & mollem, non tamen effœminatam vocem requirit: cuiusmodi est illa Pauli: Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem cōfido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audiam. & c. ¶ Obsecrationi finitima est inuitatio ad iustitiam & pietatem, quæ si- *Obsecratio.* *Ephe. 4.* *2. Cor. 10*

milem vocis mollitudinem exigit, qualis est illa Domini in Euangelio: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Simili vocis (vt ita dixerim) blandiloquentia illa regij vatis inuitatio proferenda est: Venite filij audite me: timorem Domini docebo vos & c. A

Mat. 11.

Psal. 33.

Sunt præterea multi alij animorum motus & affectus, qui quàm sunt varij, tam variam pronunciandi formam deposcunt. Aliter enim querimur, & vicem nostram lamentamur, vt cùm Propheta pio & mœsto animi affectu queritur dicens: Vsq; quò Domine obliuisceris me in finē? vsquequò auertis faciem tuam à me? quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? vsquequò exaltabitur inimicus super me? &c. Sic sanctus Iob: Vsquequò non parcis mihi, nec dimittis me, vt glutiam salivam meam? Acrius tamen Abacu Propheta queritur cùm ait: Vsquequo Domine clamabo, & non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis? Sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non est botrus ad comedēdum, præcoquas ficus desiderauit anima mea. Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est &c. B

Cōquestio

Psal. 12.

Iob. 7.

Abacu. 1.

Hac eadem interiectione væ, non modò sortem nostram dolemus, sed alijs etiam mortem & supplicium comminamur. Sic Amos: Væ vobis, qui opulenti estis in Sion, optimates, capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel. Sic Dominus in Euangelio: Væ, inquit, vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum &c.

Comminatio.

Amos. 6.

Esai. 29.

Finitimus autem comminationi est indignationis affectus. Sic Dominus apud Ezechielem: Et complebo, inquit, furorem meum in te, & dabo te in desertum, & in opprobrium gentibus quæ in circuitu tuo sunt, & eris opprobrium, & blasphemia, exēplū, & stupor in gētibus, quę in circuitu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus: Ego Dominus locutus sum, quando misero sagittas famis pessimas in eos, quæ erunt mortiferæ, & immittam in vos famem, & bestias pessimas vsque ad internecionem: pestilentiæ & fames transibunt per te, & gladium inducam super te, Ego Dominus locutus sum. In his verbis apertè constat atrocitatem indignationis similem in pronunciatione atrocitatem postulare, vt habitus vocis orationi & sententiæ respondeat. Sic etiam idem Dominus apud Esaiam: Tacui, semper silui, patiens fui, quasi parturiens loquar, dissipabo & absorbebo simul, desertos faciam montes C

Indignatio.

Ezech. 5.

Esai. 42.

D & colles,& omne gramen eorum exſiccabo. Sic idem Dominus in Cantico: Ignis ſucenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſsima: deuorabitq́; terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet. Dentes beſtiarum mittam in eos cum furore trahentium ſuper terram atque ſerpentum. & cætera quæ in hanc ſententiam ſequuntur. *Deut.32.*

Incidit etiam non rarò admirationis affectus. Tale eſt illud apud Eſaiam: Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum? Et, Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? Corruiſti in terram qui vulnerabas gentes, &c. Interdum etiam affectus hic alijs admiſcetur. Sic apud eundem indignationi coniungitur: Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Dolori autem apud Hieremiam, cùm ait: Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo? &c. Sic Dauid amicorum caſum la-
E mentatur: Quomodo, inquit, ceciderunt robuſti, & perierunt arma belli? *Admiratio. Eſai.14. Eſai.1. Thren.1. 2. Reg.1.*

Ironia verò quæ eſt in ſententijs, non vacat quodam amarulentiæ affectu, quam pronunciatio preſe ferre debet. Sic Dominus in Euangelio: Sinite illos, cæci ſunt, & duces cæcorũ. &c. Ironiæ quoque ſpeciem habet illud Apoſtoli: Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et in Apocal. Dominus: Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. *Ironia. Mat.15. Apoc.22.*

Præciſio autem, quam inter ſententiarum figuras numerauimus, ingentem ſæpe affectum non loquendo, ſed tacendo exprimit. Sic regius vates: Anima mea turbata eſt valde, ſed tu Domine vſquequo? Subſtitit enim in hac voce deſiderantis affectus, & doloris magnitudine impeditus vlterius progredi non valuit.
F Deeſt enim verbũ, Non parces mihi, vel aliud ſimile. Diuerſum autem animi affectũ inſinuauit cùm dixit: Calix meus inebrians. Præciſa enim oratio eſt in Hebræo. Particula enim, Quam præclarus eſt, ab interprete perſpicuitatis gratia addita fuit. Hac autem orationis præciſione ingentem animi affectum ſignificare poſſumus, cùm alicuius rei dignitatem vel (quod eſt frequentius) indignitatem ad ſummum vſque extulimus. Ad quem vbi peruentum eſt, ſubſiſtit oratio, quaſi is qui dicit, nullam ſatis dignã orationem inueniat, qua quod reliquum eſt, explicare poſsit. Itaque concionator velut attonitus hæret, ſtupet, ac ſilet: quo quidem ſilentio, cùm verè dicentis animus commotus eſt, vehementer auditorum animi concitantur. Tanta autem diuini Spiritus vis in Concionatore eſſe poterit, vt concionem ipſam hu- *Præciſio. Pſal.6. Pſal.22.*

iusmodi precisione aliquando finiat: atq; ita suspensos & treme- A
bundos auditores relinquat. Quæ quidem res vt ridicula erit, si ex sola dicentis arte fiat: ita cùm ex animo diuinæ gloriæ zelo saucio fit, ad permouendos animos efficacissima est.

Asseueratio. Habent affectus aliquid hæc orationum genera, quæ mox subijciemus, atque imprimis asseueratio, quæ interdum (vt Fab. ait) plus ipsis probationibus valet. Ea enim vim quandam & acrimoniam in voce ac vultu requirit, quæ causæ suæ fiduciam

Ad Gal. 5. præseferat. Talis illa Pauli: Ecce ego Paulus dico vobis, si circuncidamini, Christus nihil vobis proderit. Testificor autẽ rursus omni circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Idemque rursus: Si in hoc mũdo tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Et apud

1. Cor. 6. eundem: Nolite errare: neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, &c. regnum Dei possidebunt. B

Adiurat. Cum asseueratione similitudinem quãdam habet Adiuratio:

Mat. 26. cuiusmodi est illa: Caiphæ Pontificis: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus. ¶ Similem autem acrimoniam & asseuerandi vim iusiurandum requirit. Sic Dauid: Viuit

1. Reg. 25 Dominus Deus Israel, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi, nisi citò venisses in occursum meum, non remansisset Nabal vsque ad lucem matutinam mingens ad parietem. Sic Elias tre-

3. Reg. 18 pidantem Abdiam confirmat hoc iuramento: Viuit Dominus exercituum, in cuius conspectu sto, quia hodie apparẽbo ei (hoc est) Achab regi. Sic Ioab ad Dauidem Absalonis filij mortem la-

2. Reg. 19 mentantem ait: Nunc igitur surge, & procede, & alloquens satisfac seruis tuis. Iuro enim tibi per Dominum, quod si non exieris, ne vnus quidem remansurus sit tecum nocte hac: & peius erit hoc tibi, quàm omnia mala quæ venerũt super te ab adolescentia tua. Quis non videt, quantam vocis acrimoniam hæc oratio postulet? C

Adhortatio. Habet etiam adhortatio speciem quandam affectus, quæ præcipientis imperium & autoritatẽ voce ipsa, & quadam pronunciandi celeritate repræsentat: qualis est illa Domini apud

Cap. 1. Esaiam: Quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus. Sic

Esai. 58. apud eundem: Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentis, dimitte eos qui cõfracti sunt liberos, & omne onus disrumpe, frange esurienti panem tuum, & cætera quæ sequũtur.

Castigat. Nec longè distat ab adhortatione castigatio: qualis illa apud

Salo-

D Salomonem: Vsquequò piger dormies? quando consurges è somno tuo? paululum dormies, paululum dormitabis: &c. Idemq;: Vsquequò paruuli diligitis infantiam? & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupient? & imprudentes odibunt scientiam? *Prou.1.*

Ad affectus etiam commouendos plurimum conferunt Exclamatio & Apostrophe, quæ non vnum aliquem affectum exprimunt, sed ad omnes accommodantur. Ex quouis enim ingenti affectu in exclamationem & Apostrophen erũpere licet. Ad commiserationem quidem illa Hieremiæ exclamatio pertinet: O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor similis sicut dolor meus. Leniorem verò indignationem habet illa: O stulti & tardi corde ad credendum ea quæ locuti sunt Prophetæ! Acrior tamen illa Pauli: O insensati Galatæ! quis vos fascinauit non obedire veritati? Sed multò tamen acrior illa: O E generatio incredula & peruersa, quousque apud vos ero? quandiu vos patiar? Neque verò necesse est ad exclamationes omnes particula O: sine ipsa nãque & cum aliis etiam interiectionibus, quibus vehemens affectus erumpit, exclamatio fit. Talis est illa Ioannis Baptistæ: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Similiter & illa Domini vox apud Esaiam: Heu cõsolabor de hostibus meis, & vindictam sumam de inimicis meis. Sic & Dominus in Euangelio, magno erumpẽte animi dolore ait, Væ mundo à scandalis. Et, Væ homini illi, per quem scandalum venit. Sic & Angelus in Apocal. homines ipsos inducit Babylonis casum admirantes & lamẽtãtes: Væ væ ciuitas illa magna Babylõ, ciuitas illa fortis, quia vna hora venit iudicium tuum. Numeratur etiam inter exclamationes illa Hieremiæ, A, F a a, Domine Deus, Prophetæ dicunt eis, Non videbitis gladium, & fames non erit in vobis. Vt enim litera, o, ita etiam, a, cõmodissimè exclamationibus seruit. Vtraque enim, quoniam fauces implet, ad exclamandum cõmodissima est. Verùm ex his, a, mihi commodior atq; facilior ad pronunciãdum videtur, minusq; dicentis artificium detegit, cùm sit velut naturalis quædam erũpentis affectus significatio. Qua si prudenter suis in locis Ecclesiastes vtatur, non parum auditorum affectus excitabit. *Exclamatio.* *Thre.1.* *Lucæ.24* *Ad Gal.3* *Lucæ.9.* *Mat.23.* *Esai.1.* *Mat.18.* *Apoc.18.* *Thre.14.*

Exclamationi finitima est Apostrophe: vtpote quæ illis semper adiuncta est, eademq; sicut exclamatio, cũctis affectibus seruit. Vehemens illa, Audi cœlum, & auribus percipe terra, quia os Domini locutum est. Nec minus illa Mosis: Testes inuoco hodie cœlum & terram, citò perituros vos esse de terra, quam transito *Apostrophe.* *Esai.1.* *Deut.14*

Iordane possessuri estis. Nec minus vehemens illa: Obstupescite A
Hier.2. cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehemẽter. Duo enim mala fecit populus meus: &c. Sic & illa apud Ezechielem: O mu
Ezec.21. cro, mucro, euagina te ad occidendum, lima te vt interficias & fulgeas. Longè autem dissimili vocis figura pronuncianda est
Esai.45. apostrophe illa suauissima: Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet Saluatorem. Sic & illa: Flecte ramos arbor alta tensa laxa viscera: &c. Vtrobiq; enim pronunciationis vox desiderantis animi affectũ exprimere debet. Diuersum autem ab hos affectum requirit illa Dauidis Apo-
2. Reg.10 strophe: Montes Gelboé, nec ros, nec pluuia veniant super vos, neq; sint agri primitiarũ, quia ibi abiectus est clypeus fortium.

Interrogatio. Interrogatio quoque et omnes recipit affectus, & apertè dissimilem a communi sermone pronunciationẽ requirit, eamq; cum primis pro affectuum & sententiarum ratione variã. Sim- B plici autem & blanda voce adolescens ille interrogat: Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? Sic & illud: Qui
Luc.24. sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulantes, & estis tristes? Dissimili autem voce optantes interrogamus: Quis mihi
Iob,16. tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro? &c. Omnia huius interrogationis membra simili vocis tenore, cum quadam tamen vehementia atque instantia pro-
Ad Cor.11 nuncianda sunt. Sic & illa: Quis infirmatur, & ego nõ infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Acrior tamen illa: Quare
Esai.3. atteritis populum meum, & facies pauperum commollitis. Et, Generatio praua atque peruersa, hæccine reddis Domino, popule stulte & insipiẽs? Hæc interrogatio cum quadam iræ & indignationis significatione proferenda est: Sicut etiam hæc: Nun- C
Hiere.5. quid super his non visitabo, dicit Dominus, aut in gente tali non vlciscetur anima mea? Hærentis autem, dubitantis, & anxij ani-
Hiere.6. mi voce pronuncianda est interrogatio illa: Cui loquar, aut quẽ contestabor, vt audiat? Et, Quis est vir sapiẽs, qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris Domini fiat, vt annunciet istud, quare perierit terra, & exusta sit quasi desertum, eò quòd non sit qui pertranseat? Longũ est ire per singula: huiusmodi namq; exemplorum in literis sanctis nusquã non magna copia est, in quorũ varia ac dissimili pronũciatione Ecclesiastes exerceri poterit, vt huiusmodi excitatione veram ac naturalem pronunciandi formam animo concipiat.

Sermocinatio. Sermocinatio quoq;, quam inter sententiarum figuras numeraui-

D merauimus, quæ varias personas loquentes inducit, varijs quoq; affectibus seruit. Ideóque dissimilem vocis figuram in eisdem requirit. Aliter enim sermocinationem illam pronunciamus: Et non dixerũt, Metuamus Dominum, qui det nobis pluuiam temporaneam & serotinam, plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Aliter illa: Ne gemas in nouissimis tuis, & dicas, Cur detestatus sum disciplinam? & increpationibus non acquieuit cor meum? nec audiui vocem docentium me, & magistris non inclinaui aurẽ meam? Aliter illa: Dixerunt impij cogitãtes apud se non rectè: Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis. & cætera quæ sequuntur, Sapient. 2. Aliter illa, qua impij felicissimam iustorum sortem admirantes dicunt: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorũ æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Ergo errauimus à via veritatis &c. Sapient. 5. Aliter illa: Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur. Dixit enim, In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum: &c. Esai. 10.

Hiere. 5. *Prou. 5.* *Sap. 2.* E *Sap. 5.* *Esai. 10.*

Sunt etiam inter figuras aliæ, quæ peculiarem quendam vocis habitum requirunt, quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recensere. Earum prima est repetitio, quæ idem nomẽ orationis initio repetit. Hæc autem postulat, vt eodem vocis tenore idem nomen repetatur. Sic apud Hieremiam: Gladius ad Chaldæos, ait Dominus: & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad sapiẽtes eius: Gladius ad diuinos eius, qui stulti erũt: Gladius ad fortes illius, qui timebunt: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in medio eius: Gladius ad thesauros eius, qui diripietur. ¶ Conuersio quoque idem postulat in fine quod repetitio in principio. Sic autẽ pronunciamus illud D. Pauli: Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebã vt paruulus, cogitabã vt paruulus, &c. ¶ Cõplexio verò quæ vtriusq; figuræ naturã retinet in qua initia inter se & fines cõueniunt, vtriusq; etiã figuræ formã in pronũciando retinet. Cuius rei exẽplum cùm de hac figura loqueremur, subiecimus.

Repetiti. *Hier. 50.* F *Conuersio* *1. Cor. 13.* *Cõplexio.*

Conduplicatio quam Græci Epizeusim vocant, quæ idem verbum aut etiam orationem repetit, vt asseuerationi finitima est, ita similem ferè pronũciandi formam requirit. Sic apud Esaiam Dominus, Propter me, propter me faciam, vt nõ blasphemer, &

Conduplicatio. *Esai. 48.*

Esai. 43. gloriam meam alteri non dabo. Et iterum: Ego sum, ego sum A qui deleo iniquitates tuas propter me. Acrior illa: Tu tu faces illas incendisti. Et in oratione: Commotus non es? cùm tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Sic & illa: Tu in horum conspectum venire audes proditor patriæ? proditor inquã patriæ, tu in horum cõspectum venire audes? Et, Matrem tuam occidisti: quid dicam amplius? matrem tuam occidisti.

Correctio Correctio quoque peculiarem quandam pronunciandi rationem petit: qualis illa D. Greg. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? suscipientem dicam? &c. Sic Terentianus ille senex, cum filium se habere dixisset, adiunxit: Quid dixi me habere? Imo habui Chreme: nunc habeam necne, incertum est.

Dubitatio. Dubitatio quoque aliam pronunciandi formam requirit: qualis illa Eusebij Emiss. Quid primum mirer, quid ve postremum? quòd sine conceptu est collata fœcunditas, an quòd per partum magis est glorificata virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille cui nupserat. Sic D. Cypria. in Sermo. de lapsis: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuãs vario mentis æstu? Quid, aut quomodo dicã? lachrymis magis quàm verbis opus est. B

Ratiocinatio. Subiectio Verum inter alias figuras vix vlla maiorem in pronunciando varietatem desiderat, quàm Ratiocinatio atq; subiectio: quæ similem ferè naturam, similemq; pronunciandi formam requirunt: propterea quòd crebris interrogatiunculis & responsionibus constant. Quo fit, vt subinde vocis figura varianda sit, cùm aliter interrogemus, & aliter nobis ipsis, tanquam alteri, respondeamus. Quocirca non erit tyronibus inutile, in harum duarum figurarum pronunciatione exerceri. Exempla verò cùm de his duabus figuris ageremus, subiecimus: quæ hic repetere non est necesse. Verùm de his satis multa: quibus facilè quisque intelliget, qua pronunciandi ratione in cæteris quoque sententijs, quæ ad has reuocari non possunt, vsurus sit. Omnia enim, quæ hactenus præcepimus, eò pertinent, vt pronunciatio cum rerum & sententiarum natura aptè cohæreat. C

¶ Exempla quædam è literis sanctis desumpta, in quorum pronunciatione rudes huius officij exerceri valeant. Cap. VIII.

D QVONIAM (vt paulò antè diximus) edi-
scere aliquid monet Fabius, in quo exerceri
valeant, qui hanc pronunciandi facultatem
consequi desiderant, operæpretiũ me factu-
rum putaui, si præter ea exẽpla, quæ hacte-
nus ex scripturis sanctis adduxi, alia quoq;
paulò longiora afferam, quæ variam pronũ
ciandi rationem exigunt: in quibus huius artificij rudes exerceri
queant, vt perfectam pronunciandi formam addiscant. Suma-
mus igitur in primis locum illum ex Psalm. 49. Peccatori autem *Psal. 49.*
dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamen-
tum meum per os tuum? Hæc duplex interrogatio figura obiur-
gantis atque admirantis pronuncianda est. Sequitur deinde alio
vocis flexu proferendum quod subdit: Tu verò odisti disciplinã,
E proiecisti sermones meos retrorsum: & cętera quæ sequũtur vsq;
ad illud: Aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc
omnia membra eodem vocis tenore atque acrimonia pronun-
cianda, & suis interuallis distinguenda sunt: quoniã omnia ean-
dem continent enumerationẽ scelerum, nisi quod sententia illa:
Si videbas furem, currebas cum eo, nonnihil ab antecedentibus
& consequentibus membris in pronunciatione distat. Sequitur
deinde: Hæc fecisti, & tacui. Hæc admirantis vox est, & velut ad
tam diuturnum silentium obstupescentis. Ideóq; paululum hoc
in loco subsistere pronũciatio debet: Hoc enim admirationis ra-
tio postulat. Quod verò deĩde sequitur: Existimasti inique quod
ero tui similis? maiorem dicentis acrimoniam & indignationem
præsefert, maioremq́; adhuc quod protinus subdit, Arguam te,
F & statuam contra faciem tuam: hoc enim minaci gestu atq; vo-
ce pronunciandum est. Sequitur deinde alia pronunciandi ratio
ab his longè dissimilis: Intelligite hæc, qui obliuiscimini Deum,
ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Hæc enim sententia vo-
ce prudenter atque opportunè admonentis, & ab imminenti pe-
riculo deterrentis proferenda est. Hoc igitur exemplo apertè li-
quet, quàm varia in his paucis versiculis pronunciandi ratio ad-
hibenda sit.

Sumamus aliud exemplum ex prima Pauli ad Corinthios e- *1. Cor. 6.*
pistola: in qua Corinthiorum lites reprehẽdit. Sic igitur ait: Au-
det aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudica-
ri apud iniquos, & non apud sanctos? Hæc interrogatio, & tres
quæ deinde sequuntur, habitum vocis acriter obiurgantis, admi-
rantis,

rantis, & instantis exigunt. Quod verò sequitur: Secularia igitur A iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandũ. Hoc maiori adhuc vehementia pronunciandum est. Habet quippè oratio hæc, Contemptibiles qui sunt in Ecclesia, speciem quandam vel Hyperboles, vel Ironiæ, quam deinde corrigit cùm infert, Ad verecundiam vestram dico. Quæ quidem sententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur deinde: Sic? non est inter vos sapiẽs quisquam, qui posit iudicare inter fratrem suum? Hæc interrogatio admirantis vocem postulat, & apertissima ratione eos qui litigabant, conuincentis. In illa verò particula, Sic, paululum immorandum esse videtur. Habet enim & silentium in pronunciatione, aliâs quidem longius, aliâs breuius non vulgarem emphasim. Quod verò protinus adijcit: Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Hæc sententia eandem vocis acrimoniam & admirationem petit, sic B tamen vt circunstantia illa, Et hoc apud infideles, maiore nisu atque voce proferenda sit, quò indignitas rei magis emineat. Sequitur deinde alia pronunciandi ratio, cùm subdit: Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Verum multò acrius vrget, vbi continuò infert: Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Hæc enim duplex interrogatio maiore spiritu atque impetu pronuncianda est. Aliam porrò vocis figuram exposcit, quod sequitur: Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. In qua sententia particula illa, Et hoc fratribus, eminere debet, sicut superior illa, Et hoc apud infideles. Vtrobique enim rei indignitas ex varijs personarum circunstantijs colligitur: quam pronunciatio præseferre debet. Sequitur continuò alia vocis figura, cùm C addit: An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? A qua nonnihil distat, quod deinde subijcit: Nolite errare: neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, &c. regnum Dei non possidebunt. Hi omnes articuli vehementius atque celerius pronunciandi sunt: sic tamen, vt interuallis suis distinguãtur. Asseueratio quippe, quæ ipsis interdum probationibus plus valere dicitur, vehemẽtiam atq; impetum in asseuerante requirit.

Quia verò orationes illæ, in quas personarum varietas incurrit, quæ instar dialogorum sunt, ad facultatis huius exercitationẽ plurimum conferunt, ex his etiam exempla aliquot in mediũ proferam, atq; in primis illud Matthæi. 15. vbi Scribæ & Pharisæi

D sæi Dominum adierunt, vt ipsum de neglecta discipulorum cura ac disciplina obiurgarent. Sic igitur aiũt: Quare discipuli tui trãsgrediuntur traditiones Seniorum? Hæc obiurgatio magna seueritate & ampla voce proferenda est, vt Scribarum & Pharisæorum personam referamus, qui ingentis piaculi esse credebant illotis manibus contra Seniorum traditionem edere. Sed quantò alia voce Dominica responsio proferenda est, cùm ait: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestrã? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum & matrem, & cætera quæ sequuntur. Omnis hæc oratio obiurgantis, & indignãtis vocem desiderat. Sed acrius tamen est & vehementius, quod deinde addit: Hyppocritæ, benè prophetauit de vobis Esaias, cùm dixit: Populus hic labijs me honorat, &c. Hoc enim est velùt adacto verbi Dei pugione diuinam legem adulterantes transfodere. E Longè verò dissimilem vocis figuram exigit, quod deinde discipuli ad Dominum dicunt: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt? Hoc enim submissa voce quasi ad aurem insusurrando proferendum est. At illud quod sequitur libera asseuerantis voce pronunciandum: Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Dissimili protinus voce proferendum est, quod subiecit Petrus; cùm ait: Edissere nobis parabolam istam. Sed quantò aliter pronũciandum quod deinde respondit Dominus: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? &c. quæ sequuntur.

Si quis alia exempla desiderat, habet in Euangelica historia nonnulla, atque ea in primis quæ dialogorum speciem referunt, F vt cùm Dominus longa oratione cum muliere Samaritana vsq; ad discipulorum aduentum loquitur, illa interrogante, & Dño respondente. Sic etiam cùm Petrus pedes à Domino ablui recusat, Dñs verò cœpto ministerio instat. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Greg. Naz. in funebri oratione, qua Basilij Magni virtutes, ac præcipuè mirabilem eius in fide constantiam aduersus Imperatoris Arriani præfectum commẽdat. Cuius rei historiam hoc in loco attexere libuit, non solùm quia instituto nostro vtilissima est, sed etiam quoniã historiam scitu dignissimam continet. Sic igitur Greg.

Quonam autem modo vel Præfecti audaciam, vel Basilij virtutem, & sapientiam, cum qua ei restitit, satis digna oratione cõplectar? Quę tua est, inquit Prefectus, ratio, heus tu? nomine illũ

suo

suo compellans (nondum enim eum Episcopi nomine appellan- A
dum ducebat) vt tanto imperio obsistere audeas, solusq; omniũ præfractè, & contumaciter oblučteris? Quorsum, respondit Basilius, hæc oratio spectat, & quænam hæc est contumacia? Nondum enim id satis intelligo. Quoniã inquit ille, imperatoris religionem minimè profiteris, omnibus alijs iam substratis ac superatis. Non enim, inquit Basilius, hęc vult imperator meus: nec creaturam vllam adorare sustineo, cùm & Dei creatura sim, & Deus esse iubear. Nos verò, inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmur? nihil ne? Age verò non magnum, & honorificum existimas nobiscum adiũgi, sociosq; nos habere? Ad hæc Basilius: Vos quidem Præfecti estis, & illustres: non inficias eo: minimè tamen Deo præstantiores. Socios autẽ vos habere mihi quidem amplum, & honorificum fuerit (quidni enim, cum ipsi B
quoque Dei creaturæ sitis) sed vt alios quosdam ex his, qui nobis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei integritate Christianismus dignoscitur. Hac oratione cõmotus Pręfectus, ac maiori ira succensus, è cathedra surrexit, atq; asperioribus verbis cum eo agere perrexit. Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur verò pertimescam? respondit Basilius. Quid fiet? quid patiar? Quid patieris? intulit ille, vnum è tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quænam hæc? subiunxit Basilius. Facito enim vt ea cognoscamus. Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius: Si quid aliud habes, id nobis minitare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quonam, inquit ille, modo hæc intelligis? Quoniam, inquit Basilius, primùm bonorum proscriptioni obnoxius non sum, quippè qui nihil habeam: nisi forte laceris ac C
detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnis mihi vita sita est. Nec verò exilium vllum cognosco, qui nullo loco circunscriptus sum, ac neque terram hanc, quam nũc colo, meam habeo, & eam omnem, in quam proiectus fuero, pro mea duco: imo vt rectius loquar, vniuersam terrã Dei esse scio, cuius aduena ego sum, & peregrinus. Iam quid accipere queant tormenta cùm corpore caream? nisi forte primam plagam dixeris: huius enim solius inferendæ potestatem habes. Mors porrò beneficij mihi loco erit: citius me ad Deum transmitteret, cui viuo, & munere meo fungor, maximaq; ex parte obij, & ad quẽ iampridem propero. Quo Sermone attonitus Præfectus, Nemo, inquit, me (nomenque suum adiunxit) ad hunc vsque diem

D ita est allocutus, nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in Episcopum incidisti. Alioqui hoc prorsus modò disseruisset, pro huiusmodi rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus ô Præfecte, clementes & placidi sumus atque omnium abiectissimi, quemadmodum hoc nobis lege præscriptum est: ac non dicam aduersus tantam potentiam, sed ne aduersus plebeium quenquam & infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verùm vbi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, & gladius, & bestiæ, & vngulæ carnes lacerantes, voluptati nobis potius sunt quàm terrori. Proinde cõtumelijs nos affice, comminare, fac quicquid collibuerit, potestate tua fruere: audiat hæc etiam imperator: nequaquam profectò nos vinces, eóque adduces, vt impiæ doctrinæ assen-
E tiamur: nisi his quidem atrociora miniteris. Hactenus Greg. Nazianz. verba. In his igitur similibusque locis aptè pronuntiandis exerceri poterunt, quicunque hanc facultatem perfectè consequi desiderant.

Qualis perfecti concionatoris vita esse, & quo potissimum tempore, quóue temperamẽto, & quo affectu concionandi munus exercere debeat. Cap. IX.

ABSOLVIMVS amice lector, quæ nobis de concionandi ratione atque officio in his
F libris dicenda esse videbãtur. Reliquum est, vt epilogi vice documenta quædam partim ex ijs quæ dicta sunt, partim aliunde breuiter colligamus: quæ concionator noster tanquam præcipua huius officij capita habere semper ante oculos debeat. Quæ qui diligenter obseruauerit, non dubium, quin egregius huius diuini operis artifex euasurus sit. Sed antequam hoc attingamus, ad memoriam reuocanda sunt, quæ de concionatore ipso in primo huius operis libro diximus. Qua de re quatuor mihi breuiter prælibanda esse videntur: nempè, Quis, Quando, & Quo temperamento, & Quo fine concionator munus suum exercere debeat.

Quod verò ad primum attinet, sancti illi Patres, qui deserta

Ægypti loca incolebant, eum præcipuè huic officio maturum A
esse credebant, qui sibi iam consuluisset, quiq; diuturna benè viuendi consuetudine omnes animi sui affectus motusq; composuisset: vt virtute iam in naturam quodammodo transeunte, minima cura mores & actiones suas regere, & in officio continere posset. Qui enim desideriorum atque affectuum suorum impotentia laborat, cui necesse adhuc est cum effrænatis carnis motibus continenter bellum gerere, nondum idoneus est, qui se totum alienis cupiditatibus frænandis impendat: quandóquidem se toto ad suarum moderationem indiget. Alios namq; erudire, & ad virtutis amorem trahere, perfectorum est, & eorum qui firmas iam radices in virtute iecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus & in animantibus docet: neque enim arbores recenter plantatæ fructus continuò ferunt, neque animantia vbi B
primum in lucem edita sunt, fœtificant: nisi cùm ad iustam corporis magnitudinem peruenerũt. Cumq; maximè naturale viuẽtibus sit, similes sibi generare, hoc tamen nisi in adulta perfectaq; ætate non præstant. Quocirca probata iam & corroborata virtus sit oportet, quæ virtutẽ in alijs ingenerare debet. Rectè enim D. Bern. cum concionatore agens: Dabis, inquit, voci tuæ vocem virtutis, si quod suades, prius tibi illud persuasisse cognoueris. Efficacior enim operis quàm oris vox est.

Adde etiam, quòd cùm præcipuum concionatoris officium in virtutum atque vitiorum natura explicanda versetur, quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quàm qui perpetuò vitijs bellum indixit, seq; totum ad virtutum & diuinę legis studium composuit. Quanuis enim exquisita doctrina atq; eruditio ad concionandi officium necessaria sit (sine qua teme- C
raria & cæca esset omnis oratio) tamen cum ad eam vitæ puritas & sanctitas accedit, dictu mirum est, quantum eius accessione doctrina iuuetur. Quam quidẽ rem sanctorũ Patrũ scripta facilè declarant: in quibus videre licet, quantam eorum doctrinæ vim & lucem vitæ sanctitas & innocentia adiunxerit. Hinc re-
Psal. 118. gius Propheta, Super omnes, inquit, docentes me, intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mãdata tua quæsiui. Duo sunt, quæ plurimum ad sapientiam conferunt, studium, & experientia: illud ad doctores, hæc ad seniores pertinet. In antiquis enim est sapientia, & in multo tẽpore prudentia. Attamen diuinæ legis amor atque studium vsque adeo piorum mẽtes illustrat, vt & doctoribus & ætate prouectis anteferatur.

D teferatur. Vnde est illud Ecclesiastici: Anima viri sancti annunciat aliquando vera, plusquam septem speculatores sedentes in excelso ad speculandum. Nam (vt omittam diuinæ gratiæ lumen, & egregia illa Spiritus sancti dona, quæ ad intellectus humani aciem illustrandam atque perficiẽdam conferuntur) quãtum quæso ad virtutum & vitiorum cognitionem parandam adiuuat, in virtutis & pietatis curriculo diu sudasse atque laborasse? Vt enim qui nauigant mare, narrant pericula eius: ita qui per iter virtutum gradiũtur, & latam vitiorum viam fugere student, hi planè itineris huius ingressum & exitum, prælia & victorias, labores & dolores, variasq; pugnandi artes & vitæ pericula non solùm legendo, sed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi quàm venator, quis de piscandi arte quàm piscator dicet? Quis verò anfractus & cõpen-
E dia viarũ exploratius, quàm assiduus viator, intelliget? Qui non est, inquit, tẽtatus, quid scit? qui spiritualia nunquã arma tractauit, qui nunquã cum inimico aperto Marte cõflixit, qui se illi vinctum atque captiuum tradidit, qui nunquam cum affectibus suis colluctatus est, qui nullum propter honestatem atque virtutem laborem suscepit, qua ratione de hac spirituali pugna disputare perfectè poterit? Hac enim de causa Annibal Phormionẽ Philosophum de re militari disputantem irrisit, quòd senex qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, coram se, qui tot annos cum Populo Rom. orbis victore bella gessisset, de re militari disputare ausus esset. Quo exemplo non obscurè intelligimus, quantò aliter de spirituali militia loquantur, qui in ea strenuè versati sunt, quàm qui nunquam illam attigerunt. Iam verò de
F diuini Spiritus delicijs, de internis fidelis animæ cum cœlesti Sponso colloquijs, de charitatis ardore atque impetu, de sobria illa humanæ mentis ebrietate, qua sanctorum animæ rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quàm qui hæc ipsa diu multumq; expertus est? Qua ex re liquidò apparet, verissimè à Propheta dictum esse, A mandatis tuis intellexi. Hæc autem nõ eo consilio diximus, vt doctrinę vel necessitatem vel dignitatem minuamus (sine cuius luce mortales in densissimis errorum tenebris versarẽtur, & sine qua nemo docendi munus vsurpare in Ecclesia debet) sed vt ostenderemus (quemadmodum paulò ante diximus) quantum lucis & caloris integritas & sanctimonia vitę sacræ theologiæ studijs atque doctrinæ adiungat.

¶ Ex his autem intelligi facilè poterit, quod secũdo loco posuimus,

mus, hoc est, quo tempore concionator munus hoc aggredi debeat. Si enim hoc officium ad eos solum pertinet, qui firmas in virtute radices iecerunt, consequens est, vt nemo, nisi ad hāc virtutis firmitatē peruenerit, munus hoc obire debeat. Ideoq; meritò Propheta iustū virum ligno comparat, iuxta decursus aquarū plantato: quod fructum, inquit, suum dabit in tempore suo. Neque enim omnia omnibus temporibus conueniunt. Rectè enim Salomon ait, Tempus amplexādi, & tempus longè fieri ab amplexibus. Illud autem spectat ad priuatam iustorum vitam, in qua ij spiritualibus delicijs atq; amplexibus cœlestis Spōsi fruūtur: hoc autem ad publicam, quæ tota in aliorum salute procuranda intenta est. Eleganter admodū Origenes annotauit, quod magnus ille sapientiæ amator eandem sapientiam modò sponsam, modò verò sororem appellet. Quanuis dissimilis vtriusque nominis ratio sit, vtraque tamen in sapientiam cadit, quæ alio tempore sponsa, alio soror esse debet. Et quidem quo tempore sponsa est, solius sponsi sui amplexibus destinatur, nec alteri cōmunicari potest: vbi verò soror est effecta, potest vtique alijs matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam sponsam assume, cuius tu solus delicijs fruaris. Non enim habet amaritudinem conuictus illius, neque tædium conuersatio illius, sed lætitiam & gaudium. Deinde verò illam ceu castissimam sororem in publicum profer, & alijs fruendam trade. Huius autem ordinis inuersio facit, vt concionator & sibi ipsi noceat, & alijs prodesse nequeat. Non est enim iacentis alium erigere, neque alijs quisquam dare potest, quod ipse non habeat. Immaturus siue arborum siue animantium partus ad frugem minimè peruenit. Ita fit, vt concionatoris immaturus labor alijs quidem inutilis, sibi autem damno atque detrimento sit. Quod quidem damnum D. Bern. exponit his verbis: Quod tuū est, spargis & perdis, si prius quàm infundaris tu totus, semiplenus festines effundere: contra legem arans in primogenito bouis, & ouis primogenitum tondens. Nimirum vita atque salute, quam alteri das, te fraudas, cū sana vacuus intentione, gloriæ inanis vento inflaris. Hactenus Bern.

Bernard. sup. Cant.

A

B

C

Ps.

¶. I.

¶ Sequitur deinde quod tertio loco posuimus, hoc est, quo temperamento munere suo sit concionator vsurus. Quam rem breui oratione Ecclesiasticus docet cùm ait: Recupera proximum secundum virtutem tuam, & attende tibi ne incidas. Hoc enim

D charitatis ordo exigit: de quo Sponsa in Cant. gloriatur. Hic autem ordo petit, vt hac ratione concionator alijs prosit, ne sibi desit: sic aliorum saluti studeat, ne suam deserat: sic in alios liberalis, ne sibi parcus: sic pius, ne sibi immitis: sic denique salutaris, ne sibi inutilis & sui negligens existat. Hoc autem nos docent quinque illę virgines sapientes, quæ fatuis virginibus oleum postulantibus prudēter responderunt: Ne fortè non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Hoc idem nos Apostolus docet, cùm ad Timotheum ait: Attende tibi & doctrinæ. Hoc enim modo & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Priori ergo loco sibi concionator prospicere monetur: secundo verò, vt tradendæ populo doctrinæ vacet. Vires igitur suas perspectas atque exploratas habere debet, vt quod sibi necessarium fuerit prius sumat: deinde quod reliquum fuerit temporis & officij alijs impendat. Hoc est enim quod Ecclesiasticus
E insinuauit, cùm dixit, Recupera proximum secundum virtutem tuam: hoc est, ne maiora viribus tuis aggrediare, sed par sit virtuti atque facultati onus. Qua de re sic Seneca: Quoties aliquid conaberis, te simul, & ea quæ paras, quibusq; pararis, ipse metire. Idemq; rursus: Vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum rerum actu fatigandus, nec magnarum supraq; vires appetitarum. Facile est leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu. Illos igitur imitari concionator debet, qui ex aluearijs fauos decerpunt: qui nequaquā ita illa exhauriunt, vt non apibus alimenta mellis in hyemem reposita derelinquāt. Sic etiam pastores, qui distenta lacte ouiū vbera emulgent, agnorum quos lacte nutriunt, rationem habent, ne fœtus alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum
F Ecclesiastes alios cœlestis doctrinæ pabulo alere debet, vt se quoque ipsum spiritualibus exercitijs & interna cum Deo vacatione pascat. Famem quippe ipse & inediam sustinebit, si se neglecto atque esuriente, de aliorum tantum pabulo solicitus sit. Qua in re non animantium modò, sed arborum etiam & terrarum quoquę ingenium atq; naturam imitabitur. Arborę enim quæ vno anno vberrimos prouentus ferunt, sequenti anno à solito ferendi fructus labore feriantur: fertiles etiam agri, qui copiosam vno anno messem tulerunt, sequenti, quò se reficiant, à solito cultu vacare permittuntur. Si ergo terra, cuius proprium est, fructus germinare, hac alterna quiete indiget: quantò magis spiritus noster, qui aliunde quàm à natura vires haurit, eadem

laboris & quietis vicißitudine indigebit: ne videlicet exhaustus A deficiat, si se totum alijs, cura sui prorsus abiecta, permiserit?

Cæterùm quoniam tantum in me authoritatis nō est, vt mihi fides adhiberi debeat, sanctißimi viri Bernardi, qui non tam humano studio quàm diuino haustu atque magisterio diuina tractauit, hac de re sententiam proferam. Is igitur ad Eugenium Pontificem Max. sic scribit: Audi ergo quid redarguam, quid suadeam. Si quod viuis & sapis, totum das actioni, considerationi nihil, laudo te, in hoc nōn laudo. Puto quod & nemo qui à Salomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet sapientiam. Certè nec ipsi actioni expedit consideratione non præueniri. Sic itē si totus vis esse omnium, instar illius qui omnibus omnia factus est, laudo humanitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena, te excluso? Et tu homo es. Ergo vt integra sit & plena humanitas, colligat te intra se sinus, qui omnes recipit. Alioqui quid tibi B prodest, iuxta verbum Dñi, si vniuersos lucreris, te vnū perdens? Quamobrem cum omnes habeant, esto etiam tu ex habentibus vnus. Quid? solus fraudaris munere tuo? Vsquequò vadens spiritus, & non rediens? Vsquequò non recipis te & ipse inter alios vice tua? Sapientibus & insipientibus debitor es, & soli negas te tibi? Stultus & sapiens, seruus & liber, diues & pauper, vir & fœmina, senex & iuuenis, clericus & laicus, iustus & impius omnes pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, & tu seorsum sitiens stabis? Si maledictus qui partem suam facit deteriorem, quid ille qui se penitus reddit expertem? Sanè diriuentur aquæ tuæ in plateas, homines, & iumenta, & pecora bibant ex eis: quin & camelis pueri Abrahæ potum tribuas: sed inter cæteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bi- C bat ex eo. Nunquid tu alienus? Cui non alienus, si tibi es? Hæc omnia ad verbum ex D. Bern. cuius ego sententiæ nihil habeo quod adijcere poßim: cùm satis superq; id quod volumus, à sanctißimo viro explicatum sit.

Quarto verò loco his quæ hactenus diximus, illud adijciendum puto: vt qui hoc diuinum munus aggredi constituit, diligenter attendat, quo spiritu atque animi destinatione ad hoc veniat. Hoc est, videat an per ostium in ouile ouium ingrediatur, an aliunde ascendat. Ostium verò vel flagrans veræ charitatis studium, vel maiorum obedientia est. Nemo quippe ad hunc honoris gradum ascendere debet, nisi vocatus à Deo tanquam Roma. 10 Aaron. Rectè enim Apostolus: Quomodo, inquit, prædicabunt,

D nisi mittantur? Mitti verò est, à Deo ad hoc opus destinari. Neq; verò satis est, vt opus ipsum ex natura sua pium atque sanctum sit, vt illud protinus adoriri quisque debeat, nisi pares oneri vires habeat: hoc est, nisi his virtutum ornamentis quæ modò commemorauimus, instructus sit. Tutus autem ad hoc officium aditus obedientia est: quæ nihil deliberare, nihil discutere tenetur, cùm ad hanc virtutem non imperata examinare, sed diligenter exequi pertineat. Sed ne hîc quidem securitatis tantum est, vt in vtranque aurem dormire liceat. Nam & Saul ex imperio Domini regni curam suscepit: quam ipse quæsitis etiam latebris fugere voluit: eum tamen videmus in obedientiæ quoque portu grauissimum vitio suo fecisse naufragium. Sic etiam non pauci munus hoc ex maiorum imperio obeunt: qui muneris ipsius occasione elati, aut popularis fauoris auram captant, & ad plausum
E populi concionantur, aut ex aliorum laudibus & prædicatione inaniter efferuntur: ita fit, vt qui spiritu cœperunt, carne consumantur. Cæterum si quàm multis modis in hac parte peccetur, & in quanto salutis discrimine multi versentur, quantumq; ij boni operis specie decipiantur, explicare dicendo vellem, nullus esset dolorum & querelarum finis. Quocirca consultius esse duxi, rem tantam silentio præterire, quàm leuiter ac tenuiter eandem attingere. Hactenus de concionatoris persona & vitæ integritate diximus: nunc quod paulò antè polliciti sumus, aggrediamur.

¶ Quæ sint, quæ ad concionatoris offi-
F cium recte exequendum præcipuè iuuant. Cap. X.

QVONIAM multa in his libris ad concionatoris munus vtiliter exequendum necessaria explicuimus, quæ vix quisquam ante oculos habere omnia possit, erit sanè operepretium, pauca quædam seligere, quę in hoc opere præcipua sunt, quæque ambitu suo ea fere omnia, quæ diximus, complectuntur. Horum autem primum, & maximũ, & aliorum penè omnium causa, cælestis Spiritus est: quo sanè plenus erat ille qui dicebat:

Mich.3. Ego autem repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio A & virtute, vt annunciem Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum. Hic autem Spiritus vitæ integritatem atque sanctitatem donat, hic concionatoris pectus ardore charitatis inflammat, hic flagrantissimam fraternæ salutis sitim accendit, hic mœstissimum pereũtium animarum dolorem excitat, hic assiduas pro illis preces ad Dominum fundere compellit: quæ omnia Euangelico concionatori necessaria esse diximus. Qua de re sic D. Ber-*Sup Cãt. Serm.59.* nardus: Illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moueat. Verè turturem te exhibes, si gemere doceas: & si persuadere vis, gemendo id magis quàm declamando studeas oportebit. Verùm quoniam hac de re multa in primo huius operis libro dicta sunt, in præsentia hoc solum asseueranter affirmare audeo, plus hũc cœlestem Spiritum B ad benè dicendum, quàm omnia Rhetorum præcepta in vnum congesta iuuare. Cùm autem hoc Dei donum, & clarissimum quidem donum sit, continuis precibus ab eo flagitandum est, qui dat Spiritum bonum petentibus se. Nemo enim arte & simulatione huius diuini Spiritus vim exprimere se posse confidat. Rectè enim Fabius, Prodit, inquit, se, quanlibet custodiatur, simulatio: nec vnquam tanta fuerit eloquendi facultas, vt non titubet ac hæreat, quoties ab animo verba dissentiunt.

Secundo loco post diuini Spiritus gratiam (cui primas partes tribuimus) pronunciandi facultas est: quæ incredibile dictu est, quantum in dicendo dominetur: de qua cum tam multa dicta sint, nihil est quod hoc in loco dicere amplius debeamus.

Tertio verò loco verborum copia paranda est: quam nisi C multa eorum librorum lectione, qui patria lingua (qua in concionibus vtimur) scripti sunt, nullo modo sibi quisquam perfectè comparare poterit. Quæ res quàm sit concionatori necessaria, caussis redditis explicandum est. Constat igitur summam eloquentiæ in hoc sitam esse, vt dignitati rerũ par sermo tribuatur: hoc est, vt vnamquamq; rem tantã dicendo faciamus, quanta est: ne sermo rerum pondere & dignitate sit inferior. Sicut igitur vmbra corpus: ita sermo naturam rerũ sequi, & cum ea cohærere debet. Ad hoc autẽ præstandũ duo sunt necessaria: alterũ, vt eas res, de quibus dicturi sumus, totamq; earũ vim atq; naturã pro dignitate cõcipiamus: alterũ verò, vt hoc ipsum quod mẽte cõcepimus, verborũ atq; orationis ministerio plenissimè declaremus

D remus, ipſamq; mentem noſtram in auditorum animos quodã-
modo tranſmittamus. Hoc autem quàm ſit difficile prçſtare, ex-
poſito inter modum loquendi Angelorum & hominum diſcri-
mine intelligi poterit. Angeli enim præſertim qui ſuperioris or-
dinis ſunt, queadmodum per pauciores ſpecies plura intelligũt,
ita breuiſsima temporis mora conceptus ſuos alijs patefaciunt.
Cæterùm quod ad homines attinet, adeò anguſta intellectus hu
mani vena eſt, vt & longiori mora ad plura intelligẽda, multisq;
verbis ad ea explicandã egeat. Itaque Angeli vt vaſa oris latiſsi-
mi quicquid intra ſe habent, momento temporis effundunt: ho-
minum verò mens, & lingua mentis interpres, vt vaſa oris angu-
ſti, guttatim (vt ita dixerim) & longo temporis ſpatio vnius rei
naturam multis verbis exprimunt. Ad hoc igitur efficiendum,
E vbi res ipſas perfectè conceperimus, multa verborum ſupellex
in promptu habenda eſt, vt neceſſe non ſit, dicentem ad ſingu-
los animi conceptus hærere, & velut oſtiatim mendicare, quo-
nam modo illos afferre debeat. Nec multitudo ſolùm verborum
tumultuaria atque promiſcua, ſed ſelectiſsima eorum copia pa-
randa eſt, quæ ſignificantiſsimè & appoſitiſsimè mentem no-
ſtram exprimant. Alia enim verba apertius, alia ornatius, alia ſi-
gnificantius rerum naturam explicant. Sed illud adhuc diffici-
lius, vt verba rebus accommodentur. Alia enim verba rebus læ-
tis, alia triſtibus, alia grandibus, alia atrocibus ſeruiunt. Atroci-
bus namque verba ipſa atrocia & auditu aſpera conueniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiam velut in pro-
cinctu habendam, opus eſt (vt diximus) multa eorum librorum
lectione, qui ornatiſsimè patrio ſermone ſcripſerunt. Nec ſatis
F eſt multa tumultuariè & properanter legere, niſi diligenter &
eius linguæ phraſes, & idiomata, & verba omnia quæ vel tropo
aliquo à propria ſignificatione deflexa ſunt, vel quæ ſignifican-
tiſsimè aut aptiſsimè rem exprimunt, obſeruemus. Præcipuéque
inſignes metaphoræ & allegoriæ annotandæ: quæ (quoniã vnico
aut paucis verbis ſimilitudinem quandam comprehendunt) in-
credibile dictu eſt, quãtam orationi gratiam addant, quantumq;
ad res ipſas non modò explicandas, & ornandas, ſed multò ma-
gis ad amplificandas & augendas valeant: quando res magnas
(quarum tamen magnitudinem non aſſequimur) rerum maxi-
marum tranſlatis nominibus explicamus: vt cùm, verbi gratia,
Dæmonem appellamus leonem, draconem, ſerpentem antiquũ,
generis humani hoſtem, principem tenebrarum, truculentam

bestiam, &cet. Qua de causa libri Psalmorum & Prophetarum metaphoris & allegorijs vbique scatent. Harum ergo insignium metaphorarum magnam vim sibi Ecclesiastes comparandam assidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter ac sobriè vti debet: vt videlicet neque metaphora sit nimium frequens, nec dura, aut sordida, aut obscura (quales quædam sunt ex Philosophiæ penetralibus excerptæ) ac multò minus, humilis: quales sunt quæ ex rebus vilibus & sordidis sumuntur. Nec longius etiá progrediatur, vt multi faciunt, qui accepta semel metaphora recedere nesciunt. Quò fit vt cùm multa & varia eodem quasi habitu vestire nitantur, multa duriter, impropriè, & parũ verecundè dicant. Nam sermo magna ex parte proprio sermone cõstare debet. Iuuabit autem memoriam hæc eadem in libris, subiectis virgulis aut signis aliquot annotare: vt cùm eadé relegimus, horum admonitu signorum ibidem pedem figamus, & memoriæ atque imitationi quod annotauimus, commendemus. A B

Nec troporum gratiam solùm, sed insignes quoq; figuras tam verborum quàm sententiarum (de quibus in superiori libro diximus) & quicquid postremò artis est, annotare legendo debemus. Sic enim fiet, vt artis præcepta varijs exemplis renouata, tenacius memoriæ hæreant, & velut ante oculos habeantur: atq; dicenti sese vel non quæsita offerant. Qui verò diligentiores in hac parte sunt, insignia loca, quæ legentes obseruarũt, in albeolo ad hoc parato scribunt: vt frequenti lectione ad eorum imitationem quæ selegerunt, promptiores fiant. Quod cùm aliàs, tum præcipuè cùm concionaturi sunt, facere debent: vt hac diligentia verborum copia illis facilè suppetat.

✠. I.

¶ Cuius verò vtilitatis huiusmodi lectio sit, vel ex eo patet, quòd cùm tria sint, quæ eloquentiam pariant, nempè ars, imitatio, & exercitatio: lectio ad imitationem pertinet: quæ nobis ante oculos ponit, quid in dicendo sequi & imitari debeamus. Sed operæpretium erit hæc ipsa quæ diximus, Fabij authoritate non solùm comprobare, sed vberius etiam explicare. Is igitur quàm sit dicenti verborum copia necessaria, & quonam modo paranda sit, ostendit his verbis. C

Hæc eloquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria: ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos Exis, id est habitus, nominatur, accesserit. ad quam scribendo, plus, an legendo, an dicendo conferatur,

sole-

D ſolere quæri ſcio. Quod eſſet diligentius nobis examinandum,
ſi qualibet earum rerum poſſemus vna eſſe contenti. Verùm ita
ſunt inter ſe connexa & indiſcreta omnia, vt ſi quid ex his defu-
erit, fruſtra ſit in cæteris laboratum. Nam neque ſolida aut ro-
buſta fuerit vnquam eloquentia, niſi multo ſtylo vires accepe-
rit: & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit.
Qui autem ſcierit quo ſint quęque modo dicenda, niſi tanquam
in procinctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquẽ-
tiam, velut clauſis theſauris incubabit. Et mox: Non ergo du-
bium eſt, quin ei velut opes ſint quædam parandæ, quibus vti
vbicunque deſideratum erit, poſsit: eæ conſtant copia rerum ac
verborum. Sed res propriæ ſunt cuiuſq; cauſæ, aut paucis com-
munes: verba in vniuerſas paranda: quæ ſi rebus ſingulis eſſent
E ſingula, minorem curam poſtularent: nam cuncta ſeſe cum
ipſis protinus rebus offerrent. Sed cùm alijs ſint alia aut magis
propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonan-
tia, debent eſſe non ſolùm nota omnia, ſed in promptu, atque
(vt ita dicam) in conſpectu: vt cùm ſe iudicio dicentis oſten-
derint, facilis ex his optimorum ſit electio. Equidem ſcio quoſ-
dam collecta, quæ idem ſignificarent vocabula, ſolitos ediſcere:
quò facilius & occurreret vnum ex pluribus, & cùm eſſent vſi
aliquo, ſi breue intra ſpatium rurſus deſideraretur, effugiendæ
repetitionis gratia ſumerent aliud, quo idem intelligi poſſet:
quod, cùm eſt puerile & cuiuſdam infelicis operæ, tum etiam
vtile parum: turbam enim modò congregat, ex qua ſine diſcri-
mine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum iu-
dicio paranda eſt, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem
F ſpectantibus. Id autem conſequemur, optima legendo atq; au-
diendo. Non ſolùm enim nomina ipſa rerum cognoſcemus hac
cura, ſed cui quodque loco ſit aptiſsimum: omnibus enim ferè
verbis, præter pauca quæ ſint parum verecunda, in oratione lo
cus eſt. Et paulò poſt: Omnia verba, exceptis de quibꝰ dixi, ſunt
alicubi optima: nã & humilibus interi & vulgaribus eſt opus, &
quæ nitidiore in parte vidẽtur ſordida vbi res poſcit, propriè di-
cũtur. Hæc vt ſciamus, atq; eorũ non ſignificationem modò, ſed
formas etiã mẽſuraſq́; norimus, vt vbicũq; erũt poſita, cõueniãt,
niſi multa lectione atq; auditione aſſequi nullo modo poſſumꝰ,
cum omnem ſermonẽ auribus primũ accipiamus. Propter quod
infantes à mutis nutricibus iuſſu regum in ſolitudine educati,

etiam ſi verba quæ[illegible] traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, vt idem pluribus vocibus declarent, ita, vt nihil ſignificationis quo potius vtaris, interſit; vt enſis & gladius: alia quæ etiam ſi propria rerum aliquarum ſint nomina, tropicôs tamen ad eundem intellectum feruntur, vt ferrum & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiã omnes vocamus, qui cædem telo quocunque commiſerint: alia circuitu verborum plurium oſtendimus, quale eſt: A

Et preſsi copia lactis.

Plurima verò mutatione figuramus: Scio, non ignoro: &, non me fugit, non me præterit, &, quis neſcit? nemini dubium eſt. Sed etiam ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & ſentio, & video ſæpe idem valent quod ſcio; quorum nobis vbertatem ac diuitias dabit lectio, vt his non ſolum quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oportet, vtamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idem faciunt, nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim, video, ita de viſu oculorum, intelligo. Deinde verò cum legendo & audiendo verborum copia paretur, lectionem auditioni idem Fabius anteponit his verbis: In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut ſuus cuique fauor, aut ille laudantium clamor extorquet: pudet enim diſſentire, & velut tacita quadam iracundia inhibemur plus nobis credere: cùm & interim vitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiam quæ non placent: ſed e contrariò quoque accidit, vt optimè dictis gratiã praua iudicia non referant. Lectio libera eſt, nec actionis impetu tranſcurrit, ſed repetere ſæpius licet, ſiue dubites, ſiue memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem & tractemus, & vt cibos manſos ac propè liquefactos dimittimus, quò faciliùs digerantur: ita lectio non cruda, ſed multa iteratione mollita, & velut confecta, memoriæ imitationiq; tradatur: ac diu nõ niſi optimus quiſque, & qui credentem ſibi minimè fallat, legẽdus eſt: ſed diligenter, & penè ad ſcribendi ſolicitudinem: nec per partes modò ſcrutanda omnia, ſed perlectus liber vtique ex integro reſumendus, præcipueq; oratio, cuius virtutes frequenter ex induſtria quoque occultantur. Hæc omnia ad verbum ex Fabio. B C

§. II.

¶ Nunc quas vtilitates ex verborum copia concionator ſit aſſecuturus, paucis abſoluam. Primum quiſquis copioſam idoneorum verborum ſupellectilem in ſibi comparauerit, animi ſui ſenſus pleniſsimè atque ſignificantiſsimè (quod eloquentiæ maximè:

D me proprium est) explicabit. Cùm enim (vt Philosophi docent) ea quæ sunt in voce, sint earum quæ in anima sunt passionũ notæ, qui his vocibus abundauerit, easq; velut ad manum assidua lectione habuerit, facilius, & breuius, & significantius animi sui sensum exprimet. Deinde etiam minori studio atque labore concionem adornabit. Facilè enim qui verborum diues est, mentem suam vel dicendo vel scribendo poterit explicare: qui secundus atque præcipuus post rerum inuentionem labor est. Postremò hic idem verborum apparatus hoc etiam præstat, vt à metu & trepidatione, qua concionatorum multi laborant, magna ex parte liberi simus. Hic autem metus duo grauissima incommoda parit, quæ totam penè vim dicendi exhauriunt. Primùm enim mentem dicenti eripit, quæ timoris magnitudine oppressa, non satis prouidet, neque quid dicere, neq; quomodo dicere debeat.
E Hoc autem quid aliud est, quàm sopito gubernatori clauum in tempestate committere? Mens enim orationis clauum moderari, & quæ dicenda sunt, excogitare debet: ne lingua mentem, sed mens linguam præcurrat: quæ tamen metu vrgente obruta, magna ex parte acumine suo & luce destituitur: atque ita ægrè admodum quæ dicenda sunt, prouidet. Idem etiam metus (vt initio diximus) pronunciationi obstat: quæ maximam in dicente libertatem, atque (vt ita dixerim) dominium requirit: vt homo sui compos, eodem temporis spatio, & quid dicat, & qua vocis figura & varietate dicat, prudenter attendat. Hanc autem in dicẽdo libertatem plenius assequitur, cui verborum copia suppetit. Hęc enim pręstat, vt in quauis periodo, vel temerè etiam cœpta, exitum tandem sine vllo erroris aut hæsitationis dedecore, ver-
F borum copia suffragante, inuenire valeas. Quæ res magna ex parte dicenti timorem adimit, cùm sciat facile sibi paratum ad omnia offendicula remedium. Quo circa non negligenter curãda ea res est, quæ tot nobis ad dicendum adiumenta præbet.

Nemo tamen arbitretur hanc verborum copiam ideo parari, vt multis nominibus idem significantibus rem eandem (quod quidam nimis ineptè faciunt) exprimamus. Hoc enim nisi in loco fiat, inanissimum & vana ostentatione plenum est: ideoq; nihil magis veræ eloquentiæ cõtrarium. Neque etiam hoc quærimus, vt à communi sermone recedentes, selectissimis verbis semper vtamur. Hoc enim & curiositatis, & vanitatis, & affectatæ eloquentiæ significationem dat: & ita fidem dicenti abrogat. In quid ergo hanc verborum copiam paramus? Sanè vt &

breui-

breuiter, & facilè, & (quod caput est) significantissimè animi nostri sensum (vt paulò ante diximus) exprimamus: idq; sine vlla sermonis aut improprietate, aut rusticitate. Ille autem verborũ & orationis ornatus maximè probandus est, qui res ipsas sequitur, vt sermonis elegantia non aliundè ascita, sed cum rebus ipsis nata videatur. Imo verbum omne inusitatum, quodq; aliquam artis suspicionem præseferat, non aliter quàm scopulum fugiendum esse moneo. Indignissimum quippe cordatis auditoribus videtur, vbi tam magna rerum momenta versantur, de verbis magis quàm de rebus esse solicitum. Qua de re multa iam in superioris libri initio ex Fabij sententia diximus. Hæc tam longa oratione prosequutus sum, quod multis experimentis edoctus, quantum facultas hæc vtilitatis ad benè dicendum afferat, intellexi. Non ignoro tamen aliquos citra hanc operá, imo verò citra vllum artis studium ornatissimè dicere: atq; ij præsertim, qui frequenti vsu concionandi copiosam verborum segetem sibi compararunt: sed hi tamen (vt Fabius ait) excellentis naturæ atque ingenij sui imitatores habent paucos, negligentiæ verò quàm plurimos. In hoc igitur arti operá damus, vt qui tam egregiam dicendi facultatem à natura non accepimus, artis beneficio consequamur: & quod illis præclara indoles ingenij dedit, nobis ars & industria conferat. Nam & illi ipsi qui à natura ad benè dicẽdum ficti & compositi sunt, multò vberius & ornatius id fecissent, si naturam arte atque disciplina iuuissent. A B

Sed quoniam eorum librorum lectionem qui patria lingua scripti sunt, ad parandam verborum copiam conferre diximus, meminerit studiosus concionator, eloquentiam non in verbis tantùm, sed multò magis in sententijs esse. Quod indicant non modò figuræ sententiarum (de quibus in superiori libro disseruimus) sed etiam variæ amplificandi, probandi, narrandi, describendi, & exordiendi rationes, quas in cæteris libris exposuimus: quæ non tam verbis quàm sententijs constant. Vt autem his quoque virtutibus oratio nostra excolatur, alios nobis autores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum, Chrysostomum, Basilium, Greg. Nazianzenum, atque Nissenũ magni Basilij fratrem, cæterosq; similes Patres: in quibus elegantissima oratoriæ facultatis exempla reperiemus. Vtriq; igitur autores studiose legẽdi, vt ex illorum lectione verborum copiam comparare, horum verò cæteras eloquẽtię virtutes referre atque imitari possimus. Sic enim fiet, vt his exẽplis adiuti, aptè C

atque

D atque ornatè dicere valeamus. Rectè enim Fab. Omnis, inquit, vitæ ratio sic constat, vt quæ probamus in alijs, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, vt scribendi fiat vsus, pueri sequũtur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorũ, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptũ formari videmus. Et hercle necesse est, vt similes aut dissimiles bonis simus. Similem rarò natura præstat, frequẽter imitatio. Hactenus Fabius.

✠. III.

¶ Vltimo loco illud admonendum est, artis præcepta, atque horum authorum lectionem sine stylo & exercitatione scribendi (quod ad eloquẽdi rationem attinet) exigui admodum fructus esse. Hæc enim duo priora ad hoc postremum ceu ad finem destinata sunt: quo sublato, necesse est illa frustra esse. Quin & illa E ipsa plurimum scribẽdi vsu & exercitatione iuuantur. Qua in re illud euenire videmus, quod Philosophi aiunt, nempe causas sibi inuicem esse causas, hoc est, mutuis se auxilijs iuuare. Constat enim, artis præcepta, & bonorum authorum lectionem magnopere ad vsum scribendi atque dicendi conferre. Nam & ars dux est quæ dicendi rationẽ ordinemq; describit: & lectio præterquam quòd artis præcepta confirmat, idoneorum verborum copiam suppeditat, & veluti exẽplar nobis ante oculos ponit, quod scribentes intueri & referre possimus. Contrà verò stylus ipse præterquam quòd exercitatione ipsa facultatem dicendi parat, quid scribenti potissimum desit, hoc est, quibus præcipuè verborum aut sententiarum ornamentis destitutus sit, re ipsa experitur. F Quô fit, vt multò attentius atque diligentius se in bonorum authorum lectione & artis obseruatione gerat, vt inopiæ suæ lectionis opibus consulere valeat. Qua ex re liquidò apparet, verum esse quod dici solet, optimum dicendi magistrum esse stylum: ideoq; illum Fab. commendat his verbis: Vt laboris, sic vtilitatis etiam longè plurimum affert stylus. Nec immerito. M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi vocat. Scribẽdum ergo quàm diligentissimè, & quam plurimum. Nam vt terra altius effossa generandis alendisq; seminibus fœcũdior fit, sic profectus non a summo petitus, studiorum fructus & fundit vberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas inanem modò loquacitatem dabit, & verba in labris nascentia. Illic radices, illic fun-

fundamenta sunt. Illic opes velut sanctiore quodam ærario cõ- A
ditæ, vnde ad subitos quoque casus, cùm res exigit, proferantur. Vires faciamus ante omnia quæ sufficiant labori certaminum, & vsu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici citò, proposuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem: quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, vt maiora animalia diutius visceribus parentum continerentur. Hactenus Fabius.

Quamuis autem multa sint argumentorum genera, in quibus eloquentiæ candidatus stylum exercere valeat, nulla tamen in re vtilius exerceri poterit, quàm in aliquot sanctorum Patrum elegantissimis scriptis patria lingua vertendis: quales sunt plurimæ D. Basilij homiliæ, atque illæ in primis quas in laudem Gorgonij & quadraginta militum martyrũ scripsit. Sic multa ex D. Chrysost. verti possunt: vt libri duo de ratione orandi, tres de di- B
uina prouidentia ad Stagiritem monachum arreptitium, & sex item de sacerdotio: in quibus libris omnes eloquentiæ virtutes, ac præcipuè miras amplificandi rationes inueniet. In his igitur aut similibus scriptis vertendis Ecclesiastes non modò stylum exercebit atque formabit, sed multa etiam & præclara orationis ornamenta deprehẽdet: ad quorum exemplar ipse sua, cùm alias scripserit, effingere curabit. Horum autem eloquentissimorum Patrum, aliorumq; similium exemplo, vt hoc obiter admoneamus, intelligere licebit, nequaquam rhetoricæ artis præcepta diuino Spiritui obsistere: cùm vtrũque in his viris sanctissimis videamus: qui & Dei Spiritu pleni, & artis atq; eloquentiæ studijs instituti, artificiosissimè & elegantissimè scripserunt. Legat qui volet D. Cypriani sermonem de lapsis, & dubitare meritò pote- C
rit, quid in eo magis mirari debeat, an summam eloquẽtiæ vim, an flagrantissimum charitatis & pij doloris affectum: quo miserandum lapsorum casum & ruinam mœstissima oratione lamẽtatur. Ars enim diuturna consuetudine in naturam quodammodo versa, & intellectus iampridem artis præceptis imbutus, non tam ex arte, quam ex seipso quæ dicẽda sunt, arte incõsulta prouidet: ideoq; non modo diuino Spiritui mentem hominis agenti atq; inflammãti non obsistit, sed illi etiam ministerium vocis accommodat, vt flammas suas verborum copia suffragãte foras emittat. Quod ideò dixi, ne me quisquam tot præceptis tradendis diuino Spiritui aditum præcludere, aut impedimentum apponere arbitretur: præsertim cùm primum iam & summum lo-

D cum huic Spiritui tribuerim.

✠. IIII.

¶ Quartum inter hæc locum inuentioni damus: quæ licet prima natura sit, quia tamen in eloquẽdo materiæ vicem obtinet (quæ elocutionis atque pronunciationis virtutibus ceu formis quibusdam, vt antè diximus, excolenda & velut informanda est) posteriorem illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet, cùm passim cernere liceat, præclara quorundam concionatorum inuenta, si eloquutionis & actionis gratia destituantur, auditoribus parum grata, ideóq; minus vtilia esse: vulgaria verò & quotidiana penè consuetudine detrita, si his virtutibus illustrẽtur, ab eisdem maximè probari. Inuentionis autem prima virtus est electio: quam (vt Fabius ait) multi ab inuentione tanquam nouam
E orationis partem secreuerunt: tantum in illa momenti esse putabát. Ad eam verò pertinet, vt non vulgaribus inuentis contẽti simus, sed optima, & ad id quod efficere volumus, accommodata eligamus. Sunt enim humilia quorundam ingenia, qui res insigniores prætereuntes, aut earum vim minimè assequentes, vulgatissima quæque, & rudibus etiam peruia consectantur. Qua in re vis ingenij & acumen maximè desideratur: quòd faciat, vt instar periti aurificis prudenter metallorum valorem & dignitatẽ expendamus, & purum ab adulterino auro discernamus. Sunt autem multi, qui ingeniorum suorum inuenta, quamlibet rudia sint (philautia communi generis humani morbo decepti) plusquam par est, diligant: parentum more, qui liberos suos quanuis deformes, & amore suo dignissimos & pulcherrimos iudicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multò rectius de inuentis pó
F terit iudicare. Quanuis non desint alij, qui adeò longè ab hoc affectu absint, vt nihil illis suum placeat. Vtrunque autem vitium, & omnia sua amare, & nihil. Et nescio (inquit Fabius) vtros peccare validius putem: an eos quibus omnia sua placent, an quibus nihil suum placet. Præclara autem inuenta & selectæ sententiæ hoc etiam præstant, quòd dicentis animum splendore & dignitate sua afficiunt: qui sic affectus, facilè & commodissima verba, & dicendi figuras rei accõmodas eligit, quibus quod ipse animo concepit, enunciet. Quid, quòd hic ipse affectus non modò facultatem ad eloquendum, sed vim etiam atque animũ ad agendum confert: vt quem ipse affectum animo conceperit, in animos auditorum ipsa actionis vi atque calore transfundat? Quomodo ergo Philosophi dicunt, formas rerum corpo-

rearum ex materiæ sinu & potentia educi: ita planè ex præclara A aliqua & insigni sententia duplex in dicendo forma, elocutionis videlicet & actionis educitur.

Altera verò inuentionis virtus est, ea potissimum dicendi eligere, quæ & argumenti natura, & auditorum conditio, & necessitas postulat. Ex his autem duobus aptè dicendi ratio præcipuè sumitur: quamuis diligentius auditorum, quàm argumentorum cura habenda sit: ad quorum institutionem tanquam ad scopum tota oratio dirigenda est. Quod multi non attendentes, & quid argumēti natura exigat, solum perspicientes longius in ea re, quàm pro auditorum commoditate progreßi, eosdem penè vacuos inanesque relinquunt. Sic nonnulli, Pharisæorū aduersus Dominum calumnias & odium persequentes, cùm multa se se illis loca ex Euangelica historia in eandem sententiam offerant, ea omnia congerere & accumulare student, in eaq; re B vel totam, vel maximam concionis partem, auditorum institutione neglecta, insumunt. Tales autem velut in ipso itinere positi, & rerum quæ in via se se offerunt speciè capti, quò tenderent, obliti sunt. Omnia enim quæ dicimus, ad bonos mores instituendos & malos reuellendos conferenda esse constat. Id ergo solum dicendum est, & tantum in eo immorandum, quantum ad hunc finem conducat. Itaque vt fabri lignarij & cæmentarij ad amusim omnia expendunt quæ moliuntur, neque quidquam probāt, quod vel parum ab ea deflectitur: sic Ecclesiastes hanc semper ante oculos siue amusim siue scopum proponat: neque quidquam quamlibet nouum, aut subtile, aut auribus populi gratum ad se pertinere putet, quod ad hoc institutum nō pertineat. Aliàs proditionis se reum existimet, si causam Christi & animarum agens, rem suam magis quàm Christi curet, suiq; C magis quam salutis animarum rationem habeat.

Ad hanc autem obseruationem spectat, vt pro auditorum varietate sermo dicentis accommodetur. Qua de re sic D. Greg. Vt (inquit) longè ante nos reuerendæ memoriæ Greg. Nazianzenus edocuit, non vna & eadem exhortatio cunctis congruit: quia nec cunctos par morum qualitas astringit. Sæpè nanque alijs obsunt, quæ alijs prosunt. quia plerunque herbæ quæ alijs pabulo, alijs necem inferunt, & leuis sibilus equos mitigat, & catulos instigat: & medicamentum quod hūc morbum mitigat, alteri vires iungit: & pastus qui vitam fortium roborat, paruulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet ser

Grego. in Pastoral.

mo

D mo doctorum, vt sua singulis congruant, & tamen à communi ædificationis arte nusquam discedat. Idemq; rursus in eodem libro de hac virtute sic ait: Lingua nostra bonis fomentum sit, prauis aculeus: tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exacuat, desides hortatu succendat, refugientibus suadeat, asperis blandiatur, desperatos consoletur: vt qui doctores dicimur, viam salutis gradientibus ostendamus.

Vt autem Ecclesiastes hæc ipsa commodè præstare valeat, diligenter mores hominum apud quos dicit, & publica item vitia, quæ maximè in populo grassantur, perspecta, atq; etiam in chartis descripta habere debet, eorumdemq; vitiorum medicamenta & remedia: vt ad hæc ipsa omnis eius oratio dirigatur, & quocunque in dicendo eum vis argumenti rapuerit, meminerit E ad hæc illi rursum esse redeundum: frustra enim dici videtur, quidquid extra hunc finem vagatur.

Hoc autem vel maximè præstare solent, qui ita se huic officio dediderunt, vt in eos fidelis operarij nomen (quo illos Dominus in Euangelio appellauit) cadere meritò possit. Hi nanq; non modò concionibus frequenter habendis, sed etiam quotidianis pœnitentium confessionibus audiendis, saluti animarum continenter incumbunt. In his autem non modò communes hominum mores & vana studia, & communia scelera quotidie addiscunt, sed etiam (quod maius est) iustam animo indignationẽ, piamq; malorum compassionem aduersus ea concipiunt. Quò fit, vt maiore aduersus illa impetu & ardore declament. Quin etiam quæ sint vera & salutaria vitiorum remedia, hoc eodem opere assequuntur: quando de huiusmodi morborum medica- F mentis quotidie tractare & cogitare coguntur. ¶ Nec communia solum vitia, quæ in populo grassantur, sed peruersas etiam de rebus opiniones, & sophisticas atque apparentes rationes, quibus ad ea rapiũtur, ibidem addiscunt: & aduersus illas grauissimarum rationum præsidia comparant. Est apud nos insignis quidam concionator, cuius hoc vel præcipuum studium est, vulgares atque fallaces perditorum hominum opiniones atque sententias, quibus ipsi vitia sua tuentur, acerrimis rationibus confutare atque proscindere. Cùm enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut praua aliqua persuasio antecedat, consultissimum est, securim ad radicem apponere, vt omnis plantatio quam non plantauit Pater cælestis, radicitus euellatur. Harum autem siue opinionum siue vitiorum cognitio facit, vt & aptissimè dicamus,

mus, & attentiores etiam auditores habeamus: quandóquidem attentius ea homines audiunt, quæ ad se maximè pertinere intelligunt. ¶ Quæ autem cautio in huiusmodi vitijs carpendis adhibenda sit, ne pro salutaribus pharmacis venena, aut alicuius grauis offensionis materiam populo præbeamus, concionatoris prudentiæ relinquo. Illud autem admonendum esse duxi, ne facile delatoribus fidem habeat, cùm aut præfectorum aut prælatorum suorum mores accusant. Sæpe nanque hi vel leuibus causis inducti, vel priuatis affectibus incitati, falsa in illos crimina intendunt: quibus concionatores fidem adhibentes, ea statim in concionibus sine vllo graui delationis testimonio aut examine criminantur: qua quidem re non leuem contra se maiorum suorum indignationem atque inuidiam conflant: & nō modo apud illos doctrinæ fructum, sed fidem etiam amittunt. Quocirca nulibi magis, quàm in aliquarum personarum vitijs perstringendis concionatoris prudentia desideratur: ne vel dicenda sileat, vel non dicenda temerè effutiat. A B

Dissimili autem ratione, sed non minori fortasse incommodo peccant, qui dicterijs & facetijs populum ad risum mouent. Hi nanque in se ipsos iniurij sunt, quandoquidem sibi in dicendo fidem abrogant: cùm nemo credat illos ex animo à vitijs deterrere, qui hac ratione aures demulcere, & plausum atque risum populi captare student. Hinc D. Hiero. illum Esaiæ locum explanās, Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt, sic ait: Ille est doctor Ecclesiasticus, qui lachrymas non risum mouet: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem. Et ad Nepotianum: Docente te, inquit, in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur: lachrymæ auditorum laudes tuæ sint.

Illud etiam concionator admonendus est, vt nimium subtilia, & quæ populi captum excedunt, silētio premat: frustra enim dicitur, quod non intelligitur: qui verò contra faciunt, magis se ipsos venditare, quàm populum docere student. Hinc D. Greg. locum illum beati Iob exponens: Super ipsos stillabat eloquium meum, sic ait: Debet prædicator inspicere, ne plus prædicet, quàm ab audiente capi posit: ne dum paruis sublimia & non profutura iungit, se magis curet ostendere, quàm auditoribus prodesse. C

Vltimo loco illud adijciendum, hæc ipsa quæ diximus, sine pertinaci studio atque labore non ita multum iuuare. Non enim

his

D hic vulgarem ac triuialem concionatorem, sed singularem maximeq; hominibus salutarem instituimus. Quòd si Cicero nullam iudicat eloquentiam, quæ admirationem non habeat, cum in illa Ethnicorum eloquentia vix quidquam aliud præter verba, & elocutionis ornamenta sint quæ admirationem commoueant: quid de christiana eloquentia sentiendum est, quæ tota in altissimis admirandisq; cœlestis philosophiæ sacramentis explicandis versatur, quæq; non tam verborum, quàm rerum pondere & maiestate, mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo Euangelici concionatoris ignominia erit, si suspēsos non teneat auditorum animos, qui non tam verba splendida, quàm admiranda mysteria illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inerti otio atque segnitie, sed pertinaci studio atque labore peruenitur. Nam & multa & varia in
E omni vita legisse opus est, & multo labore ac studio vnaquęque concio apparanda est. Hoc enim studiose Demosthenes ad dicendum componebat. Vnde de eius orationibus vulgo dicebatur, quòd lucernam olerent: eius videlicet in apparanda oratione vigilias hoc verbo notantes. Quod quidem vulgi testimoniū ipse confirmauit, qui dictitare solebat, moleste se ferre, si quis fabrorum ferrariorum, aut aliorum opificum antelucanas eius vigilias anteuertisset. Idemq; rogatus, qua ratione tantam eloquentiæ vim comparasset, Plus, inquit, olei quàm vini absumēdo. Hoc igitur studio ac labore id assequutus est, vt eum inter Græcos oratores locum assequeretur, quem inter latinos Cicero: quin & is (vt Fabius ait) Ciceronem ipsum quantus est, fecit. In quem Ciceronem (vt D. Hiero. in Epistola quadam scribit)
F pulcherrimum illud extat elogium: Demosthenes tibi præripuit, ne esses primus orator, tu illi ne esset solus. Vtrunque autē flagrantissimus humanæ gloriæ ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitauit. Nobis verò non licet hoc affectu atque animo huic studio incumbere, quibus lege prohibitum est, ne offeramus Domino sacrificium igne alieno. Quocirca ignem illum, quem super Apostolos Dominus misit, assiduis ab eo precibus postulare debemus, vt ardentissimo eius gloriæ & fraternæ salutis amore incensi, nihil nō faciamus, nullumq; studiorum laborem recusemus, quò multorum animas salutis nostræ autori Christo lucrifaciamus. Multa quippe lectione, multa meditatione, atque agitatione animi, multaq; cura & studio opus est, vt egregiam concionem rebus & verbis

instructissimam parare valeamus. Quod quidem studium graui molestia non caret, cùm eadem sæpè repetere, & memoriæ mandare necesse sit: quæ res fastidio & molestia nõ caret: quam tamen flagrans in Christum charitas superare debet. A

Neque verò quisquam satis se ad concionandum instructum putet, si præclaras insignis alicuius viri conciones apud se retineat. Nemo enim munus hoc tractare pro dignitate poterit, nisi quæ aliunde congessit, ita cum animo suo verset ac voluat, vt ex alienis multarum rerum adiectione tractandiq; ratione sua quodammodo faciat: vt videlicet non aliunde ascita, sed domi suæ nata videantur: quod leuis operæ atque negotij est. Quò autem is quem imitari studet, in hac dicendi facultate præstantior est, eò est difficilius humili ingenio sublimia aptare. Hoc enim perinde est, ac siquis aurea Saulis arma exiguo Dauidis corpori accommodare velit. B

Hæc sunt igitur quæ studiosus concionator prouidere ante omnia debet, quò fideliter munus suum administrare valeat. Reliqua paucis expediemus.

¶ Qua ratione Ecclesiastes concionem adornare debeat. Cap. XI.

HIS ita constitutis, quonámodo Ecclesiastes concionem adornare & scribere debeat, breuiter indicandum est. Meminisse igitur ad hoc oportet ex quinque Rhetoricæ partibus, quas in. 2. huius operis libro numerauimus, tres esse ad scribendum necessarias, C inuentionem, dispositionem, & eloquutionem. Primus ergo labor est inuenire quid dicas. Hanc autem inuentionem dabit primum quidem parata antè facultas & sententiarum thesaurus: deinde inueniendi ars, de qua in superioribus libris disseruimus: tum præterea diligens & studiosa lectio, quæ præsenti labore inuentionis opes augere solet. Sed quoniam de inueniendi ratione modò diximus, nihil hic addere opus est, nisi hoc solum, quòd Ecclesiastes pium mentis affectum quatenus fieri possit, huic præsenti lectioni adiungat: vt quem ipse pium affectum intra se legendo conceperit, in auditorum animos dicendo transmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quod ipsum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo

D ſuo verſet atque retractet, nec oblatam pij affectus occaſionem vacuam abire ſinat. Ea verò omnia quæ vel legendo vel meditando inuenerit, breuiſsimè in chartula deſcribat: quo videlicet in proſpectu cuncta, quæ inuenerit, habeat: vt commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere poſsit.

Poſt inuentionem, proxima diſpoſitionis cura eſt. Vbi enim ex tumultuaria illa rerum cõgerie, & veluti ſylua, aptiſsima elegerit, ea in ordinem diſponere, & ſuis in locis collocare neceſſe eſt. Quod ita facere debet, vt nihil in ſententijs aut ſcripturarum teſtimonijs afferendis detortum, nihil ſit violentum: ſed omnia ſuis in locis aptè collocentur, & velut ad numerũ cadant: vt non aliunde aſcita, ſed cum rebus ipſis nata videantur. Quá rem D. Chryſ. diligentiſsimè obſeruare ſolet. Hác autem orationis par-
E tem prudentia maximè & iudicio conſtare, autor eſt Cicero. Quæ verò arte tradi poſſunt, in. 4. huius operis libro expoſuimus: ad quem locum ſtudioſum concionatorem remittimus.

Vbi verò inuenta diſpoſuerimus, poſtremus ac maximus eloquutionis labor ſequitur: quæ eſt velut vltima inuentionis forma. Prior enim forma eſt diſpoſitio: quæ velut corporis oſſa iuncturis diſtincta, ſuis locis aptat: poſterior verò eloquutio eſt: quæ (vt ſuo loco diximus) carnem & ſanguinem, & colorem ſuũ ac ſpeciem oſsibus ac neruis addit. Huius autem eloquutionis velut parens quædam cogitatiò eſt: à qua omnis eloquutionis vis ornatuſque procedit. Vt enim pictores quam imaginem effingere volunt, mente prius concipiunt, cuius exemplar manus ſequitur: ſic concionator res primum concipere pro dignitate debet, vt deinde calamus propoſiti exemplaris ductum or-
F dinemq; ſequatur. Qua quidem ſimilitudine intelligimus, talia eſſe quæ propoſito exemplari fiunt, quale exemplar ipſum eſt. Quid enim ex deprauato exemplari, niſi deprauatum opus conſequi poteſt? Quò fit, vt quiſquis res optime cõceperit, ſit etiam eas optimè dicturus. Veriſsimè enim dictum eſt: Si rem potéter conceperis, nec facundia dicendi, nec ſermo te deſeret vllus. Huic ergo cogitationi ſe totum Eccleſiaſtes tradat. Hæc enim (vt Fab. ait) paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit vacui, nec otium patitur. Neque verò rerum ordinem modò, quod ipſum ſatis erat, intra ſe ipſa diſponit, ſed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, vt ei nihil præter

manum desit. Nam memoriæ quoque plerunque inhæret fi- A
delius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Hactenus Fabius.

Ad hanc igitur cogitationem & tempora & loca idonea captanda sunt. Tempus autem vel antelucanum vel nocturnum, cùm nec familia prostrepit, nec tumultus vllus partē nobis mentis eripit, commodissimum est. Loci quoque solitudo & obscuritas aciem mentis ad cogitandū efficit clariorem. Sacer verò locus, & is in primis in quo sacra Eucharistia adseruatur, super omnes alios aptissimus est. Sacramentalis enim Christi Domini præsentia miro modo pij hominis mentē & componit & afficit, & ad salutaria atque vtilia magis quàm curiosa & subtilia cogitanda inducit. ¶ Hoc tamen admonendum, vt cùmprimum ea quæ parauimus, cogitare cum animo nostro cœperimus, ab ijs præcipuè cogitandi initium faciamus, quæ animū nostrum ma- B
ximè cùm legerentur, commouerunt, quæque auditoribus maximè salutaria esse intelleximus. Hæc nanque facilè pectus nostrum, vt ante fecerunt, incendent: quo affectu incensa mens ad reliqua ab initio vsque ad finem cogitanda magis apta erit. ¶ In hac autē cogitatione danda nobis opera est, vt quoties argumētationem aliquam fuerimus persequuti, aut mysterium aliquod explicuerimus, ad officij nostri scopum, hoc est, ad christianę vitæ institutionem, aut pium animorū motum hæc ipsa quæ diximus, quatenus fieri posit, conuertamus. Illa etiam quæ grandis figuræ materiā esse in superiori libro diximus, vbi locus postulauerit, tractanda erunt. Hæc enim ad flectendos auditorū animos potentissima sunt. Flectere autē, esse inter tria concionatoris officia præcipuum, ex D. Aug. sententia superius diximus. Ad hoc autem, orationis cursum assiduè vertere, & vtilissimū, & laudatissimum, & cordatis auditoribus populoq; gratissimū est: cùm omnibus ferè natura docente persuasum sit, concionatoris offi- C
cium ad christianæ vitæ institutionem & morum correctionem institutum esse.

Hanc porro cogitationem stilus deinde feliciter & facile sequetur. Vt enim D. Hiero. ait, Quæ benè scimus, benè & loquimur. Ea autē benè scimus, quę diu multumq; cum animo nostro retractauimus, in eisq; penetrandis aciem mentis infiximus. Ea initio quidē, quandiu stilus formatus non est, expediet sanè totam concionem patria lingua ad verbum scribere: quanquā hic nonnihil periculi est (nisi diligenter pronūciandi leges attendamus)

D mus) ne omnia vno vocis tenore pronunciemus: vt ij faciunt qui ea, quæ memoria complexi ſunt, recitare ſolent. Vbi verò ſtilus ipſe aſsidua exercitatione vires collegerit, tunc ſcribendi laborem moderari oportebit. Quæ enim plana atq; facilia ſunt, breuiter ſiue latino ſiue patrio ſermone ſcribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore concionator commodè explicare. Loca verò difficiliora oportebit eo modo ſcribere, quo dicenda ſunt. In quo genere ponimus membra illa atque comparia, quibus D. Cyprianus frequentiſsimè & elegantiſsimè vtitur, qualia ſunt illa: Euangelica præcepta, fratres dilectiſsimi, nihil ſunt aliud quàm magiſteria diuina, fundamenta ædificandæ ſpei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præſidia obtinendæ ſalutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris inſtruunt, ad cæleſtia regna
E perducunt. Idemq; rurſus ad Donatum: Tenacibus ſemper illecebris neceſſe eſt (vt ſolebat) vinolentia inuitet, inflet ſuperbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, credulitas ſtimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Hactenus ille. Huiuſmodi ergo orationes, ſi quando inciderint (incidere autem aliquando, quoniam ſunt venuſtiſsimæ, debent) prius quidem ad verbum ſcribendæ, & memoriæ etiam, ne nos ſermo deſtituat, fideliter ſunt commendandæ.

¶ Quomodo Eccleſiaſtes præparare animum ſuum debeat, quando concionem habiturus eſt. Cap. XII.

F VT huic inſtitutioni noſtræ finē apponamus, illud etiam ſcribendum eſſe iudicaui, quonámodo Eccleſiaſtes præparare animum ſuum debeat, cùm iamiam concionaturus eſt. Vt enim diſciplina venatoribus eſt, accipitres ad inuadendam prædam inædia præparare: ita nos ad hanc ſpiritualem animarum venationem (de qua Dominus apud Hieremiam meminit) compoſitis animi affectibus præparari debemus. Ad hoc autem primum *Hier. 16.*
eſt, vt ea nocte quæ concionis diem antecedit, in oratione perſeueremus, ſuppliciter illum obſecrantes, qui ſapientiæ author & gubernator eſt: in cuius manu ſumus & nos, & ſermones noſtri:

illum, inquam, qui linguas infantium disertas facit, vt feliciter A sermonis nostri cursum ad nominis sui gloriam dirigat, & nobis quidem puritatem intentionis, auditoribus autem proficiendi studium clementer impartiatur. Noui pijssimum quendam concionatorem, qui non modò fusis lachrymis, sed cæso etiam verberibus corpore, hæc ipsa à Domino postulabat. ¶ Sequenti verò die sacra dominici corporis & sanguinis mysteria quanta poterit animi submissione atque deuotione celebret: detq; operá, vt deuotionis calorem, quē ex sacra celebratione Domino aspirante conceperit, secum ad suggestum deferat. Plurimum enim hoc ipsum ad benè dicendum iuuabit. ¶ Vbi verò suggestum conscenderit, priusquam dicendi initium faciat, quæ dicturus est omnia, ad communis Domini gloriam & animarum salutem dirigat, suppliciterq; ab eodem misericordiæ parente poscat, vt nihil ante oculos suos, nisi sola eius gloria obuersetur. Indignissimum enim est, vbi tam magna rerum momenta versantur, B vbi Deus ipse, cuius causa agitur, præsens adest, ad inanem popularis auræ plausum, posthabito mundi iudice Deo, oculos deflectere. Hac igitur in parte Ecclesiastes Armeniæ inclitæ fœminæ fidem atque pudorem imitari studeat, quæ à Cyri conuiuio domum rediens, Cyri pulchritudinem omnibus laudantibus, interrogata à viro, quid de Cyri dignitate sentiret, ait: A te mi vir oculos nunquam deflexi. Itaque qualis alieni viri forma sit, prorsus ignoro. Si igitur fœmina hæc presente viro, ne in Cyrū quidem & regem & forma præstantem oculos conijcere ausa est, quis ferat præsente seculorum rege ad inanes vulgi rumusculos mentem cōuertere. Et quoniam sæpe hostis antiquus velut ex insidijs occupatum concionatorem adoritur, dum inter C dicendum latenter vanas ingerit cogitationes, ipse antequam dicere incipiat, quidquid dicenti sibi vanitatis obrepserit, initio adiuret atque detestetur, Deoq; mentem suam puram castamq; exhibeat. Quod vt præstare rectius valeat, Christum Dominum ad iudicium sanctorum millibus stipatum venientem, seq; ante illum tumulo conditum in aduerso pariete cogitatione depingat, vt hinc superni iudicis timor, inde mortis paulo post futuræ metus concionatoris mentem à periculosissimo & occultissimo inanis gloriæ flatu incolumem seruet: quæ (vt D. Bern. ait) leuiter quidem volat, leuiterque penetrat: sed non leue vulnus ingerit.

Ex lib. 4. Fran. Senē. de insti. reip.

Vt autem & alacrius & purius munus suum aggrediatur, mirabilem

D rabilem eius fructum atque vtilitatem, quã in primo huius operis libro exposuimus, ad mentem reuocet: quam nouo hoc exẽplo vtcunque explicare tentabo. Fingamus esse principem aliquem pietate & virtute præstantem, eundemq́; non solum opibus, sed etiam misericordia & benignitate diuitem: qui inter cętera virtutum insignia, hoc etiam habeat, vt septimo quoque die mille pauperes in domum suam conuocet, certamq́; pecuniæ summam in vniuscuiusque sinu ad inopis vitę sustentationẽ condat. Quis non hunc principem summis laudibus efferret? quis non hoc opus & Deo pauperum amatori gratissimum, & principi maximè salutare esse non videat? Si hoc igitur opus eximijs laudibus dignissimum est, quibus quæso laudibus pij concionatoris opus dignum putabimus, qui omnibus diebus dominicis proposita ante se frequenti hominum turba, non pecu-E niam perituris corporibus profuturam, sed animabus spiritualẽ alimoniam, vitæ pabulum, & salutis æternæ poculum subministrat. Vnico enim vocis ministerio omnes astantium animas reficit, erudit, consolatur, & illuminat: & ita illuminat, vt cùm ad omnes doctrinæ lumen pertingat, non minus vnicuique luceat, quàm si solus ille hoc beneficio frueretur.

Hoc etiam tempore duo illi antequam dicere incipiat, prouidenda sunt, eloquutio & pronunciatio: hoc est quonam modo animi sui sensa verbis explicare, & qua vocis figura eadem pronunciare debeat. Ad illud autem hoc pręcipuè spectat, ne lingua mentem præcurrat, ne verba in labris tantum nascantur, sed ab imo pectore cum iudicio progrediantur. Vt enim musices periti mente prius dictant, quod manus pulsando exequitur (mens F enim magistra, manus verò ministra obsequens est) ita vir eloquens solicito & prudenti iudicio prouidet, quæ deinceps lingua prolatura est. Qua ex re liquet, quàm libera ab omni metu & perturbatione mens esse debeat, quæ vno atque eodem temporis spatio sermonis velocitatẽ & linguæ volubilitatem anteuertere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioqui nisi dicendi magistra mens omnia pręueniat, nihil neque prudẽter dici, neque aptè pronunciari poterit. Qua de causa concionis exordia, quandiu dicentis animus non incaluit, submissa, & interuallis longioribus distincta esse debent, quò ad prouidenda quæ dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paulatim enim animus dicendo incalescet, quo tempore facilius omnia se se dicẽti offerent. Hic enim mentis ardor si rectorem habeat, magnus

dicendi magister est. A

Maius autem est moderandæ actionis negotium. Eloquutio enim antecedenti labore ac studio iuuatur: at pronunciatio tota pręsentis temporis est. Ex vniuersa autem illa pronunciandi ratione, quam superius tradidimus, hęc sibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentissima illa æqualitatis & inęqualitatis vitia, quæ ibidem perstrinximus, fugiat. Deinde verò curet, vt distinctè, aptè, atque ornatè quę dicenda sunt, pronũciet. His enim virtutibus tota rectè pronunciandi facultas continetur. Sic enim fiet, vt pronunciatio, quemadmodum eloquutio, emendata, dilucida, apta, & ornata sit. Et quidem distinctè dicimus, cùm interuallis suis orationis partes & mẽbra, articulosq; distinguimus. Aptè verò cùm & sententijs & verbis suam vocis figuram, & corporis gestum accommodamus: quam rem paulo antè copiosè tractauimus. Ornatè verò pronunciamus, cùm damus operam, vt vocem ipsam cum naturali quadam suauitate fundamus: quę videlicet nulla asperitate auditorum aures lędat: quas si non demulceat, certè non exasperet. Hoc autem pręstare facilius poterunt, qui clara & suaui voce à natura donati sunt: si hanc in pronunciando curam non neglexerint. Vocis autẽ acrimonia non semper, sed cùm res postulat, vtendum est: quæ ne languescat oratio, non infrequens esse debet. Qua in re impetus hic & ardor animi (vt antè diximus) sic regendus & moderandus est, ne arteriæ lædantur, & vox incondita quadam & insuaui asperitate aures offendat. Has igitur præcipuas agendi virtutes Ecclesiastes in prospectu semper habeat. Quas vt vno simplicíq; intuitu contempletur, non erit inutile, si forte insignem aliquem ætatis suę concionatorem audierit, aut quemuis alium, citra concionem hac pronunciandi virtute præstantem, eum sibi ante oculos ponat: imo & eius effigiem in aduerso pariete depingat. Sic enim fiet, vt sola hac imagine ante oculos posita, tota pronunciandi ratio (quæ multis, vt antè vidimus, præceptis constat) hoc vno intuitu sibi offeratur. Quòd si duos etiam, varijs inter se dicendi pronunciandíq; virtutibus insignes audierit, eos etiam ante se simili ratione statuat: vt multæ virtutes multaque agendi præcepta sub hac specie sese illi obijciant. ¶ Illud autem prouidere diligentissimè debet, vt cùm dicit, totamq; vim cogitationis ad benè dicendum confert, partem etiam cogitationis pronunciationi tribuat. Dátur enim in interuallis morulæ quędam, in quibus citra elocutionis iacturam hoc etiam prouideri possit.

D poſsit. Mens enim quæ magno diuinitatis beneficio mortalibus data eſt, tantam habet vim, vt eodem temporis ſpatio, & quid dicere, & quomodo dicere, & quemadmodum rebus quas dicit, vocis figuram & corporis geſtum accommodet, animaduertere poſsit. Si enim ea rectè prius fuerit inſtituta, hæc omnia prouidere ita poteſt, vt prima illa dicendi cura alias non excludat.

Peroratio.

HÆC habui candide lector, quæ de ratione concionandi dicerem, plura quæ mihi ſe ſe ingerebant,
E dicturus, ſi per alias occupationes & impedimenta licuiſſet Sed hęc tamen (vt arbitror) ſtudioſo concionatori ſatis erunt, vt cætera ipſe per ſe inuenire atque obſeruare queat. Verè enim á Salomone dictum eſt, Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia. Audio etiam inſignes aliquot viros hac noſtra ætate præclara volumina de concionandi ratione edidiſſe, quę nondum ad manus meas peruenerunt: quæ moneo diligenter euolui. Sic enim fit, vt hæc diuina facultas multorum inuentis & acceſsionibus aucta, numeris omnibus abſoluta ſit. Hac enim ratione diſciplinas omnes creuiſſe, & ad perfectionis culmen perueniſſe, Ari-
F ſtoteles autor eſt. Multorum autem inuenta atque obſeruationes ad concionandi officium eſſe neceſſarias, officij huius excellentia declarat: cuius neſcias æſtimare, maior ne vtilitas, an difficultas ſit. Quam rem inſignium concionatorum raritas, quam in omnibus ſeculis ætatibusq; videmus, non obſcurè declarat. Nec maior olim oratorum copia, quàm ſeculo noſtro inſignium concionatorum fuit. Ipſe enim eloquentiæ parens Cicero in primo de oratore libro plurimos & Philoſophos, & Mathematicos, & iurisperitos, & muſicos, & poëtas, & belli duces in ſua quoque facultate præſtantiſsimos in ſola vrbe Roma fuiſſe memorat: cùm tamē ſingulis ætatibus vix ſingulos tolerabiles oratores extitiſſe dicat. Cuius rei cauſam eſſe docet multiplicem rerum omnium ſcientiam, variasq; ingenij & naturæ dotes quæ

ad orandi munus feliciter obeundum requiruntur: inter quas A pronunciandi & agendi gratiam numerat: quæ sola ipsa (vt idem ait) quanta sit, histrionum leuis ars & scena declarat: in qua cùm omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat quàm pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare posimus? Hæc igitur omnia ad perfectam huius muneris functionem ita requiruntur, vt si vnum aliquod eorum desit, facultas dicendi mutila & manca, si verò sola pronunciationis gratia desit, nulla futura sit. Deest enim instrumentum & organum, quod animi nostri sensus atque conceptus ad auditorum aures commodè perferat. Cùm sint autem tres præcipuè concionatoris partes, inuentio, eloquutio, & pronunciatio, & de inueniendi ratione multi multa dixerint, nos omissas ab alijs partes, eloquutionem & pronunciationem copiosius persequi voluimus: quòd hæ ab alijs neglectæ ad concionandum maximè necessariæ sint. B Boni ergo candidus lector operam nostram consulat: quæ si parum vtilis visa fuerit, hoc tamen præstabit, quòd eruditorum ingenia ad vtiliora & meliora inuenienda exacuet: quod abundè magnum laboris nostri præmium existimabimus.

Explicit Ecclesiasticæ Rhetoricæ siue de ratione concionandi liber.

REGISTRVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ.

OLYSIPPONE,
Excudebat Antonius Riberius, expensis
Ioannis Hispani. Anno Domini,
1575.

ratione, Concionand

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm